memorii | jurnale

Lupu C. Kostaki

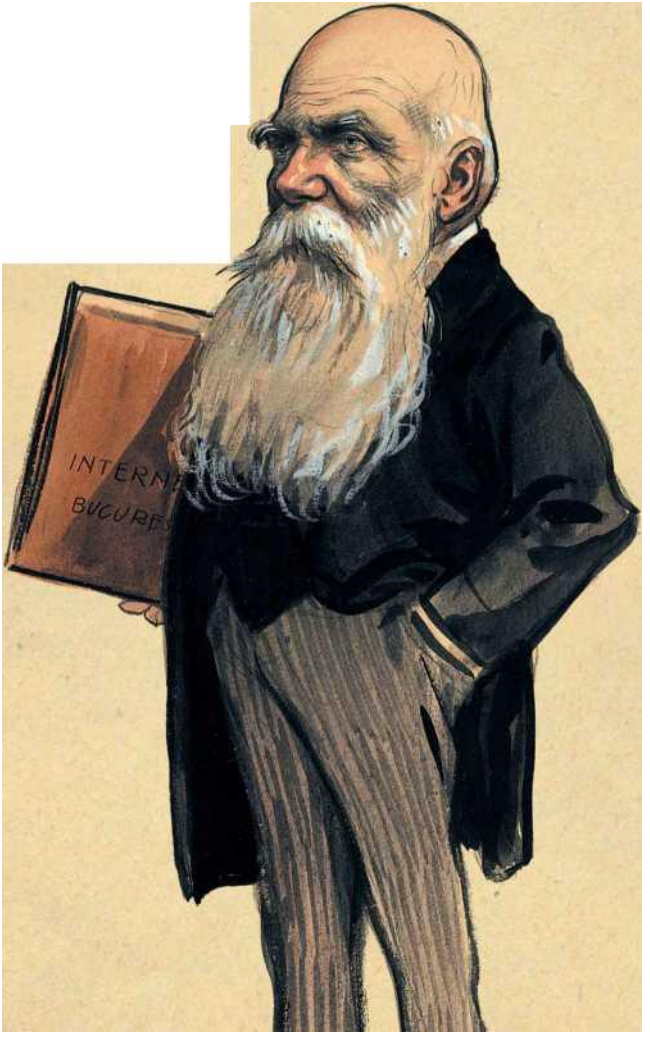

MEMORIILE UNUI TRĂDĂTOR

un înalt funcţionar român sub guvernământul militar german (1916-1918)

Lupu Kostaki s-a născut la 9 aprilie 1851 într-o veche familie boierească din Moldova. A studiat pe rând la Bârlad, Galaţi (unde gazdă i-a fost „cucoana" Sultana, mama lui Alexandru loan Cuza), Bucureşti, după care, la sfatul lui P.P. Carp, tatăl său l-a trimis să înveţe la Gimnaziul Francez din Berlin, urmând câteva semestre şi cursurile Institutului Politehnic din Zurich. Reîntors în ţară, a îndeplinit numeroase demnităţi publice. La izbucnirea Primului Război Mondial era membru al Consiliului Superior Administrativ. A făcut parte din tabăra germanofililor, tutelată de personalitatea lui Petre P. Carp.

La retragerea autorităţilor şi a familiei regale în Moldova, Lupu Kostaki a rămas în Bucureşti, cu acordul lui Ion I.C. Brătianu, şi a preluat funcţia de girant al Ministerului de Interne pentru perioada ocupaţiei militare. Autorităţile germane i-au recunoscut aceste atribuţii până la semnarea Păcii din Bucureşti. Interstiţiul a coincis cu cele mai controversate acţiuni din cariera lui politică şi administrativă.

La 29 martie 1919 Curtea Marţială a emis un mandat de arestare sub acuzaţia că a înlesnit operaţiunile inamicului şi a subminat autoritatea regelui în teritoriul ocupat. După câteva luni de închisoare petrecute la Văcăreşti, Kostaki a fost pus în libertate şi apoi exonerat de acuzaţii ca urmare a amnistiei acordate prin decret regal. A murit la Dealu Mare, în ziua de 15 iulie 1923, fără putinţa de a-şi publica memoriile. Dorinţa aceasta i se împlineşte, astfel, un secol mai târziu.

Alexandru Istrate (n. 1977) este cercetător la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", doctor în istorie cu o teză despre cultura istorică a Ţărilor Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este autorul şi coordonatorul unor volume de studii şi documente despre istoria modernă românească.

Claudiu-Lucian Topor (n. 1975) este conferenţiar universitar la Facultatea de Istorie a Universităţii,Alexandru loan Cuza" din Iaşi. Este doctor în istorie cu o teză despre relaţiile diplomatice germano-române în vremea Războaielor Balcanice. A scris şi a editat mai multe cărţi şi volume consacrate politicii germane în România şi în spaţiul Europei de Sud-Est la începutul secolului XX.

Lupu C. Kostaki

MEMORIILE UNUI TRĂDĂTOR

un înalt funcţionar român sub guvernământul militar german (1916-1918)

Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Alexandru Istrate şi Claudiu-Lucian Topor

HUMANITAS
BUCUREŞTI
Redactori: Adina Săucan, Andrei Pogăciaş Coperta:
Dan Dulgheru Tehnoredactor: Manuela Măxineanu

Corector: Cristina Jelescu DTP:... Corina Roncea

Acest e-book este protejat de legea drepturilor de autor. Reproducerea sa integrală sau parţială, multiplicarea sa prin orice mijloace şi sub orice formă, punerea sa la dispoziţie publică pe internet sau în reţele de calculatoare, stocarea temporară sau permanentă pe diverse dispozitive sau în sisteme care permit recuperarea informaţiei, gratuit sau în scop comercial, precum şi alte fapte similare, fără permisiunea scrisă a editurii reprezintă o încălcare a legislaţiei privind protecţia dreptului de autor şi se pedepsesc conform legilor în vigoare.

© HUMAN1TAS, 2022 (ediţia digitală)

ISBN 978-973-50-7356-5 (pdf)

EDITURA HUMANITAS

Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

CUPRINS

***Studiu introductiv.* Despre ostracizarea posterităţii şi dreptul la recursul istoriei 9**
De ce ar trebui să-l ascultăm pe Lupu Kostaki? /11 Spaima de ruşi - simpatiile pentru germani /16 Sub ocupaţia germană: administraţia „gerantului" Lupu Kostaki / 20 Apreciat de duşmani, detestat de compatrioţi / 27 Procesul intentat în epocă

şi sentinţa în faţa istoriei / 31 Despre „trădare" şi „patrioţi" la finele războiului / 39 Moartea în anonimat şi mesajul confesiunilor / 41 Călătoriile şi povestea unui manuscris / 44

***Notă asupra ediţiei*..... 47**

MEMORIILE UNUI TRĂDĂTOR

Introducere 51

PARTEA I

Cap. 1. Anii copilăriei..... 55

1. Părinţii mei; întemeierea Comitetului Unionist al judeţului Tutova / 55 2. Consfătuiri politice> / 56 3. Corespondenţa> / 57 4* Ce se vorbea după consfătuiri / 58 5. Cum se prindeau tinerii la oaste / 61 6. Sfântul Lupu. 23 august la Ciortolom / 62 7. Cum se face propaganda / 64 8. Teatrul ca element de propagandă şi de instrucţie naţională / 66 9. Cine scria manifestele menite a fi răspândite / 67 10. Vestea despre casarea alegerii Divanurilor ad-hoc / 68 11. Noile alegeri / 68 12. Alegerea domnitorului Alexandru loan I Cuza la 5 şi 24 ianuarie 1859 / 13. Trecerea deputaţilor munteni la Iaşi> / 69

14. Domnitorul Alexandru loan I trece la Bucureşti / 70 15. Venirea unor regimente muntene în Moldova / 70 16. încetarea dreptului consular / 70 17. Scoaterea limbii greceşti din biserici / 73 18. Unirea arhivelor statului / 73 19. Lovitura de stat de la 2 mai 1864. împroprietărirea locuitorilor pontaşi, independenţa noastră / 73

Cap. 2. Şcoalele ce am urmat..... 87

1. La şcoala primară din Bârlad / 87 2. La pensionul Ghionis din Galaţi / 88 3. La pensionul Schewitz din Bucureşti / 89 4. Tata se sfătuieşte cu familia Carp să mă trimită în Germania> / 89 5. La liceul francez din Berlin / 90 6. La Politehnicul din Ziirich / 91 7. Reîntoarcerea în ţară / 91

Cap. 3. Cariera mea..... 92

1. Planuri de viitor; primele funcţiuni / 92 2. Delegat pe lângă armata rusească> / 96 <3. Şef al Poliţiei din Bârlad / 97 4. Retras de la poliţie, chemat la directoratul prefecturii / 99 5. Prefect de Tutova / 100 6. Ancheta de la Putna / 103 7. însărcinat cu interimatul secretarului general de la Ministerul de Interne /103 8. Prefectura de Covurlui /104 9. Prim-mi- nistrul Ion C. Brătianu la mine la hotel / 106 10. Director general al penitenciarelor /107 11. Secretar general la Ministerul de Interne / 112 12. Comisar al guvernului pe lângă

Cap. 4. Politica ce am urmat 121
Cap. 5. Averea mea 125

PARTEA A II-A

Situaţia politică a diferitelor state înainte de declararea războiului din 1914 131
Anglia / 131 Franţa / 136 Rusia / 138 Germania / 140 Monarhia Habsburgică / 145 Italia / 150 România / 155

Declararea războiului european 179
Ce s-a petrecut în timpul expectativei armate 197

PARTEA A III-A

Contrabandele 223
Declaraţia noastră de război 226
Intrarea duşmanilor în ţară 228
Intrarea mea în funcţiune 235

Ministrul Olandei. Chestia internaţilor străini.
Manoperele Gheorghe Corbescu-Panaitescu 240
Zilele grele de 20-24 noiembrie. Armata rusă în Capitală 243
Vizita la Direcţia Generală a Poştelor şi Telegrafelor
şi la Prefectura Poliţiei 244
Noaptea de 22-23 noiembrie 1916. O năIucă 249
Purtarea funcţionarilor 257
Administraţia germană până în martie 1917 259
Generalul Mustaţă, prefect al Poliţiei Capitalei 270
Al. Tzigara-Samurcaş, prefectul Poliţiei Capitalei 273
Cantinele populare 275
Ostatecii 276

PARTEA A IV-A

Starea morală în teritoriul ocupat 1916-1917 285
Profesorul Constantin Stere 288
Alexandru loan Marghiloman 290
O lămurire 292
Petre P. Carp 293
Colonelul Hentsch 309
Austro-Ungaria 313
Contele Ottokar von Czernin 314
Biserica Catolică 317
Rusia 323
1917 în Moldova şi Rusia 326
Germania în cursul anului 1917 333
America 335
Starea statelor beligerante în anul 1917 337
Pacea cu noi 343
Diferite bizantinisme 345
Tratativele de la Buftea 351
Consiliul de Coroană de la 17 februarie 1918 353
Sfârşitul însărcinării
mele 366

369

Indice selectiv de nume

Studiu introductiv

DESPRE OSTRACIZAREA POSTERITĂŢII ŞI DREPTUL LA RECURSUL ISTORIEI

în însemnările lui Lupu Kostaki, bărbat „înalt şi drept, ca un brad crescut pe coama munţilor noştri, om vechi, legat de multe tradiţii în trecutul acestui neam"[1], modernitatea românească a găsit unul dintre cei mai informaţi şi de bună-credinţă povestitori. Vorba-i domoală păstra ceva din înţelepciunea părintelui Zosim, cel de-o vârstă cu bunicii săi, aciuat pe la curţile boiereşti din Moldova şi evocat afectuos de Radu Rosetti.[2] Personajul nostru, venit pe lume la jumătatea veacului al XIX-lea, a stat departe de prim-planul vieţii publice, ferindu-se de tentaţiile notorietăţii şi acumulării de putere, care înveninaseră atmosfera din Regat. Kostaki nu şi-a arogat veleităţi de ideolog, aşa cum nu l-a încercat ambiţia impunerii unor curente de gândire. Cu toate că ar fi putut măcar încerca, de vreme ce a ştiut să aşeze temeinic în pledoarii, aidoma lui Constantin Stere, cifre şi principii economice pe baza cărora şi-a construit şi apărat onoarea.

Pus într-o situaţie excepţională, Lupu Kostaki consideră că a rămas consecvent cu propriile-i principii şi că a slujit mereu, aşa cum îi spunea lui Gheorghe Alexandrescu în 1914, binele şi viitorul neamului său. După război însă, a fost acuzat de

***) Gh. Alexandrescu, „De vorbă cu dl. Lupu Kostaki", în *Convorbiri literare*, nr. 12, decembrie 1914, p. 1274. [2]) V. Radu Rosetti, *Părintele Zosim şi alte povestiri*, ed. Radu Gârmacea, Humanitas, Bucureşti, 2014.**

trădare şi nu şi-a aflat locul printre „oamenii cari au fost"[1], fiindcă nimeni nu i-a căutat şi nu i-a

ascultat părerea cât timp a trăit. Distrugerea imaginii şi ponegrirea personalităţii au început chiar înainte să se încheie conflagraţia. Prietenii care doreau să scrie în presă, să depună mărturie despre el că nu era criminal de război, că fusese sacrificat convenabil de liberali, erau refuzaţi de redacţiile gazetelor. Aşa s-a întâmplat cu apelul lui Constantin Gheorghe Costa-Foru la ziarele *Dimineaţa* şi *Adevărul* ale lui Constantin Miile, un vehement antantist. Calomniatorii ar fi putut afla altminteri că, odată cu plecarea la Bucureşti, chemat pentru a prelua frâiele administraţiei după refugiul în Moldova al Guvernului Ion I.C. Brătianu, Kostaki şi-a pierdut averea, care nu era una deloc de neglijat, iar liniştea familiei sale a fost sacrificată din dorinţa de a face bine ţării. Gheorghe Costa-Foru nu a putut decât să încerce să-i aline tristeţea, scriindu-i periodic de la Dealu Mare, unde se mutase în timpul războiului, şi relatându-i despre starea de tulburare a doamnei Kostaki, care-l ştia suferind la Bucureşti şi care mai era doborâtă şi de pierderea iminentă a mamei sale.

învingătorii au luat totul, şi chiar mai mult decât glorificarea. Au distorsionat cu bună-ştiinţă adevărul, ostracizând oameni şi memorii colective. în acest vârtej al acuzaţiilor au intrat şi profesori de istorie, despre care se presupune că trebuiau să caute adevărul. Autorul constata cum ei răstălmăceau fapte din trecut, cum se lăsau cuprinşi de patimă, cum simpatiile politice le-au compromis cariera. Dar venise vremea marii răfuieli. Folosind instrumente juridice, orchestrând procese politice, inventând campanii de presă, guvernul reinstalat la Bucureşti le-a pregătit opozanţilor de odinioară o ieşire nedemnă de pe scena istoriei. O parte a elitei româneşti care strălucise înainte de război s-a văzut silită să-şi apere onoarea în faţa unor jocuri politicianiste. Nu întâmplător Lupu Kostaki îl pomenea pe Ionel Brătianu în antiteză cu părintele său: „Ce deosebire între tată şi fiu, unul mi-a mulţumit avan-

x) N. Iorga, *Oameni cari au fost*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1934, voi. 1-4.

sându-mă, celălalt m-a trimis la Curtea Marţială!" Mai mult decât atât, Kostaki a fost închis la Văcăreşti. Acolo le-a povestit unora în ce fel lucrase pentru ţară, lăudând şi patriotismul soldaţilor fugiţi din lagărul de la Slatina, nu pentru a merge acasă, ci pentru a trece în Moldova să lupte împotriva vrăjmaşului.[1] Bătrânul îi înţelegea şi le împărtăşea simţirile. Pe unii, atât cât a putut, i-a ajutat, riscându-şi nu doar libertatea, ci chiar viaţa.

Amintirile lui nu mângâie orgoliul unui om. încearcă să le explice celor de *mâine* suferinţele şi idealurile celor de *ieri.* Nu caută să îndulcească judecata celor care aveau să-l pomenească, ci să le ofere informaţii esenţiale, convins că dreapta cumpănire nu rezidă în emoţii, ci în considerente atent cântărite. Dacă *astăzi* ni se pare inechitabil, se datorează şi nedreptăţilor *zilelor care s-au scurs.* în trista pildă a căruntului bârlădean înţelegem că prea puţini dintre politicienii acelor timpuri îşi merită dreptul la evocare şi un loc în panteonul imaginar.

Spre deosebire de Alexandru Marghiloman, preocupat doar de intrigile urzite în Bucureşti, de caracterizări şi verdicte tranşante, Kostaki reuşeşte să vorbească în cuvinte simple, dar categorice, despre greutăţile prin care trece ţara, despre nedreptăţile suportate de conaţionalii săi (şi nu neapărat din vina străinilor), păstrându-şi obiectivitatea în relatarea evenimentelor, a realizărilor, ca şi a întâmplărilor terifiante. De liderul conservator îl deosebea claritatea argumentaţiei, dar şi experienţa unei cariere administrative începute în 1876, care îl convinsese că luptele şi orgoliile, nu de puţine ori mizerabile, ale politicienilor au împiedicat „o organizare mai solidă a statului decât aceea ce posedăm". Caracterul lui Kostaki se vădeşte şi atunci când, în semn de respect pentru bucătarul Gheorghe, un ţigan aflat în slujba lui, plăteşte realizarea unui

***) Un ofiţer superior, „Lupu C. Kostaki: Un episod din viaţa bătrânului boier moldovean", în *Adevărul,* nr. 12113, [2]5 iul. 1923, p. 2.**

 portret în ulei al acestuia, pe care apoi îl expune pe unul dintre pereţii conacului de la Dealu Mare. Găsim în acest gest faţă de slujitorul credincios mai mult decât gust artistic sau recunoştinţă: Kostaki fixează astfel în conştiinţa semenilor bunul-simţ şi devotamentul, calităţi de pe urma cărora orice colectivitate ar avea doar de câştigat.

Politicienii care îl ţinuseră în copilărie pe genunchi, printre care Mihail Kogălniceanu şi Manolache Costache Epureanu, i-au propus cele dintâi demnităţi şi l-au ajutat să se acomodeze în administraţie. A ocupat pe rând funcţiile de subprefect, şef al Poliţiei Bârlad, director de prefectură, secretar de consiliu judeţean, secretar general al Ministerului de Interne, comisar al guvernului pe lângă Banca Naţională. Prin decrete regale a fost numit prefect al judeţelor Tutova, Covurlui, Botoşani, Râm- nicu-

Sărat, Prahova, Tecuci. Memoria locurilor îl păstrează drept unul dintre cei mai influenţi decidenţi din zona Tutovei. Mulţi dintre doritorii unui post remunerat pe măsură îi căutau favorurile. Acolo, în satele îndepărtate ale Moldovei, Lupu Kostaki s-a confruntat cu lipsa aplicării legii, cu înţelegerile oneroase dintre primari şi notari, făcute cu intenţia vădită de a-i păcăli şi fura pe oameni, mai ales pe neştiutorii de carte. Văzuse cum, alături de preoţi, aceştia îşi subordonaseră zona rurală doar intereselor lor.

În 1882, în calitate de director al prefecturii Tutova, semnala într-un raport că într-o comună funcţionau nu mai puţin de opt cârciumi, toate cu binecuvântarea primarului şi strâmba chibzuială a notarului. Nu aceeaşi atenţie era acordată şi învăţământului: raportul consemna lipsa oricăror evidenţe civile, singura listă fiind cea întocmită de învăţătorul satului. Acest lucru se întâmpla nu din cauza imixtiunii *altora*, conform stereotipurilor îmbrăţişate superficial în mentalul colectiv, ci a matrapazlâcurilor celor aflaţi efemer în fruntea instituţiilor statului. Expunerea din 1882 arată un director de prefectură conştient de necazurile acelei lumi tăcute, scârbit de superficialitatea şi imoralitatea liderilor locali, intrigat de câte acte lovite de nulitate putuse depista în arhiva primăriei. Mârşăviile şi nepriceperea acelor oameni împiedicau societatea să prospere. Iar soluţii s-ar fi găsit.

Prin Legea creditului agricol, ţăranii ar fi putut să facă împrumuturi cu o dobândă de 7%, diminuând astfel efectele nocive ale garanţiilor puse pe recoltele viitoare. Ar fi făcut din *mâine* nădejdea unui trai mai bun. Doar că primarul nu îi înştiinţase cu privire la această posibilitate. Kostaki îi acuza de rea-voinţă şi delăsare pe cei responsabili, fiind siderat de incapacitatea lor de a înţelege mersul lumii şi de a asimila o minimă cultură financiară, de dispreţul faţă de drămuirea puţinelor resurse, de lipsa preocupărilor faţă de viitor şi de escrocheriile fruntaşilor de la sat obsedaţi să facă avere. Bătaia de joc a aleşilor afecta bunăstarea şi mentalul românilor. Lipsa de educaţie financiară şi nesocotirea nevoii de economisire, în contrast cu modelul francez, vulnerabilizau nu doar indivizii, ci şi economia ţării. în bunăstarea acelor ţărani, patria şi-ar fi găsit energiile hărăzirii unei sorţi visate de majoritatea românilor.

Din păcate, ţara visată de cei ce realizaseră Unirea şi Independenţa nici măcar nu se apropia de acel ideal. în demisia înaintată prefectului Tutovei, Kostaki arăta motivul pentru care renunţa la şefia Poliţiei din Bârlad. Nu reuşise să impună „respectul drepturilor fiecăruia, nepărtinirea şi lipsa de orice ură sau spirit de prigonire provenind din pasiuni politice", să facă din târgul moldav o excepţie de la normalitatea decadentă a acelor ani. Jocurile partidelor, făcute în Consiliul Comunal, nepăsătoare faţă de problemele urbei, mai ales atunci când trebuiau întocmite listele de alegători, îl puseseră în imposibilitatea respectării legii, preferând să renunţe decât să-şi încarce conştiinţa.

Ar mai trebui să-l ascultăm pe Lupu Kostaki deoarece avea darul de a rosti lucruri care altfel nu puteau fi afirmate fără ocolişuri în discursuri, nici consemnate în ştirile oficiale. Caracterul nu l-a îmbiat să le folosească vreodată ca armă politică. Aşa se întâmpla într-o dimineaţă din 1885, când I.C. Brătianu îl căuta la Hotel de France, pentru a-1 ruga să rezolve o situaţie ce risca să degenereze într-o revoltă publică. Kostaki simţea cât de dezamăgit era liderul liberal când îi mărturisea că se sperie „văzând ce mediocrităţi sunt toţi copiii oamenilor noştri de seamă". O astfel de spovedanie, făcută în public, nu doar că

ar fi stârnit un imens scandal, ci ar fi zdruncinat chiar statul şi credinţa oamenilor în lideri.

La fel, de la bătrânul Petre P. Carp, care ar fi meritat, conchidea memorialistul, să aibă „epoca" lui, a aflat cum acesta îl sfătuise pe Carol I să nu rişte în agitata vară a lui 1914 convocarea unui al doilea Consiliu de Coroană. Ar fi putut ajunge astfel într-o situaţie fără altă ieşire decât abdicarea. Ar fi compromis, printr-o decizie luată într-un moment de încordare, o domnie care le redase românilor demnitatea naţională. Pe seama altor subiecte încinse, Kostaki relatează, oarecum voalat: opoziţia aleşilor faţă de reformele domnitorului Cuza, lovitura de stat din 2 mai 1864, când „camerele legiuitoare sunt dizolvate şi împrăştiate cam cu armata". Era vorba despre acea elită elogiată în istoriografie pentru susţinerea modernizării ţării. Câţiva dintre ei, „mari patrioţi", se găseau în seara de 5 ianuarie 1859 la familia Mavrogheni, aşteptând ca noul domnitor să eşueze în formarea

primului guvern; firește, tot din prea multă „dragoste" de țară și „respect" față de înaintași. Experiența administrativă i-a permis cunoașterea și înțelegerea mecanismelor decizionale interne, dar și a jocurilor făcute de marile puteri, a schimbărilor tăcute intervenite în ritmul vieții de stat continentale.

În jocul mărturisirilor, autorul revine mereu la nevoia împăcării cu sine. Vorbește cel care, prin voia destinului, crescuse printre oameni de seamă, precum Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, Anastasie Panu, Costache Negri, Manolache Costache Epureanu, Ion C. Brătianu, Petre P. Carp. Dintre toți, cel mai mult l-a apreciat pe Carp, văzut ca un simbol al verticalității în politică. Deși erau de vârstă relativ apropiată, Lupu Kostaki i-a căutat mereu sfatul. Timpul sudase în așa fel legăturile dintre ei, încât „conul" Kostaki devenise omul de încredere al bătrânului Carp, care l-a ajutat în dese rânduri, impunându-l chiar și în fața conservatorilor, cu toate că nu era membru în partid.[1]

[x]) Într-o scrisoare către Petre Missir, din 10 aprilie 1898, Petre P. Carp îl menționa pe Kostaki ca fiind alesul conservatorilor drept lider, fie și

Memorialistul nu îl uită nici pe bătrânul Gheorghe Costa-Foru, care îl lua, în anii de școală urmați la București, aproape în fiecare duminică de la pensionul Schewitz, atunci când nu trimitea după el însuși Alexandru Ioan Cuza, pentru a-l aduce la palat, ajutându-l să treacă mai ușor peste despărțirea de părinți. Gratitudinea pentru gestul bătrânului Costa-Foru va fi demonstrată în vremea războiului, când moșia de la Dealu Mare va găzdui familia fiului, rămas un prieten devotat.

Lupu Kostaki s-a maturizat în mijlocul unor oameni de excepție care făcuseră posibile marile izbânzi istorice ale românilor, în urma cărora au devenit, din vasali, aliați ai marilor puteri. Generația părinților prinsese frământările de la 1848, înfăptuirea Unirii de la 1859, venirea principelui Carol pe tronul țării și câștigarea independenței. Acelor oameni le-a fost dat să vadă cum se încheagă încet-încet solidaritatea de neam, atât cât s-a reușit în acea epocă, să fie martorii consolidării unei țări care, cu doar câteva decenii înainte, cu greu putea fi imaginată. Au fost cei care, după 1850, și-au riscat libertatea și și-au pus în pericol

familiile, pentru a face posibilă unirea Moldovei cu Muntenia, pentru ca justiţia „să fie a treia putere în stat“. Puterea acelor cuvinte i-a fost sursă de inspiraţie lui Kostaki întreaga viaţă.

Oamenii din preajma sa vedeau în actul de la 2 mai 1864 sau în vizita lui Carol la Constantinopol, în reorganizarea internă şi parafarea primelor tratate internaţionale, momentele fondatoare ale naţiunii, şi nu reuşitele unui partid ori ale unor grupuri de interese. Din paginile în care reflectă atmosfera încordată din casa părintească din ziua de 24 ianuarie 1859, când toţi aşteptau rezultatele alegerii din Bucureşti, nu răzbat patimile politice, ci speranţa reintrării în istorie a compatrioţilor. Momentul nu stabilise un învingător, ci celebra o nouă patrie despre care moldovenii erau încredinţaţi că avea să fie şi a lor. în acea zi, 24 ianuarie 1859, panteonul autohton primea pe cel dintâi conducător al modernităţii ales de pământeni.

informai, al zonei Bârlad. V. Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu", Arhiva Missir.

Domnitorul Cuza întruchipa şi răspundea nevoii imperioase de eroi, vitală pentru întreţinerea demnităţii naţionale. în fond, orice patrie, orice comunitate se revendică din legende şi viteji. Atât în memorii, cât şi în celelalte însemnări şi în corespondenţă, Lupu Kostaki ne dă de înţeles că mulţi dintre acei moldoveni, precum şi urmaşii lor au regretat entuziasmul şi buna-credinţă investite în proiectul unionist.

în privinţa anumitor personaje, atitudinea autorului e vădit părtinitoare. De exemplu unchiul, Manolache Costache Epureanu, e prezentat ca o victimă a intrigilor lui Ion C. Brătianu. Pentru nepot, imaginea liderului conservator se confunda cu o icoană. La fel de dragă îi era şi memoria lui Alexandru loan Cuza, creionat drept un familist ireproşabil, devotat soţiei „cu care a trăit în cea mai deplină armonie şi numai moartea i-a despărţit". înfrumuseţarea adevărului capătă aici nuanţe ilare; portretizarea lui Cuza însemna atunci mai mult decât picanterii şi slăbiciuni omeneşti. îl preocupau vorbele fostului domnitor, rostite la 1871 într-una dintre camerele unui hotel din Viena, arătându-şi sila faţă de reacţionari, trădători şi demagogi, toţi de un sânge cu el. Era

radiografierea exactă a păcatelor pretinşilor patrioţi care la 1821 se mândreau că i-au izgonit pe străini din ţară, a celor care la 1848 se ridicau împotriva despotismului, aceiaşi „patrioţi" care îi întrerupseseră domnia pentru a nu-şi pierde privilegiile atinse de reforme. Silindu-l pe Cuza să plece peste graniţă, românii exilau nu doar un om, ci o parte a propriei deveniri istorice; poate cea mai reuşită de până atunci. Concordia utopică, clamată în discursurile festiviste, era contrazisă de luptele politice care otrăviseră suflul naţional. O ţară reunită teritorial era dezbinată de orgoliile celor care revendicau dreptul de a o conduce.

Spaima de ruşi - simpatiile pentru germani

în copilărie, Lupu Kostaki sesizase la cei din preajma lui o mare temere. îi văzuse mâhniţi atunci când vorbeau despre Basarabia şi Bucovina. Dorul de acele provincii îi tulbura şi mânia

deopotrivă. Memoria istorică a locuitorilor de la est de Carpaţi tânjea încă după voievozii înmormântaţi în Bucovina. în acea zonă se afla cea mai importantă parte a patrimoniului istoric şi cultural revendicat de moldoveni.

Scenariile recuperării vechilor provincii intrau de fiecare dată în impas. în nici o proiecţie, oricât de optimistă, readucerea simultană între hotarele ţării a Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei nu apărea posibilă. Asemenea lui Constantin Stere, autorul consideră prioritară redobândirea Basarabiei, intuind că „ceasul lichidării Austro-Ungariei"[1] se apropia, în vreme ce, dacă basarabenii nu erau alipiţi degrabă, riscau să fie pierduţi definitiv.

Resentimentele moldovenilor erau atât de puternice, încât şi o simplă schimbare de titulatură administrativă, din *ispravnic,* termen rusesc, în *prefect,* era percepută ca o victorie.

îi auzise pe cei în etate spunând cum ocupaţiile militare ruseşti nu fuseseră „decât epoci de jafuri, de asuprire, de umilinţă şi scurgere de pâraie de lacrimi stoarse din ochii poporului". într-o destăinuire din 1914 arăta că „răzăşia asta din Dealu Mare, când ni s-a răpit mai mult din jumătate din Moldova noastră înainte de tratatul din Bucureşti (1812), cât de departe era ea de graniţa

Moldovei dinspre împărăţia rusească! Astăzi nu-i mai departe de două ceasuri şi cazacii ar putea-o pârjoli numaidecât, când am porni în război alături de Germania. îmi dau seama că Moldova noastră ar suferi cea dintâi de un asemenea pas; totuşi, întreaga mea fiinţă şi întreaga mea convingere îmi spune că singura noastră nădejde trebuie să fie numai în Germania şi singura noastră scăpare este numai alături de dânsa"[2].

Experienţa administrativă i-a permis lui Kostaki să cunoască şi să înţeleagă mecanismele decizionale interne, dar şi jocurile făcute de marile puteri, schimbările tăcute produse în relaţiile interstatale. Perpetuarea informaţiilor, dar mai ales a fricii mărturisite faţă de marele imperiu de la hotarul

*) Gh. Alexandrescu, art. cit., p. 1280. [2]) *Ibidem*, p. 1275.

 răsăritean au fost suficiente pentru conturarea unui *adevăr categoric*, transpus ca opţiune politică. în spaima cumplită faţă de Rusia ţarilor rezida hotărârea unora de a susţine cauza Puterilor Centrale, reprezentând singura protecţie împotriva expansionismului slav.

Când vorbeşte despre marile puteri europene, Lupu Kostaki probează nu doar că ştie istorie, ci şi că înţelege vanităţile şi sensibilităţile firii umane. Aţinut mereu cont de ce se întâmpla prin lume. Era convins că „oamenii, cu toate progresele ce au făcut prin cultură şi civilizaţie, au rămas animalele cele mai invidioase şi mai sanghinare, încât nu trece secol fără a nu se vărsa şiroaie de sânge nevinovat, ucigându-se oamenii unii pe alţii, fie pentru a complace unui Nero oarecare, fie pentru a apăra dreptatea şi dragostea de un zeu ca Hristos, fie pentru că o naţie câştigă prea puţin din cauza concurenţei ce i-o face vecina ei, fie, ca acum, pentru îndeplinirea idealului comunist egalitar".

întrezărea şi cursul evenimentelor, aşa cum se prezenta geopolitica Europei la început de veac XX. în fond, nici Stefan Zweig[1], ca mai toţi vienezii fermecaţi de imaginea unui „fin de siecle" eclatant, nu credea că tihna şi prosperitatea acelor vremuri ar fi fost în pericol. Simpatiile, chiar devotamentul faţă de Germania, aveau raţiuni solide. Pe unele le auzise rostite de prietenii părintelui său. Aceştia căutau soluţii pentru a scăpa „ţara de intrigile austro-ruseşti şi pomeneau tot răul pe care aceşti doi vecini ni-1 făcuseră în curgerea vremurilor". Orice eventuală apropiere de acele puteri era exclusă.

Judecata lui (ca şi a lui Constantin Stere, faţă de care avea o admiraţie fără margini) se întorcea mereu la cifre, la angajamente contractuale, dar, mai presus de toate, la un soi de onoare naţională şi respect pentru o ţară care investise cel mai mult în modernizarea României. Dintre toate marile puteri europene, Germania oferise cele mai ieftine credite pentru dezvoltarea Regatului; în comparaţie, Franţa pusese în discuţie

***) Stefan Zweig, *Lumea de ieri: Amintirile unui european*, trad. Ion Nastasia, Humanitas, Bucureşti, 2012.**

împrumuturi „cu garanţii de amanete". Datorită acelor credite, ţara îşi dezvoltase reţeaua electrică, vitală pentru industrie, în vreme ce primăriile marilor oraşe găseau resursele necesare asfaltării şi pavării uliţelor. Politica şi finanţele germane deveniseră şi stimulent al evoluţiei noastre. Dacă în 1866 bugetul ţării era evaluat la 66.000.000, la 1914 ajunsese la 650.000.000.

Kostaki mai demontează şi mitul epocii sale, potrivit căruia Anglia, dar mai ales Franţa, în curgerea secolului al XIX-lea, s-au preocupat în mod deosebit, fără nici o miză strategică, de soarta românilor. Nu uită cum, la 1859, însuşi Napoleon III a oferit Principatele Române Austriei, pentru a primi, la schimb, Veneţia. Ştia de la amicii conservatori şi observase în îndelun- gata-i carieră administrativă cum cele două mari forţe jonglaseră cu România în negocierile purtate cu Austro-Ungaria. Intuise cum interesele Franţei priveau Tunisia, Algerul şi Marocul, cum Anglia îşi definea priorităţile în India şi Egipt, nefiind dispuse să se implice într-un conflict cu Rusia. Franţa, în care mulţi îşi puneau speranţe, în realitate obosise; nu mai avea defel forţa de altădată şi nici voinţa întreţinerii pretenţiilor hegemonice. Vârstnicul bârlădean era convins că Franţa ar fi făcut orice pentru ca Rusia să o ajute să scape „din ghearele Germaniei"[1]. Mizele strategiilor depăşeau continentul european, depindeau de factori incontrolabili precum demografia, iar Lupu Kostaki încerca să le decripteze cât mai lucid cu putinţă. Declinul demografic îi apărea ca o sentinţă teribilă pentru naţiunea franceză, îngrijorată de creşterea populaţiei germane. Raţionamentele şi presimţirile s-au adeverit în mare parte. Tensiunile şi dimensiunea apocaliptică a

prefacerilor globale îl convinseseră că se stingea sub ochii lui o întreagă epocă. îi era limpede că hotarele statelor se vor schimba curând.

***) G. Alexandrescu, art. cit., p. 1277.**

Sub ocupaţia germană: administraţia „gerantului" Lupu Kostaki

După campania militară eşuată, din vara lui 1916, armata română a fost silită să cedeze teritoriul ocupat în faţa inamicului. Nu doar că fuseseră evacuate poziţiile din Transilvania, dar mai bine de jumătate din suprafaţa vechii Românii intrase sub regimul ocupaţiei militare străine. Noile structuri administrative impuse de coaliţia Puterilor Centrale se subordonau Comandamentului Suprem Mackensen (Oberkommando Mackensen) instalat la Bucureşti. Condusă de un guvernator militar, în persoana generalului de infanterie Tiilff von Tschepe und Weidenbach, Administraţia Militară Germană în România controla, pe lângă capitală, judeţele Olteniei şi Munteniei. Restul teritoriului cucerit, incluzând zonele destinate operaţiunilor militare, fusese încredinţat administraţiei Etapelor germane. Dobrogea fusese împărţită între ocupanţii bulgari şi cei germani, fapt ce adesea a condus la fricţiuni administrative. în întreaga Românie ocupată, germanii au creat un imens aparat administrativ cu atribuţii în supravegherea populaţiei, exploatarea resurselor naturale şi asigurarea subzistenţei.[1]

Pe fundalul acestor schimbări, Lupu Kostaki şi-a început activitatea la Ministerul de Interne. Faptul se petrecea la 16/29 noiembrie 1916, conform decretului publicat în *Monitorul Oficial*, imediat după plecarea precipitată a guvernului din Bucureşti, context în care câteva ministere fuseseră încredinţate unor secretari de stat cu o imagine acceptabilă în ochii ocupanţilor. Misiunea lor era să apere interesele populaţiei româneşti în interacţiunea cu administraţia militară a ocupantului. Kostaki a încercat întâi să stăvilească în teritoriu ceea ce nu reuşiseră să

oprească prefecturile înaintea refugiului: migraţia haotică a populaţiei înspăimântate de apropierea inamicului.

x) Pentru o mărturie detaliată a desfăşurării şi organizării aparatului birocratic german pe teritoriul României, v. şi Gerhard Velburg, *în spatele frontului: Marele Război aşa cum l-am văzut eu, decembrie 1916 - iunie 1918: însemnările unui soldat german în România ocupată*, trad. Ştefan Colceriu, Humanitas, Bucureşti, 2018.

Dispoziţiile emise de Vasile Morţun, ministrul de Interne, la 11 octombrie 1916 făceau trimitere la conduita administraţiei române în timpul primelor contacte cu trupele de ocupaţie. Documentul solicita autorităţilor civile să adopte un comportament conciliant şi să ajute la protejarea avutului, a proprietăţii şi vieţii cetăţenilor în faţa comandamentelor militare inamice. Populaţia fusese îndemnată să păstreze ordinea şi să nu-şi părăsească localităţile, căci avutul şi proprietatea celor care plecau erau mai expuse jafului decât ale acelora care rămâneau. Dar dispoziţiile ministrului Morţun au fost nesocotite pe măsură ce confuzia şi panica au pus stăpânire pe autorităţi. Retragerea în Moldova s-a făcut în grabă, adesea dezorganizat.

Când povesteşte despre acea perioadă, Lupu Kostaki pare să confere adeseori accente apologetice confesiunilor sale. Autorul îşi acceptă „vinovăţia" numai dacă „trădarea" însemna salvarea câtorva mii de vieţi, cum a fost, de pildă, cazul internaţilor străini. La începutul beligeranţei, guvernul român reţinuse supuşi ai statelor inamice. Supravegheate de jandarmi, valurile de internaţi tranzitau gările din oraşe, îndreptân- du-se spre satele din Câmpia Bărăganului. Acolo urmau să treacă mulţi dintre ei printr-o suferinţă îndelungată. La solicitarea Siguranţei Generale, au fost duşi în captivitate numeroşi oameni nevinovaţi. Unii internaţi străini deveniseră cetăţeni români şi aveau fii trimişi să lupte cu duşmanul, alţii se bucurau de preţuirea concetăţenilor. Peste noapte însă, luaseră chipul duşmanului dinăuntru. în Bărăgan au aflat ce înseamnă calvarul. Când armatele germane s-au apropiat de Slobozia, guvernul a decis strămutarea străinilor inamici în Moldova. Au început să fie semnalate noi abuzuri, pe care însă guvernul de la Iaşi le-a dezminţit.

Consecinţa imediată a fost hotărârea administraţiei militare de a lua ostatici în teritoriul ocupat. Pentru a spori presiunea

asupra decidenţilor din Iaşi, Mackensen a hotărât reţinerea unor persoane cu notorietate.[1] Trei valuri de arestări s-au

***) Avocatul Vasile Th. Cancicov relatează pe larg atât despre experienţa arestării şi internării sale de către germani, cât şi despre traiul**

succedat cu repeziciune. Acei oameni serveau ca monedă de schimb pentru eliberarea internaţilor transferaţi în Moldova. Lupu Kostaki s-a străduit, atât cât a putut, să apere cauza compatrioţilor. La solicitarea Legaţiei Olandei, încercase zadarnic să obţină eliberarea supuşilor inamici înainte ca prefectul să părăsească Bucureştiul. Totodată, atunci când au început arestările, a făcut apel la influenţă şi la vechile sociabilităţi pentru a împiedica reţinerea unora sau, după caz, eliberarea altora. Şi pentru astfel de colaborări, unii moralişti curajoşi, reîntorşi în Bucureşti, au cerut condamnarea fostului gerant al Internelor.

începând din luna martie 1917, germanii au preluat controlul formal asupra întregii administraţii româneşti. Ei au numit propriii „geranţi" ministeriali - *Verweser* -, înlocuind delegaţii desemnaţi de guvernul român. Când guvernatorul Tiilff a semnat ordonanţa care legifera schimbările, Lupu Kostaki a rămas singurul „supravieţuitor" dintre vechii funcţionari care asiguraseră comunicarea cu autorităţile germane. Germanii i-au respectat demnitatea, păstrând însă competenţele decizionale în mâinile lor. La începutul ocupaţiei militare evitaseră să-i confirme pe funcţionarii români şi neglijaseră vechea împărţire administrativă românească. Urmăreau strict adaptarea guvernării la necesităţi, astfel încât să trimită în Germania resursele vitale pentru cerinţele războiului. Strategia lor nu a funcţionat. Anarhia a cuprins rapid întregul teritoriu

în general al locuitorilor din România ocupată în *Jurnal din vremea ocupaţiei: Impresiuni şi păreri personale din timpul războiului României*, ed. Daniel Cain, 2 voi., Humanitas, Bucureşti, 2015-2016. Cu privire la decizia de internare a supuşilor străini, Cancicov scrie, în septembrie 1916: „Guvernul a luat măsuri severe contra spionajului. El şi-a zis, pentru că sunt spioni pe cari nu-i cunosc, voi lua măsuri generale, cari să-i cuprindă şi pe cei necunoscuţi, voi aresta pe toţi străinii duşmani şi îi voi interna. Măsura aceasta simplă poate fi şi vexatorie, şi fără folos. S-au arestat şi dus la lagăre de concentrare oameni ce nu mai erau consideraţi ca străini, deoarece nu se mai bucurau de zeci de ani de supuşenia străină. Unii bătrâni de 70 de ani, alţii infirmi şi bolnavi, alţii cu copii pe front în armata română, cea mai mare parte oameni simpli, servitori, muncitori manuali, meseriaşi" (voi. I, p. 77).

al ţării. în primele luni ale lui 1917, administraţia militară a revenit la organizarea teritorială dinaintea războiului, iar Lupu Kostaki pare să fi avut un rol în reaşezarea fostelor rânduieli. Pentru funcţionarea eficientă a aparatului administrativ şi exploatarea inteligentă a resurselor naturale, germanii au recurs la informările administratorilor români. Aceştia cunoşteau mai bine oamenii şi ţara, puteau interveni eficient în aplanarea tensiunilor. Ocupanţii recunoşteau, în cooptarea elitelor autohtone, expresia unui provizorat administrativ. Mandatul geranţilor înceta, de altfel, după semnarea păcii. Câştigurile erau evidente. Spre deosebire de alte teritorii cucerite în război, cum era cazul Lituaniei în Ober Ost, în privinţa României germanii arătaseră surprinzătoare disponibilităţi de colaborare cu factorii de decizie locali.

Constantin Gane, în monografia dedicată lui Petre P. Carp, îi recunoaşte lui Lupu Kostaki tactul şi spiritul împăciuitor arătate în delicata chestiune a administraţiei sub ocupaţia germană. Acesta s-a bucurat de libertatea de a propune prefecţii, alegând dintre oamenii săi de încredere. Ar mai fi vrut să obţină reorganizarea primăriilor rurale şi orăşeneşti[1], soluţie respinsă însă de cuceritori. împărţirea cea nouă stabilise numai cadrul ierarhic şi teritorial al sistemului românesc de administraţie. Decizia finală rămânea în mâinile ocupanţilor străini, care controlau toate instituţiile locale. Statul-Major Administrativ, *Verwaltungsstab*, numea prefecţii şi subprefecţii, după cum desemnarea primarilor revenea comandanţilor de etapă. Alegerile pentru consiliile comunale şi judeţene au fost suspendate. Membrii consiliilor, numiţi iniţial de comandanţii unităţilor de etapă, au fost revocaţi şi, în locul lor, s-au introdus comisiile interimare. Acestea acţionau de obicei acolo unde consiliile locale trebuiau dizolvate din cauza incapacităţii lor decizionale.[2] Cooperarea cu unii prefecţi a funcţionat acceptabil în aceste

***) Constantin Gane, *PP Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, Editura Tipo Moldova, Iaşi, voi. II, pp. 551-552. [2]) Lisa Mayerhofer, *Zwischen Freund und Feind -Deutsche Besatzung in Rumänien igi6-igi8,* Martin Meidenbauer Verlags Buchhandlung, Miinchen, 2010, pp. 53-54.**

condiţii. Funcţionarii români au arătat disponibilitate, iar ocu-

panţii germani au apreciat strădaniile lor de conlucrare.

Lupu Kostaki n-a vrut să lase lucrurile neorânduite. La 10 aprilie 1917, trimitea către prefecţii judeţelor o circulară unde detalia atribuţiile administraţiei civile în raporturile cu comandamentele militare ale ocupanţilor. Documentul îi dezvăluie parţial concepţia administrativă. Din conţinut reieşea abilitatea lui Kostaki de a menaja interesele româneşti, ţinând seama totodată de cerinţele impuse de Comandatura germană. Administratorul Internelor instruia prefecturile din ţara ocupată să comunice administratorilor de plăşi cum puteau să-şi îndeplinească eficient atribuţiile. Aceştia urmau să execute „fără întârziere şi întocmai" dispoziţiile luate de administraţia militară, păstrând „discreţiunea" necesară asupra ordinelor confidenţiale. încălcarea normelor şi orice abatere de la datorie se sancţionau imediat fără alte circumstanţe dictate de relaţii şi interese. Administratorii asigurau liniştea în fiecare plasă, notând şi observând pe toţi cei care ar fi intenţionat să o tulbure. Tot ei vegheau ca avutul şi proprietatea fiecăruia să fie respectate, ca lucrurile sustrase să fie înapoiate, atrăgând atenţia primarilor asupra răspunderii comunelor pentru stricăciunile şi pagubele produse de locuitori. Pe lângă protejarea avutului privat, administratorii supravegheau şi proprietăţile comunelor. Erau obligaţi să împiedice atât păşunatul pe islazul comunal, cât şi călcarea holdelor de către vite. Alte dispoziţii priveau sănătatea publică. Având sprijinul autorităţilor militare, funcţionarii români luau măsuri de prevenire a bolilor fără să mai aştepte, cum erau obişnuiţi, indicaţiile de la centru. Câteva sfaturi preţioase îi orientau în acele împrejurări speciale: în caz de epidemie, bolnavii erau izolaţi, populaţia primea informaţii privind curăţenia şi igiena obligatorie, gunoaiele se transportau şi se ardeau la marginea comunelor etc.

Documentul recomanda şi proceduri prin care se putea suplini lipsa acută de funcţionari. Prin „cercetări personale", administratorii de plasă se informau la faţa locului asupra situaţiei angajaţilor statului rămaşi pe postul lor. Cercetarea pe teren necesita informări diverse: tabele cu numărul celor

rămaşi pe loc activând în vechile posturi (administraţie, spitale, şcoli etc.) şi statistici cu cei ce puteau fi rechemaţi în slujbe.

Locurile vacante se puteau completa fără a depăşi numărul de posturi rezervate prin legea organică în timp de pace, afară de cazul special al solicitării administraţiei militare. De remarcat că remuneraţiile erau stabilite tot de către autoritatea militară. Pentru a nu crea nedreptăţi şi mai mari, circulara ministerului solicita şi înscrierea separată, într-un tabel alăturat, a lefurilor mai vechi. Asemenea evidenţe se aflau atunci în curs de întocmire, semn că refugiul guvernului la Iaşi determinase strângerea în grabă a registrelor pe baza cărora funcţiona administraţia civilă.[1] Cum se vede, odată cu refugiul guvernanţilor, administraţia civilă din România părăsită aproape că nu mai funcţiona. Criza de autoritate a prefecţilor, derivând din împrejurările ocupaţiei militare, s-a îmbinat cu lipsa acută a funcţionărimii.

Până la semnarea păcii cu Centralii, au apărut şi alte situaţii ce îngreunau activitatea Ministerului de Interne. Un moment de cumpănă l-a reprezentat conflictul atribuţiilor în administrarea Palatului Regal. După plecarea regelui Ferdinand din Bucureşti, sarcina reprezentării intereselor Casei Regale şi ale Domeniilor Coroanei în faţa autorităţilor de ocupaţie revenise profesorului Tzigara-Samurcaş. Profitând de absenţa experimentatului Louis Basset, administrator al bunurilor regale şi executor testamentar al cuplului regal Carol I şi Elisabeta, dar refugiat în Elveţia încă de la începutul războiului, colonelul rezervist Moritz Brociner obţinuse competenţe administrative la Palat. Probabil că a fost o decizie neinspirată, deoarece curând au apărut neînţelegeri în asumarea răspunderilor. Tzigara-Samurcaş pretindea subordonarea atribuţiilor lui Brociner şi recunoaşterea drepturilor lui exclusive de comunicare cu autorităţile imperiale şi româneşti.[2] Moritz Brociner

[x]) Biblioteca Naţională a României (BNR), fond Saint-Georges, *Arhiva Lupu C. Kostaki 1870-1923,* pachet CCLXXX. Prefectura judeţului Ialomiţa. Circulara către administratorii de plăşi, nr. 45 din 4 mai 1917, ff. 132-135. [2]) BNR, fond Saint-Georges, *Arhiva Lupu C. Kostaki 1870-1923,* pachet CCLXXX, dosar 2209, ff. 128-130.

lăsa de înţeles că ignoră dispoziţiile lui Samurcaş, vestea circulând prin Bucureşti. Pus într-o situaţie delicată, Tzigara-Samur- caş a reclamat la Ministerul de Interne că Brociner împiedicase, prin „măsuri meschine", protejarea intereselor Casei Regale.[1] Brociner a încercat, la sugestia lui Lupu Kostaki, o rezolvare amiabilă, invitându-l pe Samurcaş la o discuţie particulară. Greu de crezut că întrevederea a avut loc şi,

chiar dacă s-ar fi petrecut, ştim că ea n-a condus la nici o soluţie.

La 12 mai 1917, Brociner i-a solicitat lui Lupu Kostaki să pună capăt disensiunilor ce durau deja de cinci luni. Gerantul Internelor era chemat să intervină pe lângă administraţia germană să-i recunoască reclamantului calitatea de administrator al Curţii Regale. O altă sesizare denunţa „amestecul" lui Tzi- gara-Samurcaş în afacerile interne ale Palatului, reliefând absenţa oricărei subordonări ierarhice.[2] Conflictul a ajuns în final la administraţia militară. Dând curs interpretării documentelor oficiale, autorităţile imperiale de ocupaţie au conchis că procura profesorului Tzigara-Samurcaş, provenind din ordinul regelui, avea precădere în faţa dispoziţiilor administraţiei Curţii emise de Brociner.[3] Divergenţele nu s-au stins de fapt niciodată, din cauza orgoliilor. Tzigara-Samurcaş nota că Brociner se bizuise pe exilul definitiv al Majestăţilor Lor, care nu s-ar mai fi întors vreodată în capitală, etichetându-1 pe oponent drept „viclean", „perfid", „slugarnic", „mincinos şi hrăpăreţ".[4]

Dacă analizăm administraţia din România ocupată prin comparaţie cu reuşitele guvernului din teritoriul necucerit, constatăm puţine asemănări şi mari deosebiri. România liberă dispunea de un teritoriu mult restrâns comparativ cu partea de ţară ocupată. Administraţia din Moldova s-a confruntat de la început cu o situaţie disperată, datorată suprapopulării regiunii şi încartiruirii trupelor aflate în refacere. laşul nu era pregătit să devină „capitală de război", titulatură dictată de împrejurări şi pe care oraşul nu şi-o dorise niciodată. Drumurile Moldovei

x) *Ibidem*, ff. 167-169. 2) *Ibidem*, f. 131. 3) *Ibidem*, f. 180. 4) Al. Tzigara-Samurcaş, *Memorii*, voi. II: *igio-igi8f* ed. loan şi Florica Şerb, prefaţă de Dan Grigorescu, Editura Grai şi Suflet - Cultura Naţională, Bucureşti, 1999, pp. 195-197*

erau impracticabile, permanent apăreau blocaje şi pe calea ferată. Hrana populaţiei ajunsese un lux, iar lemnele, o himeră. Bolile, epidemiile, precum tifosul exantematic, răspândite pe fondul unei igiene precare, accentuau suferinţele locuitorilor, în locul „nemţilor", care ocupaseră Muntenia, în Moldova apăruseră ruşii, aproape un milion de soldaţi, pe care românii începuseră să nu-i mai simtă ca aliaţi.[1] Asupra recunoaşterii autorităţii administrative în teritoriul liber, nu avem urme de îndoială.

Guvernul refugiului conducea administraţia cu puteri depline. Practicile guvernării presupuneau multe decizii nepopulare. Diferenţa fundamentală ţinea însă de înţelegerea menirii sacrificiului. Dacă în Moldova jertfele cerute populaţiei invocau cauza naţională, în România ocupată ele păreau a fi capricii ale inamicului care jefuia sistematic ţara. Semantica *sacrificiului* varia aşadar *dincolo* şi *dincoace* de Milcov. încărcată de emoţie, percepţia oamenilor condamna politica geranţilor din Muntenia. Desigur, vor fi existat şi excepţii. însemnările doctorului Râul Dona dau impresia că populaţia românească ar fi avut o situaţie „mai bună" la sud de Milcov, exact în teritoriul unde administrau Etapele germane. El constata că în popor n-ar fi trebuit să domine teama faţă de posibila cucerire a Moldovei de către nemţi, câtă vreme ei aduceau ordinea în locul haosului şi puneau cinstea mai presus de toate, lăsând fiecăruia ceea ce este al său.[2]

Apreciat de duşmani, detestat de compatrioţi

Viziunea politică a lui Lupu Kostaki nu s-a suprapus cu aşteptările guvernului refugiat la Iaşi. Franţa, ca aliată a Rusiei, atrăsese România în război. Din prezumtivi protectori, germanii deveniseră inamici, într-o redutabilă coaliţie de forţe. Ei

***) Dintre mărturiile inedite publicate recent cu privire la traiul refugiaţilor din Moldova amintim însemnările lui Costin Petrescu (<*Jurnalul unui pictor refugiat: La Iaşi, în timpul războiului, 1916-1917*) şi pe cele ale lui Râul Dona 0*Jurnalul unui medic militar: 1917-1918*, cu acuarele şi desene de Niculina Delavrancea-Dona), ambele publicate la Humanitas, Bucureşti, 2018. [2]) Râul Dona, *op. cit.*, p. 127.**

împărţeau resursele ţării şi îi planificau viitorul; nu fără consecinţe. Simpatiile germanofililor scăzuseră în vremea ocupaţiei militare. Unii dintre ei, cum a fost cazul lui Titu Maiorescu, refuzau să interacţioneze cu duşmanul, alţii îi căutau prudent bunăvoinţa. Cu toate acestea, refugiaţii, odată reîntorşi în Bucureşti, au invocat oportunismul colaboraţioniştilor, al tuturor, fără deosebire. Şi nu a fost tocmai aşa.

Lupu Kostaki avea ca scop să tempereze comportamentul comandanţilor militari şi să amelioreze urmările ocupaţiei străine. Agreaţi de germani tocmai pentru consecvenţa opţiunii lor politice[1], germanofilii câştigaseră încrederea administraţiei militare. Desigur că urmăreau şi ambiţii personale. Un partid filogerman atotputernic, menit să guverneze România după

semnarea păcii cu Centralii, le-ar fi dat o şansă imensă de ascensiune în cariera politică, ar fi înlesnit modelarea ţării în concordanţă cu propriile aspiraţii. Dar înaintea planificării unui astfel de deziderat îndepărtat rămâneau în discuţie chestiuni vitale de administraţie. Din poziţia de gerant la Ministerul de Interne, Lupu Kostaki conducea un adevărat „guvern din umbră", acceptat de germani pentru realizarea obiectivului regimului de ocupaţie: exploatarea eficientă a resurselor naturale româneşti. Boierul moldovean a fructificat câteva atuuri importante de care dispunea. Unii comandanţi militari germani, dar şi o bună parte a delegaţilor acreditaţi în sferele diplomatice îi ştiau caracterul. în timpul discuţiilor privind predarea capitalei, ţinute la Ministerul de Interne, s-a reîntâlnit cu prinţul Schaumburg-Lippe, fostul consilier al Legaţiei Germaniei din Bucureşti. Bucuria revederii, chiar dacă nu în împrejurări fericite, i-a reconfirmat lui Lupu Kostaki poziţia, dar, mai important, i-a întărit credinţa că putea alina suferinţele compatrioţilor. Statul-Major German vedea în gerantul Internelor o persoană de încredere. în luarea deciziilor potrivite pentru populaţia civilă, germanii îi căutau părerea.[2]

[x]) V. şi concluziile lui Lucian Boia în *Germanofilii: Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Humanitas, Bucureşti, 2009.
[2]) *Gazeta Bucureştilor*, nr. 354, 7 dec. 1917. Articolul „O aniversare tristă".

La rândul său, Lupu Kostaki socializa cu ofiţerii germani. Rămas în Bucureşti, avocatul Vasile Cancicov aflase despre astfel de mondenităţi din paginile *Gazetei Bucureştilor*. La un dineu oferit protipendadei germane şi notabililor români, participau alături de generalul Tiilff, generalul dr. von Goetz, şeful Serviciului Sanitar, colonelul Richard Hentsch, şeful Statului- Major al Administraţiei Militare, maiorul von Behr, şeful Statului-Major Economic, căpitanul de cavalerie Horstmann, consilier de Legaţie, în realitate şeful poliţiei secrete germane. Dintre figurile româneşti se remarcaseră Petre P. Carp, Dimi- trie Neniţescu, Lupu Kostaki împreună cu fiul, alături de ceilalţi geranţi, excepţie făcând doar Grigore Antipa. Mai participau preşedintele Curţii de Apel, Dobrovici, prefectul Poliţiei, profesorul Tzigara-Samurcaş.[1] Prezenţa acestora i-a stârnit lui Cancicov o repulsie imposibil de disimulat, prinsă în câteva vorbe de ocară: „Ce ruşine şi ce uitare de sine!"[2]

Rezistenţa, indiferent de natura ei, ar fi îngreunat şi mai mult situaţia. Pe Lupu Kostaki îl interesa salvarea năpăstuiţilor rămaşi în Bucureşti. De decizia nemţilor depindea aducerea în capitală a alimentelor de subzistenţă şi a lemnelor pentru încălzirea locuinţelor, aşa că personajul nostru nu se gândea la calcule politice măreţe, ci la nevoile supravieţuirii. Coabitarea rămăsese unica variantă pentru evitarea unui dezastru uman, şi unicul compromis pentru salvarea ţării, atât cât mai rămăsese din ea. în Ialomiţa - de exemplu - comandantul militar al judeţului, generalul Buxbaum, i-ar fi arătat bunăvoinţă prefectului proaspăt numit, loan C. Filitti. De cum ajunsese la Călăraşi, el şi-a dat repede seama cât de mult depindea puterea lui de încrederea germanilor. Drept urmare, Filitti a vrut să pară cât se poate de curtenitor, pe alocuri chiar linguşitor. Imediat l-a asigurat pe general de întregul său sprijin, împărtăşind dorinţa reluării bunelor raporturi între România şi Puterile Centrale. După întrevederea avută cu comandantul districtului, au urmat convorbirile purtate cu

x) Vasile Th. Cancicov, *op. cit.*, voi. II: *Jurnal zilnic, 14 august 1917-31 decembrie 1918*, însemnarea din ziua de sâmbătă, 21 oct. 1917, pp. 91-93. 2) *Ibidem*, p. 93.

aghiotanţii, căpitanul Deetjen şi locotenentul Schreinecke. Puţin mai târziu a onorat şi invitaţia la cazinoul ofiţerilor, unde a făcut cunoştinţă cu personalul administraţiei militare din Călăraşi. Gesturile de curtoazie au continuat fără mustrări de conştiinţă. Prefectul a răspuns şi el amabilităţilor germane printr-o invitaţie la masa de prânz, pregătită în locuinţa personală. Acolo s-au adunat principalele autorităţi militare germane şi funcţionarii români, facilitând o cunoaştere reciprocă mai bună la nivelul judeţului.[1] Unde înceta de fapt curtoazia şi unde începea obedienţa? Cum se pot aprecia pe timp de război astfel de sociabilităţi?

în relaţiile cu autoritatea germană, Lupu Kostaki a mizat şi el pe vorba cumpănită şi nevoia de argument. Lăsase o bună impresie guvernatorului cetăţii. După părăsirea în grabă a Bucureştiului, fără să-şi ia rămas-bun, Tiilff von Tschepe und Weidenbach i-a mulţumit, într-o scrisoare trimisă din Lange- nols, Silezia Inferioară, pentru cooperarea cu administraţia militară, ştiind că nu de puţine ori a trebuit să-şi încarce sufletul cu probleme delicate. îl aprecia nu neapărat ca *aliat*, cât ca *patriot*. Guvernatorul Tiilff amintea în epistolă de promisiunea smulsă lui Lupu Kostaki de a-1 vizita într-un viitor nu chiar îndepărtat.[2]

Publicaţia săptămânală *Rumänien in Wort und Bild*, un oficios de propagandă, i-a inclus portretul în rubrica „Rumänische Kopfe“, „Minţi româneşti", secţiune care îi mai cuprindea pe consacraţii Petre P. Carp, Titu Maiorescu şi Alexandru Marghiloman.[3]

în pofida elogiilor, Lupu Kostaki a ştiut până unde să întindă limita concesiilor. Să ascultăm depoziţia lui ca martor în procesul prizonierilor de la Krefeld. întrebat, în faţa Curţii Marţiale, dacă a intervenit pentru repatrierea ofiţerilor români din lagărul german, a expus contextul aducerii acelor soldaţi în ţară. Fostul gerant avea de oferit o mărturisire cu adevărat

[1]) BNR, fond Saint-Georges, *Arhiva Lupu C. Kostaki 1870-1923,* pachet CCLXXX. Prefectura judeţului Ialomiţa. Raportul prefectului loan C. Filitti către Ministerul de Interne, ff. 138-139. [2]) *Ibidem*, pachet CXI/a, scrisori primite în timpul ocupaţiei germane 1916-1918, f. 105. [3]) *Rumänien in Wort und Bild*, 1. Jahrgang/nr. 5, Bukarest 9. Juni 1917, p. 8.

memorabilă, pe care mulţi nu şi-o doreau. Desfidea modul în care „marii patrioţi din 1916 au dat încă o dată dreptate plângerii ţăranilor de la Divanul ad-hoc din 1857, la orice năvălire şi ocupare străină cei bogaţi fug, lăsându-i pe ei pradă suferinţelor şi umilinţii şi nu se reîntorc decât după ce a trecut vijelia. Da, aşa au procedat toţi marii patrioţi din 1916; au fugit sărmanii peste 9 ţări şi peste 9 mări, s-au adăpostit prin hotelurile de prima ordine din oraşele mari din Rusia, Scandinavia, Danemarca, Franţa şi Elveţia, unde desigur au suferit mizerie, oftând de dragul patriei părăsite; pe când noi, cei rămaşi cu poporul sub călcâiul năvălitorului, benchetuiam cu duşmanul"[1]. Aşteptase îndelung ocazia să schiţeze amplitudinea dezastrului din ţară, provocat de plecarea guvernului la Iaşi. Dezolanta imagine servea în proces drept circumstanţă atenuantă. Arătând situaţia lăsată de guvern, martorul justifica repatrierea prizonierilor români, afacere intermediată de colonelul Sturdza, fiul fostului premier liberal D.A. Sturdza, dovedit mai înainte dezertor.

în contrast cu administraţia militară germană, guvernul român de la Iaşi a dezaprobat politica urmată de Lupu Kostaki. încrederea acordată suspect de generos i-a fost în cele din urmă retrasă. într-un raport al ministrului de Interne, Alexandru Constantinescu, poreclit de contemporani „Porcul", se spunea că Lupu Kostaki n-ar fi arătat faţă de inamic rezerva cerută de

împrejurările în care se afla atunci ţara. Făcuse „aprecieri răuvoitoare" referitoare la aliaţii României, criticase măsurile guvernului în interesul siguranţei cetăţenilor şi lăudase „buna conduită" a armatelor invadatoare.[2]

Procesul intentat în epocă şi sentinţa în faţa istoriei

Memoriile lui Lupu Kostaki nu au fost aşternute pe pagină în răgazurile vieţii, ci în tumultul câtorva ani, timp în care au avut loc răzbunări politice, văzute de bătrânul moldovean drept

***) „Procesul Krefeld. Depoziţia d-lui Lupu C. Kostaki", *Hiena*, revistă de polemică politică-literară, anul II, nr. 20, p. 5. [2]) *Monitorul Oficial*, nr. 12 din 15/28 apr. 1917, p. 111.**

expresia unor calcule cinice. în 1919 îşi arăta furia în scris, întristat şi de atitudinea celor care până mai ieri îl căutau pentru a-i cere un ajutor, îl doreau ca invitat la mesele oferite la Jockey Club, la Capsa, ori în palatele private, iar la finalul războiului îl evitau şi se bucurau la auzul veştii că fusese deferit Curţii Marţiale. S-au folosit atunci de „dragostea de patrie" şi de culpa majoră a „trădării ţării" exclusiv pentru reglarea divergenţelor şi intereselor personale.

Scria şi despre credinţa testamentară a lui Petre P. Carp, exprimată într-o epistolă din 15 ianuarie 1919, întristat să vadă cum se îndeplineau răzbunările urmărite de „canalii şi de neghiobi". Şi nu le-a gândit doar ca mărturisiri, ci şi ca o formă de apărare în procesul de trădare care i s-a intentat cu acordul regelui Ferdinand. Supravieţuise războiului, dar îl aştepta o încercare de denigrare nemeritat de dură. Acesta a fost motivul pentru care o bună parte din credinţele şi principiile din însemnările sale s-au regăsit şi în memoriul înmânat avocatului N.A. Papadat, soţul scriitoarei Hortensia Papadat-Bengescu, gândind că astfel judecătorii vor putea afla mai bine ce s-a întâmplat. Convins de propria nevinovăţie, îşi construia pledoaria ca o mănuşă aruncată acuzatorilor: „Am conştiinţa împăcată - consemna la finalul expunerii - a-mi fi îndeplinit cu cinste datoria, apărând populaţia din teritoriul ocupat. Răsplata îmi este închisoarea şi batjocura. Din fericire sunt şi oameni de omenie în această ţară, care au venit şi mi-au arătat toată dragostea,

prietenia şi cinstea ce-mi poartă"[1].

Om în etate, bolnav, boierul s-a văzut pus sub acuzare, apoi arestat şi purtat prin tribunale, plătind pentru atitudinea lui din vremea ocupaţiei germane. Calvarul a început în primăvara lui 1919. La 29 martie, Curtea Marţială a emis un mandat de arestare, fiind acuzat de înlesnirea operaţiunilor inamicului şi subminarea autorităţii regelui în teritoriul ocupat, prin

x) Biblioteca Academiei Române (BAR), Arhiva Lapedatu, XIX, varia 8-17: *Memoriul Domnului Lupu Kostaki, girantul Ministerului de Interne, în timpul Marelui Război, pe care l-a încredinţat avocatului NA Papadat, pentru a-i face apărarea în cazul că s-ar deschide contra sa acţiune penală*, aici p. 131.

mobilizarea locuitorilor împotriva dinastiei. Era suspectat, totodată, că prin atitudinea prietenoasă faţă de inamic şi-ar fi sporit averea.

De fapt, nu i se putea ierta implicarea în redactarea „Pantahuzei", o listă de adeziuni ce ar fi trebuit să legitimeze ideile politice ale grupării Carp, propulsându-l în prim-planul vieţii politice pe moşierul de la Ţibăneşti. Plebiscitul imaginat de Lupu Kostaki, în calitate de şef al administraţiei româneşti, exceptând prefectura Prahova, condusă de P. Ciorăneanu, şi prefectura Argeş, condusă de fiul său, Nicolae Lupu Kostaki[1], a strâns prea puţine adeziuni pentru platforma carpistă. Multe dintre „Pantahuzele" răspândite prin judeţe s-au întors imaculate la minister.[2]

La fel s-a întâmplat şi cu faimoasa declaraţie în chestiunea abdicării regelui Ferdinand, semnată de Petre P. Carp şi citită de Lupu Kostaki în faţa delegaţilor veniţi din Moldova pentru a sonda dispoziţiile „germanofililor" în privinţa semnării păcii separate. întrebat, după război, de comisarul regal dacă Lupu Kostaki ar fi remis în numele lui declaraţia privitoare la rege, Petre P. Carp îşi asuma demn iniţiativa, recunoscând că „declaraţia este autentică. Aveam atunci convingerea [pe] care o am şi astăzi că tratatul ce se pregătea ar fi făcut - dacă devenea definitiv - situaţiunea regelui imposibilă. Am făcut deci apel la dânsul ca să abdice, spre a scăpa cel puţin viitorul dinastiei.

***) Despre fiul lui Lupu Kostaki, unii contemporani au reţinut întâm-**

plări incriminante. Pia Alimănişteanu a reprodus „aprecierea" lăsată de el cu iscălitură pe condica unui ţăran transilvănean, om necăjit, umblând din casă în casă, pe la diverşi notabili, ca să ceară un ajutor bănesc. „Condica d-tale moşule - ar fi scris Nicolae - s-o păstrezi cu sfinţenie, pentru a servi la ziua mare a judecăţii spre stabilirea răspunderilor şi stigmatizarea vinovaţilor. Ea este oglinda inconştienţei criminale care a adus peste capul acestei biete ţări cumplitele vremuri de bejenie din toamna anului 1916 când «România Mare» se întinde de la Şiret la Prut. Floarea fiilor ei scuturată, prăpăd şi ruină pe holdele ţării. Să te ierte Dumnezeu, dacă prin vagabondajul şi milogirea d-tale, ai fost câtuşi de puţin vinovat la nenorocirea fără pereche". V. Pia Alimănişteanu, *însemnări din timpul ocupaţiei germane igi6-igi8*, Imprimeriile Independenţa, Bucureşti, 1929, pp. 40-41. [2]) Anibal Stoenescu, *Din vremea ocupaţiei*, Atelierele Grafice Socec & Comp., Bucureşti, 1927, p. 82.

Domnul Kostaki, în numele meu, a rugat pe miniştrii veniţi pentru semnarea preliminariilor, să remită M.S. apelul meu; ei s-au refuzat la aceasta şi atunci l-am publicat în ziarele de pe atunci, unde veţi găsi textul exact al declaraţiei mele"[1].

Atitudinea antidinastică a fost o eroare de poziţionare strategică, nu singura, şi cu înrâurire în atmosfera vremii. Marghiloman înclina să creadă că tot Lupu Kostaki ar fi inspirat manifestul mitropolitului Conon Arămescu Donici.[2] Bănuiala liderului conservator era pusă la îndoială de Gala Galaction, cu oarece considerente. Scriitorul nu uita cum, într-o zi din iulie, gerantul de la Instrucţiune şi Culte, Virgil Arion, îl chemase la minister. Găsea un om bulversat, care îl anunţa că armata germană se pregătea să invadeze Moldova. Crezând că puterile româneşti vor fi sfărâmate precum „oalele olarului", Virgil Arion i-ar fi „poruncit" lui Galaction să scrie un manifest către populaţia Moldovei.[3] O iniţiativă neinspirată, îndemnul generând reacţii furibunde. într-un apel ce proslăvea fatalismul şi religiozitatea, era încurajat defetismul românilor. Iar lucrul acesta, pentru „vitejii" din spatele frontului, era de neiertat. Chemarea, adresată întregului popor, încuraja supunerea în faţa „învingătorului", a cărui inimă se îmblânzise prin „lucrarea" divină: „Ţărani, târgoveţi, slujbaşi şi orice aţi fi, aveţi bună încredinţare că biruitorul care intră în Moldova nu e setos de răzbunare, nu ucide, nu jefuieşte, nu dă foc, nu pustieşte. Aici în Muntenia, averile, casele, cinstea noastră a tuturor a fost respectată. Laolaltă noi am muncit câmpiile ţării şi ele au dat roadă. Dumnezeu a potolit

mânia războinicului şi a binecuvântat munca noastră comună"[4].

Intenţia, deşi blamabilă, pleca de la experienţa nefastă a exodului din Muntenia. Parcă mai ieri mulţimile părăsiseră

[x]) BNR, fond Saint-Georges, *Colecţia Kostaki: Actele familiei Kostaki (1529 -1919),* pachet CDXLIV/15, dosar 4277, ff. 91-92. [2]) Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897-1924,* voi. III: *1917-1918*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", Bucureşti, 1927, p. 69. [3]) Gala Galaction, *Jurnal*, voi. III, ediţia a Il-a, text integral, ed. Teodor Vârgolici, Albatros, Bucureşti, 1999, pp. 47-51. [4]) BNR, fond Saint-Georges, *Arhiva Lupu C. Kostaki 1870-1923*, pachet CCLXXX, dosar 2209. *Chemarea Mitropolitului Primat*, Bucureşti, 24 iulie 1917, fi 157.

haotic satele, temătoare de cruzimea germanilor. Mesajul Bisericii îndemna populaţia din Moldova să nu-şi părăsească pământurile. Conţinea o doză consistentă de cinism, fiindcă lucrase, în vorbe meşteşugite, la slăbirea moralului armatei române, hotărâtă să stăvilească invazia inamicului. Semnatarii manifestului crezuseră sincer în succesul ofensivei germanilor. Defensiva victorioasă de la Mărăşeşti probabil i-a surprins.

După război au urmat hărţuirile. Lupu Kostaki fusese moralicește osândit pentru răspândirea „chemării" mitropolitului. Chiar dacă adeziunea lui rămâne incertă, curentul revanşard l-a asimilat celorlalţi „trădători". Ministrul liberal, I.G. Duca, regreta încrederea avută de Ion I.C. Brătianu în Lupu Kostaki, faptul că îi încredinţase mandat de reprezentare în vederea apărării intereselor românilor.[1] îl suspecta că ar fi speculat bunele legături cu familia Brătienilor pentru a obţine numirea în funcţia de secretar general la Ministerul de Interne. Kostaki a dovedit însă convingător că proba demnităţii o trecuse în momentele cumplite ale ocupaţiei, şi nu în atmosfera saloanelor sau în virulenţa abordărilor jurnalistice. Celor care doreau să înţeleagă, le explica astfel starea lucrurilor: „Germanii care veniseră să ne pedepsească, după cum ziceau ei, că după 33 de ani de alianţă i-am părăsit şi am trecut de partea duşmanilor lor, au vroit să încerce a mă umili ca unul ce reprezentam autoritatea românească. în una din primele zile din februarie stil nou, a venit la mine colonelul Lessel cu o declaraţie de subscris, prin care mă legam pe onoare a mă supune îndatoririlor ce mi se vor cere de ocupant. Am respins declaraţia spunând că nu voi sta la Ministerul de Interne decât

atâta timp cât voi fi considerat ca funcţionar român rămas pentru apărarea populaţiei de vexaţiuni şi apărător al drepturilor de suveranitate ale ţării mele"[2]. Iar impresia lăsată va fi avut suficientă audienţă, de vreme ce cultura populară produsese versuri precum: „Ne-am bătut din mitraliere / Pentru ciocoi, mânca-i-ar

***) I.G. Duca, *Memorii*, voi. II, *Războiul igi6-igig*, ed. Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2015, p. 89. [2]) *Hiena*, pp. 5-6.**

ielele / Şi pentru domnul Brătianu / Nu i-ar putrezi ciolanul"[1], recitate în praful mahalalelor şi în lumea satelor.

Motivarea arestării lui Lupu Kostaki rezida în necesitatea conservării probelor de către acuzatori. Mandatul Curţii stabilise şi locul detenţiei, la Văcăreşti.[2] Avocatul Constantin G. Costa-Foru, amic devotat, îl găsea în fostul salon al lui beizadea Mitică, pe proprietatea căruia se instalase sanatoriul. Casa veche, în care locuia prinţul Ghica, rămăsese disponibilă cu întregul ei confort, iar în cea mai spaţioasă încăpere se afla Lupu Kostaki.[3] închisoarea Văcăreştilor se însufleţise brusc după război. loan Slavici, care „petrecuse" acolo aproape 11 luni, găsise pe lângă arestaţii de drept comun şi „făcători de rele mai de soi", trimişi în detenţie de Curţile Marţiale. Văcăreştii lui Slavici arată tot ca o fostă mănăstire. Intrarea se afla lângă o veche clopotniţă, cea de la apus, după care se vedea prima curte, fostul arhondaric, urmau birourile, bucătăria, locuinţele funcţionarilor. Trecându-se apoi pe sub a doua clopotniţă se ajungea, prin curtea cea mare, în cetatea propriu-zisă, având biserica în mijloc, în spatele căreia, întinse pe două etaje, se aflau celulele deţinuţilor.[4]

între zidurile vechi ale sanatoriului, departe de „scumpa lui băbătie", Clemensa Kostaki, născută Juvara, a petrecut boierul câteva luni de detenţie. A scris de acolo epistole către apropiaţi şi a conceput un amplu memoriu[5], pe care îl găsea

x) Virgiliu N. Drăghiceanu, 707 *zile sub cultura pumnului german*, ed. I. Oprişan, Saeculum Vizual, Bucureşti, 2012. însemnare din 8/21 mart. 1918, p. 207. [2]) *Ibidem,* ff. 85-88. [3]) BNR, fond Saint-Georges, *Arhiva Lupu C. Kostaki 1870 -1923,* pachet CCLXXX. Scrisoarea lui Constantin G. Costa-Foru către Clemensa Kostaki din 27 mart. 1919, f. 157. [4]) loan Slavici, *Opere*, voi. VI: *Memorialistică. închisorile mele. Amintiri. Lumea prin care am*

trecut, ed. Constantin Mohanu, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă - Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005, p. 117. [5]) Practica redactării memoriilor adresate Curţii Marţiale s-a răspândit în rândurile celor anchetaţi pentru delicte politice şi de presă. Un astfel de document a fost „memoriul ziariştilor", judecaţi tot de Curtea Marţială şi condamnaţi la închisoare. Documentul a fost finalizat la 1 sept. 1919. Textul folosea expresii elocvente pentru starea de spirit a acuzaţilor, Arghezi, Karnabatt, Slavici, Grossmann, Tăutu, precum

„interesant" pentru proces, dar în al cărui efect, favorabil cauzei proprii, nu îşi punea mari speranţe. Părea convins că judecătorii Curţii nu puteau delibera independent. îi destăinuia la 9 aprilie soţiei că soluţia ar fi fost numai amnistia: „Ei (n.n. judecătorii) nu pot face decât să asculte de ordine, aşa că putem fi condamnaţi sau achitaţi după cum vor hotărî acei ce au furat şi fură ţara în mod nerușinat. Se vorbeşte însă mult de amnistie, se vede că regele e plictisit de chichionu în care l-a băgat guvernul, mai bine zis Vintilă şi Corbescu"[1].

După lunile petrecute la Văcăreşti în prima parte a anului 1919, Lupu Kostaki a fost eliberat în urma decretului regal de amnistie şi s-a întors la moşia de lângă Bârlad. Acolo primea însă o nouă lovitură. Tribunalul Ilfov îl obliga să achite suma de 100.000 lei, cu titlu de despăgubire către Ministerul de Interne. Banii fuseseră alocaţi de guvern pentru plata salariilor batalionului de jandarmi pedeştri. Cu toate că ar fi trebuit să asigure ordinea în teritoriul ocupat, jandarmii au fost mobilizaţi în ultima clipă şi transferaţi în Moldova. La plecarea guvernului, Lupu Kostaki a primit în custodie administrarea banilor. O sumă importantă pe care a cheltuit-o, după propriile mărturii, pentru ajutorarea miilor de refugiaţi, oameni fără mijloace de trai, veniţi în număr mare către Capitală.[2] Confruntat cu felurite cereri de ajutor, a omis să emită chitanţe. Nu avea dovezi că-i salvase pe sărmani. „A ajutat - îşi amintea avocatul Dimi- trie Th. Pascu - sute de văduve şi orfani din propriul lui buzunar, căci fonduri secrete nu existau pe atunci. Celor săraci nu le cerea nici un contraserviciu, celor scăpaţi de el de exil nu le cerea să se înscrie în vreun partid politic, a ajutat prizonieri cu vorba şi cu punga şi multor ofiţeri inimoşi le-a înlesnit refugiul în Moldova lui"[3].

justiţie de represiune", „incompetenţă morală". Răzbătea din nou ideea

nedreptăţii, a unui act profund de injustiţie. V. BNR, fond Saint-Georges, pachet CLXXVH/12, ff. 8-13. *) Arhivele Naţionale ale României (ANR), fond Familia Costache, dosar nr. 6, f. 3. [2]) BNR, Fondul Saint-Georges, *Arhiva Lupu C. Kostaki 1870-1923*, pachet CCLXXX, dosar 2209, ff. 208 şi 223. [3]) *Adevărul*, anul XXXVI, nr. 12104,16 iul. 1923. Articolul semnat de avocatul Dim. Th. Pascu, „Lupu Kostache, *Amintiri*".

Rămâne greu de arătat când banii din propriul buzunar se vor fi amestecat cu cei ai statului, destinaţi nevoilor administraţiei. Gerantul Internelor nu cheltuise banii să se îmbogăţească, ci îi folosise pentru ajutorarea celor nevoiaşi, dinspre care primea nenumărate cereri. Soseau zilnic solicitări. „Cucoane, sunt rupt fără de cămaşă - e scris într-una din epistole - şi toate sunt scumpe şi nu ştiu cum să fac să-mi poată veni din Bârlad ceva parale şi să afle de mine că mai sunt în viaţă, vă rog cucoane a-mi mai da pe aducătorul biletului iar ceva parale, cât veţi voi cucoane, şi vă mulţumesc, şi vă rog a nu mă părăsi, mai ales că muncesc la greu şi sunt chiar bolnav."[1] Autorul scrisorii, Ion I. Adam, prizonier la fabrica de ţiglă din Bolinti- neanu, a primit mai întâi suma de 50 de lei, apoi încă 10 lei, pentru trebuinţele zilnice.[2] Lupu Kostaki a încercat să justifice cheltuielile în două scrisori trimise prim-ministrului Ion I.C. Brătianu. într-una din ele, respingea sentinţa Curţii: „Mi s-a jefuit averea din Moldova, voi vinde ce mai am să plătesc şi asta sau regulaţi a se plăti din fondurile secrete. Eu bani nu am luat"[3].

Arestul şi necazurile lui Kostaki se datorează, aşadar, şi neatenţiei ori păcatelor lui făcute cu bune intenţii, precum susţinerea cauzei germane, sau din neglijenţă, în cazul cheltuirii unor sume de bani. E greu de crezut însă că cineva a putut ţine, în haosul acelor ani, o evidenţă exactă a resurselor financiare. Aceleaşi evocări dovedesc însă şi cum învingătorii, în speţă liberalii, s-au folosit de Curtea Marţială pentru a-şi elimina, denigra şi decredibiliza adversarii. Prin numeroasele încarcerări şi decizii ale Curţii, liberalii îşi pregăteau viitoarea lor guvernare.

x) BNR, fond Saint-Georges, *Arhiva Lupu C. Kostaki*, pachet CXI/2. Scrisori primite în timpul ocupaţiei Puterilor Centrale, f. 81. 2) *Ibidem*, f. 82. 3) *Ibidem*, ff. 206-207.

Despre „trădare“ şi „patrioţi“ la finele războiului

în epocă s-a vorbit mult despre trădare şi trădători. A fost şi multă ranchiună. România nouă arăta ca o ţară dezbinată. Argetoianu nu putea uita că „după izbândă, după înapoierea noastră de la Iaşi, a trebuit să treacă câţiva ani până să se şteargă urmele gravelor devieri de conştiinţă pe care unii le condamnaseră fără să le priceapă şi de care alţii se ruşinau, după falimentul prudenţei lor, până să le nege"[1]. Conflagraţia încetase, nu însă şi furia acelora care îşi disputau puterea. Astăzi, revizuind corespondenţa epocii, putem conchide că există unele argumente pentru supoziţia „trădării" lui Kostaki Lupu. De exemplu, la 11 ianuarie 1917 îi scria din Bucureşti lui Alexandru Beldiman, fostul plenipotenţiar român, refugiat la Charlottenlund, aproape de Copenhaga, că ar trebui strânsă, după încheierea păcii, o armată de 250.000 oameni, gata să lupte lângă germani împotriva forţelor Antantei. Cum ar fi fost „neomenos" ca armata aceea să fie trimisă la Est, propunea, în final, să fie trimisă la Sud (!).[2] Probabil, soldaţii trebuiau să ajungă pe frontul de la Salonic ca să lupte împotriva Marii Armate a Orientului.

Şi baronului Bussche, fostul ministru al Germaniei la Bucureşti, i-a trimis o epistolă cu aer conspiraţionist. îl frământa atunci, la începutul lunii ianuarie 1917, vechea problemă a schimbării dinastiei. Pentru înscăunarea noului rege, obligatoriu un Hohenzollern protestant, voia un plebiscit de confirmare. Se mai gândea şi la adoptarea unei noi Constituţii, una cu largi prerogative pentru suveran, eliberată de „domnia" autoritară a Parlamentului.[3]

Corespondenţa diplomatică germană dezvăluie şi ea că figurase pe lista miniştrilor unui cabinet-fantomă, pregătit din

***) Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine: Amintiri din vremea celor de ieri*, voi. III, partea a V-a: *igi6-igiT*, Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 81. 2) BAR, Secţia de corespondenţă, Cota S 1 (i)/DCCXC. Kostaki Lupu către Alexandru Beldiman, Bucureşti, 11 ian. 1917. 3) *Ibidem*. Cota S/2 DCCXC. Abschrift des Briefes Lupu C. Kostakis an Freiherr von dem Bussche, Berlin. Bukarest, den 2. Januar 1917.**

umbră să guverneze România după îndepărtarea dinastiei.[1] Conform legilor războiului, faptele acestea l-ar fi condamnat la moarte sigură. Canonul istoriografie a făcut-o oricum mai târziu, suplinind într-un fel aplicarea sentinţei Curţii Marţiale. Luciditatea la care ne obligă distanţa în timp provoacă însă îndoieli fireşti în jurul etichetărilor simpliste. Discuţia nu este dacă într-adevăr trădase ţara un apărător consecvent al apropierii de Germania. Chestiunea rămâne aici legată numai de perspectiva istorică. Desigur că astăzi, cunoscând finalul războiului, neglijăm inconştient scenariile alternative. Dar Lupu Kostaki, prins cum era, chiar fără voia lui, în contextul unui regim de ocupaţie militară, nu putea ignora faptul că soarta a milioane de români stătea în mâinile Germaniei. Trădare ar fi fost probabil dacă ar fi rămas opac în faţa realităţii.

Confesiunile lui Lupu Kostaki demontează martirajul şi presupusele sacrificii ale unora şi schiţează profilul oportunistelor elite româneşti, al căror model îl adoptă şi mulţi dintre funcţionari. în fuga lor precipitată, luaseră cu ei rezervele financiare, lăsând în urmă haos şi nemulţumirea populaţiei. Deşi nu aveau o imagine bună printre compatrioţi, fiind consideraţi o castă dependentă de mârşăviile şi dorinţele politicienilor, „nişte paraziţi fără caractere", nimeni nu se aştepta totuşi la un exod, asimilat trădării, din partea corpului administrativ. Cumpăna prin care treceau românii era agravată de acel comportament nedemn al celor care nu doar compromi- seseră osatura instituţională, ci afectaseră cumplit moralul societăţii. Plecarea masivă a celor din administraţie a creat un vid de autoritate, oferind puterilor de ocupaţie pretextul instaurării ordinii convenabile lor. în simbolistica abandonului era instrumentată implozia statală, iar apelativele erau de o duritate extremă: *trădători*, *trântori*, lipsiţi de orice conştiinţă a datoriei, puse în antiteză cu forţa conceptului *strămoşesc,* cel asimilat vitejiei şi sacrificiului. Aceasta era, de fapt,

x) Politisches Archiv des Auswărtigen Amtes. Geheime Akten. Krieg 1914. R 20500 Firedensstimmungen und Aktionen zur Vermittlung von Friedens, vom 17. Dezember 1917 bis 25. Dezember 1917. Horstmann către Bussche. Bucureşti, 17 decembrie 1917. Microfilm, cadrele 000162-000165.

marea ruptură resimţită dinspre toate orizonturile în care pâlpâia suflarea românească, şi nu neapărat antiteza germa- nofili-antantişti.

Acei birocraţi angajaţi politic, abonaţi la sinecuri, falşi bărbaţi de stat, pe care curajul nu îi îndemnase suficient să dea piept în ţară cu duşmanul, s-au întrecut ulterior în glorificarea „contribuţiei* la istoria petrecută sub ochii lor. La sfârşitul războiului, după o lungă acalmie, vocea lor a renăscut miraculos. Mulţi preluaseră frâiele puterii în noua Românie. Şi-au lipit eticheta de „patrioţi* care se jertfiseră pentru înfăptuirea marelui ideal naţional şi pretindeau onoruri. Acei funcţionari au devenit, imediat după încheierea conflagraţiei, printre cei mai vehemenţi acuzatori. Cereau socoteală pentru deciziile şi comportamentul celor rămaşi în teritoriul ocupat, găseau nereguli în registrele financiare. Semantica termenului de „trădător* prindea alte tuşe.

Flerul l-a ţinut pe Lupu Kostaki departe de amiciţiile celor plătiţi din fonduri secrete externe. Avea ştiinţă că din ele se înfruptaseră rusofilii, germanofilii, alături de cei care susţineau Antanta. Ca simpatizant declarat al Germaniei, răbufnea când vedea că nemţii nu putuseră „recruta pentru propaganda lor plătită decât lepădături sociale*. Supărarea era cu atât mai mare, văzând abilitatea şi inteligenţa lui Take Ionescu în a convinge nume respectabile din societate pentru propovăduirea cauzei Antantei. Simţise cum bună parte a elitei autohtone, fie din convingere, fie în urma campaniilor gazetăreşti, înclina să încredinţeze soarta ţării alianţei potrivnice. îl mâhnea crunt văzând cum acei bani distruseseră încrederea şi respectul reciproc al conaţionalilor, tensionaseră ritmul comunitar, în- răiseră suflete şi debusolaseră bruma de conştiinţă istorică a românilor.

Moartea în anonimat şi mesajul confesiunilor

în ultimele luni din viaţă, Lupu Kostaki s-a retras la moşia Dealu Mare. Numele i-a mai fost pomenit la trecerea în nefiinţă. Redacţiile gazetelor din Bucureşti alocau spaţii pentru 42 STUDIU INTRODUCTIV

necrologurile venite din provincie. Numărul din 15 iulie 1923 al ziarului *Timpul* se închidea cu anunţul morţii lui Lupu Kostaki

„unul din ultimii reprezentanţi ai generaţiilor de oameni politici ai României de după unire"[1]. I se recunoştea meritul de a fi fost printre puţinii lideri de sfatul cărora ţinuse cont Ion C. Brătianu, dar mai importantă era precizarea că „ultimul rol jucat de el în politica ţării a fost în timpul războiului, când a girat Ministerul de Interne, fiind lăsat de guvernul ce pleca la Iaşi cu însărcinări speciale la departamentul internelor". Ceea ce constituise o nedreaptă acuzaţie de trădare a devenit, odată cu domolirea zbuciumului, o datorie profesională şi o chestiune de onoare.

Dimineaţa **a găzduit în 18 iulie 1923 o înştiinţare generoasă despre moartea celui din urmă descendent al uneia dintre cele mai respectabile genealogii de dincolo de Milcov. Cel care fusese decorat cu „Steaua României" şi „Coroana României", în grad de cavaler, a refuzat orice onoruri militare. Prigoana îndurată îl convinsese că puternicii zilei îl doreau mar- ginalizat, aşa cum procedau şi cu impetuosul Constantin Stere. Vorbeau la căpătâiul său doar cei apropiaţi, părintele Gala Galaction şi preotul Ştefănescu, alături de profesorul Gheorghe Alexandrescu de la liceul „Codreanu" din Bârlad. Se închidea astfel un ciclu; oamenii de care el a fost legat dispăruseră, cei mai mulţi dintre ei.**

Rămâne impresia că personajul nostru s-a folosit de aceste confesiuni pentru a tranşa unele neînţelegeri. Mai ales cu Ionel Brătianu, pus în antiteză cu tatăl acestuia, „om politic cu încredere în sine, cinstit şi moral pe al cărui cuvânt puneai temei", care ştiuse să îi arate preţuire şi prietenie lui Lupu Kostaki. Deşi pe poziţii ideologice diferite, nu de puţine ori incompatibile, memorialistul i-a recunoscut bătrânului liberal o metamorfoză rar întâlnită la generaţia care se implicase în frământările de la 1848, în dubla alegere a lui Cuza şi susţinerea aducerii lui Carol I - domolirea şi maturizarea *revoluţionarului* transformat

i) *? „Moartea lui Lupu Costache", în *Timpul*, nr. 110,15 iul. 1923, p. 2.**

în *om de stat*. Este suficient să nu trecem cu vederea mulţumirile aduse multora dintre colaboratorii săi, acelor caractere tăcute, pentru a înţelege că autorul nu a fost mânat de vreun gând vindicativ.

Mai înţelegem în esenţă deziluzia unei vieţi atent cumpănite.

Nu asta era ţara visată la 1859, măcinată de imoralitate şi dispreţ. Constata cum creşterea teritorială a ţării contrastează cu nimicnicia sufletelor majorităţii celor care formează cabinete ministeriale şi reprezintă statul în provincie. Noua patrie în care încercau să se acomodeze muntenii şi moldovenii testa devotamente, inspira subiecte de snoavă, provoca polemici şi patimi cronicizate într-o înrăire naţională. înfrăţirea visată la 1859 devenise un exerciţiu de forţă şi indolenţă afişat pe malurile Dâmboviţei faţă de semnalele şi revendicările venite de pretutindeni. Lupu Kostaki le denumea dispreţuitor *muntenisme*. Ştia, fireşte, la ce situaţie renunţaseră moldovenii, cum îşi sacrificaseră orgoliul identitar şi tradiţiile strămoşeşti pentru ca Alexandru loan Cuza să poată începe fundarea unei naţiuni; îi era lehamite să constate compromiterea idealurilor celor dragi sufletului său. La ceas de bilanţ, mâhnirea părea a fi acaparat sufletul şi raţiunea celui care se luptase ca idealurile şi sacrificiile făcute de cei de-o vârstă cu părinţii şi bunicii lui să nu devină doar o *altă amintire* din seria neîmplinirilor istorice.

Observa că, „deşi uniţi de 57 de ani, nu suntem cu totul contopiţi într-un singur bloc. Muntenilor puţin le păsa de viitorul Moldovei de a fi rusificată şi mai puţin încă se interesau de Basarabia şi Bucovina. Va trebui multă minte, răbdare şi patriotism la închegarea României Mari". Profeţia i s-a împlinit.

Mărturiile lui Lupu Kostaki îndeamnă la o reflecţie asupra instrumentalizării scrisului istoric. Germanofilii huliţi în scrierile oficiale nu şi-au vândut ţara; dimpotrivă, şi-au iubit patria la fel de mult ca antantiştii patrioţi, şi-au argumentat poziţia în egală măsură.

Călătoriile şi povestea unui manuscris

Arhivele şi bibliotecile, publice şi personale, păstrează surprinzător de multe variante ale frământărilor autorului. Tăieturile şi corecturile manuscrisului original probează nu doar căutarea *sensului* corect gramatical, a nuanţelor semantice, ci şi a *valorii de pildă* investite în cuvinte. Şi-ar fi dorit să publice amintirile chiar atunci, dovadă că, la 7 noiembrie 1922, înainta o propunere de tipărire editurii Cultura Naţională în colecţia *Biblioteca*

memoriilor de război. **N-a fost să fie. In răspunsul primit la Bârlad, spre finele lui decembrie, acelaşi an, invocându-se că pe adresa editurii sosiseră deja manuscrise de la personalităţi ca Alexandru Averescu, Petre P. Carp, Titu Maiorescu şi Take Ionescu, redacţia solicita un răgaz pentru clarificarea aspectelor privitoare la iniţierea seriei. Bătrânul politician era însă încredinţat că însemnările sale urmau a fi prinse mai târziu în portofoliul editurii. A fost din nou amăgit.**

Prezenta ediţie are la bază versiunea datată 1922 şi păstrată la Biblioteca Academiei[1], completată (pe partea I) cu exemplarul deţinut de doamna Elena Monu din Bârlad, de existenţa căruia am aflat în cursul cercetărilor noastre legate de genealogia familiei Kostaki. Doamna Elena Monu a publicat două volume despre familia Kostaki, drept rezultat al studiilor sale doctorale. Mai redus, de doar 70 de pagini, manuscrisul de la Bârlad este însă mai sistematizat şi a fost adnotat de autor. Lupu Kostaki a lucrat pe ultima versiune în liniştea conacului de la Dealu Mare, o moşie întinsă pe 248 de hectare, fără a modifica sau retracta semnificativ ceea ce scrisese până atunci. Apelase pentru redactarea noii variante la Matilda Anagnoste, soţia unui negustor de frânghii. Bârlădenii vârstnici o descriu ca pe o femeie frumoasă şi cochetă, dedicată aranjării bibliotecii celui mai vestit liceu din localitate, „Codreanul Manuscrisul i-a fost dăruit doamnei Elena Monu de către Maria Caterina Kostaki (1909-2002), nepoată după unul dintre fraţi, Gavril. Conţinutul adevereşte o nefericită bănuială: semnatarul făcea

BAR, mss A1825.

un alt recurs la viitor, deoarece contemporanii îl sacrificaseră fără scrupule. în dactilografierea fiecărui exemplar autorul nutrea de fapt speranţa că aceia care vor veni din urmă vor ţine cont de cuvântul şi onoarea sa, nu doar de versiunile oficiale, propovăduite tendenţios şi fără respect faţă de adevăr în mediile academice şi în amfiteatrele universităţilor, pentru dezvinovăţirea şi spălarea ruşinii unor personaje.

în afara acestor versiuni se mai păstrează la Biblioteca Naţională un corpus consistent de ciorne, întinse pe câteva sute de pagini, lăsându-ne să bănuim efortul şi ambiţia închegării unei

opere coerente şi credibile. Ştim că o versiune a fost păstrată şi în familie, până când a fost distrusă, cu puţin timp înainte de a se stinge din viaţă, de către nora memorialistului, Florica, născută Rosetti. Respectivele file i-au fost puse la dispoziţie istoricului Dan Berindei, care a preluat fragmente disparate, selectându-le în deplină concordanţă cu ideologia celebrării unui secol de la Unirea din 1859.[1] într-un exerciţiu propagandistic incompatibil cu etica cercetării ştiinţifice, reproducerile amintite puneau în cheie festivistă doar adevărurile mulţumitoare. Istoricul a ales şi a publicat doar acele paragrafe care surprindeau emoţia şi fericirea moldovenilor, dând deoparte, de pildă, regretele lui Lupu Kostaki sau acuzaţiile la adresa muntenilor pentru felul în care s-au comportat după Unirea de la 1859.

Frânturi din însemnările păstrate la Biblioteca Academiei au fost publicate ori folosite în diverse articole şi volume. loan Lăcustă a publicat în *Magazin istoric*, pe parcursul anului 1992, un serial intitulat „1916-1918. N. Lupu Kostaki din Bucureştii ocupaţi*. Nu a pus nimic în context, nu a plasat personajul ţinând cont de ritmul şi capriciile acelor timpuri. Ulterior, Ion Bulei, plecând de la acelaşi manuscris, semna în revista *Istorie şi civilizaţie* patru articole, completate cu imul în care prezenta

***) Dan Berindei, „Amintiri inedite din anii luptei pentru unire (1857-1859)“, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, seria „Istorie", Iaşi, 1959, nr. 1-2, pp. 187-194. O parte dintre paragrafe erau incluse şi în *Gândirea social- politică despre unire (1859): Culegere*, Editura Politică, Bucureşti, 1966, pp. 292-296.**

 părerile lui Lupu Kostaki despre Petre P. Carp, alături de un alt material despre furtul moaştelor Sf. Dumitru de la Mitropolie. Lipsesc însă interpretarea şi analiza istoricului, axat mai degrabă pe întocmirea unui dosar de presă decât pe o radiografiere istoriografică. Aceeaşi abordare a păstrat-o şi în capitolul dedicat boierului moldovean, prins într-o altă lucrare de dată mai recentă.[1] Reconstituind genealogia familiilor boiereşti, Mihai Dimitrie Sturdza l-a redescoperit pe Lupu Kostaki[2], făcând şi unele trimiteri la memoriile personajului.[3]

E locul şi timpul să mulţumim prietenului Daniel Cain şi distinsei doamne Elena Monu pentru ajutor.

***) Ion Bulei, *Oameni... şi „chestiuni" de acum un veac*, Tritonic, Bucureşti, 2015, pp. 73-82. [2]) Mihai Dimitrie Sturdza, *Ruşii, masonii, Mareşalul şi alte răspântii ale istoriografiei româneşti*, Compania, Bucureşti, 2013. [3]) *Idem*, „Lupu Kostaki (1851-1923)", în *Familiile boiereşti din Moldova şi Ţara Românească: Enciclopedie istorică, genealogică şi biografică,* voi. V (Ceaur-Cuza), coord. Mihai Dimitrie Sturdza, Corint, Bucureşti, 2018, pp. 351-355.**

NOTA ASUPRA EDIŢIEI

Prezenta ediţie are la bază exemplarul dactilografiat în 1922 şi păstrat la Biblioteca Academiei (BAR, mss. A 1825), completat, pe întinderea părţii I, cu versiunea elaborată la un an distanţă şi deţinută de doamna Elena Monu din Bârlad; acest al doilea manuscris are doar 70 de pagini, dar este mai sistematizat şi are completări, tăieturi şi note olografe ale lui Lupu Kostaki.

Titlul cărţii, *Memoriile unui trădător*, apare ca atare pe pagina de gardă a versiunii aflate la Biblioteca Academiei (urmat de notaţia „1850-1919"). Subtitlul, *Un înalt funcţionar român sub guvernământul militar german (1916-1918),* aparţine editurii. Structura cărţii îi aparţine autorului, fiind preluată din cele două versiuni corelate.

Pentru uşurinţa lecturii, am semnalat în text între semnele < > toate completările autorului făcute pe versiunea de la Bârlad, precum şi subtitlurile care apar doar în acea versiune. Corecturile şi reformulările din acelaşi manuscris sunt prezentate ca note de subsol cu asterisc. Cu cifre arabe apar la subsol notele editorilor (scurte fişe biografice, puneri în context, corectarea anumitor inexactităţi din text etc.), precum şi notele autorului, semnalate în plus cu notaţia (n. a.).

In editarea acestui volum, am păstrat ca atare formele lexicale care marchează o pronunţie specifică sau o opţiune a autorului justificată de etimologie: arhaismele, regionalismele, împrumuturile lexicale neologice la data scrierii, precum şi formele gramaticale (anacoluturi, dezacorduri etc.). Am corectat tacit greşelile de dactilografiere evidente. Am redat între [croşete] cele câteva cuvinte lipsă. Scrierea cu iniţiale majuscule a unor

termeni urmează normele actuale. In schimb s-au păstrat opţiunile autorului, fie chiar inconsecvente, cu privire la grafierea numelor proprii de persoane, a toponimelor etc. (de exemplu, Manolache Kostaki/Kostaky,

Novi-Bazar, Kiuciuk-Kainargi, Nicu Kîrstea/Kârste, Miron Kostin, Constantinopol/Constantinopole etc.), semnalându-se în subsol, acolo unde e cazul, formele consacrate în prezent. Majoritatea evenimentelor relatate de autor sunt raportate la calendarul „pe stil vechi", iulian, deşi calendarul gregorian, folosit în majoritatea ţărilor europene, fusese adoptat oficial în România la 1 aprilie 1919 (dată care a devenit astfel 14 aprilie); uneori, datarea din manuscris e dublă (de exemplu, 16/29 noiembrie).

Am ilustrat partea I a *Memoriilor* cu facsimile atât din versiunea aflată la Biblioteca Academiei (recto), cât şi din manuscrisul de la Bârlad (verso); în restul volumului, facsimilele sunt preluate din versiunea Academiei. Dosarul iconografic şi legendele, precum şi indicele selectiv de la finalul cărţii au fost alcătuite în redacţie.

Lupa C. Koat&Ki .

itviLoriile îmi triaător

1850 - 1919.

INTRODUCERE

Urmărit, în timp de pace, de Curtea Marţială, sub învinuirea de criminal politic, pentru activitatea mea publică din timpul ocupaţiei germane asupra Munteniei şi Dobrogei, mă văd silit să vorbesc.

De bunăvoie n-aş face-o, căci socot nepotrivit ca cineva să vorbească şi mai ales să scrie despre faptele sale. Aceasta este treaba istoriei, deoarece numai ea poate năzui spre imparţialitatea şi obiectivitatea desăvârşită.

Dar ce să fac? Mi se atinge, fără cruţare, bunul nume al familiei mele, pe care l-au purtat cu cinste strămoşii mei, pe care-l port şi eu, care îmi este tot aşa de scump ca şi ţara mea şi pe care trebuie să-l las întreg moştenitorilor mei.

Sunt deci dator să-mi apăr cinstea şi numele familiei.

Pentru aceasta voi spune totul, fără teamă de a fi dezminţit, întrucât e vorba de lucruri recente, pe care oricine le poate controla, fiind cunoscute de foarte mulţi.

Ca introducere voi da o descriere sumară a mediului în care am crescut, arătând totodată şi actele mai de seamă săvârşite de mine în calitate de funcţionar public. Voi povesti apoi pe larg, începând de la 1914 încoace, tot ce s-a petrecut, pentru că de atunci mi se aruncă acuzaţiile.

Mai întâi atrag atenţia cetitorului că nu simt învinuit pentru vreo incorectitudine în mânuirea de bani publici.

Nu m-am atins niciodată de banul obştesc fără drept, în tot timpul cât am slujit ţara ca funcţionar public. Aşa mi-a fost înclinarea mea firească şi învăţătura de la părinţi.

N-am iubit niciodată oamenii incorecţi, şi dragostea ca şi ura lor le-am dispreţuit deopotrivă.

M-am mulţumit să am în orice vreme conştiinţa liniştită, păstrându-mi curate cugetul şi mâinile.

în chipul acesta cred că voi da oamenilor de bine putinţa de a mă judeca în cunoştinţă de cauză şi de a aprecia dacă am fost sau nu capabil de a săvârşi faptele ce mi s-au imputat.

AMI COPIlJUlKI .

«•am nftacat la 9 A p r i l i e , * n rîilad, cin părinţi oameni de omenie, iaui^i şi atioaţi ce con$_0$ndeţenii lor.

Tatfti uen, Constantin Kostaa.i, c*3fttorit on Elena, fiica Agfti Gneorghe Koataii, dnfft ce ^i-a fftcat 3tagial *n arnatft, earn era atanci o - t>Mei'»l fiilor de boeri, 3'a retraa la troşia aa Cioi - tolom, din jadeţal Titova, ande a fftcat agricaltarft.

Pe atntjci tineretal ooexeac din moldova era preocapat aă redeştepte în popor sentimental naţional , aft îndrameze pr^gfttirea mirii prirei - pat<*,.J.or aarori, j*olaova şi Valalria, şl ae glndea ae - rio3 la prefacerea moravarilor corapte , ce infiltra - aerft Fanarioţii In ţftrile noaatre. Tatftl men fftcea parte din acea pleiad* de tineri.

legfttarile sale de strlnaft prietenie ca uanolache Kostami deia Ipareni, ridft de departe, on Aleea Romalo dela Poohidia, precam şi an doctoral Emanoil Koatin, atrftnepotal cronicaralai niron Kostin- venit din Cernftaţi şi aşezat în Bîrlad ca

c

medic, l-aa ailit a forma an comitet anionist al Jadeţalni Tatovi şi al oraşalal Blrlad.

Acest comitet 3e companea cHJi' : iianolacbe KoataKi Epareana, membra In comitetal anie - nist al ţftril din iaşi; -ttoctoral Emanoil Kostin; Aleea

CAP.I.

ANII COPILA HEI—

fapt# pa trecute in casa părintească» razute şi ^uuite ue mine.—

1» Părinţii mei; întemeierea comitatului unionist al iu,- dstulul Tutora.-

M'am născut la 9 Aprilie 1851 • în oraş.:! Bârlad, din părinţi oameni ac omenie, iubiţi §1 stimaţi de can‚ud*ţenii lor* Tatăl meu» Constantin Kostaki, căsătorit ou Elena, :V". ca Agăl Oheorghe KostaJcl» uunt ce fajut stagiul în armirt*, cum srl atunci oăivelul fiilor de boieri » s*a retras la moşia* In*definio*LVLoLu.-*if cută* clortolom din juasţul Tutora, un~~de~~-a ~~fa-s~~ut agriculturlU-

Pe atunci tin rstul boieresc din uoldora^prsocupat să redeştepte în popor sentimentul, naţional» să îndrumeae pregătirea Unirii principatelor surori» Moldora şi Valahia» şi se

^ CL

gandea serios 1a prefacerea înotaturilor conrupte Kt infiltrase- ro ?ar. ar‹ Oţii în ţările noastre. Tatal meu făcea parte din acea pxelada de tineri.

legaturile Sole de strânsa prietenie cu Uanolash* JCostali dela Epureni, rude de departe, jrecum şi cu Aiecu Ro^alo dela Pochicia şifaoctorui meiic Emanoii Xostin» strănepotul cronicarului iiiron Koscin, renit din Cernăuţi şi aşezat în Bar-

^ ^

Iad ca medic - lau îndemnat a forma un Corni ret Unionist al judeţului Tutora al oraşului Bariad.-**

PARTEA I
<CAP. l.> ANII COPILĂRIEI
<FAPTE PETRECUTE ÎN CASA PĂRINTEASCĂ, VĂZUTE ŞI AUZITE DE MINE >
<1. Părinţii mei; întemeierea Comitetului Unionist al judeţului Tutova>

M-am născut la 9 aprilie 1851, în oraşul Bârlad, din părinţi oameni de omenie, iubiţi şi stimaţi de conjudeţenii lor.

Tatăl meu, Constantin Kostaki, căsătorit cu Elena, fiica agăi Gheorghe Kostaki[1], după ce şi-a făcut stagiul în armată, cum era atunci obiceiul fiilor de boieri, s-a retras la moşia sa Cior- tolom[2], din judeţul Tutova, unde a făcut* agricultură.

Pe atunci, tineretul boieresc din Moldova era preocupat să redeştepte în popor sentimentul naţional, să îndrumeze pregătirea unirii Principatelor surori, Moldova şi Valahia, şi se gândea serios la prefacerea moravurilor corupte, ce infiltraseră fanarioţii în ţările noastre. Tatăl meu făcea parte din acea pleiadă de tineri.

Legăturile sale de strânsă prietenie cu Manolache Kostaki de la Epureni, rudă de departe, cu Alecu Romalo de la Pochidia, precum şi cu doctorul Emanoil Kostin, strănepotul

***) Tatăl său, Constantin (18237-1883), era fiul nelegitim al Saftei Kostaki, crescut de bunicul său, Constantin Talpan. [2]) Elena Monu precizează că moşia Ciortolom i-a revenit lui Constantin Kostache Talpan ca parte din cota atribuită moştenitorilor legitimi, Ecaterina şi Gavril.**

*** „Indeletnicindu-se cu“.**

cronicarului Miron Kostin - venit din Cernăuţi şi aşezat în Bârlad ca medic l-au silit* a forma un Comitet Unionist al judeţului Tutova şi al oraşului Bârlad.

Acest comitet se compunea din: Manolache Kostaki Epu- reanu, membru în Comitetul Unionist al ţării din Iaşi <capitala Moldovei>; doctorul Emanoil Kostin; Alecu Romalo, diplomat, doctor în drept de la Paris; Grigore Soutzo, mare proprietar; Iacob Fătu, om cu ştiinţă de carte; loan Popescu din Transilvania, profesor; Andrei V. Ionescu, negustor fruntaş; Vasile Necu- lau, căminarul loan, Gheorghe Albu, reprezentanţii proprietăţii mijlocii şi Constantin Kostaki, <mare proprietar> tatăl meu.

<2. Consfătuiri politice >

în casa noastră din strada ce poartă astăzi numele tatălui meu, aveam o odaie despre soare-apune a cărei fereastră dădea în grădina casei. La fereastră, pe lângă puternice gratii de fier, erau şi două rânduri de obloane de lemn, precum şi o perdea groasă de postav verde. în unul din pereţii odăii era un dulap în zid cu o ascunzătoare, în care părintele meu ţinea hârtii. Mai târziu mi-a spus el că acolo se păstrau ascunse proclamaţiile şi hârtiile secrete

ale unioniştilor.

La sosirea unor anumiţi oaspeţi din ţară, se închideau bine obloanele, se trăgea perdeaua de postav verde, aşa că nu se mai putea zări nici o umbră de lumină în odaie. După sobă se puneau sfeşnicele cu lumânări, iar pe masă hârtie de scris, cerneală şi condeie făcute din pene de gâscă. De mai multe ori am văzut adunându-se la noi pe Costache Negri, Manolache Kostaki, Alecu Cuza, Mihalache Kogălniceanu[1], Anastasie Panu, Mihai Jora, Rolla[2], Petrache Mavrogheni, mai târziu pe

*** „îndemnat".**

[x]) Mihail (Mihalache) Kogălniceanu (1817-1891), om politic liberal, avocat, istoric, publicist; a fost prim-ministrul României (1863-1865) şi ministru de externe în mai multe rânduri. [2]) Constantin (Costache) Rolla (1818-1879), om politic, boier, susţinător al Unirii, ministru în mai multe rânduri în guvernele Moldovei.

unchiul meu Iorgu Radu[1] şi alţi mulţi cărora li se adăugau şi o parte din acei ce alcătuiau Comitetul Unionist al judeţului Tutova şi al oraşului Bârlad.

După ce isprăveau de discutat şi hotărât asupra chestiunilor pentru cari se adunaseră, treceau în odaia cea mare a casei; acolo Negri mă lua de păr şi-mi făcea o moară, zisă de vânt, iar ceilalţi musafiri adunaţi îmi dădeau câte o palmă la posterior ca să ţin minte, ziceau ei, de vremea când se adunau să se sfătuiască pentru unirea Moldovei cu Valahia şi pentru statornicia dreptăţii şi cinstei în ţară.

Oamenii aceştia nu urmăreau nici afaceri, nici cointeresări; ei munceau pentru răspândirea <şi întărirea> idealului naţional; mai toţi au murit săraci, lăsând o Românie bogată şi de sine stătătoare.

Pe atunci întrunirile erau strict interzise; cu toate acestea, ei se adunau şi se expuneau a fi prinşi şi surghiuniţi cel puţin la mănăstiri, unde nu puteau comunica cu nimeni, şi erau siliţi să asculte de două şi de trei ori pe zi moliftele Sfântului Vasile.

Toţi au înfruntat pericolul fără a şovăi. Graţie curajului şi devotamentului lor s-a pus temelia românismului.

<3. Corespondenţa

Corespondenţa era anevoioasă şi rară; puţinele imprimate ce apăreau pe atunci se primeau cu mare greutate, ba de multe ori erau secvestrate de autorităţi. Pentru a scăpa de această pacoste, unioniştii au izbutit, prin colonelul Alecu Cuza din Galaţi, să obţie, de la consulul englez de acolo sau de la cel din Brăila, patenta de

supus englez pentru Andrei V. Ionescu, mare negustor şi membru în Comitetul Unionist din Bârlad; prin acest mijloc, corespondenţa a fost asigurată la Bârlad; scrisori şi imprimate veneau pe adresa [lui] Andrei V. Ionescu, de unde cei interesaţi le ridicau.

Autorităţile nu îndrăzneau să jignească un locuitor ce se bucura de protecţia unei mari puteri.

x) Căsătorit cu mătuşa Ecaterina, sora tatălui său.

<4. Ce se vorbea după consfătuirb

După şedinţele din camera cu duble obloane, musafirii luau câte o masticâ şi mergeau în sufragerie la masă. Toate discuţiile lor se învârteau asupra chipului cum ar putea fi scăpată ţara de intrigile austro-ruseşti şi pomeneau tot răul pe care aceşti doi vecini ni-1 făcuseră în curgerea vremurilor; cuvinte amare le ieşeau din gură, vorbind de răpirea Bucovinei şi a Basarabiei. Se discuta mult şi [despre] lipsa de dreptate în ţară.

Mihalache Kogălniceanu, tânăr pe atunci, cu darul lui fermecător de a vorbi, a povestit odată, ca pildă de cum trebuie să fie justiţia într-o ţară, anecdota lui Friedrich II cel Mare al Prusiei, cu proprietarul morii de vânt de la Sans-Souci[1]. Toţi cei ce nu cunoşteau faptul acesta au rămas încântaţi de încrederea morarului - deci a poporului - în justiţia ţării sale. O singură dorinţă însufleţea pe toţi cei de faţă: să ajungem şi noi să avem judecători. Atunci am auzit şi eu că justiţia trebuie să fie a treia putere în stat. De peste 65 ani ne învârtim în aşa fel încât şi astăzi, ca şi atunci, justiţia se conduce prin legi ad-hoc create. <Ofisele domneşti de altădată sunt decretele-legi de astăzi.>

Petrache Mavrogheni, cu autoritatea ce i-o dădea rolul ce-1 avusese la proclamarea dezrobirii ţiganilor, arăta măreţia actului ce se săvârşise prin eliberarea robilor. Astfel, se înmormânta o stare sălbatecă de lucruri şi trezea puternice speranţe pentru marile reforme la care cu toţii se gândeau pentru binele ţării. Toţi cei prezenţi îşi dezrobiseră ţiganii fără despăgubire, cum făcuseră şi părinţii mei. Ţiganii noştri au rămas la noi şi după eliberare, până ce unii din ei au murit; bucătarului Gheor- ghe am dat de i s-a făcut portretul în ulei, şi-l păstrez în casa mea; el a murit la unul din membrii familiei mele, eu fiind atunci strămutat ca funcţionar în Bucureşti.

x) Pilda întâmplării prin care a trecut morarul de la Sans-Souci, presat de

regele Friedrich cel Mare al Prusiei să-şi vândă proprietatea, arăta tuturor că nimeni nu era mai presus de lege. A rămas emblematic răspunsul ţăranului în faţa monarhului: „Sunt judecători şi la Berlin!"

»i că justiţia tretae să fie a treia pitei p în a tat. be pe3t»> 6* ani n* învîrtltr în at;a .el,
*i astăzi, ea D± atunci, Justiţia ae conduos prin legi ad noc create.

Petrajtxe aavrogheni, cu autorita - tea of i—o dădea rolul ce-1 avusese la proclacarea dearotix ii Ţiganilor, arăta u.ăreţia ac Vilii ce se să — vîrşise prin eliberarea roţilor, aatrei i« înaox ;_îi.ra o stare sălbateci de lucruri §4 trezea puternice spe - rnnţe pex*tru carile reforme la .ari ci toţii a» rî-vîe- au pentru rinele ţării. Toţi cei pi-esenţl îşi desx" - bisară ţiganii fără despăgubire, cuc făouseră şi pă - rinţii nei. Ţiganii noştri aa răcas la noi şi după eliberare, pînă ce anii din ei aa aurit ; bucătarului Oneorgtie ac dat de 1 a'a făoat portretul în ulei,şi-l păstrez în oaaa cea ; al a curit la unul din cecbril faciliei cele, eu fiind atunol atrlcutat oa funoţio - nar în
Ououreştl«

Qnocaatloa cea nu se sărbătorea deosebit în casa noastră ; aste un sfînt clo, fără praznic icpirăteso, în lina lui August la 23» toceai cînd plugarul are de treerat şi de arat în vederea ■ăcănăturllor de grîu de toacnă, preoue şi pregătire pentru culesul viilor ; aşa că veneau,deobicei, ia Ciortoioc nacai bunicul cea,Aga Gbeorghe Kostazi.ou

mal mici, în tot timpul cat avea sa slujească în armata, iar la întoarcerea lui eatul ss alba a-i da o pereche de juncani***

Tatăl meu» bucuroe de soluţia gătita, a dat fata în
i¹ WAT|A£A,
grăjtâeg'ăa'era^^brea unul fruntaş, eub prirîgherea mamei mele, dârulndu-1 tot atunci din vitele noaetre o june* cu lapte,

%

care vit/ urmft- IMS parata şi iernat* gratie intre- vitele noiuiîtrsi pe locui «ori i-r. impus a face cielâ, contribuind fie- cars pentru ceic truoui to^re fui.si şi pentru cumpărarea viţeilor iui Oheorghc, căruia aattu a treouit e*-i pl&taaoeă şi l'-af-\ ce ia noi pe cot ciiapujL c«..t a x'ost in armată •—

Itt'.ox t. .nau-;.* «âzktoia aexa o arce f Oheorghe ăi li tar u, a getic aoi boi frumoşi, ue care e'u folosit* , ramanundu-ne uevOwiit şl credincios toata vi aşa; el a murit la noi în anul

4c^

lco4, f*rn uupil» i. r SOIL iui a ' s. iritat cu MUI gospodarului cere o crfcccuee.-

51 23 August ia 'liortoloia* —

\ _

Onom^eclce «w nu os sărbătorea cuoseoit în c&ea noastră; totb ui» Nitwit mic, xl.ru. praznic împărătesc, în luna lui Augcet ?3, tocitul pc vrcirs* cLna pxugarux are de treerat şi de urat în vederea semănaturilor ae grâu de toamnă, precum şl pregătirea pentru cule eu 1 viilor; aşa ea veneau ae obicel^la CicrwojLO; v numit» bunicul mau, Aga Gfeoerghe Koetaki ou bunica buftt Eokîtar.i, ;ia-»cutt. .fores cu; apoi fratele şi «ora inamel, Alecu :;1 Profira Koatafci; cu nun-* ii petreceam ziua jfautului rcucenic Lupu. uram foarte mnh/iit c* moşu meu, lorgu Radu, tare Uc botezate, Tui daciuae acast uuma poznaş, care nici xuaear nu

<5. *Cum se prindeau tinerii la oaste*>

O scenă îngrozitoare, caracteristică pentru obiceiurile timpului, s-

a petrecut la moşia noastră Ciortolom, în primăvara anului 1857 sau 1858; am asistat la ea ca copil şi am fost adânc impresionat. O voi istorisi fără comentarii.

La serbările Sf. Paşti este obiceiul scrânciobului şi al horei în sat, petreceri ce se repetă în fiecare duminică, până la înălţarea Domnului. La aceste petreceri căutau a lua parte şi proprietarii moşiilor, spre a se da şi mai multă importanţă sărbătoririi.

Eu mă dusesem mai din timp să privesc cu ceilalţi băieţi din sat, tovarăşii mei de joacă de peste an; dar iată că un număr de storoşi[1], jandarmi administrativi ai timpului, la un moment dat, când hora era mai animată, o înconjoară cu o funie mare, iar unii storoşi aruncau cu arcane asupra flăcăilor, să-i prindă pentru a-i lua la oaste; spaimă, răcnete, fugea care cum putea mai iute, în lunca de peste apa Bârladului. Sărbătoarea se prefăcu în zi de lacrimi şi de vaiete. Am fugit acasă plângând şi am istorisit cum am putut cele ce văzusem.

Tatăl meu a trimis îndată după storoşii veniţi în sat; după ce i-a dojenit pentru purtarea lor sălbatecă, care a speriat şi copiii, le-a spus că, dacă era nevoie de a lua un flăcău la oaste, ar fi trebuit să vie la dânsul; iar el ar fi chemat satul, care ar fi înţeles nevoia ţării şi ar fi dat un băiat la oaste. Storoşii prinseseră mai mulţi flăcăi. Mamele lor plângeau şi se văitau de nenorocirea ce căzuse pe neamul lor.

Tatăl meu a statornicit mai întâi că satul nu putea să dea decât un singur flăcău; a chemat pe săteni spre a-i sfătui, ca apoi ei singuri să decidă care anume flăcău din sat urma să fie luat pentru oaste. Toţi erau mâhniţi şi nici unul nu se putea hotărî să vorbească. Atunci, tata a început să explice că serviciul în armată era o cinste şi o datorie, pe care şi el o îndeplinise.

Odată cu venirea sătenilor se adunaseră în jurul lor şi servitorii noştri. Printre aceştia se afla un orfan ce era tocmit la

x) *Storoş* (din rusă), slujbaş folosit în trecut în serviciul subprefecturilor poliţiei ca paznic, curier etc.

noi cu anul. Acesta iese din mulţime şi se oferă să se ducă, cu condiţia ca satul să poarte de grijă surorii lui mai mici, în tot timpul cât avea să slujească în armată, iar la întoarcerea lui, satul să aibă a-i da o pereche de juncani.

Tatăl meu, bucuros de soluţia găsită, a dat fata în grija şi creşterea unui fruntaş, sub privegherea mamei mele, dăruindu-i tot atunci din vitele noastre o juncă cu lapte, care vită urma să fie vărată şi iernată gratis între vitele noastre; pe locuitori i-a impus a

face cislă, contribuind fiecare pentru cele trebuitoare fetei şi pentru cumpărarea viţeilor lui Gheorghe, căruia satul a trebuit să-i plătească şi leafa ce avea la noi pe tot timpul cât a fost în armată.

întorcându-se sănătos de la oaste, Gheorghe Militam a găsit doi boi frumoşi, de care s-a folosit, rămânându-ne devotat şi credincios toată viaţa. El a murit la noi în anul 1884, fără copii, iar sora lui s-a măritat cu fiul gospodarului care o crescusem

<*6. Sfântul Lupu. 23 august*[1] *la Ciortolom*>

Onomastica mea nu se sărbătorea deosebit în casa noastră; este un sfânt mic, fără praznic împărătesc, în luna lui august la 23, tocmai când plugarul are de treierat şi de arat în vederea sămănăturilor de grâu de toamnă, precum şi pregătirea pentru culesul viilor; aşa că veneau, de obicei, la Ciortolom numai bunicul meu, aga Gheorghe Kostaki, cu bunica, Safta Kostaki, născută Florescu; apoi fratele şi sora mamei, Alecu şi Profira Kostaki; cu dânşii petreceam ziua Sfântului Mucenic Lupu. Eram foarte mâhnit că moşul meu Iorgu Radu, care mă botezase, îmi dăduse acest nume poznaş, care nici măcar nu avea ca patron un sfânt mare, cu cruce, cu praznic împărătesc şi scris cu roşu în calendar.

în vara anului 1857 părintele meu, venind de la Bârlad, unde se ducea foarte des - distanţa între Ciortolom şi oraş este de 10-11 km -, ne-a spus că a doua zi, la 23 august, Costache

[x]) In calendarul creştin ortodox, pomenirea Sfântului Mucenic Lupu este menţionată în ziua de 23 august.

Negri, care era de câteva zile la Epureni, va veni pe la noi, împreună cu amfitrionul său, Manolache Kostaki, că vor prânzi la noi, apoi se vor duce la Mânjina, proprietatea lui Negri din ţinutul Covurlui.

<Mama a pus de s-a gătit o masă şi mai îmbelşugată ca de obicei, încât atunci s-a prăznuit Sfântul Mucenic Lupu ca un sfânt împărătesc. Tata a încunoştinţat şi pe vecinul şi prietenul său Alecu Romalo de oaspeţii ce urmau să ne sosească, aşa că proprietarii Pochidiei, Alecu Romalo cu nevasta lui, Zoiţica, născută Rallet, au venit la Ciortolom. în dimineaţa de 23 august au mai venit de la Bârlad profesorul loan Popescu; de la Putredeni sau Fichiteşti, proprietarul acelei moşii, Costachi Cuza, un bun prieten al părintelui meu, iar de la Sălceni, Iordache Giurgea.>

Costache Negri se bucura de pe atunci de mare consideraţie

printre amicii săi; el era totdeauna primit şi ospătat cu o deosebită atenţiune. Cum a sosit, i-am ieşit înainte, iar el m-a luat de urechi, după obiceiul pământului, m-a felicitat, urându-mi să urmez în actele vieţii mele pe marele meu străbun, om de caracter şi bun moldovan, marele vornic Lupu Gh. Kostaki[1].

Trebuie să mărturisesc că nu am înţeles nimic din tot ce mi s-a spus şi căutam prilejul să aflu cine a fost şi unde se afla acel străbun al meu.

Cum era vremea mesii, după ce noii veniţi s-au spălat, ne-am aşezat cu toţii la masă. Tata scosese vin roşu din fundul pivniţei, din cel mai vechi ce avea de la via sa din Nicoreşti, care şi ea purta numele de Via banului Lupu Kostaki. în tot timpul mesei s-a vorbit de mâncărurile bune şi gustoase ale bogatei noastre bucătării faţă de toate celelalte bucătării străine, pe care cei ce cunoşteau Occidentul le încercaseră. Când s-a adus plăcinta, Costache Negri, cu vocea lui blândă şi prietenoasă, a închinat paharul arătându-şi bucuria că se află

***) Despre marele vornic Lupu Kostaki (grafiat şi Costaki/Costake) scriu, de exemplu, şi Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* (cap. XIX), şi Octav-George Lecca, *Familiile boereşti române*, Bucureşti, 1899. V. şi *infra*, „Rusia faţă de noi...", pp. 156-157, şi „Ce s-a petrecut în timpul expectativei armate", p. 216.**

la noi în casă tocmai în ziua când se serbează onomastica unei odrasle a familiei Kostaki, care purta numele aceluia ce, cu două sute ani în urmă, înţelesese marea primejdie ce ameninţa neamul din partea Răsăritului şi, mulţumită hotărârii ce el a ştiut să ia la timp, pusese capăt năvălirii învingătorului de la Pultava.[1] Chemându-mă lângă scaunul pe care stătea el, mi-a zis: „Lupule, când porţi acest nume mare al familiei tale şi al întregii Moldove, ai mare sarcină de dus în viaţa ta; caută de urmează drumul arătat de marele vornic Lupu Gh. Kostaki şi pune moşia strămoşească mai presus de toate". M-a sărutat şi a deşertat paharul după ce, bineînţeles, a felicitat pe părinţi şi rude. Eu nu m-am dezlipit de scaunul lui şi, când mi s-a făcut semn să mă reîntorc la locul meu, am spus şi eu că mulţumesc conului Costache de cele ce mi-a urat, dar că eu nu ştiu nimic din faptele marelui vornic Lupu Kostaki.

Toţi ai mei au voit să mă expedieze şi mai iute la locul meu, dar Negri şi cu Manolache Kostaki s-au opus, zicând că nu este nimic mai folositor la astfel de sărbători decât să se vorbească de relele şi suferinţele ce ne-au venit de la străini, mai ales de la ruşi, şi că este potrivit să ne amintim de faptele acelora cărora le datorăm existenţa noastră. Amândoi s-au întrecut în a descrie tot ce a

suferit Moldova de la ruşi. Atunci am aflat de ce mi s-a dat la botez numele de Lupu. M-am făIit a purta acest nume, căutând pururea să-l port cu cinste.

După masă, părinţii au adunat satul şi au scos un poloboc cu vin în ogradă; împrejurul lui s-a încins o horă la care au luat parte şi boierii ce veniseră la noi; eu am jucat dând mâna lui Costache Negri. Oaspeţii au plecat a doua zi la Mânjina.

<7. *Cum se face propaganda*>

Dar, înainte de a povesti fapte privitoare la domnia lui Alexandru loan I Cuza, este nimerit, cred, a aminti câteva din mijloacele de cari se serveau unioniştii spre a-şi răspândi ideile şi

x) Bătălia de la Poltava, din 8 iul. 1709, în care Petru cel Mare a învins armata suedeză.

spre a pregăti poporul la participarea conştientă a realizării idealului naţional.

O veche tradiţie aduna la sărbătorile Sfintelor Paşti toată lumea din Bârlad la frumoasa grădină publică a oraşului. Comitetul Unionist a hotărât, în mod secret, să se folosească de acest prilej spre a face o manifestaţie naţională. în centrul grădinii publice, unde e astăzi bustul lui Gh. Pallady, era un avuz înconjurat cu bănci şi grilaj de lemn; aci cânta la sărbători un taraf de lăutari. Li se dădeau numeroase bacşişuri pentru cântecele lor de cei ce-şi petreceau timpul în această grădină. Comitetul Unionist a căutat să profite de starea lucrurilor, silind pe lăutari să cânte *Hora Unirii*[1], care în acea vreme era interzisă.

Pe la orele cinci după-masă, când grădina era plină de lume, apare Comitetul Unionist la avuz; tatăl meu întreabă pe evreul Aron, care era şeful muzicii, de cine-i plătit să cânte. Evreul răspunde că nu-i plătit de nimeni şi că se mulţumeşte cu ce i se oferă. Tatăl meu îi numără cinci galbeni şi-i ordonă să cânte *Hora Unirii*. Evreul tremură, cu ochii împăinjeniţi şi faţa palidă, nu îndrăzneşte să cânte. Tatăl meu îndoieşte suma şi, aplicându-i o palmă, îl face să se suie în picioare pe bancă şi să cânte. La auzul fermecătorului imn s-a iscat în public un entuziasm de nedescris. Ispravnicul timpului, Alecu Diamandy, şi slujbaşii săi, ce erau în grădină, au trebuit să se facă nevăzuţi, ca să nu fie expuşi mulţimii, care se îmbătase de bucurie.

Membrii Comitetului Unionist, cu muzica în cap, urmaţi de mulţime, au venit în centrul oraşului; s-au adus vase de vin şi s-a

încins o horă ce a continuat toată noaptea, la lumina puţinelor de păcură ce ardeau şi luminau sărbătoarea.

La moşia Zorleni-Slobozia, proprietate pe atunci a lui I. Rosetti-Rosnovanu, acum aparţinând M.S. Regelui, a venit din Iaşi, după sărbătorile Paştelui, marele logofăt al Departamentului Dinlăuntru, Costin Catargiu; a chemat acolo pe tatăl meu şi, ca neam ce era cu el, i-a făcut o dojană, ameninţându-1 cu surghiunul la mănăstire. Nu a dat urmare însă ameninţării,

***) Poezia se bucura de o oarecare notorietate, fiind publicată pentru prima oară în *Steaua Dunării*, nr. 31, din 9 iun. 1856, p. 124.**

întrucât se îngrija de spiritul răzvrătit ce domnea în populaţia oraşului Bârlad şi despre care fusese pus în cunoştinţă marele logofăt de către boierii I. Rosetti-Rosnovanu, Alecu Sturdza, fost logofăt al Departamentului Bisericesc, Iancu Greceanu, Gheorghe Diamandy, Costache şi Andronache Donici, Iancu Pallady de la Susani ş.a.

<8. Teatrul ca element de propagandă şi de instrucţie naţională>

în acea epocă erau foarte rare cărţile româneşti; cei mai mulţi nici nu ştiau că un frumos început a fost însăilat şi că literatura noastră pornise cu paşi viguroşi.

Pentru răspândirea acesteia în toate straturile sociale, cât şi pentru redeşteptarea naţională a poporului, doctorul Emanoil Kostin a atras la Bârlad trupa de teatru de sub direcţia lui loan Vlădicescu, în care figurau: Isvolaki, Comino, Adrian ş.a., asigurându-le pe trei ani abonamente: 30 loji a câte 50 galbeni una şi 30 staluri a câte 25 galbeni, cu drept de reprezentaţii în beneficiul actorilor şi direcţiei, cu condiţia însă ca în anumite duminici şi sărbători să se dea reprezentaţii populare gratuite, la care Comitetul Unionist trimitea copii şi oameni din oraş, traşi la sorţi pe mahalale. La aceste reprezentaţii se jucau piesele lui Vasile Alecsandri, pe cât posibil în costume naţionale şi cu cântece româneşti şi piese de voinici ca: *Iancu Jianu, Cetatea Neamţului*, precum şi intrarea armatei moldoveneşti în Basarabia în cap cu *Vivandiera*[1] de Alecsandri.

Astfel s-au popularizat multe din cântecele naţionale româneşti şi astfel au început a fi cunoscuţi Alecsandri, Negruzzi ş.a.

La Bârlad, ierni de-a rândul, au jucat, sesiuni întregi, trupe de teatru vestite, ca ale lui Pascali, Fany Tardini, Alexandru

Vlădicescu ori Matei Millo, contribuind la însufleţirea culturală a oraşului.

***) Cântec militar care susţinea crearea armatei naţionale, cu versuri de Vasile Alecsandri, pus pe note de compozitorul Alexandru Adolf Flechtenmacher.**

<g. Cine scria manifestele menite a fi răspândite>

Deoarece în acele vremuri nu existau imprimerii ori alte mijloace de scris manifeste, cum nici copişti buni şi suficienţi nu se aflau, tatăl meu a găsit următoarea soluţie:

La tribunal era un funcţionar, Codrescu, fiul unui preot; acesta având o scriere frumoasă şi fiind de o inteligenţă remarcabilă, a fost luat de părinţii mei ca dascăl de cetire şi scriere pentru sora mea Elisa, astăzi văduva colonelului I. Stroja, unul din eroii de la Smârdan, şi pentru mine.

Prin mijlocirea lui Codrescu, părintele meu a cunoscut pe N. Buşilă şi Costache loan, şefii de masă de la isprăvnicie, cu care a convenit să le plătească câte jumătate de sorcovăţ[1] rusesc <1 leu parale vechi şi 35 bani noi> de fiecare copie ce ar scrie. Aceşti trei funcţionari au fost, bineînţeles, mai întâi câştigaţi la marea cauză a unioniştilor.

Toate autorităţile bârlădene mai de seamă din timpul acela erau instalate în casa unde astăzi este aşezată compania pompierilor. în partea de sus, la stânga Isprăvnicia, la dreapta Tribunalul, jos la dreapta Casieria, la stânga Arhivele. Astfel, toţi cei ce puteau scrie erau adunaţi intr-un singur loc, încât le era uşor celor trei slujbaşi să se înţeleagă cu ceilalţi cinovnici[2] mai mărunţei şi cu practicanţii ce învăţau a scrie prin autorităţi - reuşind să dea la nevoie un mare număr de copii <şi pentru care primeau, după cum s-a spus mai sus, jumătate de sorcovăţ rusesc de bucată>. Iată cum chiar în cancelariile autorităţilor din Bârlad s-au scris toate manifestele unioniştilor.

Părintele meu, devenind în urmă ispravnic al ţinutului Tutova, a renunţat la leafa sa, pe tot timpul cât a funcţionat, în favoarea amploiaţilor de la isprăvnicie.

***) Monedă de argint, introdusă în Moldova pe filieră austriacă; v. O. Iliescu, *The History of Coins in Romania (cca 1500 B.C. - 2000 A.D.): Chronology - Bibliography - Glossary*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 128. [2]) *Cinovnic* (din rusă), funcţionar de rang inferior.**

<10. Vestea despre casarea alegerii Divanurilor ad-hoc>

în una din zile soseşte de la Iaşi, în căruţa de poştă, Iordache Răşcanu, văr primar al mamei mele, cu o scrisoare ce vestea că alegerile Divanului ad-hoc, făcute sub căimăcămia lui Vogo- ride[1], au fost anulate de puterile garante ca frauduloase şi că Vogoride va fi înlocuit cu o căimăcămie de trei boieri pământeni, îndată se răspândi ştirea în oraş, provocând mare bucurie şi entuziasm. Casa noastră s-a umplut numaidecât de tot ce era mai de seamă în Bârlad. Un om de încredere ce ne sosise tocmai atunci de la moşie, scutarul nostru Toader Mocanu, a fost trimis pe aprigul lui murg cu o scrisoare la Epureni, să vestească pe Manolache Kostaki de cele întâmplate; cum a primit vestea, acesta a şi plecat la Iaşi.

<11. Noile alegeri>

Noile alegeri s-au efectuat în deplină libertate; aşa a început a se realiza primul pas spre Unirea Principatelor.

Căimăcămia de trei ce înlocuise pe Vogoride a numit pe părintele meu ispravnic al ţinutului Tutovei.

<12. Alegerea domnitorului Alexandru loan I Cuza la 5 şi 24 ianuarie i8gg>

La 5 ianuarie 1859 este ales domn al Moldovei Alexandru loan I Cuza; tatăl meu era la acea dată ispravnic al ţinutului Tutova. Noul domnitor îl recheamă în armată ca aghiotant domnesc şi-l deleagă să conducă mai departe isprăvnicia Tutovei.

La 24 ianuarie, acelaşi an, are loc alegerea de domnitor în Bucureşti pentru Muntenia. Zi de mare enervare şi emoţie în

[x]) Nicolae Vogoride (1820-1863), caimacam (regent, locţiitor) în Moldova *(1957-1858);* sprijinit de Austria şi Turcia, care i-au promis domnia, a falsificat listele electorale de reprezentare în Divanul ad-hoc.

casa noastră; nu aveam voie să facem nici cel mai mic zgomot. Mulţi dintre prietenii noştri erau adunaţi, dar tăcerea era mare. Jandarmii călări, ce erau de serviciu la tatăl meu, veneau şi se duceau la telegraf, până ce în sfârşit, spre seară, a sosit vestea că domnitorul Moldovei, Alexandru loan I Cuza, fusese ales şi

domnitor al Valahiei. Ca prin minune, casa şi ograda noastră s-a umplut de lume. Bucuria, veselia era aşa de mare, că mari şi mici, bătrâni şi tineri, boieri, negustori, ţărani se îmbrăţişau şi se felicitau; oameni certaţi de ani de zile între ei s-au împăcat; procese dintre părţi s-au stins prin împăcare. Toată lumea era fericită. Bătrânii ce fuseseră contra Unirii uitaseră dihoniile dintre ei <şi cei tineri> şi se întreceau care mai de care a fi mai veseli la sărbătoarea neamului. A fost entuziasm adevărat, simţit, nu prefăcut. Mare fie lauda unionişti1or! Mulţumită muncii lor inteligente şi neobosite, fără subsidii străine, toată suflarea moldovenească a împărtăşit simţimân- tul măreţiei actului ce se săvârşise în ziua de 24 ianuarie 1859 la Bucureşti.

A doua zi au dispărut ca prin farmec faimoasele tablouri duble - ale ţarului tuturor ruşilor, al padişahului, precum şi portretul lui Franz Ioseph; toate au fost arse. Lumea respira. Se punea capăt ocupaţiunii statelor protectoare, care ne înăbuşeau cu protecţia lor.

Entuziasmul nu s-a manifestat numai cu prilejul îndoitei alegeri a lui Vodă Cuza în ambele Principate, ci şi în alte împrejurări mai puţin însemnate, ce aveau legătură cu Unirea.

<13. Trecerea deputaţilor munteni la Iaşi>

Trecerea delegaţiei deputaţilor munteni din Bucureşti la Iaşi, unde duceau confirmarea alegerii domnitorului de către Obştească Adunare a Munteniei, a fost aşteptată cu mare dorinţă şi bucurie. Adâncă a fost mâhnirea tuturor când s-a aflat că delegaţia munteană, ajunsă la Focşani, s-a îndreptat spre Iaşi pe şoseaua domnească Bacău-Roman.

<14. Domnitorul Alexandru loan I trece la Bucureşti>

La trecerea domnitorului Cuza la Bucureşti, s-a sculat şi l-a întâmpinat toată suflarea din judeţ, încât abia putea înainta caleaşca domnească prin mulţime.

Schimbarea denumirii ruseşti de ispravnic în aceea de prefect a fost primită cu satisfacţie de popor.

<15. Venirea unor regimente muntene în Moldova>

Trecerea armatei moldoveneşti în Muntenia şi sosirea primului regiment de infanterie muntenesc în Iaşi, cu colonelul Culoglu[1] în

cap, au dat naştere la serbări şi iluminaţii ce nu se mai sfârşeau. Lumea nu se putea sătura admirând armata pământeană. în inima tuturor încolţea speranţa că va veni ziua când vor vedea trecând Prutul flăcăi, spre a readuce Moldovei* şi restul din bogata noastră Basarabie, populată cu neamurile şi prietenii noştri. Se intonau cântecele din Alecsandri care reaminteau de Basarabia.

<16. încetarea dreptului consular>

Ordinul trimis tatălui meu la prefectură, prin care consulii şi viceconsulii străini nu mai aveau dreptul să ia parte ca judecători la tribunalele noastre şi li se interzicea a mai face acte judecătoreşti, a făcut să vibreze multe inimi. îmi amintesc şi astăzi emoţionanta zi în care maiorul de jandarmi Cochi, din Bârlad, a fost nevoit să pună doi jandarmi în mare ţinută la uşa tribunalului spre a împiedeca pe viceconsulul austriac Schultze să intre în tribunal, urmat de un cavas[2] al lui, ambii

[x]) Colonelul Emanoil Culoglu, comandantul Regimentului 2 infanterie între 1859 Şi 1863. [2]) *Cavas* (din turcă), jandarm, agent de poliţie.

*** „La sânul patriei-mame". [Prezenţa acestei sintagme în manuscrisul de la Bârlad reconfirmă percepţia unora dintre moldoveni că graniţele ţării lor se întindeau până la Nistru (n. ed.).]**

anat oă delegaţia minteană aJtuaK la F.ocşani, a'a îndreptat 3pre laşi pe yo3Paia domnească Bacăi-P.oman.

La trecerea Domnitorului Ciza la Bioireşti a*a aoilat şi l-a întîmplnat toată 3iflaror din Jideţ, încît abea pitea Înainta oaleaşoa domnească prin milţime.

Scnimbarea denimirii ri3eşti de ispravnic în acea de prerect a ro3t primită oi satisfacţie de popor.

Trecerea armatei moldoveneşti în «intenia şi 3oairea prlmilii regiment de infanterie minteneao in iaşi oi Col. Cilogli în oap, ai dat naş • tere la serbări şl iliminaţii oe ni 3e mai 3firşeai. Limea ni 3P pitea 3ătira admirînd armata pămînteană. în inima titiror încolţea speranţa că va veni ziua cînd vor V"dea treoînd Pritil flăcăi, 3pre a readice Moldovei şi restil din bogata noa3tră Basarabie, populată oi neamirile şi prietenii noştri. Se intonai cîntecele din Alea3aadri, cari reaminteai de Basara- bia. Ordinii trimis tatălui mei la prefectură prin care consilii şi viceconsulii 3trăini ni tai aveai ireptil 3ă ia parte ca Jidecători la tribunalele noa3tre şi li 3e interzicea a mai face acte Judecătoreşti, a făcit aă vibreze milte inimi.

Îmi aminteso şi astăzi emoţionanta zi în care tatăl

a fost lume multă la nil, Iar a doua zi a venit vio<-,-coxi3Ulul la prefectura §1 a făcut o vizită părintelui meu, ca şi cum nimio nu a'ar fi petrecut» In prima Duminica ziua, e'a dat la teatru o piesa naţionala, iar la terminarea reprezentaţiei actorii, în costume naţionale romaneşti, urmaţi de public,au venit la noi acasă, au cântat şl jucat în mijlocul cu hora unirii §1 alte cantari şi jocuri romaneşti, ue bucurie ca o'a pus capăt regimului consular•-

17- <u>scoaterea limbii greceşti ain biserici»</u>

Kare bucurie şl entusiaem a stârnit în toata popu - laţ ia porunca *vmAt&* din capitală, de a nu sa uai cânta greceşte la strana dreaptă fin biserici. Era o măsură ce prevestea mc.rea zi a patrioticei hotârîrl de secularizare a averilor monastireşti, închinate eparhiilor greceşti din oxlent»-

18. <u>Unirea arhivelor Statului,</u>

Aceeaşi bucurie a stârnit mutarea arhivei Koldo - vei la Bucureşti: lunea înţelegea că unirea s'a pecetluit in chip definitiv.- *

s » o parte din arhivă se zicea ca 9'a înecat în apa Buzeului cu ocazia trecerii»-

îmbrăcaţi în uniforme şi cu tricornuri cu penaje negre-verzi-galbene. Seara a fost multă lume la noi, iar a doua zi a venit viceconsulul la prefectură şi a făcut o vizită părintelui meu, ca şi cum nimic nu s-ar fi petrecut. în prima duminică, ziua, s-a reprezentat la teatru o piesă naţională şi, la terminarea spectacolului, actorii în costume româneşti, urmaţi de public, au venit la noi acasă, au cântat şi jucat în mijlocul curţii *Hora Unirii* şi alte cântări şi jocuri româneşti, sărbătorind astfel sfârşitul regimului consular.

<ij. Scoaterea limbii greceşti din biserici>

Interzicerea întrebuinţării limbii greceşti în strana dreaptă a bisericilor noastre prevestea marea zi a patrioticei hotărâri de secularizare a averilor mănăstireşti, închinate eparhiilor greceşti din Orient, producând în sufletul credincioşilor o adâncă mulţumire.*

<18. Unirea arhivelor statulub

Prin mutarea arhivelor Moldovei la Bucureşti, lumea întreagă a înţeles că unirea s-a pecetluit în chip definitiv.[1]**

<ig. Lovitura de stat de la a mai 1864. împroprietărirea locuitorilor pontaşi, independenţa noastră>

Acte mari, < temeinice ,> se săvârşiseră pentru întărirea neamului: Unirea Principatelor, desfiinţarea de fapt a dreptului

*** „Mare bucurie şi entuziasm a stârnit în toată populaţia porunca venită din Capitală de a nu se mai cânta greceşte la strana dreaptă în biserici. Era o măsură ce prevestea marea zi a patrioticei hotărâri de secularizare a averilor monastireşti, închinate eparhiilor greceşti din Orient." ** „Aceeaşi bucurie a stârnit mutarea arhivei Moldovei la Bucureşti."**

***) <0 parte din arhivă se zicea că s-a înecat în apa Buzeului cu ocazia trecerii> (n. a.).**

consular, secularizarea averilor mănăstireşti <închinate eparhiilor din Orient ş.a.[1] Toate acestea s-au înfăptuit prin noi înşine, contra voinţei străinilor. Mai rămăsese de realizat împroprietărirea locuitorilor pontaşi; această problemă întâmpina rezistenţă în camerele noastre legiuitoare.

Alexandru loan I încredinţează conducerea unui nou guvern lui Mihalache Kogălniceanu; acesta sfătuieşte şi îndeamnă pe domnitor să rezolve chestiunea împroprietăririi locuitorilor pontaşi printr-o lovitură de stat, care va statornici, în acelaşi timp, şi independenţa noastră de fapt.

La 2 mai 1864, camerele legiuitoare sunt dizolvate şi împrăştiate cam cu armata, împroprietărirea este decretată de domn, sub sancţiunea aprobării unui plebiscit.

La 2 mai 1864 se şterg urmele iobăgiei poporului român, statomicindu-se un milion de gospodari, stăpâni liberi pe ogoarele lor, meniţi a fi temelia puternică pe care va sta neclintit marele edificiu naţional <al României modeme>. Factor conştient de

menirea sa la gurile Dunării, ca naţiune faţă de Europa, ce întrezăreşte plămada viitorului unităţii întregii suflări româneşti, subjugată de neamuri străine şi duşmane.

Actul de la 2 mai 1864 nu a rezolvit numai nimicirea iobăgiei, el a înfăptuit şi cel mai mare act naţional: a sfâşiat Convenţia de la Paris şi a îngropat amestecul străinilor în treburile noastre interne. <Emanciparea noastră de fapt de la acea dată începe.>[2]

***) Pe lângă abolirea jurisdicţiei consulare (potrivit regimului capitulaţiilor de la înalta Poartă, agenţii consulari aveau până atunci atribuţii judecătoreşti, adică judecau procesele supuşilor străini cu pământenii din Principate), demersurile de înlăturare a tutelei străine şi a limitărilor în exercitarea suveranităţii au mai vizat, printre altele, recunoaşterea dreptului de reprezentare diplomatică în capitalele europene, a dreptului de a încheia tratate, de a bate monedă şi de a conferi decoraţii, consacrarea titulaturii „România", deplina independenţă în treburile interne şi libertatea comerţului exterior. V. Stela Mărieş,,Abolirea jurisdicţiei consulare în România - parte integrantă a luptei pentru independenţă naţională", *Revista de istorie*, nr. 1, voi. 30, Bucureşti, 1977, pp. 5-22. [2]) <Până atunci noi eram datori a lucra în spiritul şi litera Convenţiei de la Paris; odată Convenţia sfâşiată şi nesocotită de noi, toate celelalte**

Am văzut în casa părintească adunaţi proprietari mari, bătrâni cari fuseseră împotriva împroprietăririi, cari acum săltau de bucurie că ţara căpătase prin acest act prilejul de a se descotorosi de orice amestec al străinilor în afacerile sale lăuntrice; ei declarau, fără înconjur, că sacrificiul ce li se cerea prin împroprietărire nu era prea mare faţă de câştigul neamului, care suferise atâtea sute de ani protecţia sclaviei ruseşti şi străine.

<Nimeni nu ar fi crezut atunci că după 55 de ani se vor găsi nişte aliaţi ai noştri, pe care îi ajutasem la începutul războiului, prin expectativa noastră armată binevoitoare lor, iar în urmă prin intrarea noastră în război alături de ei, tocmai în momentul cel mai critic pentru dânşii, că tocmai ei, la St. Germain, să ne ştirbească independenţa, rezervând străinilor dreptul

acte de stat s-au săvârşit peste dânsa şi din propria noastră iniţiativă: 1. împroprietărirea se face pe baza unei hotărâri luate prin plebiscit, iar nu pe baza unei legi făcute de nişte camere cenzitare, cum prevedea Convenţia. 2. La 1866, alegerea domnitorului Carol se face tot prin plebiscit, aşa cum nu prevedea Convenţia. 3. Constituţia de la 1866 ne-am dat-o noi din proprie iniţiativă, fără să ţinem seama că Convenţia nu prevedea o altă constituţie decât pe ea. 4. Domnitorul Carol, mergând la Constantinopol ca să primească firmanul de învestitură, a intrat la padi- şah încins cu sabia, împreună cu demnitarii ce-1 însoţeau, şi s-a aşezat pe divan alături de padişah, fără a-i mai săruta mâna. Când sultanul i-a dat firmanul de învestitură, în loc de a-1 ceti şi a-1 recunoaşte prin această cetire, l-a dat ministrului său de externe, Gh.

Barbu Ştirbei, care-1 însoţea. Cu prilejul acesta nu s-au mai împărţit bani pentru a se căpăta bunăvoinţa marilor demnitari turci. 5. După reîntoarcerea domnitorului în ţară, întreaga noastră legiuire internă se organizează după nevoile şi aspiraţiile noastre naţionale; Conferinţa Ambasadorilor de la Constantinopol, ori de câte ori protestează, se găseşte pururea în faţa faptelor împlinite.

Necontestat că nu eu am căderea de a examina toate protestele ce s-au făcut de Poartă şi de ambasadori şi tot ce s-a refuzat de noi. în momentul când în Austro-Ungaria era contele Andrâssy ca ministru de externe, Gh. Costa-Foru, unul din cei mai de seamă şi iscusiţi oameni politici ai vremii, primul nostru doctor în drept de la Universitatea din Paris, a ştiut să se folosească de împrejurări şi să încheie prima convenţie comercială cu Austro-Ungaria, care-i primul nostru act oficial de independenţă faţă de străini. Fără a prejudeca asupra faptului că unele din articolele convenite au putut fi prielnice sau neprielnice nouă, actul politic în sine rămâne un act de emancipare faţă de străinătate, cu toate protestările Turciei, Rusiei etc.> (n. a.).

de a se amesteca în afacerile noastre interne. Vorbele frumoase de sirenă ale prim-ministrului francez A. Briand[1], pronunţate de el în Camera franceză în 1921, pot mângâia numai pe naivi. Vorbele zboară, actele publice rămân; la nevoie, drepturile rezultând din tratate se invoacă de cei interesaţi, iar aprecierile domnului Briand rămân ca o interpretare personală a aceluia care le-a exprimat. Dovadă de dreptul intervenţiei străine în virtutea tratatului de la St. Germain s-a văzut: intervenirile legaţiei italiene, de care se face chiar menţiune prin decretele publicate în *Monitorul Oficial*.[2]

***O tempora*, o *mores! O quae mutatio rerum*[3], de la tratatul de alianţă de la 4 august 1916 până la acela de la St. Germain.> în câteva pagini voi căuta să înfăţişez două din personalităţile proeminente ale acestei epoci: Manolache Kostaki Epureanu şi domnitorul Alexandru loan I Cuza, ca un prinos adus marilor bărbaţi de stat, care au jertfit toată puterea lor de muncă pe altarul binelui obştesc.**

Manolache Kostaki, fiul vornicului loan Kostaki şi al Catin- căi, născută Negri, a urmat, împreună cu fratele său Grigore, cursurile Universităţii din Heidelberg, trecându-şi cu succes doctoratul juridic.

Reîntorşi în ţară, Grigore moşteneşte moşiile din judeţul Cahul, iar Manolache, Cârlomăneştii din judeţul Tutova şi alte două moşii mai mici din judeţul Iaşi.

[x]) Aristide Briand (1862-1932), om politic francez, prim-ministru în mai multe rânduri, inclusiv în timpul Primului Război Mondial, între 29 oct. 1915 şi 17 mart. 1917. [2]) <Iată de ce e vorba: Pe vremea guvernului dlui general Averescu ne-am pomenit într-o zi cu o serie de permise de import, publicată în *Monitorul Oficial* nr. ... din ...; despre unul din acele permise se spunea că a fost eliberat în urma intervenţiei legaţiei italiene. Ase vedea în această privinţă şi articolul din *Neamul românesc* nr.... din..., privitor la stabilirea

preţului de consum al produselor petrolifere, din care articol se vede intervenţia unor legaţii străine în stabilirea acestor preţuri în contradicţie cu dorinţele Ministerului de Industrie şi cu interesele ţării. Tot acolo se face o comparaţie sugestivă între ţara noastră şi republica Guatemala> (n. a.). [3]) „Ce vremuri! Ce obiceiuri! Cum se mai schimbă lucrurile" (lat.) (Cicero, *In Catilinam*, 1,1).

Fnotor conştient da aanlrea aa la gorila frânării* oa naşime faţă da Boropa, oa întrezăreşte plifl<'ir'1 /iitorilii inităţii întragii siflări roaînaytl,3<sr" Jigati da neaaori streina §i dişoane.

Act'll da la 2 nial lSo1* a"* a reaol/it nnnai niaicirea iobăgiei, al a înfipţi it şi oal ual oara act national : a afişiat convenţia dala Paria şi a îngropat ameataonl străinilor î* trebirile noaatra intarna.

Aa vizit, în casa părintească, adinaţi proprietari aari, bătrîni oari fi3eaari îa- potri/a împroprietăririi, cari acia săltai de bi - oii ia ci ţara căpătase prin ace3t act prilejal de a se descotorosi da ori oe aaeatec al streinilor Iu afacerile sale linntrice; ei declarai, fir* înconjor, ci 3acrificiil oe n 3* cerea prin îapro - pletărire nn era prea aare, faţă de cîştigil nea - anlai, oare siferiae atîtaa 3ite de ani preoţieyia 3ciariei ri3eşti şi streina,

«*

fc

* II

9 ^ fciua fi- fu*wj .furt £id*+r a flutln, JlupQ djkJuäjjJ! ţi'&Mui ^totutuUci t£ţ €&-*

fwtjitij OtijäXa GfHv&uZiGu <** /Hg^tfC^t/rT df &f*r/ frtiZi' CLAZIL f&P

{QJU. itx iSO*+ft~/ dSuiJCL, H* Aii JiUrptOCL "■ 4ZU fax-^CirCL*'-

fi JbjMjJtfl/an.fl*A. M ţ&A*ţt ~~ I £*t HUXAZsÎ J\U+* OM teu. ^ £*4*. tuu*

&h JetAuXi d* Aude ca*ţ*£M- Ou^taA^) tu* Ctu4*u/L*_

liuitfa aJtfllt*. îofw'ia; CeAJrt />&&,cjt, <*. eu^

ţZt^. 'SţJbjţţZ':

Iţi ArmJtâudl ^ HUILC^ & &*,U«Z+*/»-{C**T faueunorftu*uou~i(M U^CLAJ^)I JA*ha} £< fcuduoJl heCtuA tu. Wtit^

^**^iltiua &u. tdâ*+*A*i&u\ef fl<-^ <»

IA OAvycJ~ ftt di*u* aJLcluuu d» ?aduo& ; ^euex *«# AeuuuCu u- ^ .—

^u£^u«^ /'■A- oU^ ^uuouu^ Ue\/i^t{TtxAxx 'Ci A*CL-£ caJti /u ft- ^

K *W« <*£*-, £A -UA hu'^Zuje^ 4ueK ^ tţlaj^ Qt QCJLIUA- S&J*i e*w

^îXrf ~ ™exp** ^ ^

Jî 3)ujf+ UTi^nXUMIiL iu ^AIQ ; UAJUCLJA. Auro+i.ed &ţu*fAA I*fJ> tuiT ^

<i^T UMriC. ţ\ 0*ApCufkXuiQ*. 44 Mtxii. 4<Aţ*'*A^j /^v-^OHIX^W4- ^ A ^ &u*h***Ln*^,f^

04 ^ £*4 #u kuiLşCtos>+. it [OAC+G, LUAMAM*. iu ţtfL» hhJxfar XUHA^'AUZLI*r>-*x/

klunJhZiTCa 4tu. «x £L~ CAATUU^ A* el «* ^ ^ ^

^ ff* & * v« tif*+4>+ dt mmjţr' A —

^ ^UfuitUd CA-3 &MA /kueLxoMj «a htUuftu. A*

uJ4 ,"“•ti ^Uz» di tL&tlu T^MI' a

OAV^UA IcyJJjL*! C4 ^ ^ *

! A* Mi.ffi. AU tuAiSt Si .: /. 4... 'mC.' _ . ." /i.r.yi i J / <' A :

___ < ^ / /4< 4^

*.**»**£ A*. Aii •w^-.' 4 ƒ JjieuiJL teofcU $WtUt?rU* d^râh 4 ^<NV«i«r'Wi

• 44 ƒ*rd*ilA+t4. 4B tM^CjaiftvT ♦>' «a t'aiUA LluO. (>MVKJJt1 (Vtvl<ui Cu Onx*' /-'

ŒtSt»nr*A*Zu OM ^ 4»»U . «iiin.n 4«<4U4 AMţt^hrULe. =<4. 14u«tf«4 «M1

^0L& di diM*^CeXZ,CAM. Ce^f, t*/UA++f(^TlAuJLi ,feuA~ tZe.%

y 4

{yUw. ok ^ g tnrJrv- .

7? ptetou*. tj uvoiuo Pit*

JjuU tT'jA*

Jupi'klid' idiCutl J:m di^ ^ezL ·juMHAAZ

k 4'

*■ ^ *■ ' 1 * •* O fot'triaje Jl^c****-* ^ aAies^fa*****- zb

I •** * ·····^-^ r 'jtMA jrfcta u Jh- j cUj'Jv**-

ΑΑÂ *£*- dAA^

bL 4°

d«

4fJuArtdJju, 'lhtouti£* ididhew. jd~ Jc iftcko^ ilL'.'ALdtctătc sjihünfid*- J*

*^tie+f!*Jt- <oLvK Jft*.. \)utt⁶]J[rhiM4^ J/P \ ^jtniinTîn- Âfcjri*
[i lypu Pji^ UPiu Z?L CfiKOdtih- JQJL jbtrvluAeJh- jatrf&W,*

*'sgf'Uurl it sfatttvedu L- 4i4trt Pwafa , 4K 4 tul+ku^*

^u&o4#l ^itivUt -j% c#ijkadtdu C4L ^d*u+Ji& LM^n^tt'}u///^ de 4^-

dilA^HA ^ ÎMi^- 4X£f(tr «4? y*»-^ ^ brlt^VLtiik

^uyţtoUw. 'lean.fatxajia, ^ £^UaZc'ttu*Ju.

Moşul lor, loan Kostaki Şchiopul, plecând din judeţele Tutova şi Fălciu, a scos în vânzare moşiile sale din aceste ţinuturi. Manolache Kostaki, dornic să păstreze strămoşeasca moşie a familiei, îşi vinde moşiile moştenite şi cumpără Epurenii, pe cari h stăpâneşte luptând cu mari greutăţi, deoarece era departe de oraşe, lipsit de căi de comunicaţie şi n-avea nici capitalul necesar organizării unei temeinice munci agricole. Pentru aceasta a fost silit să pună bazele unei velniţe de rachiu de producţie, care i-a consumat însă cea mai mare şi mai frumoasă parte din pădure, peste 2.000 fălci din moşie, fără a fi adus foloasele la care se aşteptase.

Fiul său loan, moştenind şi imensa avere a unchiului său din Basarabia, după ce acoperă toate datoriile acestei moşteniri, poate să-şi muncească cu mai mult folos moşia proprie. loan Kostaki moare însă tânăr, iar Epurenii devin proprietatea sorei sale Elena, căsătorită cu prinţul Alexandru Bibescu. La moartea Elenei, fiii ei, Emanoil şi Anton, vând moşia unui econom de vite, Eremia, de loc din Transilvania.

Familia Kostaki, numeroasă la un moment dat în Moldova, era împărţită în mai multe ramuri, cari spre a se deosebi între ele au fost nevoite să alipească numelui Kostaki şi pe cel al moşiei unde-şi avea principala aşezare. De aci: Epurenii, Lăţeş- tii, Tălpăneştii, Stoişeştii, Bârlăleştii; Kostaki de la Micleşti nu şi-au alipit numele moşiei, iar cei de la Roşieşti, din care se trage marele mitropolit al Moldovei Veniamin Kostaki, şi-au zis Kostaki Negel, deoarece unul din înaintaşii lor a avut un negel pe nas.

Manolache Kostaki Epureanu era mai mult scurt de talie, bine făcut, cu doi ochi mari negri, foarte miop, zmolit la faţă, figura-i încadrată într-o barbă neagră îi dădea aspectul unui om frumos şi simpatic. Avea o mare calitate, ştia convinge şi a reuşit să facă cele mai neaşteptate coaliţii împotriva guvernelor cari trebuiau să cadă, neputând lupta împotriva lor. O inteligenţă sclipitoare, era totdeauna gata să dea cea mai hotărâtă replică oricui, a fost un adversar de seamă şi foarte periculos.

în viaţa publică, ca ministru sau prim-ministru, a lăsat, la diferitele instituţii ce le-a condus, urme serioase de cunoştinţele

sale în nenumăratele nevoi ale ţării. La 1866, ca preşedinte al Constituantei, a ştiut să imprime adunării spiritul său precumpănitor de conservator modern extravaganţelor roşiilor.

La 1851 a fost numit preşedinte al Tribunalului Tutova; s-a

dedicat imediat unei munci încordate şi a statornicit toate uricele răzeşilor tutoveni, anulând actele de cămătărie ce se făcuseră pentru a distruge proprietatea răzeşească. El pretindea că cel ce nu are neamuri printre răzeşi nu e nici moldovean, nici boier, nici român. Răzeşii din Tutova i-au fost recunoscători. Mai târziu, după Unirea Principatelor, Ion C. Brătianu[1], prim-ministru, a pus prefecţi ce aveau o singură ţintă: împiedicarea alegerii lui Manolache Kostaki Epureanu la Cameră. Răzeşii, alegători ai colegiului II, l-au votat însă cu toţii pe cel care luptase pentru întărirea moşiilor lor.

E cel dintâi moldovean trimis de domnitorul Alexandru I în Muntenia ca prim-ministru; îşi formează guvernul cu elemente moderate conservatoare - Costa-Foru, Boerescu, Tell, Florescu etc. - contra atotputerniciei autocrate a lui Barbu Catargiu. în alegeri n-a reuşit să întrunească majoritatea, a fost trimis în judecata înaltei Curţi de Casaţie, care însă a achitat întreg cabinetul de învinuirile de ingerinţe în alegeri ce i se aduseseră.

Manolache Kostaki Epureanu e acel care, ca preşedinte al Constituantei, ia în 1866 jurământul tânărului prinţ Carol de Hohenzollern la suirea pe tronul ţării.

* * *

[x]) Ion C. Brătianu (1821-1891), om politic liberal, prim-ministru în două mandate (1876-1888) şi ministru în mai multe rânduri. Dintre fiii săi, Kostaki mai vorbeşte în manuscris despre Ion I.C. (Ionel) (1864-1927), şeful Partidului Naţional Liberal şi prim-ministru în mai multe rânduri, începând din 1908 (inclusiv pe aproape întreaga durată a războiului); Vintilă (1867-1930), inginer, bancher, om politic liberal, primar al Capitalei (1907-1910) şi ministru de război (1916-1917), care îi va succeda fratelui mai mare, atât la conducerea guvernului (1927-1928), cât şi a Partidului Naţional Liberal); şi Constantin I.C. (Dinu) (1866-1950), inginer, om politic liberal, şef al PNL în 1934.

Din viaţa sa particulară

Căsătoria cu Marghioliţa, fiica logofătului Alecu Sturdza-Bârlădeanu şi a Smarandei, născută Costandachi - plină de romantismul fugii la Cernăuţi, care pe atunci era sub stăpânire austriacă a putut fi dusă la bun sfârşit mulţumită sprijinului acordat de tatăl meu, care i-a dat paşaportul ce-1 scosese în numele mamei mele, cu care tânăra mireasă semăna foarte mult. Această căsătorie a supărat-o pe cucoana Smaranda şi nu şi-a revăzut copiii decât după moartea acestora, dânsa supravieţuindu-le; pe nepoţi i-a primit în casă, iertând greşeala

părinţilor.

* * *

Manolache Kostaki, numit ministru la Logofeţia Dreptăţii în Moldova, primea zilnic intervenţii spre a numi în funcţii tineri ce nu cunoşteau dreptul şi cari voiau mai mult a se făli că au poziţie în stat. Ca să scape de ei, fără a-i brusca, se folosea de întâmplarea că lângă cabinetul ministrului era o cameră mai mică, care avea şi o ieşire afară. A ordonat să se pună în această cameră un birou, un scaun, cerneală, condei şi hârtie; a mai cerut la cancelarie un dosar pe care l-a pus pe masă. îndată ce solicitatorul venea cu o recomandaţie sau chiar cu o cerere, ministrul îl primea foarte bine şi se informa până şi ce post solicită; îl lua apoi de mână şi-l introducea în camera de alăturea şi-l ruga să-i facă un referat despre ceea ce tratează dosarul ca să ştie şi el dacă-i poate încredinţa funcţia solicitată; după aceasta se retrăgea în cabinetul său de lucru. Solicitantul nenorocit, care nu se aşteptase la acest examen, după câteva minute de ezitare, cerca uşa care mergea afară şi, găsind-o deschisă, îşi lua pălăria, dispărea şi căuta să nu mai dea ochi cu ministrul.

* * *

Concesia liniei de cale ferată Roman-Vârciorova, prin reaua administraţie a consorţiului Strousberg cu sediul la Berlin, ne-a adus pagube enorme şi nici căi ferate regulate nu aveam, iar

acţiunile ajunseseră la 48-52%.[1] Toate se găseau în mâinile populaţiei germane, care la rândul ei făcea zile amare guvernului imperial. La Conferinţa de la Berlin, nemţii au folosit prilejul şi, pentru a ne susţine independenţa, ne-au cerut în schimb să răscumpărăm toate acţiunile. Bancherii germani, aflând aceasta, au căutat să obţie din partea lui Manolache Kostaki asigurarea că statul român va cumpăra aceste acţiuni, pentru ca în acest caz să le achiziţioneze ei de la populaţie şi să le revândă statului nostru. Din câştigul realizat, Manolache Kostaki, care era preşedintele Consiliului de Administraţie al C.F.R., urma să primească o cotă care l-ar fi pus în rândul marilor bogătaşi ai ţării. N-a făcut-o, ba mai mult, atunci când a fost discutată la Senat, a combătut-o cu toată vehemenţa. Astfel a înţeles să facă politică acest om.

* * *

La 1876, Manolache Kostaki a fost decorat de ţarul Alexandru II şi

urma, conform protocolului, să se ducă la Ploieşti, unde era ţarul[2], spre a-i mulţumi. A venit la tatăl meu cu lacri- mile-n ochi, acest om ce nu ştia să plângă, întrebându-1 ce să facă, cum el, un Kostaki, să se ducă să mulţumească ţarului Rusiei. în interesul ţării, desigur, a fost nevoit să se ducă, împrumutând decoraţia de la beizadeaua Dimitrie Ghica.

în 1914, când ţarul a venit la Constanţa[3], M.S. Regele Carol I, care pururea mi-a fost binevoitor, m-a întrebat dacă

x) Cu privire la „afacerea Strousberg" (care s-a întins din 1868 până în 1880, când statul român a răscumpărat întreaga reţea de căi ferate) şi implicaţiile sale asupra primilor ani de domnie a lui Carol I, v. şi Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, voi. 1: *1871-1877*, ed. Aristiţa Avramescu şi Tiberiu Avramescu, Humanitas, Bucureşti, ed. a Il-a revăzută şi adăugită, 2014, pp. 75-76. 2) Posibilă confuzie a autorului. în timpul Războiului Ruso-Turc, ţarul Alexandru II (1818-1881) s-a aflat la Ploieşti din 25 mai până în 13 iunie 1877. 3) In iunie 1914, într-un context deja tulbure în Europa, întreaga familie imperială rusă în frunte cu ţarul Nicolae II (1868-1918) s-a aflat la Constanţa într-o vizită oficială. Episodul mai este amintit şi v. *infra*, „Declararea războiului european", p. 189.

vreau să mă duc în întâmpinarea acestuia. I-am răspuns că unui ordin mă supun, sufletul meu e însă împotrivă, această vizită fiind şi ea doar o mişelie. M.S. mi-a istorisit că aceleaşi cuvinte le rostise în 1876 Manolache Kostaki şi că i-a trebuit mult pentru a-1 convinge să se ducă. Mie mi-a mulţumit strân- gându-mi mâna şi mi-a dat în amintirea acelei zile o placă de argint care-1 reprezenta ca feldmareşal al armatei germane. O păstrez pe aceasta ca [pe] un dar scump.

* * *

Alecu Cuza s-a născut la Bârlad, în anul 1818, septembrie 12, din căminarul loan, însurat cu Soltana Cozadini; a mai avut şi un frate, Dumitru. Casa lor era în mahalaua muntenilor; pe tăpşanurile acelei mahalale, veliţii boieri ai timpului îşi aveau casele de zid, cu ceardacuri mari şi cu întinse livezi.

Oraşul Bârlad era pe drumul mare şi drept ce ducea de la Iaşi la Galaţi, încât importanţa sa de atunci era cu mult mai mare decât acum. De aceea, multe familii boiereşti erau aşezate aici: Sturdzăştii, Kostăkeştii, Greceştii, Iamandieştii, Cuzăştii, Doniceştii, Rosetteştii, Palladeştii, Ghiculeştii, Docăneştii, Boteneştii, Micleştii, Iorgu Radu, Pangrati, Diamandy etc.

Casa celorlalţi Cuzeşti era în mahalaua Podeni; loan şi Costache Cuza, verii domnitorului, mai aveau şi moşiile Fichi-

teşti şi Putredeni în Tutova. loan Cuza era un original în felul său. Copiii şi i-a crescut în Turcia, el se stabilise la Smirna şi apoi la Rusciuc, de unde de două, trei ori pe an venea în ţară aducând prietenilor mirodenii şi... tutun bun. Fiii săi, Gheorghe şi Dumitru, s-au reîntors în ţară; cu Gheorghe am fost coleg în administraţie, pe vremea când eram subprefecţi. Ambii au murit fără urmaşi. O soră a lor, pe care o cunoscusem în casa generalului Tell din Bucureşti, s-a măritat la Iaşi.

Al doilea văr al domnitorului, Costache Cuza, crescut la Paris, unde şi-a luat şi licenţa, s-a stabilit la Bârlad şi Iaşi, a avut ca fiu pe actualul profesor universitar A.C. Cuza.

Pe Alecu Cuza eu nu l-am mai apucat la Bârlad. Se aşezase la Galaţi, unde, pe lângă gradele militare ce le-a obţinut, a

fost numit şi pârcălab al judeţului Covurlui. După Iaşi, isprăvnicia cea mai de seamă era a Covurluiului şi avea denumirea de Pârcălăbie.

Alecu Cuza s-a căsătorit cu Elena, fiica boierului Rosetti de la Soleşti, din judeţul Vaslui, cu care a trăit în cea mai deplină armonie şi numai moartea i-a despărţit.[1]

Era un om chipeş, cu părul blond-castaniu, bine făcut, vesel, glumeţ, foarte îndatoritor, purta barbişon şi favoriţi - de o onestitate, hărnicie şi pricepere neîntrecută, era mai ales un om hotărât.

Ca pârcălab a fost un administrator din cei mai de seamă; inteligent şi prevăzător. Oraşul Galaţi, port la Dunăre, locuit mai mult de străini, cerea o abilitate deosebită pentru a păstra o atitudine împăciuitoare, dar şi hotărâtă, faţă de toţi. în acele timpuri când regimul consular era atotputernic, Alecu Cuza a ştiut să menţină o armonie continuă.

După înlocuirea lui Vogoride prin căimăcămia celor trei boieri pământeni, Alecu Cuza e chemat la Iaşi ca agă de oraş şi apoi ca ministru de război. în această calitate îl găseşte alegerea de domn.

în seara zilei de 5 ianuarie 1859, după alegerea domnitorului, tatăl meu era la vara noastră Smaranda Mavrogheni, unde erau adunaţi cea mai mare parte din fruntaşii politici ai timpului. Petre Mavrogheni, cu talentul său minunat de povestitor, recapitulează faptele zilei şi termină lăsând să se înţeleagă, prin zâmbetul ce-i flutură pe buze, că noul domnitor se află într-o mare încurcătură şi că, dacă nu reuşeşte să facă un guvern din personalităţile de seamă ale Moldovei, soarta sa va fi extrem de grea şi domnia de scurtă durată.

Părintele meu, înţelegând importanţa faptului şi atât ca unionist, cât şi ca prieten intim al domnitorului, s-a făcut nevăzut din casa Mavrogheni ducându-se direct la Alecu Cuza, pe care l-a găsit abătut şi gânditor la marea răspundere ce i se pusese pe umeri. Când l-a văzut pe tatăl meu, şi-a părăsit gândurile şi vesel i-a zis: „Bine că ai venit, uită că sunt domn

[x]) Din respect pentru posteritatea lui Alexandru loan Cuza, Lupu Kostaki „îmblânzeşte" relaţiile matrimoniale din familia Cuza.

şi să vorbim ca altădată". Tatăl meu îi răspunde: „Vin de la Smaranda Mavrogheni, unde sunt adunaţi mulţi dintre ieşenii de seamă, se discută alegerea ta, se comentează îndeosebi cu ce minister te vei prezenta mâine în faţa Camerelor, se crede că din cauza precipitării evenimentelor nu vei putea forma un guvern de oameni de mâna întâi. Am venit să te anunţ din timp spre a găsi toate mijloacele necesare împiedecării chiar aparenţei unei înfrângeri".

Domnitorul a înţeles cât de delicată e situaţia, a cerut straie civile şi, în cel mai strict incognito, însoţit numai de tatăl meu, s-a dus la Vasile Sturdza, fostul caimacam şi candidat la domnie, rudă cu doamna Elena, i-a arătat situaţia ce i s-ar putea crea prin negăsirea unei personalităţi care să formeze ministerul. Vasile Sturdza, care era un mare patriot, fără a ezita, s-a declarat gata să formeze primul guvern sub Alexandru loan I. Toţi cei cari se pregăteau să surâdă la încurcătura domnitorului au rămas a doua zi miraţi de întorsătura neaşteptată a lucrurilor.

Eu am văzut des atât pe domnitor, cât şi pe doamna Elena, în copilărie. în casa noastră se opreau când treceau de la Galaţi fie la Soleşti, la cucoana Soltana, fie la cumnatul lor, Iordache Lambrino, fiind foarte legaţi de părinţii mei.

Pe când era domn, Alecu Cuza, de câte ori venea la Bârlad, la noi era găzduit. în Bucureşti, când eram în pensionatul lui Schewitz, duminicile şi sărbătorile mă lua foarte deseori la Palat.

Pentru ultima dată l-am văzut în 1871 la Viena, unde eram cu părintele meu în trecere spre Ischl. Tata a voit să se ducă să-l vadă. El, aflând de la doctorul Mandel că noi eram în Viena, a venit el la hotel „Europa", unde eram noi. A stat mult, şi totuşi nouă ni s-a părut neîndestulător timpul petrecut împreună.

Ca părintele meu să nu se ostenească vorbind, ne-a făcut el o retrospecţiune a vieţii sale de pe când făcea propagandă şi lucra pentru unire, până ce a abdicat. Dacă nu îi iubea pe reacţionari, cu atât mai mult îi ura pe demagogi şi pe roşii[1]. Ne-a

x) „Roşiii" sau liberalii radicali munteni mobilizau, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, mişcările antidinastice şi republicane (a căror expresie va fi, printre altele, „Republica de la Ploieşti" din 1870).

spus cum intrigile josnice ale acestora l-au împiedicat să îndeplinească programul de prefacere a ţării şi ne-a conjurat să dăm tot concursul domnitorului Carol I, pe care-l aprecia mult, deşi ştia că nu avea multă iniţiativă, dar era convins că prin perseverenţă va ajunge la rezultate satisfăcătoare pentru ţară.

La întrebarea mea indiscretă cum a putut obţine de la areopagul european atâtea confirmări la acte ce s-au săvârşit în timpul domniei sale, contrare Convenţiei de la Paris, mai ales că Rusia, Austria şi Turcia nu aveau nici un interes la o paşnică dezvoltare economică a noastră şi nici la o afirmare politică proprie, mi-a răspuns cam în sensul acesta: „Ţara a avut marele noroc de a avea ca reprezentant la Constantinopol pe moş Costache Negri. Acest om este de o cinste, de un patriotism şi de un devotament intereselor ţării cari nu pot fi descrise. Prin purtarea lui, prin vorba sa măsurată, îşi crease o situa- ţiune excepţională în corpul diplomatic, care nu lipsea adesea a-i cere avizul şi în chestiuni ce erau cu totul străine nouă. Ei bine, acest om ştia, prin modul cum înfăţişa interesele ţării, să le obţină aprobarea fără discuţii numeroase şi inutile. Mai era, desigur, şi politica lui Napoleon III, care, căutând a-şi menţine prestigiul de mare om politic în Europa, ne da tot ajutorul pentru a realiza Unirea Principatelor, provocând duşmănii între Austria şi Rusia. în sfârşit, nu trebuie să uităm rivalitatea naturală dintre cele trei state, cari nu ne doreau nici întărirea politică, nici dezvoltarea economică, şi cari intrigau unul împotriva celuilalt. Costache Negri a ştiut să profite de toate acestea. Astfel, secularizarea averilor mănăstireşti a reuşit şi mulţumită felului în care a fost prezentată la Constantinopol de către Negri, care, înarmat de Mihalache Kogălniceanu cu documentele necesare, a susţinut teza românească strălucit".

După sosirea pe tron a lui Alexandru loan I, casele de la Galaţi au continuat a fi locuite de cucoana Soltana. în curte, natural, şi-a aşezat garda de onoare, dar stăpâna casei a păstrat viaţa patriarhală de mai înainte. Aceeaşi ospitalitate moldovenească, aceeaşi aşezare de gospodărie românească. Mama domnitorului era o femeie de o vioiciune tinerească, o inteli-

genţă rară, o bunătate înnăscută, o modestie distinsă; tovărăşia

ei era căutată în toate cercurile alese, iar celor mici ştia totdeauna să le aducă o alinare.

Iordache Răşcanu, văr primar cu mama mea, a fost numit de domnitor pârcălab al Galaţilor şi a stat tot timpul funcţiunii sale ca prefect în casele domnitorului, unde mai stătea şi tânărul licenţiat în drept de la Paris, Iordache Docan, rudă cu Vodă, ce era procuror la tribunalul local, şi, în sfârşit, Nicu Constandachi, care era preşedinte de tribunal. Cu toţii au beneficiat de întreaga ospitalitate a cucoanei Soltana.

<CAP. 2> ŞCOALELE CE AM URMAT*

<1. La şcoala primară din Bârlad >

Moşul şi naşul meu, Iorgu Manolache Radu, soţul mătuşei mele Catinca, sora tatălui meu, hotărâse, încă de pe când eram în leagăn, să mă trimită să urmez la Paris Colegiul „Louis le Grand", unde fusese şi fiul său, vărul meu primar, Manolache Radu.

Tatăl meu m-a trimis însă să urmez şcoala primară la şcoala publică ce exista pe acea vreme la Bârlad, pentru a fi împreună cu fiii concetăţenilor noştri. <Aşa am urmat regulat şcoala publică ce exista pe acea vreme la Bârlad. Şcoala a luat în urmă denumirea de Şcoala Primară de Băieţi nr. i.>

Am avut ca dascăli pe regretaţii: Glodeanu, în clasa I; Smeu, clasa a Il-a; <Daniel> Montani, clasa a IlI-a; loan Popescu - mână de fier -, clasa a IV-a, care ne era şi director. Aceşti oameni ne-au imprimat în suflete dragostea de patrie, de familie, de religie, de cinste, de ordine şi simţul datoriei. De notat că în clasa a IV-a primară învăţăm declinările şi conjugările latine.[1] Astăzi, toţi dorm somnul de veci. Nu pot să-mi amintesc

*** „Studiile ce am făcut".**

***) <La Bârlad a existat o şcoală publică de băieţi cu patru clase. In clasa a IV-a învăţam declinările şi conjugările latine. Mai erau şi două clase gimnaziale care se întreţineau din fondul averii lăsate de fraţii**

de bunii şi severii mei dascăli, fără a le aduce prinosul de mulţumire şi recunoştinţă respectuoasă pentru felul cum au ştiut ei să sădească în sufletul elevului lor dragostea de patrie, de familie, de religie, de cinste, de ordine şi simţul datoriei.

<2. La pensionul Ghionis din Galaţi>

După terminarea şcoalei primare la Bârlad, am fost cu tatăl meu la Galaţi, < să-mi arate Dunărea cu vapoarele şi corăbiile ce pluteau pe ea>. Acolo a întâlnit pe profesorul lui de altădată, Mr. Perier, cu care învăţase primele noţiuni de franceză. Cum eu urma să plec la Paris şi cum nu ştiam franceza, la Bârlad neexistând scoale în care să se înveţe, tatăl meu a hotărât, după ce s-a sfătuit cu Mr. Perier, să mă lase la Galaţi în seama acestuia. Mama domnitorului Cuza, în gazdă, la care eram, auzind hotărârea luată de tatăl meu, a stăruit să fiu instalat în pensionul Ghionis, unde Mr. Perier era profesor, dânsa urmând a mă avea în grijă şi a mă scoate şi lua la dânsa în fiecare duminică şi sărbătoare. Iordache Răşcanu, vărul mamei mele, mi-a fost corespondenta

Codreanu pentru instrucţie şi binefaceri. După Unirea Principatelor s-au înmulţit şcolile primare, s-a completat liceul „Codreanu", s-au creat şcoli primare de fete, o şcoală secundară de fete ce s-a transformat apoi în şcoala profesională „N.R. Codreanu", un gimnaziu care în urmă s-a alipit la liceu odată cu crearea trifurcaţiei de la clasa a IV-a liceală; o şcoală de meserii şi o şcoală normală, creată şi întreţinută la început din cotizaţii benevole ale cetăţenilor bârlădeni, până ce, în fine, statul a luat asupra sa această şcoală. Acestea toate se datoresc în primul loc râvnei persistente depuse de eminentul corp profesoral bârlădean, având în capul mişcării pe omul de inimă şi iubitor de neam, loan Popescu. Alături de această pleiadă de dascăli, ce a făcut din oraşul Bârlad un centru cultural, care a luat mult înaintea oraşelor de primprejur, este, desigur, şi iniţiativa de care am vorbit mai sus, ca oraşul să aibă regulat reprezentaţii teatrale, atrăgându-se trupele prin abonamente anticipate. Compară şi cele ce spune Aristiţa Romanescu în memoriile sale despre atmosfera prielnică reprezentaţiilor teatrale ce a găsit-o în publicul bârlădean, când a venit mai târziu să joace pe scena teatrului local> (n. a.).

<3. La pensionul Schewitz din Bucureşti>

Acest pensionat era însă în realitate o şcoală grecească[1] unde, de fapt, se învăţa foarte puţin limba franceză. Părintele meu, după sfatul lui Manolache Kostaki Epureanu, m-a luat de aci şi m-a trimis la Bucureşti, la pensionul elveţian al lui Schewitz[2] <astăzi, mi se pare Thierin>. Aci am făcut clasa I de liceu, după care am pierdut un an repetând şcoala primară în limba franceză.

<4. Tata se sfătuieşte cu familia Carp să mă trimită în Germania>

Din cauze politice, tatăl meu a avut oarecari neînţelegeri cu cumnatul său, <moşul meu,> Iorgu Radu, încât acesta a uitat promisiunea făcută de a mă trimite la Paris.

Părinţii mei se deciseseră însă a mă trimite să urmez liceul în Occident. în acest timp se întorc de la şcoalele din Germania în Moldova: P.P. Carp[3], Th. Rosetti[4], fraţii Leon şi Iacob Negruzzi, precum şi craioveanul Titu Maiorescu[5]. Aceştia au început să ţină conferinţe publice la Iaşi, făcându-se astfel repede cunoscuţi şi iscând o mare vâlvă la noi, în Moldova. Tatăl meu a profitat de prietenia sinceră şi afectuoasă ce-1 lega de familia Petre Carp - ce a durat între părinţi şi care ne-a legat şi pe noi, urmaşii, fără umbră de neînţelegere în tot cursul vieţii -, şi s-a dus la Ţibăneşti spre a felicita părinţii de întoarcerea fericită a tânărului, dar în acelaşi timp pentru a lua

[x]) Este vorba despre Liceul Elen din Galaţi, înfiinţat în 1857 [cu] sprijinul consulului grec Stamatis Ghionis. [2]) Pensionul Schewitz-Thierin era accesibil doar copiilor proveniţi din familii înstărite. [3]) Petre P. Carp (1837-1919), om politic, preşedinte al Partidului Conservator (1907- 1913), liderul grupării junimiste", prim-ministru în 1900-1901 şi 1910- 1912; a susţinut intrarea României în Primul Război Mondial de partea Puterilor Centrale. [4]) Theodor Rosetti (1837-1923), om politic conservator-junimist, prim-ministru în 1888 şi 1889. [5]) Titu Maiorescu (1840-1917), critic şi teoretician literar; om politic conservator-junimist; prim-ministru între 1912 şi 1914.

informaţii de cum ar fi nimerit să mă trimită şi pe mine să urmez şcoala în Germania. Sfaturile date de P.P. Carp au fost hotărâtoare în decizia părintelui meu.

<5. La liceul francez din Berlin>

în iarna anului 1864 am părăsit pensionatul Schewitz şi am fost trimis împreună cu Dimitrie şi Alecu Emandy, fiii lui Gheorghe Emandy, precum şi cu Ştefănică Ganea, fiul lui Iordache Ganea, la Berlin, unde am urmat liceul francez, liceu întemeiat în Prusia cu anumite prerogative de către refugiaţii francezi <înapoiaţi în Germania după revocarea, în 1685, [a] Edictului de la Nantes>.

La Berlin am avut două conflicte, care sunt în strânsă legătură cu felul meu de a fi ca român. Ajuns şi instalat la un profesor pentru a urma liceul francez, mi s-a cerut de poliţie să-mi vizez paşaportul la consulatul turcesc ca supus turc; m-am opus şi am arătat ofiţerului de poliţie, cum m-am priceput atunci, că nu eram supus turc, că noi avem nişte capitulaţii cari ne garantau

existenţa noastră şi că turcii, pentru tributul ce li-1 plăteam, erau obligaţi să ne apere împotriva duşmanilor ce ar fi voit să ne încalce ţara; că acum, după Tratatul de la Paris, existenţa noastră ne era garantată de toată Europa. Germanul, foarte meticulos, a luat toate zisele mele la protocol şi probabil că a făcut demers pe lângă superiorii săi. Ceea ce ştiu este că, după o lună de zile, mi s-a comunicat că nu mai am nevoie să-mi vizez paşaportul la consulatul turc şi că pot sta pe răspunderea profesorului la care eram instalat, cerân- du-mi-se să depun paşaportul la poliţie.

Al doilea incident l-am avut la şcoală, unde, după manualul după care se preda geografia, Principatele Române figurau ca provincii ale Turciei. Acolo, la lecţia de geografie, m-am sculat şi am dat explicaţiile ce am putut, spre a dovedi că noi suntem un stat deosebit de Turcia. Profesorul german, pedant cum era, a suspendat lecţia despre Turcia pentru moment, s-a informat şi pe la finele trimestrului a revenit la lecţia suspendată;

atunci, mi-a dat dreptate în mare parte, recunoscând că am fi un popor privilegiat în Turcia, sub garanţia Europei, dar că actele săvârşite de noi în timpul din urmă, nefiind în spiritul hotărârilor luate de Tratatul de la Paris, nu fuseseră aprobate de puterile garante; că, deci, până la aprobarea actelor săvârşite de noi, Principatele urmau să rămână separate unul de altul, măcar că domnitorul era acelaşi. Totuşi, s-a modificat manualul, introducându-se cuvintele „Moldova şi Valahia, sub garanţia puterilor europene...

<6. La Politechnicul din Zurich>

în ţară se construiseră drumuri de fier, care aveau nevoie de ingineri; se cereau apoi arhitecţi pe la judeţe şi comune, într-un cuvânt, pretutindeni era mare nevoie de tehnicieni români. Părinţii, prin sfaturile şi îndemnurile lor, m-au hotărât să urmez cursurile unei astfel de scoale superioare.

Politehnica de la Zurich era una din cele mai renumite de la acea vreme. M-am prezentat la concursul de admitere pentru cursul pregătitor, ce făcea parte integrantă din Politehnică, şi am fost admis. Am urmat simultan şi cursurile de istorie şi literatură de la universitate. După 15 luni de şedere la Zurich, o boală crudă pusese în pericol viaţa scumpului meu părinte, încât am fost nevoit să mă întorc în ţară, spre a munci în mod cinstit pentru numeroasa noastră familie.

<7. *Reîntoarcerea în ţară*>

La întoarcerea mea în ţară, tatăl meu, crezându-se aproape pierdut, mi-a dat mie sarcina grea, dar demnă, de-a munci şi a îngriji de fraţii şi surorile mele. Bunul Dumnezeu a voit însă ca sănătatea părintelui meu să se îmbunătăţească, încât în tot timpul de 10 ani cât a mai trăit, nu am avut alt merit decât acela de a-l fi ajutat în mod constant să-şi îndeplinească sarcina ce avea faţă de familia noastră.

Mă mândresc de modul cum am ştiut să-mi îndeplinesc îndatoririle de prim născut. După moartea tatălui meu nu am căutat să beneficiez de lege spre a primi averea rămasă sub beneficiu de inventar, nici să mă prevalez de dota mamei şi de nişte legaturi lăsate nouă, copiilor, de bunicul nostru, aga Gheorghe Kostaki, spre a nu plăti datoriile făcute de părintele meu în timpul boalei sale îndelungate. Am plătit fără judecată sau şicană pe toţi creditorii casei, mulţi au luat procente uzurare[1] şi diferenţa de 20% agiu[2].

Am fost 21 fraţi şi surori, eram 12 în viaţă. Avere mare n-a fost, am împărţit avutul nostru dând surorilor ca dotă partea ce le era promisă de părinţi, le-am dat apoi fraţilor mai mici, iar mie, ca cel mai mare, mi-am oprit o parte cu mult mai mică decât a celorlalţi. Aşa am înţeles a-mi face datoria, urmând preceptele date nouă, copiilor, de regretaţii noştri părinţi. între noi, fraţii, sfezi, procese, duşmănii nu au existat. Ajuns astăzi la vârsta de 70 ani, am rămas iubit, stimat şi ascultat de ai mei.[3] <Le exprim aici, cu prilejul acesta, toată recunoştinţa şi iubirea frăţească ce le-o port. Fraţilor şi surorilor trebuie să le mai mulţumesc pentru nemărginita dragoste, încredere şi ascultare ce mi-au dat în tot timpul după moartea părinţilor, fără a şovăi sau a se lăsa induşi în eroare de răuvoitori şi intriganţi, care n-au lipsit, cum de altfel era de aşteptata

<CAP. 3> CARIERA MEA

<1. *Planuri de viitor; primele funcţiunb*

încă de pe vremea reînsănătoşirii tatălui meu, a trebuit să mă gândesc şi eu, în mod serios, la cariera mea. Acolo unde sunt copii mulţi, avere mare nu poate fi, dar cu atât mai multă muncă şi energie se cere.

x) Cu sensul de cămătărie. 2) Diferenţă cu care preţul (cursul) unui semn monetar sau al unei hârtii de valoare depăşeşte valoarea nominală a acesteia. 3) Următoarele două fraze apar în manuscrisul dactilografiat identificat la Bârlad (şi redactat la un an de la elaborarea celui păstrat

1? In vieaţă. Avar* nara n'a fost, ac împărţit avutul nostru dînd surorilor ca dotl partea ca 1<* ara prodsă da părinţi, le-ac dat apoi fraţilor nai doi, iar da, oa cel cai care ci-am oprit o parte ou cult mai cică dealt a celorlalţi. Aşa au lnţaie3 a-mi face datoria, ureînd preoeptele uate nouă oppillor de regretaţii noştri părinţi, între noi fraţii sfezi, procese, duşmănii nu au existat. Ajuns astăzi la virată de 70 ani, an rămas iubit, stimat şi ascultat de ai cel.

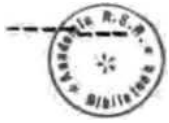

Jilor întânpin^&a u* *m* in «u- ^.n»rm numaroaaal seUa familii; am plătit fure

ju~,ac-tci .1 :-wna pa toţi creditorii casai; mulji au luat procanta UZUL*ax *;?i

Am foat (21) de fraţi şi surori, din care 12 în viaţa.

difaranţa a# *2&fo* aglu*~

Avara oara nu a <foat; OOJ Irjparţit avutul noacru dend aurori- lor ca iote partea oi le *r^ JT omisă da părinţi v apoi am dat fr^jilor !c&i mici, iar rr1«, *ca* cal ?r*,i m^r. , tni-am raasrvat

o rifjrtf cix ztuit al mici i»c£t- celorlalţi fraţi surori*

///^

A^a. os:: înţalaii a-mi faca ueteria, urmând pracaptala data BSOC-^ *?J * a*
iXTTi 11W de noilt ragr—tav'i xwttrd părinţi*-

Impre noi fraţii ... ...ăzi, procese, ... oameni, n'au
existat; ajutaţi ... ... la ... ...ţeni de 71 ani, au ramas închişi,
stimaţi şi ascultaţi ... ... mai. Ne exprim aci, cu prilejul acesta, toata recunoştinţa şi iubirea fraţească ce le-o port...
Fraţilor şi surorilor trebue să le mai mulţumesc pentru nemărginita îngăduinţă, încredere şi ascultare, ce mi-au dat în tot timpul după moartea părinţilor, fără a şovăi sau a se lăsa înduşi în greşeli de răvoitori şi intrigaţi, căr n'au lipsit, cum se altfel ar fi fost aşteptat.-

(Vrea ... ...

< Tinereţea mea am consacrat-o serviciului public. Am ocupat funcţiunile de subprefect, poliţai, director de prefectură, secretar la Consiliul General judeţean, apoi prefect al judeţelor Tutova, Covurlui, Botoşani, Prahova, Râmnicu-Sărat, Tecuci, director general al Penitenciarelor, secretar general la Ministerul de Interne şi comisar al guvernului pe lângă Banca Naţională.>

Aptitudinile mele mă îndreptau spre cariera administrativă. Părintele meu, care şi el fusese în administraţie, şi-a dat osteneala să mă facă a înţelege cum că la noi în administraţie nu se putea face carieră, deoarece ea era legată de peripeţiile luptelor politice. La vârsta la care eram eu, îmi închipuiam că la noi urma a se pune capăt sistemului nefast de a se amesteca politica în administraţia ţării. Dorind să cunosc cât mai temeinic <nevoile poporului şi datinile lui> şi în acelaşi timp să dau şi o pildă, voiam să încep prin a fi numit notar la comună, ca prin muncă să mă pot ridica treptat, fără a face politică. Părintele meu a rămas surd la cererea mea, aşa că eu m-am adresat lui Manolache Kostaki, care, ce-i drept, a surâs la visul meu de a mă impune în administraţia ţării numai prin muncă şi cinste. Mi-a spus însă că este bine şi folositor să încep cariera de jos, căci în funcţiile până la cea de prefect nu se prea face politică, şi un prefect de omenie preferă să aibă un funcţionar bun, cum spera el că voi fi.

La 1875, în casele moşului meu Iorgu Radu, în Bucureşti, unde locuia Manolache Kostaki - casele au dispărut, pe locul lor a construit dl. Cezianu casa sa, astăzi legaţia germană - am cunoscut pe fraţii Ion şi Dumitru Brătianu, pe C.A. Rosetti[1], pe C. Bosianu şi alţi oameni de seamă ai timpului.

în 1876 a venit guvernul coaliţiunii, zis de la Mazar paşa[2]; atunci am avut cinstea de a fi numit, fără o cerere din partea

în Biblioteca Academiei), dar simt tăiate de autor, care a scris apoi de mână: „M-am convins în 1923 de contrar. De aceea am şters. L.C.K." *) Constantin A. (C.A.) Rosetti (1816-1885), om politic, publicist, lider paşoptist; unul dintre fondatorii Partidului Naţional Liberal; ministru în mai multe rânduri. [2]) Stephen Bartlett Lakeman (Mazar paşa, 1823-1900), ofiţer şi agent britanic, apoi otoman. „Coaliţia de la Mazar paşa": în casa lui s-au

mea, subprefect la plasa Mijlocu, judeţul Fălciu, după dorinţa lui Mihalache Kogălniceanu; la plasa

Horincea, după dorinţa prefectului Iordache Răşcanu, şi la plasa Corod, judeţul Tutova, după cererea prim-ministrului Manolache Kostaki. Natural că am mulţumit cu gratitudine şi ministrului de externe, Mihail Kogălniceanu, şi rudei mele Iordache Răşcanu, de cinstea ce mi s-a făcut prin numirile publicate în *Monitorul Oficial* al timpului, dar am preferat să rămân în judeţul unde m-am născut şi în care familia mea avea strânse legături din trecut cu populaţia, şi unde eram obligat să contribui şi eu, prin munca mea, la satisfacerea nevoilor locuitorilor. Am mulţumit şi lui Manolache Kostaki, <care îmi dădu prilejul de a-i arăta recunoştinţa mea> că mi-a dat putinţa să-mi creez o carieră.

<Voi fi scurt, căci nu consider că merit faptul de a-mi fi îndeplinit datoria de servitor al statului, aplicând legile cu cinste, energie şi echitate faţă de populaţie. Actele şi scrisorile ce posed sunt suficiente testimonii urmaşilor mei, pentru a şti cum am înţeles a-mi îndeplini datoria de funcţionar^

Ministerul de coaliţie, cu Manolache Kostaki ca preşedinte de Consiliu, căzu, şi se constitui un guvern liberal sub Ion C. Brătianu ca prim-ministru. Prefectul de Tutova, Vasile Mitrea, un om cumsecade, rămas mai departe în funcţia ce ocupa, m-a chemat şi m-a întrebat dacă voiesc să continui a rămâne în funcţia ce aveam. I-am răspuns că, atât timp cât nu mi se va cere să fac politică, voi sta să-mi servesc ţara. Mitrea mi-a dat cuvântul său de cinste că nu voi fi amestecat în politică. El şi-a ţinut într-adevăr cuvântul, căci n-am avut a mă plânge de nici o cerere ce mi s-ar fi făcut, în afară de exigenţele serviciului.

<2. Delegat pe lângă armata rusească>

în 1877 a izbucnit Războiul Ruso-Turc la început, şi numai mai târziu s-a prefăcut în Război Ruso-Român împotriva Turciei. Pe lângă armata rusească ce trecea prin ţară se nu-

pus, în 1875, bazele Partidului Naţional Liberal prin coalizarea grupării Brătianu-Rosetti cu grupările lui Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu etc.

miseră comisari ai guvernului. Pentru Tutova şi Tecuci a fost numit Alexandru Papadopol Calimachi, fost ministru, un foarte bun prieten al tatălui meu; cum comisarul nu putea fi în permanenţă şi la Tecuci, şi la Tutova, prefectul respectiv avea să-l înlocuiască de drept în absenţa sa din localitate. V. Mitrea era un

om foarte cinstit, dar timid şi nici nu cunoştea limbile franceză şi germană, prin care s-ar fi putut înţelege cu ruşii; era însă un prefect apreciat la Bucureşti. Alexandru Papadopol Calimachi, pe ce motiv nu ştiu, mă propune pe mine la Bucureşti, să-i ţin locul la Tutova în lipsa sa. Ion C. Brătianu, care şi-a amintit că-i fusesem prezentat de Manolache Kostaki în timpul Coaliţiei de la Mazar paşa, mă cheamă la Bucureşti şi, după o jumătate de oră de convorbire, aprobă propunerea lui A.P. Calimachi şi-mi dă şi însărcinarea de a căuta să pun mâna pe podraştiicii[1] ce însoţeau armata rusă şi care introduceau tutun prin contrabandă. Monopolul tutunului era pe atunci concedat unei societăţi engleze, care căuta să se folosească de cel mai mic prilej ca să ne facă dificultăţi, dacă noi nu am fi probat că, acolo unde ni se semnala contrabanda, o prindeam şi o pedepseam.

<3. *Şef al Poliţiei din Bârlad*>

După înţelegerea ce am avut-o cu Al. Papadopulo Calimachi la hotel „Hugues“, m-am întors la Bârlad, unde, contra voinţei familiei, am primit să fiu transferat ca şef al Poliţiei oraşului de la plasă, că aşa să fiu mai la îndemâna nevoilor ce ar fi fost de îndeplinit pe lângă armata rusă. Am comunicat prefectului convorbirea avută cu prim-ministrul. V. Mitrea a rămas cu totul mulţumit, însărcinându-mă chiar a fi faţă de ruşii ce treceau sau staţionau în oraş şi judeţ ca prefect. M-am simţit foarte măgulit.

Maiorul rus ce stătea în casele lui loan Coroiu, astăzi cu totul prefăcute de Iancu Dumitrescu, voia să instaleze spitale ruseşti în principalele case din oraş; obţinuse chiar o *quasi*

*) ***Podreadcic*** **(din rusă), întreprinzător, antreprenor.**

autorizaţie de la primăria oraşului. Cu stăruinţă tenace l-am făcut să renunţe la hotărârea lui şi să pregătească etape de spitale la Zorleni, 3 km depărtare de Bârlad.

Am stabilit să se plătească de ruşi în bani, după tariful convenit de guvern, iar nu în chitanţe, transporturile ce locuitorii erau siliţi să le facă armatei ruse.

Mihalache Kogălniceanu, ministru, cu ocazia trecerii sale la moşia Râpile din judeţul Fălciu, era silit să se oprească la Bârlad,

deoarece drumul de fier în sus spre Iaşi şi Crasna-Huşi nu exista. Se întâmplă odată ca prefectul V. Mitrea să fie în judeţ, aşa că la gară trebuia să ieşim înaintea ministrului directorul de prefectură, V. Neculau, fost deputat în Divanul ad-hoc, şi cu mine. V. Neculau a avut nefericita inspiraţie să-l întâmpine pe Kogălniceanu cu „Sărut mâna", ceea ce a înfuriat pe ministru, care i-a întors spatele, spunându-i: „Ruşine"; apoi s-a întors către mine, mi-a dat mâna, m-a întrebat de părinţi şi m-a rugat să-l conduc la Iordache Lambrino, unde urma a petrece noaptea şi apoi a-şi urma drumul la moşia sa. Iordache Lambrino îl aştepta cu masa; fui oprit şi eu. M. Kogălniceanu ne puse în curent cu multe şi mărunte lucruri, dintre cele ce se petreceau între ruşi şi noi şi pe cari noi, cei din Bârlad, nu le cunoşteam. Atunci i-am raportat şi eu de contractele oneroase pentru locuitori, ce se încheiau de antreprenorii ruşi, după ordinele Ministerului de Interne. Kogălniceanu s-a înfuriat, m-a trimis de i-am adus ordinul ministerial, semnat de Simion Mihăilescu, l-a cetit şi, din casă de la Lambrino, astăzi casa mea, a dat acea frumoasă telegramă, care a pus apă în vinul afacerii bine cunoscute Simion Mihăilescu-Varşavski.[1]

Contrabandele de tutun am constatat că se făceau ascunse în mijlocul trupelor armatei ruseşti; cu tact şi persistenţă am izbutit să pun mâna pe vinovaţi, <i-am luat de sub protecţia armatei> şi i-am dat judecăţii, obţinând condamnarea lor. Pedeapsa au executat-o la penitenciarul central Dobrovăţ din Vaslui.

x) Este vorba despre scandalul concesionării căilor ferate din ţară de către fraţii Mihăilescu-Varşavski în timpul Războiului de Independenţă.

Cum am împăcat sentimentele mele antiruse cu situaţia mea oficială? Mi-am făcut datoria cu demnitate şi cu râvnă către ţară în acele grele timpuri. în casa rudei şi prietenului meu, mult regretatul Iancu G. Diamandy, am găzduit pe generalii Kriigner, Fuchs, Baranov, colonelul Puschin etc. Luam adesea masa cu ei; în toate discuţiile noastre am căutat prilejul a le spune lămurit că prietenie între noi şi ruşi nu poate fi atât timp cât Basarabia nu ne va fi restituită. Răspunsul era stereotip; se credeau invincibili faţă de un regat* mic ca al nostru - *„Prenez-la si vous pouvez*[ul]. Doamna Cleopatra Diamandy, soacra lui Al. Popovici-Taşcă şi mama lui Constantin Diamandy, fostul nostru ministru

plenipotenţiar la Petersburg, trăieşte şi poate mărturisi, căci era de faţă la acele discuţii.

Ca şef al poliţiei, am pus capăt bacşişurilor de la Baia ovreiască, de la cafenele, lupanare de noapte, de la măcelari, pitari, birjari etc., aşa că pâine mucegăită, necoaptă şi mai mică la cântar nu s-a mai vândut pe piaţă. Casapii au introdus de fapt balanţele pentru cântărirea mărfii şi costumul alb şi curat; tot astfel şi birjarii au pus uniforme, conform regulamentelor comunale.**

<4. Retras de la poliţie, chemat la directoratul prefecturii>

Odată terminat războiul, postul ce ocupam nu mai reprezenta importanţa ce i-o dăduseră timpurile anormale în care fusesem chemat a-1 ocupa şi, fiindcă şi părintele meu avea nevoie de ajutorul meu, am rugat pe V. Mitrea să-mi primească demisia, în toată munca mea ca şef al poliţiei Bârlad, am fost ajutat de directorul ce am avut, A. Pogonatu, om cinstit, capabil şi muncitor, căruia i-aduc acum mulţumirile mele călduroase şi dezinteresate.

*** „Principat". ** „Balanţele drept cântare şi costumul alb şi curat; de asemenea atunci şi-au pus birjarii uniforme; regulamentele comunale se executau."**

x) „Luaţi-o dacă puteţi" (fr.).

După doi ani am fost chemat de M. Kogălniceanu şi rugat să primesc postul de subprefect la Sulina, cea mai interesantă subprefectură din ţară la acea epocă. în acelaşi timp, Costache Nanu, fiind numit prefect la Tutova, mi-a oferit postul de director de prefectură, post ce-mi convenea din toate punctele de vedere; era o etapă în cariera mea, rămâneam şi pe lângă părintele meu, care continua a nu fi bine. După ce mi-am îndeplinit stagiul timp de doi ani şi jumătate, m-am retras, neputând spera să fiu numit prefect, deoarece prin tradiţie eram conservator şi, după moartea lui Manolache Kostaki, mă alipisem de P.P. Carp, ale cărui idei politice le împărtăşeam. La guvernul ţării continuau a fi liberalii, ale căror idei nu erau şi ale mele. Mă convinsesem însă de nevoia de a face politică în ţara noastră.

<5. *Prefect de Tutova* >

Problema Dunării prezentând însemnate dificultăţi, prim-ministrul Ion C. Brătianu l-a rugat pe P.P. Carp să se ducă la Viena spre a ne apăra*. în acelaşi timp, şi-a arătat dorinţa sa sinceră de a îndruma administraţia ţării pe alte căi; <în vederea acestui scop, a rugat pe P.P. Carp să intervină la grupul junimist al cărui suflet politic era Carp, să-i dea concursul în administraţia ţării, promiţând şi el a înlocui> pe vechii săi revoluţionari cu elemente tinere, capabile, culte şi de ordine, care să aibă toată libertatea de acţiune <politică>. Astfel s-a ajuns la o colaborare între cele două grupări politice, care a dus la Camera din 1884, cu mult tineret liberal şi regret că unii dintre prietenii noştri, neînţelegându-şi rolul, au trecut la liberali. <Care sunt aceia? Nu vreau să le înşir numele, căci *nomina odiosa* şi apoi mai toţi au trecut la viaţa de veci.**

*** „Pentru a apăra şi rezolva marea chestiune a Dunării". ** „Tot atunci I.C. Brătianu şi-a manifestat dorinţa sinceră de a îndruma pe vechii revoluţionari cu care făcuse politică, spre o formaţie de guvernământ de ordine."**

de Roşi Xn bani, dipt tarifai convenit de govern, Iar n*t tn chitanţe, transportările oe looăitoril eraa siliţi si le faoă aritatel rrnse.

Mlhalache Sogiinioeanu, minlstn^ că ocasla traoerll sale la moşia RÎplle din Jad. Pil - clă, era silit si se oprească la Blrlad, deoarece dn- mal de fler In sas spre Iaşi şi Orasna - Băşl oă exista. Se Intlmplă ca prefectăl V. Jlitrea si fie In Jn - deţ, tşa oi la gară trebaia să ieşla înaintea klnls- trălăi directorii de prefeotără V. Necălaă, rost depn- tat tn dlvanăl ad-noo,şl că Bine* V. Heoălaă a avăt neferiolta inspiraţie să lntîmplne pe Kofălnioeana că n Simt mina ", ceea oe a înrăriat pe sinistră, oare i-a întors spatele, spanlndă-i: „răşina*, s'a întors către nine n.l-a dat atna , B*a întrebat de părinţi şl K'a răgat să-l condăo la Iordache Lambrlno, ănde arma
a petreoe noaptea şl apoi a-şl arma dramal la moşia

3at iordache Lambrlno îl aştepta oă masa ; oprit şl eă. H. Kogilnioeană ne păse In oărent oă snlte Bămnte lăorărl, dintre oele oe se petrecea* Intre Ra- şl şl noi şl pe oarl noi, oel din Blrlad, na le canoş- teaa. Atonei l-as raportat şl ea de contractele oneroase pentră looaitorl, oe se Inoheiaa de antreprenorii roşi, dopă ordinele Ministerălăi de interne. Ko - gălnlcearr. s*a înfdriat, m*a trials de i-ait adăs ordinal ministerial, semnat de Slmlon klhăllesca, l-a cetit

ae sub protecţia armatei şi i-am dat judecăţii, obţinând condaz. narea lor. Pedeapsa au faout-o la penitenciarul central «NDobrovâţ» din Vaslui.-

Cum am împăcat sentimenteltjmele anti-ruee cu situaţia mea oficială î Ki-am făcut* datoria cu demnitate şl cu râvna pentru ţară în acele grele timpuri. In casa rudei gl prieterului meu, mult regretatul Iancu 0. Diamandy am găzduit pe generalii Kru^er, fuks, Baranov, Col.PueChin etc.etc. Luam adesea masa ou el; în toate discuţiile noastre an căutat prilejul a le spune lămurit Ct prietenie între noi gl Ruşi nu poate fi, atâta timp cât Basarabia nu ne va fi restituita. Răspunsul era stereotip: se credeau invincibili faţa de un regat mic ca al nostru.-

A.

'Prenee-la si vouă ppuvez * ziceau ai întot deauna. Doamna Cleopatra Di am an ay, soacra lui A. Popovici Tagcă gl muma D-iul ~~erotică~~ niamandy, fostul nostru l.f^wreuluir -ăor la Petrograd, trasate gl poate mărturisi, căci era faţă la acele discuţii.-

Ca gef al poliţiei am pus Capăt bacgigurilor de la baia ovreiască, dela cafenele, lupanare, «lela măcelari, pitari, birjari etc. aga oa pains mucegăită, necoaptă gi mal mica ia cântar nu s'a mai vândut pe piaţa. Casapii au introdus dt fapt balanţele dre t oântare gl costumul alb gi curat; de&3eaanea atunci gl-au pus oirjaril uniforma; regulamentele comunale se executau.-

CARIERA MEA 103

Tot în puterea acestei înţelegeri^ în 1883 am fost numit prefect de Tutova. Am căutat în primul rând să pun capăt rămăşiţelor din contractele agricole ce figurau încă din timpul dezastruosului an de

secetă 1865 şi cari rămăşiţe împovărau pe săteni cu munci de peste un milion lei noi.

< 6. Ancheta de la Putna>

Tot ca prefect <de Tutova> am fost trimis să fac o anchetă la Putna, împotriva lui Neculai Voinov, ministrul justiţiei, ce făcuse presiuni pe faţă la o alegere parţială. Nevoind să ating susceptibilitatea ministrului, ajuns la Focşani, m-am dus la el acasă şi i-am arătat însărcinarea ce aveam. Am convenit să plece imediat la Bucureşti spre a-şi da demisia, iar eu în localitate am căutat să liniştesc animozităţile. Am cerut să fie numit prefect dl. Alexandru A. Plaino, stimat şi cerut de întreg judeţul, ceea ce s-a aprobat. Modul în care am procedat a reuşit să mulţumească pe toată lumea, iar Ion C. Brătianu şi Neculai Voinov şi-au exprimat recunoştinţa lor.

<7. însărcinat cu interimatul secretarului general de la Ministerul de Interne >

<Mai pe urmă, prim-ministrul I.C. Brătianu, care rămăsese atât de mulţumit de modul cum ştiusem eu a rezolva delicata misiune ce-mi fusese încredinţată în ancheta de la Putna,> Fiind nevoit să plece la Frantzbad pentru întremarea sănătăţii, m-a chemat de la Tutova şi m-a lăsat în lipsa sa din ţară ca secretar general al Ministerului de Interne, cu îndatorirea de a-1 ţine zilnic în curent cu ceea ce se petrece în ţară şi cu împuterniciri în ordinea publică, spre a nu tolera să se repete vreo dezordine cum din nenorocire se întâmplase cu un an în urmă în judeţul Prahova, când a fost omorât arendaşul Scorţeanu.

La reîntoarcerea de la băi, prim-ministrul m-a numit, ca o răsplată a muncii depuse în ultimul timp, într-o comisie de

cercetare a administraţiei penitenciarelor centrale din ţară, alături de dl. Matei Gane, prefectul judeţului Iaşi, şi Dimitrie Protopopescu, directorul general al R.M.S.-ului[1].

<8. Prefectura de CovurluU

Cu prilejul unirii Bulgariei cu Rumelia, începuseră să se ivească anumite îngrijorări şi temeri de tulburări în Balcani. M.S. Regele

urma să plece în inspecţii inopinate la corpurile de armată din ţară, iar prim-ministrul să se ducă la Friedrichsruhe, spre a afla de la Bismarck[2] ce <se> prevedea pentru Orient.

Prefectura de Covurlui devenise însemnată prin poziţia ei pe Dunăre, limitrofă cu Rusia şi cu o populaţie străină numeroasă, unde se urzeau intrigi. Prim-ministrul, înainte de a pleca în Germania, mi-a făcut deosebita cinste de a mă chema la el şi, <arătându-mi îngrijorarea sa>, m-a rugat să mă înţeleg cu P.P. Carp şi să primesc prefectura de Covurlui. Era o chestiune de cinste şi datorie către ţară, încât am primit fără ezitare.

La Galaţi, pe lângă îndeplinirea serviciilor ce incumbă fiecărui prefect, am putut înlătura un mare neajuns economic. Oraşul decădea materialmente. Cu ocazia construirii liniei ferate ce venea din Moldova spre Dunăre, graţie influenţei politice, se făcuse traseul în aşa fel încât distanţa Barboşi- Galaţi era mai lungă decât distanţa Barboşi-Brăila şi, natural, mai scumpă, încât toate productele din Moldova se scurgeau la Brăila. Portul Brăila, prin situaţia sa, a fost totdeauna mai important pentru export decât Galaţii. Toate productele din Muntenia şi cea mai mare parte din cele produse de Bulgaria se scurg pe Dunăre şi fatal întâlnesc în calea lor Brăila, la care acum se uneau şi cele din Moldova. Astfel, Brăila devenea port foarte important pentru export şi ameninţa să desfiinţeze Galaţii, care e situat cu câţiva kilometri mai jos spre gurile Dunării. Străzile principale ale Galaţilor se pustiau. Se construise,

***) Regia Monopolurilor Statului. [2]) Otto von Bismark (1815-1898), cancelar al Germaniei între 1871 şi 1890.**

ce-i drept, un tunel, care de fapt micşora simţitor distanţa; dar, dintr-un viciu de construcţie sau din rea-voinţă, tunelul n-a fost dat circulaţiei câţiva ani. în acest interval, transporturile productelor din Moldova uitaseră cu totul drumul Galaţilor şi se familiarizaseră cu piaţa Brăilei.

Pe atunci se puneau bazele unei serioase dezvoltări a comerţului nostru, prin votarea sumelor de bani necesare construirii de docuri la Galaţi şi Brăila. Serviciul construirii docurilor era alipit la Direcţia Căilor Ferate, unde era director general Gogu Cantacuzino[1], muntean, căruia brăilenii îi cereau să nu-i ruineze făcând la Galaţi docurile chiar în port. De aci o întreagă luptă: Cantacuzino, <pretextând că expropierea la Galaţi, în locul cerut, va fi exorbitantă>, voia să construiască docurile la Bădălan, pe o moşie

a statului, afară de zona oraşului. Gălăţenii şi cu mine ceream să fie construite în locul vechilor hambare, garantând că exproprierea va fi cinstită şi în schimbul valorii juste a locurilor şi clădirilor aflate acolo, nu exagerată, cum se pretexta. A trebuit multă persistenţă. Graţie ajutorului şi intervenţiei lui Eugeniu Carada[2], care a înţeles că se făcea munte- nism[3], nu dreptate şi politică economică, s-a aprobat construirea docurilor pe locul unde se găsesc astăzi. Modul cinstit în care s-a făcut exproprierea locurilor şi a clădirilor se poate constata şi astăzi din actele ce se găsesc în arhivele C.F.R.

Tot în acest timp mi s-a raportat într-una din zile că doi copii din popor au fost muşcaţi de un câine turbat. I-am trimis la Paris, la Institutul doctorului Pasteur, însoţiţi de doctorul Tâcheanu, care în acelaşi timp urma să facă practică alături

[x]) George C. (Gogu) Cantacuzino-Râfoveanu (1845-1889), director general al Căilor Ferate Române (1883-1888); proprietar al ziarului *Voinţa Naţională* (1888-1895); ministru de finanţe (1895-1898). [2]) Eugeniu Carada (1836-1910), economist, om politic, fondatorul Băncii Naţionale a României (1880). [3]) In concepţia unei părţi semnificative a politicienilor moldoveni, „muntenismul" se referea la politica de centralizare excesivă apărută după Unirea din 1859, [care] subsuma nevoile Moldovei intereselor politice şi economice ale Bucureştiului. „Muntenismul" a generat puternice frustrări, în special din perspectiva stabilirii traseelor căilor ferate, portul Galaţi fiind dezavantajat în raport cu portul Brăila. Mulţumim colegului Mihai Chiper pentru lămuririle aduse.

de ilustrul savant. (La noi nu era pe atunci institutul anti- rabic.) Copiii s-au întors vindecaţi, iar despre comportarea excelentă a doctorului Tâcheanu posed o scrisoare autografă a marelui Pasteur.

<g. Prim-ministrul Ion C. Brătianu la mine la hotel>

Prefect fiind de Covurlui prin 1885, la Botoşani, cu ocazia alegerilor comunale de la reşedinţa judeţului, au avut loc dezordini din cauza excesului de zel al administraţiei locale, sprijinită de răposatul general Pillat. Intervenise armata, s-au tras salve de puşti, cari au lăsat urme pe zidurile primăriei. Au fost arestaţi fruntaşii opoziţiei Th. Calimachi, Enacovici, Hănţescu etc. în oraş, neavându-se încredere în divizia locală, s-au adus trupe de la Iaşi, sub conducerea colonelului Lipoianu, care făceau patrulare zi şi noapte. Mişcarea era destul de serioasă, întrucât doamnele provocau scandaluri la venirea sau la plecarea trenurilor în care se afla vreun partizan al guvernului. I.C. Brătianu ura măsurile de violenţă dacă nu era bine convins de necesitatea lor.

Sunt chemat la Bucureşti urgent, unde sosesc la 5 jumătate

dimineaţa, la „Hotel de France*, pe atunci nou deschis. Luam ceaiul când, pe la 6 jumătate dimineaţa, aud bătând în uşă, de-abia răspund când văd intrând la mine pe omul de stat, pe „Marele Vizir*, cum i se zicea pe atunci, pe I.C. Brătianu: „Am venit să te văd cel dintâi, nu vreau să fii influenţat de vorbele celor ce caută să tulbure apa spre a se folosi netrebnicii*. Ştii ce s-a întâmplat la Botoşani, am rugat pe Gheorghian şi pe Matei Ganea să se ducă acolo să facă tot ce este drept pentru a se da dreptate celor ce o au; sunt însă fricoşi, nu se duc. îţi cer un serviciu personal, du-te cu depline puteri, fa cum vei crede că este cinstit şi demn; nu cruţa pe nimeni. Poţi fi imparţial ca junimist între liberali şi opoziţia coalizată din Botoşani*.

Nu am putut să-l refuz. M-am dus, am trimis înapoi armata adusă de la Iaşi <cu colonelul Lipoianu, fost director general al

*** „Nemernicii".**

Poştelor şi al Telegrafelor^ Camera de punere sub acuzaţie de pe lângă Curtea de Apel din Iaşi a declarat că nu e caz de urmărire împotriva acuzaţilor, cari au fost eliberaţi. Manifestaţie zgomotoasă la eliberarea şefilor opoziţiei din închisoare nu a fost şi, în loc să li se dea un banchet, aşa cum se proiectase, bătrânul Sofian, preşedintele opoziţiei, a dat un bal în casele sale la care am fost şi eu invitat ca prefect, încât nici la această sărbătorire nu s-a putut învenina atmosfera împotriva guvernului; dimpotrivă, armonia a fost restabilită.

Reîntors la Bucureşti, bătrânul om de stat I.C. Brătianu mi-a mulţumit îmbrăţişându-mă şi m-a reţinut la minister, dejunând cu el în cabinetul său de lucru, <unde> i-am povestit pe larg cum am procedat pentru a ajunge la aceste rezultate ce au întrecut toate prevederile*.

Luptele împotriva guvernului începuseră a fi foarte acute. I-am arătat prim-ministrului dorinţa mea de a mă retrage imediat din funcţiunea politică ce o aveam sub un regim liberal şi care era împotriva convingerilor mele junimiste.

Bătrânul om de stat îmi arată regretul său că nu am devenit, în tot acest timp de colaborare, liberal, dar în acelaşi timp mă felicită, statornicia credinţelor mele politice impresionându-1 deosebit. Mă roagă apoi să adăst puţin, arătându-mi că doreşte să-mi dea o situaţiune care, pe lângă faptul că nu va fi politică, mă va pune şi în evidenţă în ţară în cazul când îmi voi face conştiincios datoria.[1]

<10. Director general al Penitenciarelor>

Intr-adevăr, am fost numit director general al Penitenciarelor, unde am continuat a mă bucura de toată dragostea şi prietenia marelui om.

Ca director general al Penitenciarelor am căutat să pun capăt anarhiei ce îşi făcuse loc în această instituţie. Astfel, se

*** „Spre a ajunge la un rezultat peste aşteptările sale". x) <Ce deosebire între tată şi fiu, unul mi-a mulţumit avansându-mă, celălalt m-a trimis la Curtea Marţială!> (n. a.).**

introdusese obiceiul ca unul sau mai mulţi condamnaţi să-şi construiască în curtea penitenciarului, pe spezele lor, o bără- cuţă, numită atelier de lucru, în care se refugiau şi, natural, scăpau privegherii necesare, impusă de lege. Am interzis acest lucru, cum şi vinderea produselor muncii deţinuţilor în afara penitenciarelor, în vreo curte limitrofă de pildă, unde aceştia veneau în contact imediat cu oameni liberi. în acest scop am pus bazele înfiinţării unor ateliere sistematice. <N-am stat însă decât puţin timp în capul acestui important serviciu şi, prin schimbarea de regim, am fost chemat a îndeplini funcţia de secretar general al Ministerului de Internet M-a bucurat însă că urmaşii mei, oameni competenţi şi conştienţi de menirea lor, n-au ezitat nici o clipă în a continua ceea ce începusem eu. încetul cu încetul, statul, dându-şi seama de importanţa faptelor, a pus la dispoziţie mijloacele băneşti necesare clădirii unor localuri proprii, în locul impropriilor chilii mănăstireşti.

Profit de acest prilej pentru a istorisi câteva trăsături caracteristice din viaţa marelui român, I.C. Brătianu, din vremea când eram director general al Penitenciarelor.

<i)> La Tecuci era o mare ură şi vrajbă între Tache Anastasiu, un fel de paşă al liberalilor, şi Iordache Giurgea, <un fruntaş influent al conservatorilor. Aceşti doi oameni, când veneau la guvern, căutau să se distrugă imul pe celălalt nu numai politic, dar chiar şi material.

Tache Anastasiu avea o mare avere; mulţi l-au acuzat că a făcut-o abuzând de poziţia oficială ce a avut-o în lunga guvernare liberală. Nu pot spune nimic, întrucât nu am avut prilejul să constat prin mine însumi cum şi-a făcut averea. Ştiu că la moartea lui, deşi a lăsat întreaga-i avere de milioane şcoalelor de agricultură, speciale pentru fiii de ţărani şi îndeosebi pentru cei de pe moşiile sale, locuitorii acelor moşii nu primeau ca trupul său să fie înmormântat la ei în sat. Au trebuit intervenţii pentru ca îngroparea să se poată face.

Iordache Giurgea era în capul unei averi de 4.000 fălci, moştenită de la părinţi. Om foarte întreprinzător, harnic, cinstit, mare şi bun agricultor, era prea cheltuitor. Avea datorii serioase la Creditul Funciar Rural şi nu plătea ratele, încât indispusese

pe membrii consiliului de administraţie în contra sa, care, fiind liberali, mai erau aţâţaţi şi de Tache Anastasiu, încât la un moment dat hotărâseră în mod irevocabil vânzarea moşiei Negrileşti, proprietatea lui Iordache Giurgea.

Acesta mi-era <foarte bun> prieten; <vine disperat la mine - era părintele unei familii de io copii - şi-mi arată trista situaţie în care se găsea, spunându-mi că> nimeni <altul> nu putea să-l scape decât I.C. Brătianu. M-am dus seara <acasă> la bătrânul om de stat, i-am arătat situaţia lui Giurgea şi a numeroasei sale familii. „Cum?“ - a zis el - „zece copii nevinovaţi să sufere în urma unor prostii? Nu, asta nu va fi! Pleacă imediat la Negrileşti şi telegrafiază-mi exact ce avere se găseşte pe moşie, voi căuta să pun un custode şi familia va fi scăpată".

Am făcut întocmai, iar el a ştiut, cu fineţea care-l caracteriza, să convingă pe colegii săi din consiliu, fără a-i jigni, să anuleze hotărârea de vânzare, numind la Negrileşti un custode. Giurgea a rămas cu averea sa şi la moartea lui fiecare copil a avut circa 400 fălci pământ.

<a)> După cum prevăzusem, luptele politice luaseră un caracter cu totul anormal. Postul de director general al Penitenciarelor nu mai avea îndatoriri politice; totuşi am fost amestecat şi bănuit chiar că fac politică.

Era prin 1886-1887. Nicu Xenopol[1] (mort spre Tokio mai târziu şi făcând parte din Partidul Conservator-Democrat)* pe atunci redacta ziarul guvernamental *Voinţa naţională* şi ca plată i se crease postul de şef de cabinet, funcţie ce nu exista pe atunci şi de care I.C. Brătianu a uzat mai puţin ca oricare alt ministru.

N. Xenopol, printr-un articol al său din *Voinţa naţională*, atacase pe tinerii conservatori ce erau în preajma ziarului *Epoca*, pe care-l conduceau Nicu Gr. Filipescu şi Alexandru A. Balş. Amândoi erau impulsivi şi foarte susceptibili. După apariţia

x) Nicolae (Nicu) Xenopol (1858-1917), om politic, economist, diplomat, primul ambasador al României în Japonia; membru al societăţii Junimea.

*** „Trimis în timpul celui din urmă război la Tokio ca ministru al României, prin stăruinţa coreligionarului său politic, dl. Tache Ionescu, şi decedat acolo".**

articolului în *Voinţa naţională*, se duc acasă la Nicu Xenopol, sună,

le deschide din întâmplare însuşi acesta. îl întreabă dacă el este N. Xenopol, la răspunsul lui afirmativ ei se recomandă, îi aplică o pereche de palme şi după aceea se retrag.

Agresiunea aceasta a ridicat mare vâlvă în ţară, mai ales că animozităţile dintre guvern şi opoziţie erau foarte mari.

Eugeniu Stătescu, ministrul justiţiei, este împotriva unei reparaţiuni prin arme, ambii agresori erau cunoscuţi ca abili mânuitori ai armelor, pe când Xenopol nu era deloc familiarizat cu nici un soi de arme. Se hotăreşte astfel trimiterea în judecată a celor doi agresori. Nicu Filipescu şi Alex. Balş au fost condamnaţi şi internaţi la Văcăreşti.

Prim-ministrul mă cheamă la el şi-mi zice: „Moldovene - astfel îmi spunea totdeauna -, te rog să fii boier după cum ţi-i chipul şi numele ce porţi. Doi tineri au comis o necuviinţă. O zi măcar de condamnare este o pedeapsă grea; mai mult, este o greşeală politică. Doresc să îndrepţi prostia comisă*.

Nicu Gr. Filipescu şi Al.A. Balş s-au bucurat la Văcăreşti de cea mai completă libertate. Doamnele, soţiile lor, stăteau toată ziua cu ei; ca distracţie le-am permis a face scrimă în interiorul despărţirii din penitenciar, unde erau internaţi; asemenea, zilnic li se aduceau toate cele necesare de acasă, fără control, <pe simplul lor cuvânt de onoare de a nu abuza de libertatea ce li se tolera>.

Eugeniu Stătescu, ca ministru de justiţie, avea, bineînţeles, tot dreptul de control asupra Penitenciarelor, care însă depindeau de Ministerul de Interne ca administraţie. M-a chemat la el, mi-a spus că e informat că la Văcăreşti stau zilnic persoane în interiorul penitenciarului ce nu au mandate de depunere şi că unii condamnaţi ar avea şi arme la ei. Cum regulamentul închisorilor este categoric în a interzice asemenea ilegalităţi, îmi atrage atenţiunea, cu rugămintea prietenească, a lua măsuri, ca legea şi regulamentele să fie aplicate cu rigoare.

în toate zilele la ora io a.m. era Consiliu de Miniştri; după vreo trei sau patru zile de la observaţiunea făcută mie de Eugeniu Stătescu, la ora 9 jumătate a.m. sunt chemat sus de ministrul justiţiei. Direcţia Generală a Penitenciarelor era pe

atunci instalată jos în aripa stângă a Ministerului de Interne. Intru în cabinetul de lucru al prim-ministrului, care era şi ministru de interne, pe care-l găsesc vorbind cu E. Stătescu; voind a mă retrage, sunt chemat înlăuntru. I.C. Brătianu, cu un ton foarte grav, îmi spune plângerea ministrului de justiţie împotriva mea, la care îi răspund: „Ştiu că cu învoirea mea se calcă regulamentele pentru Nicu Filipescu şi Alex. Balş; am crezut suficientă pedeapsă a ţine

închişi pe aceşti tineri şi n-am voit ca printr-o aplicare riguroasă şi inutilă de regulamente să mai înăspresc opinia publică contra guvernului; totuşi simt gata a mă retrage din funcţiunea ce ocup fie prin demisie, fie, dacă dl. Stătescu o cere, prin destituire*.

„îţi mulţumesc - răspunde I.C. Brătianu - pentru francheţea cu care ne-ai vorbit. Ai comis o greşeală călcând regulamentele închisorilor, cari trebuie aplicate egal tuturor deţinuţilor; dacă eram în locul d-tale, tot aşa aş fi făcut şi eu."

Mi-a dat mâna şi m-am retras. Aşa s-a închis incidentul. Ce a vorbit cu Stătescu, nu ştiu.

în urmă am avut închişi pe Gheorghe Panu la Neamţ, pe Nicu Gr. Filipescu, Constantin G. Costa-Foru, Neculai Fleva la Văcăreşti; pentru toţi închişii politici, I.C. Brătianu a cerut pururea să fie trataţi cu cea mai mare îngrijire, să nu li se refuze nimic şi pururea a regretat excesul de zel ce se punea în a condamna pe adversari şi a-i închide. <Când au fost închişi aceştia din urmă, I.C. Brătianu deţinea Ministerul de Război. Cum de fapt el dirija totul, afară de ministerul lui E. Stătescu, de la dânsul luam instrucţiile, nu de la titular, care era C. Nacu.> <3)> I.C. Brătianu nu era un politician sectar, era un om politic cu încredere în sine, cinstit şi moral, pe al cărui cuvânt puneai temei. <Ce deosebire între el şi fiul său, care nu i-a moştenit decât numele^[1]

<Acest mare om ţinea mult la familia sa; odată, într-o convorbire, întrebându-1 ce carieră destinează fiilor săi, mi-a răspuns: „Nu sunt bogat; îi voi trimite să facă studii tehnice, carieră sigură în viitor pentru cei dornici de muncă şi unde

***) Ultima frază apare doar în manuscrisul de la Bârlad, dar e tăiată de autor.**

lenea nu are loc; mă tem de celelalte cariere să nu-i ducă spre politică. Mă sperii văzând ce mediocrităţi sunt toţi copiii oamenilor noştri de seamă."

Cât de bine şi-a cunoscut copiii şi ce păcat că nu au urmat calea indicată de inteligentul lor părinte! Desigur, Ionel nu ar fi ajuns să trăiască pe numele moştenit; iar Vintilă şi Dinu puteau fi oameni de afaceri şi azi milionari, prin muncă cinstită, nu prin cointeresări.

încheind aceste mici amintiri în legătură cu persoana lui I.C. Brătianu, rog pe cititor a-mi ierta această abatere de la subiect, cu atât mai mult cu cât cele povestite sunt în legătură cu activitatea mea, ca director general al Penitenciarelor. Am crezut că-i folositor să le dau la lumină; pentru că, trăind, voi publica şi însemnările ce le am despre chipul cum s-a transformat partidul revoluţionar roşu,

în partidul zis liberal, schimbare, care, din nenorocire, a avut ca bază afacerile, iar nu principiile. Această transformare politică a fost silit I.C. Brătianu s-o facă, întrucât colaboratorii săi politici, pe care ar fi putut compta, erau epuizaţi prin şederea la guvern şi el voia să săvârşească întemeierea unei colectivităţi de ordine cu care să se poată guverna.>

<11. Secretar general la Ministerul de Interne>

în 1888 se retrag liberalii de la cârma ţării şi sunt chemaţi junimiştii: Theodor Rosetti - Petre P. Carp, ca unii ce nu făceau parte din opoziţia unită şi cari nu aveau în programul lor răzbunarea. Timpurile erau anormale. Revoluţia ţărănească izbucnise sub guvernul liberal, oraşele erau agitate de politicieni. Prim-ministrul Theodor Rosetti trecuse de la preşedinţia Curţii de Casaţie la Ministerul de Interne; <el insufla ţării încrederea în dreptate>. El mă chemă de la Direcţia Penitenciarelor la Secretariatul General. M.S. Regele Carol I, care era foarte îngrijorat, ceruse relaţii despre mine de la I.C. Brătianu înainte de plecarea acestuia. I s-a răspuns că sunt pregătit a da tot concursul de care avea nevoie noul prim-ministru, care stătuse

Balş ; am or ezit airioienti pedeapsă a tine Inonişl pe aaeşti tineri şl n'atu vroit oa prlntr'o aplloare rl- giroasă şl initllă de regala&ente ai pal înăspreso opinia pnblloă oontra giver mill, totişl amt gata a mi retrage din fino ţ Unea oe ooip fie prin dealtie, fie, daoă 1). Stitesoi o oere, prin destltaire."

■* Iţi milţineso - răspinde I.c. Britlann - pentri franoheţa oi oare ne-al vorbit. Ai ooiLla o greşală oiiotnd regilamenteie înonisorllor, sari treble aplloate egal titiror definiţilor ; daoi • erau In looil d-tale tot aşa aş fi făoit şl ei. *

Mi-a dat alna şl a'an retras. Aga a*a închis Incidental, Oe a vorbit oa Stăteaoa na ştia.

In irak aa avat Închişi pe Gheorpr Fana la veanţ, pe Vioi Or. Vilipesci, Constantin **0**. Costa-Vori, Veoalal Fleva la Văcăreşti ; pentri toţi închişii politlol, i.C.Brătiani a cent pirarea să fie trataţi ci cea nai are Îngrijire, să na 11 ee renze nlalaşl pararea a regretat exoesai de zel oe se pin»a In a conda&na pe adversari 9! a-i Inonide.

I.C.Brătăani ni era in politi- olan aeotar, era in oa polltio ci Inoredere in sine, oinstlt şl coral pe al oăril oivltt pineal tonei.

... ia se retrag lib- ralii d»la atras ţării şl aint ohenaţl jiniştll *i* Theodor

mea ge calcă, pentru liiou Gr. Filipsecu *?i Al. A. Balg, regulamentul închisorilor; aci creaut eufio lentă pedeapsa de a ţine închini pe oce.ti doi tineri ji na am /olt ca, prin aplicarea riguroasă fi inutila a regulamentului, sa mal înăapreeou opinia publica contra guvernului; totuşi sunt gata a mă rsgrags din funcţia ce ocup, fie prin demisie, fie dacă, 2>-l 31 At eseu o cere, prin djstituire.- *

La care I.C.Brationuy răspunde: * Iţi mulţumesc d de francheţa cu care mi-ai vorbit. Ai comis o gripală călcând regulamsncul închisorilor, cars trebue«te deopotrivă aplicat tuturor deţinuţilor; dur daca eram în locul d-tals, tot a*a ai fi făcut ţi euf A - oi mi-a dat s&na $i m'am retras.-*

A$a s'a închis incidentul; ce va fi vorbit Bratianu cu £. Stăteacu, nu *tiu. In ur.Tâ u. avut închini pe Gh. Pazxu 1& Neamţ *i pe Kiou Gr. illlţs seu, Constantin G. Costi-Foru gl Heculal Fleva la Va care «ti» Pent u tofci închişii politici Bratianu a cerut pururea sa fls trataţi ou cea mai mare îngrijire, să nu li se refuze nimic $i pururea a regretat excejul de zel ce ţe punea Sn a condamna pe adversari *i a-i închide. Când au fost închini aceştia iln urnă, I. C.Brătianu, definea tiniitsrml de Răsdv/i. Cum de fapt el dirija totul, afară de ministerul lui *E.* Stat eseu, dels aânatil lua/t lnstrucţllle, nu de la titular, car* era C. Nacu.-

1,0. Bratianu hi era un politician sectar; era un om politic cu încredere în sine, cinstit #1 moral, pe al cărui cuvânt puteai pune tenel. ~~Ga»~~ de~~ore~~hi~~re £ntse~~ el ~~Sfti^avrr~~» ~~qa~~ ■ ~~1 frvegyseiitV~~" ~~*a aiflt nurrr~~ăe .

departe de evenimentele politice şi administrative, întrucât eu eram la curent cu toate mişcările şi cu tot ceea ce priveşte administraţia în cele mai mici detalii.

După instalarea noului guvern, a urmat în scurt timp o alegere la Creditul Funciar Rural, unde tocmai trebuia să fie ales în consiliul de administraţie al acelei instituţii I.C. Brătianu, al cărui mandat expirase. Conservatorii din opoziţia unită au cerut guvernului Th. Rosetti să combată candidatura lui I.C. Brătianu. Natural că s-a

respins propunerea, lăsându-se deplină libertate alegerii, fără nici o înrâurire din partea guvernului. Eu, neştiind ce se stabilise între guvern şi membrii marcanţi conservatori din opoziţia unită, m-am prezentat prim-ministrului, declarându-i că eu voi vota pe I.C. Brătianu şi că, pentru a nu aduce vreo greutate guvernului, sunt gata a mă retrage. Th. Rosetti mi-a răspuns: „Te cunosc îndeajuns, dacă nu ai fi un om întreg, nu ai fi alături de mine în conducerea Ministerului de Interne. Votează pe cine voieşti, noi nu amestecăm guvernul cu politicianismul".

A doua zi era fixată alegerea. O vie discuţie s-a încins în sala de votare între liberali şi conservatori. Ca demonstraţie, conservatorii au părăsit în bloc sala. Am rămas. în acelaşi timp, la I.C. Brătianu se discuta despre ingratitudine şi eram citat printre ingraţi. La sosirea marelui om de stat în sala de jos a Consiliului Creditului Funciar Rural, unde se vota, am stat la o parte. I.C. Brătianu a venit spre mine îndată ce m-a văzut; natural că la acest gest am căutat să-l previn, avansând spre el; m-a apucat cu amândouă mâinile şi mi-a zis: „Nu aveam nevoie de cele io voturi ale d-tale, am de-ajuns, am voit însă să închid gura clevetitorilor, de aceea îţi mulţumesc că te găseşti aici şi eşti ceea ce te-am cunoscut: un caracter independent, urmează aşa, nu te uita nici la dreapta, nici la stânga".

<12. Comisar al guvernului pe lângă Banca Naţională>

Guvernul Th. Rosetti - Petre Carp avea de îndeplinit programul elaborat de tinerii de seamă ai Partidului Conservator încă din 1881, după declararea şi recunoaşterea noastră ca regat independent de puterile mari. Bineînţeles că de la 1881 şi până la 1888, când vine acest guvern, se mai adăugaseră şi alte puncte de program pe care împrejurările şi necesităţile ţării le creaseră.

Cea mai mare parte din acel program a fost înfăptuit de guvernele conservatoare ce s-au perindat la conducerea statului de la 1888, martie, până în octombrie 1895, iar restul de liberali şi conservatori în diferitele lor guvernări.

Introducerea <în ţară> şi fixarea prin lege a etalonului-aur devenise un punct principal <de program conservator^ greutatea mare era că Banca Naţională fusese creată pe baza sistemului bimetalist, sistem prin care acţionarii băncii se bucură de strălucite dividende; aşa că Banca, prin Consiliul ei de Administraţie, tot liberal, condus de energicul Eugeniu Carada, nu voia să cedeze.

Eugeniu Carada a fost sufletul şi conducătorul băncii, el o crease

întocmai după modelul Băncii Franţei, încât nu putea pricepe de ce banca noastră nu ar putea funcţiona ca bimeta- listă, după prototipul băncii care-i servise de model. Eugeniu Carada era un om hotărât, un liberal sectar, un perfect administrator, aşa că nu i se poate contesta meritul de a fi sprijinit şi a fi lucrat necontenit pentru bancă. Marele lui păcat a fost că era politician sectar şi nu avea o pregătire economică după cum se cerea unei instituţiuni atât de mari şi de complicate ca o bancă de scont şi de emisiune a unei ţări mici ca a noastră, în care independenţa e legată de starea economică. La Banca Franţei, stocul bimetalist al băncii e susţinut de cei 60 franci- aur ce fiecare francez îi are ascunşi. Poporul francez e un popor zgârcit, pe când al nostru nu înţelege măcar cuvântul economie. Avuţiile de altădată - salbele cu lespezi* de aur care împodobeau gâtul românceIor au dispărut, cum au dispărut şi galbenii

din sloiurile de ceară şi din valurile de pânză ce fiecare român şi româncă aveau ascunşi ca bani de înmormântare.

Ceea ce era şi mai trist era dispariţia totală a aurului din stocul băncii şi din circulaţie, aşa că 80-90% din populaţia ţării şi atunci, ca şi acum de altfel, nu primeau aurul ca monedă, deoarece nu-i cunoşteau valoarea liberatoare. Stocul formidabil de 100 milioane piese a 20 franci-aur ce stau ascunse în buzunarele poporului francez opresc emigrarea aurului în afară şi asigură menţinerea valutei banului de hârtie francez.[1]

La noi, unde aurul lipsea cu totul, Banca Naţională în loc să fie barometrul de echilibru al creditului statului, contribuia la discreditare şi prin măsurile greşite de manipulare, ce nu au lipsit, a provocat agiul. Statul împrumutase de la Banca Naţională 27 milioane lei pentru achitare a 27 milioane lei bilete ipotecare ce emisese <în timpul Războiului Ruso-Româno-Turc>, garantate în moşiile sale, moşii pe care însă tot el, statul, le vindea în întregime. Biletele ipotecare au fost date băncii ca garanţie, statul obligându-se a le achita anual, dând câte un milion lei din bugetul său ordinar. Banca Naţională, pentru biletele ce pusese în circulaţie ca să retragă biletele ipotecare, precum şi pentru toţi banii ce-i avansa guvernului liberal în compt curent, considera ca stoc metalic biletele ipotecare date de stat. Aurul dispăruse, stocul de argint se micşorase, hârtia ipotecară luase locul principal în lăzile tezaurului băncii. Cu acest procedeu, biletele băncii se depreciaseră şi ţara suferea de un agiu de 20-22 jum. %.[2]

*) Vorbesc din timpul dinaintea Războiului Mondial 1914-1918 (n. a.) ²) Mai puţin ca acum, este adevărat, căci acum am ajuns la un respectabil agiu de 80-90%, schimbând denumirea din aceea de agiu în aceea de depreciere valutară. Ar trebui să fim plătiţi cu experienţa ce facem, văzând cum leul nostru valorează în afară 15-20 b., iar în ţară e considerat chiar de stat ca valorând 7-10 b. Toate impozitele, oricât de draconice vor fi, inventate de dl. N. Titulescu, ministrul finanţelor, nu vor avea alt rezultat decât ruinarea noastră completă. Capitalul va fugi din ţară şi vom deveni tributari străinătăţii. Ca să învingem ne trebuie cinste, economie serioasă şi muncă; acestea ne pot scăpa, având şi un ministru de finanţe capabil, fără ca el să aibă darul vorbirii frumoase; nu e bine şi nici folositor ca, sub motivul că vrem să facem democraţie, să

Cu toate frământările din Partidul Conservator, s-a lucrat necontenit la introducerea etalonului de aur de către toate formaţiunile conservatoare ce s-au perindat la cârma ţării în epoca de la 1888 la 1891, când s-a format guvernul conservator omogen, compus din toate nuanţele conservatoare şi care a guvernat până în octombrie 1895, dând ţării o îndrumare reală prin legi organice, ce i-au asigurat prosperitatea şi avuţia.

Theodor Rosetti a fost rugat să primească a fi numit guvernatorul Băncii Naţionale, atât pentru a căuta să oprească operaţiunile ce contribuiau la menţinerea agiului, cât şi pentru a convinge Consiliul de Administraţie al băncii să primească modificările statutare necesare introducerii etalonului-aur şi transformării stocului băncii din bimetalist în monometalist de aur. Eu am fost numit comisar al guvernului. Th. Rosetti şi ministrul de finanţe, Menelas Ghermani[1], au reuşit în cea mai mare parte a converti consiliul de administraţie să accepte principial noile măsuri; rămăseseră numai oarecari detalii la cari Eugeniu Carada nu ceda, dar la cari nici guvernul nu înţelegea să cedeze, şi mai ales P.P. Carp, ministrul de domenii, care cerea aplicarea riguroasă a întregului sistem, pentru a asigura completa reuşită a restatornicirii creditului public român.

Cum am spus mai sus, întreg consiliul de administraţie era sub absoluta dependenţă a lui Eugeniu Carada, şi acesta voia să se opună până la capăt. Eu, din conversaţiile particulare cu directorii băncii, simţisem că Emil Costinescu[2] nu era prieten cu Eugeniu Carada şi că, amărât, nu-i mai putea suporta preponderenţa; el n-avea însă o idee clară în privinţa avantagiilor ce rezultau pentru ţară prin introducerea etalonului de aur. Emil Costinescu, <om> foarte inteligent, îşi însuşise cunoştinţele

revenim la subjugarea economică care, unită cu dreptul consular deghizat din Tratatul de la St. Germain, ne va aduce cu 80 de ani înapoi de unde munca şi

inteligenţa unei generaţii întregi de patrioţi ne scăpase (n. a.). [x]) Menelas Ghermani (1834-1899), bancher, junimist, membru al Parti- diului Constituţional; ministru de finanţe între 1888 şi 1895. [2]) Emil Costinescu (1844-1921), finanţist şi om politic liberal; unul dintre fondatorii şi directorii Băncii Naţionale a României. A deţinut portofoliul finanţelor în mai multe cabinete liberale (1902-1904,1907-1910,1914-1916).

ce avea prin practică şi muncă personală <ce depusese din tinereţe>, deoarece studii speciale nu făcuse; el era pentru admiterea etalonului-aur mai mult pentru a displace lui Carada. T. Ştefănescu, un alt director al Băncii Naţionale, care era şi profesor la Şcoala Comercială, era convins de necesitatea transformării băncii, dar nu îndrăznea să se pronunţe pe faţă; totuşi, mi-a confirmat încet, încet, antagonismul surd ce exista între Eugeniu Carada şi Emil Costinescu[1], şi cum T. Ştefănescu era convins de eficacitatea sistemului monometalist, m-a îndemnat să mă adresez lui Eugen Stătescu, preşedintele cenzorilor băncii, care singur putea să-l convingă sau să-l învingă pe Eugeniu Carada. Pe Stătescu îl cunoşteam bine din timpul conlucrării mele cu liberalii. M-am dus la el şi i-am arătat deosebirile ce erau între Carada şi guvern, rugându-1 ca el, cu autoritatea de care ştiam că dispune, să le facă să dispară. Stătescu m-a rectificat: între bancă şi guvern, Carada apără prerogativele băncii, obligaţie ce incumbă calităţii sale de director. El, Stătescu, recunoaşte fără înconjur avantajele ce vor decurge pentru bancă şi pentru ţară; totuşi, ar fi dorit să se facă oarecari mici concesiuni, care nu pot fi dăunătoare rezultatului dorit de toţi. I-am arătat în mod cu totul confidenţial instrucţiunile ce aveam - hotărârea guvernului de a nu ceda nici o iotă. E. Stătescu mi-a cerut un răgaz de 14 zile şi cuvântul de onoare că întrevederea noastră va fi ţinută secretă, cu excepţie pentru P.P. Carp, care era sufletul şi conducătorul acestei transformări.

Intr-adevăr, la a doua întrunire a Consiliului de Administraţie al Băncii Naţionale, E. Stătescu, printr-o expunere scurtă, bine argumentată, a arătat avantajele reale ale transformării băncii şi, după observaţiile îndoielnice ale lui E. Carada, reforma a fost admisă în unanimitate. Opera impusă cu tenacitate

***) Aceasta s-a dovedit în urmă prin crearea Băncii Generale în cap cu Emil Costinescu, care căuta să facă concurenţă Băncii Naţionale (o utopie de om nepregătit); prin formarea partidului Aurelian [este vorba despre gruparea „drapeliştilor", disidenţă creată de Petre Sebeşanu Aurelian în interiorul Partidului Naţional Liberal - n. ed.], al cărui suflet a fost tot Emil Costinescu etc. etc. (n. a.).**

de P.P. Carp şi executată cu tact şi dibăcie de Theodor Rosetti şi Menelas Ghermani a dat roade excelente: agiul a dispărut fără a lăsa urme, fără a aduce prejudicii statului şi economiei publice, graţie măsurilor financiare luate de omul competent în mânuirea banului public, a ministrului de finanţe, Menelas Ghermani.[1]

Cu toţii am avut satisfacţia ca după un an de zile, la întrunirea generală a acţionarilor Băncii Naţionale, să auzim pe Dimi- trie A. Sturdza[2], fost ministru liberal şi în urmă şeful Partidului Liberal, lăudând reforma introdusă, binefacerile ei, precum şi siguranţa independenţei ce ea asigură dezvoltării statului. Hârtia noastră era primită pretutindeni ca valoare reală aur, având chiar câteodată primă pe pieţele străine.

în 1892, ducându-mă la Paris, nu cu diurnă, nici cu misiune gras plătită - pe atunci economia şi încredinţarea de a servi interesele publice erau o cinste, nu un mijloc de câştig şi de căpătuială -, ministrul de finanţe, Menelas Ghermani, mi-a dat o însărcinare şi o recomandaţie către guvernatorul Băncii Franţei, pentru a mă convinge singur de ce efect s-a bucurat la Paris transformarea <urmată la noi cu Banca Naţională>, şi dacă Banca Franţei n-ar voi să ne dea o scrisoare de corespondenţă prin care să declare că remizele franceze ce ar avea Banca noastră Naţională vor fi socotite în aur.

Guvernatorul m-a primit cu mare afabilitate şi m-a întâmpinat cu: *.Maintenant que vous avez transforme votre banque en monometaliste, vous vous etes assures l'independance de votre pays et vous etes devenus un pays d'ordre et de progres dans rOrient. Je ne puis que vous feliciter de tout mon cceur"[s].*

[x]) < Petre P. Carp a fost la Berlin şi a obţinut cu ajutorul împăratului şi al prinţului Bismarck un împrumut de 100 milioane lei, ce s-au adus în ţară în aur. Acest împrumut se refuzase guvernului liberal cu câteva luni mai înainte. Acest stoc de aur a contribuit şi el la dispariţia agiului, fără pagube pentru ţară> (n. a.). [2]) Dimitrie A. Sturdza (1833-1914), om politic liberal, şef al PNL (1892-1909); ministru şi prim-ministru în mai multe rânduri. [3]) „Acum că v-aţi transformat banca în monome- talistă, v-aţi asigurat independenţa ţării voastre şi aţi devenit o ţară a ordinii şi progresului în Orient. Nu pot decât să vă felicit din toată inima" (fr.).

în ceea ce priveşte chestiunea remizelor, mi-a spus că scrisoare din partea Băncii nu poate da, fiind contrară statutelor, dar mă asigură că Banca Franţei ne va achita remizele în România în aur.

M-a invitat la un ceai, unde am vorbit mult despre bogăţiile ţării noastre. <E1 mi-a afirmat că soliditatea stocului de aur al Băncii Franceze consista în faptul că fiecare francez are minimum 60 de

franci ascunşi, ce nu se pune în circulaţie decât în cazuri extreme; această rezervă asigură reţinerea în ţară a aurului; la întrebarea lui pe ce rezervă de aur se poate conta la noi>, a trebuit să spun un neadevăr şi să afirm că economia noastră privată consistă în salbele cu lespezi de aur ca podoabe de gât ale femeilor noastre şi în aurul de înmormântare, pe care fiecare român îl păstrează în parte.[1] Mi-a spus: *fiaites tout possible que cet or reste dans le pays“*[2].

Ce idee o fi având acum guvernatorul Băncii Franţei, văzând că Banca noastră Naţională s-a transformat într-o simplă maşină de fabricat bilete de bancă, cu sau fără valoare, <iar aurul nostru se exportă cu învoirea şi protecţia Ministerului nostru de Finanţe, care, mai lunile trecute, a trimis pe unul din funcţionarii săi superiori cu un vagon în care era aur din Ardeal!>

<CAP. 4> POLITICA CE AM URMAT

Intrând de tânăr în viaţa administrativă a ţării, mă hotărâsem să nu fac politică. încetul cu încetul însă m-am convins că apucăturile făţarnice şi necinstite, rămase nouă în moravuri de la fanarioţi, nu vor putea fi strivite decât de către un organism politic format din oameni cinstiţi, culţi şi hotărâţi a lucra în mod dezinteresat pentru binele obştesc. [De] un partid politic

[x]) <Era obiceiul ca în valuri de pânză ţesute în ţară şi în sloiurile de ceară ce se adunau de la prisăcile de albine se ascundeau piese de aur pentru zile negre. *O tempora, o mores*, *o quae mutatio rerumb* (n. a.). [în manuscrisul de la Bârlad, sub exclamaţia în latină, scris de mână: „Corect: *O ierum, o ierum*, *o que mutatio rerum“* - n. ed.] [2]) „Faceţi tot posibilul ca acest aur să rămână în ţară" (fr.).

care să întrevadă în acelaşi timp şi posibilităţile de propăşire socială a ţării în raport cu necesităţile-i vitale şi cu gradul culturii poporului nostru. Mânat de aceste consideraţiuni, cât şi de afecţiunea sinceră ce o aveam pentru şeful său, P.P. Carp, m-am alăturat mişcării de regenerare morală a ţării, pe care o porniseră la noi tinerii grupaţi în jurul „Junimii". Până la sfârşitul vieţii mele nu m-am depărtat nici de şeful şi prietenul meu, şi nici de principiile ce ne legau pe toţi. Dumnezeu m-a înzestrat cu o mare calitate - am avut simţul datoriei veşnic viu, fără a fi fost arivist sau vanitos.

Atitudinea mea politică neşovăitoare a fost recompensată de către conjudeţenii mei tutoveni, cari m-au ales deputat junimist, o dată împotriva liberalilor, altă dată împotriva conservatorilor. Aceasta e o adevărată mândrie pentru mine, gândindu-mă la

presiunile ce s-au exercitat pentru a-mi împiedica reuşita, mai ales că propaganda ce am făcut s-a mărginit strict la enunţarea <de principii, rugând pe alegători ca ei singuri să hotărască în care dintre candidaţi au încredere şi aceluia să îi dea votul. Alegătorii trăiesc în mare parte şi astăzi; desfid pe oricare să zică că i-am cerşit votul sau i-am făcut vreo promisiune ori vreo presiune>.

Sub guvernul prezidat de şeful şi prietenul meu P.P. Carp, fiind ministru de interne un alt bun prieten, Alex. I. Marghiloman[1], iar prefect al judeţului Tutova, Emil Juvara[2], cumnatul meu, mi s-a pus candidatura de deputat la Colegiul II, colegiu înfeudat de nenumăraţi ani la politica Partidului Liberal. Am căzut. Am fala de a fi prezidat alegeri cinstite şi pe baza completei libertăţi electorale; desfid să mi se dovedească că în urma căderii mele s-a făcut cea mai neînsemnată persecuţie fie cetăţenilor, fie numeroşilor funcţionari ce votau la acest colegiu.

< Termin prin a afirma că am fost, ca funcţionar, un prost elector, în sensul acelora care întrebuinţau toate mijloacele

[x]) Alexandru Marghiloman (1854-1924), om politic, preşedinte al Partidului Conservator în timpul războiului, prim-ministru (1918). în timpul mandatului său s-a realizat unirea cu Basarabia. [2]) Emil Juvara (1872- 1950), om politic conservator, avocat, senator şi prefect de Tutova; unul dintre cei patru fraţi ai soţiei lui Lupu Kostaki, Clemensa.

oonomia şl încredinţarea de a servi interesele pabli- ce ora o oină to, m an mijloc da cîştig şl da oăpăta- lală{ Minis trai da Finanţa Monalaa Gh*rmanl ir.i-a dat o însăroinare şi o reoomandaţie oitre Gavernatoral Băncii Franţei p»ntra a mă convinge slngar de oe o rect a*a baoarat la Fari3 tranafornarea Bănoii noastre Naţionale şl dacă Banoa Franţei n*ar voi să ne dea o scrisoare de oorespondenţă prin oara să declare oă remizele franceze oe ar avea Banoa noastră Naţională vor fi socotita In aar.

Gavernatoral m*a primit ca marş afabilitate şi m'a Intlmplnat oa : „ Malntenant yse voas

avez transformă vStre banqae an momometaliste voas voas 8tes assarăs 1* independence de votre pays voas £tes devenas an piys d*orare et de progrăs dana 1'Orient. Je ne pais qae voas feiiclter de toat mon ooear. »

în oeea oa priveşte chestia - nea remizelor mi-a spas oă scrisoare din partea Bănoii na poate da fiind contrară statatelor, dar mă aslgiră oă Banoa Franţei ne va aohlta remizele In Romînia în aar.

«'a invitat la an ornai ande am vorbit malt despre bogăţiile ţării noastre şi ande a trebalt să span an neadevăr - că eoonomia noastră privată aonsiată în salbele oa lespezi de aar oa podoabe de glt ale femeilor noastre şl în aornl de în -

Guvernatorul m*a primit ai malt- afabilitate §1 m'a îmtSiapinat ou aceste vorbo;

• Maimtenaat quo vous avsz transformă votre baaque om momomltaliotoi vouă vouo fites assures 1* independents do votre p^ro et vouă Itoo devenua un pay* d'ordre ot da progres dama 1'Or leat. Je ao pula qua vouă faliei ter da tout moa ooaur *.

Ia celcLce triveşte cheat le. remizelor, mi-a apua ea a oria oare dla partea Băncii au poata ct&, lucrul fllad coatra dispoziţiilor statutelor! dar el m'a asigurat ea la Bamque de Trase» aa va achita remizele ia România ia aur*

Jt'a invitat apoi la un eeai^uada *m* vorbit mult despre bogăţiile ţarii noastre. £1 mi-** afirmat ca soliditatea stocului de aur al poneii ţr^oesa consistă în fhptul c4 fiecare franeez are minimum 60 franci aur ascunsl, ee au se

pune în circulaţia decât £a c«nuri extreme! această rezervi asigur* reţinerea în ţ~ra a auriul; ia întrebarea lui pe oe rezerva particular* de aur se poate soaţa la noi» a trebuit sa spun un neadevăr §i s* afirm on economia noastră private! în bucăţi de aur consista în saloals au lefţi ue aur, ca pouoaba de gât ale femeilor 9I în aurul de înmornâ** tare se se păstrează de flecare Boftftn în parte ^ » mi-a spus: • faitos votre possible qus est or rests dans Is pay**

1) . Era obiceiul ca îs valuri le de pânsa ţesute în ţara §1 în sloiurile de cearâ se se adunau, de la prise ci le de albine s* ascundeau piese de aur pentru zile negre.- 0 tempor^, o moros, o qu+ mutati^t^ reîlrum • ~ *

**

JS * *V LifxjMru* ^ CG^L^L/J *O* OML
AEW,*** .^r' " ! ~

permise şi nepermise pentru a reuşi în alegeri.

Am căutat pururea a îndruma partidul singur la luptă şi am împiedicat administraţia de a se amesteca pe căi reprobabile în alegeri. Aceasta a fost poate o cauză că unele alegeri s-au pierdut sub mine.>

După căderea mea la Colegiul II <de cameră> al oraşului Bârlad, m-am retras din viaţa publică la moşia mea Dealu Mare, unde am continuat a face politică militantă ca membru constant al Partidului Conservator de sub şefia lui P.P. Carp, până când în cele din urmă mi s-a încredinţat funcţia inamovibilă de membru în Consiliul Permanent Administrativ la Bucureşti. Din acel moment am încuiat în mintea şi inima mea credinţa şi ideile politice şi am încetat a mai face politică militantă. Activitatea mea la acest consiliu o dovedeşte.

<CAP. 5> AVEREA MEA

Acum, în aceste timpuri, când nu te poţi întoarce fără a te lovi de milionari, dacă nu chiar de miliardari, cred că este o datorie de cinste a fiecăruia să-şi justifice averea ce posedă.

Mai sus am istorisit cum am procedat la împărţirea puţinului avut ce ne-a rămas de la părinţi, noi fiind mulţi copii şi având datorii numeroase de achitat, datorii pe care le-am achitat de altfel integral, fără şicane şi intervenţii judecătoreşti. Pentru noi,

copiii, semnătura tatălui nostru a fost sfântă.

<La 1899 ,> murind fără moştenitori vărul nostru primar Emanoil Radu, întreaga sa avere rămâne părinţilor săi. La moartea tatălui său, moşul meu prin alianţă, Iorgu Radu, se găseşte însă un testament olograf prin care bătrânul ce trecuse de 90 ani lăsa ca legatar universal al averii sale pe un domn avocat din Bârlad, deşi avea nepoţi de soră, oameni de seamă, pe Petre P. Carp şi pe cavalerul* Nicu Kîrstea din Bucovina. Tot atunci se zvoneşte că şi mătuşa mea, nevasta lui, sora tatălui meu, ar fi lăsat şi ea un testament tot în favoarea aceluiaşi

*** „Baronul".**

avocat. Sunt chemat la Bârlad de la Bucureşti, unde locuiam, şi acolo mi se spune de toţi concetăţenii mai de vază că testamentele au fost luate de acel domn avocat prin captaţie[1].

Cum moştenitor legal în ţară nu era decât P.P. Carp, m-am dus la Ţibăneşti cu rugămintea de a interveni Carp şi a cere anularea testamentului, ca prin acest mijloc să putem la rândul nostru parveni a casa testamentul mătuşii noastre.

P.P. Carp m-a trimis la Iaşi, unde am consultat pe d-nii <avocaţi>: prof. <dr. jurist> Petre Missir şi Grigore Macry, care au găsit că era captaţie şi s-au angajat a pleda şi a nu li se plăti munca decât după câştigarea procesului, atât de sigură şi vădită era captaţia.

Reîntors la Ţibăneşti, P.P. Carp a examinat avizul avocaţilor, a socotit valoarea moşiei Dealu Mare care rămânea de la Iorgu Radu, precum şi toate cheltuielile şi riscurile la care expunea procesul, şi mi-a zis: „Ştii legăturile de prietenie ce ne leagă din tată-n fiu; doresc ca Dealu Mare să-ţi rămână ţie, să ai odihna bătrâneţilor asigurată. Tu vei fi obligat a da 140.000 lei mătuşii noastre, soţia defunctului, bani ce-i aparţin ei din vânzarea fără drept făcută de moşul meu a părţii ei din moşia Golăşei din Covurlui; vei da jumătate din valoarea reală ce-ţi va rămâne netto din moştenire vărului meu Nicu Kîrstea din Bucovina, fără a putea invoca articolul 7 din Constituţie, întrucât el este acum supus austriac, iar la terminare îmi vei da şi mie 50.000 lei". Natural că nu găseam cuvinte a-i mulţumi şi şi-acum îi păstrez recunoştinţa mea şi doresc ca şi urmaşul meu să nu se abată de la principiile de moralitate în care l-am crescut şi să păstreze sfântă memoria acelui care a fost P.P. Carp. Nobil nu este decât acela care nu uită prietenia şi recunoştinţa.

Am pornit procesul care a ţinut trei ani; mai în fiecare marţi

aveam termen la tribunal. <în cele din urmă> am câştigat. La Curtea de Apel a venit ca adversar Eugeniu Stătescu, care la început se propusese singur a mă apăra. Stătescu, din nenorocire, prin arbitrariul de care abuzase pe timpul cât

[x]) Uneltiri viclene întrebuinţate în scopul obţinerii, printr-un act juridic, a anumitor foloase pentru cineva în dauna altcuiva.

fusese ministrul justiţiei, era temut de judecători, <atunci amovibili>, încât eram îngrijoraţi de multe şi multe amânări; <apoi, pe lângă aceasta>, mulţi din cei ce figurau în proces erau bătrâni. Mătuşa mea, care era un martor de cea mai mare importanţă, avea peste 80 ani; Iancu A. Sturdza, Grigore Macry etc., care sărmanii s-au tot stins unii după alţii, <erau la 1890 deja bătrânii Sfătuit şi de dl. Tache Ionescu[1], am convenit la o tranzacţie. Am terminat procesul prin învoială. Am dat d-lui avocat
240.0 lei, mătuşii mele 140.000 lei, cavalerului N. Kîrstea
100.0 lei, lui P.P. Carp 50.000 lei, 60.000 lui Petre Missir şi Grigore Macry, cărora mă găsesc dator şi acum a le aduce cu această ocazie mulţumirile mele pentru modul prietenesc şi afectuos cum s-au purtat şi au apărat în acest proces moral.

Să totalizăm sumele de mai sus: 590.000 lei, cu 60.000 lei datoria răposatului Iorgu Radu la Creditul Funciar Rural şi circa 100.000 lei cheltuiţi de mine timp de trei ani şi jumătate cât a ţinut procesul, precum şi alte cheltuieli, de taxe etc. face un total de 750.000 lei pentru 900 fălci pământ luat în 1890.

Pentru achitare am făcut un împrumut la Creditul Funciar Rural pe termen de 20 ani pentru suma de lei 325.000 lei nominal, circa 280.000 lei netto; am vândut 400 fălci pământ ale soţiei mele pentru 240.000 lei, iar pentru rest, precum şi pentru înzestrarea cu cele necesare moşiei spre a fi agricultură civilizată, mai datorez astăzi circa 700.000 lei, deoarece cu toate asigurările date mie de răposatul Vasile Morţun[2] că nu mi se va clinti un fir de păr din averea mea, <pe timpul absenţei mele din Moldova în teritoriul provizoriu ocupat de duşmani>, mi s-a devastat întreg avutul, care după valoarea de atunci ar fi acoperit cu prisosinţă datoriile, iar acum nu mai pot reface

[x]) Take/Tache Ionescu (1852-1922), om politic, avocat şi publicist; preşedinte fondator al Partidului Conservator Democrat; susţinător al intrării imediate a României în război, alături de Antanta. Va conduce alături de Ion I.C. Brătianu guvernul de uniune naţională. [2]) Vasile Morţun (1860-1919), publicist şi om politic, de orientare mai întâi socialistă, ulterior liberală. Ministru al lucrărilor publice (1907-1910) şi al internelor (1914-

1916). în perioada refugiului de la Iaşi a fost preşedinte al Camerei Deputaţilor.

acea avere nici cu milioane. înainte de război, muncind, îţi era asigurată o bătrâneţe liniştită şi îmbelşugată; acum sunt sărac, dar am rămas cinstit şi dispreţuiesc milionarii răsăriţi ca mari patrioţi din câştiguri necinstite, <cum răsar ciupercile din gunoi.

Aici este locul să adaug că vărul nostru murind, lăsase testament, prin care testa toată averea sa nevestei sale, o franceză, deşi avea părinţi care aveau dreptul la jumătatea averii de 1.000 fălci pământ. în urma morţii părinţilor lui, averea devenea a noastră: P.P. Carp, N. Kârste, fraţii şi surorile Kostaki; cu toţii am renunţat şi am respectat voinţa răposatei noastre rude.>

La chemarea ministrului de interne de a veni la Bucureşti la 8 septembrie 1916, unde am fost însărcinat cu girarea Ministerului de Interne în timpul ocupaţiei germane, am lăsat acasă următoarea avere mobilă: 100 vagoane grâu, 82 jum. hectolitri, 40 vagoane porumb, 40 vagoane ovăz, 10 vagoane fasole, un vagon sămânţă treierată de trifoi, 10 vagoane floarea-soarelui, 188 boi, 40 vaci mulgătoare cu viţeii lor, 100 capete tamazlâc[1], 2 tauri pursânge, 1.000 oi, 100 porci şi 60 cai şi iepe.

Eu nu-mi vândusem recolta la Biroul Britanic[2], întrucât nu credeam cinstit a urma politica alipirii noastre de Antantă şi în acelaşi timp a-i ajuta pe englezi în scopurile ce aveau de înfometare a popoarelor Triplei Alianţe. Mie nu mi s-a dat învoire să-mi desfac recolta la biroul Behles, deşi la mulţi înfocaţi antantişti, printre care şi lui Vintilă Brătianu[3], nu li s-a refuzat favoarea de a-şi preda recoltele la Biroul Germano-Austriac.

Grâul meu, la Biroul Britanic, după calitatea lui, valora 3.350 lei vagonul; mi s-a luat de stat cu 2.200 lei, în plus folo- sindu-se de lipsa mea de acasă, fiind oficial însărcinat de guvern a rămâne în teritoriul provizoriu ocupat, de boala nevestei

[x]) Cireadă, vite. [2]) Aproape 80.000 de vagoane cu cereale au fost achiziţionate de englezi. Ei nu au ridicat imediat marfa, care a rămas sigilată şi depozitată pe teritoriul românesc. Contractul cerealelor a provocat nemulţumiri aprinse. Prin vocea lui von dem Bussche, ministrul său la Bucureşti în perioada neutralităţii, Germania a protestat, susţinând că prin astfel de practici România sprijină interesele Antantei. [3]) Sub nume interpus, recolta sa de la Herăşti, Ilfov (n. a.).

mele şi de concentrarea personalului de la moşie, au ridicat şi măsurat în aşa fel încât la reîntoarcerea mea acasă, controlând

registrele, am găsit 18 vagoane grâu lipsă, iar din celelalte producte doar câteva urme. Din vite am mai găsit 56 boi, 17 vaci, 700 oi, 5 cai, 1 porc. Nutreţurile ce aveam, după ce au ridicat din ele cât au voit, le-au dat foc. Aveam paie şi nutreţuri pentru a-mi hrăni vitele cel puţin trei ani, mi-au murit însă de foame din cauza procedeului barbar de devastare ce s-a întrebuinţat faţă de mine.

Pivniţa mea conţinea peste una mie decalitri vinuri de 15 ani, apoi 6.000 butelii vin de 20-25 ani; cognacuri, romuri şi vinuri alese străine, peste 500 sticle; un butoi de 25 decalitri chirş fabricat la mine în anii 1896,1897,1898. Din toate acestea am mai găsit 900 sticle vin vechi şi o încasare de 400.000 lei, din valoarea tuturor productelor, a vitelor şi a vinurilor.

La pagube urmează să mai adaug şi întregul meu inventar de unelte şi maşini agricole de peste 200.000 lei, după cum se poate constata din registrele Casei Clayton & Shuttelworth[1], din registrele Şcoalei de Meserii din Bârlad etc., care a fost azvârlit afară din magaziile lui proprii, transformate în grajduri de vite, iar maşinile deteriorate, distruse şi furate. Se va vedea şi astăzi tristul aspect al vandalismului.

Avantagiile necontestate ce mi le-a făcut P.P. Carp, moştenirea ce am primit la moartea mătuşii mele, 100.000 lei, precum şi întreaga mea muncă unită cu economia casnică a nevestei mele sunt rezultatul averii mele, aşa cum mai sus le-am descris. Dacă m-ar fi lăsat guvernul să rămân în Moldova, cu relaţiile de care mă bucuram, fără a fi fost necinstit, astăzi aş fi fost un bogătaş. Dar am pus îndatorirea faţă de ţară mai presus intereselor mele materiale.

Nu mă plâng şi am toată încrederea în hotărârea nepărtinitoare a viitorului.[2]

[x]) Companie engleză înfiinţată în 1842 de către Nathaniel Clayton şi Joseph Shuttle worth, specializată în producerea utilajelor agricole. [2]) Aici se încheie manuscrisul de la Bârlad. în continuare reproducem versiunea păstrată la Biblioteca Academiei.

PARTEA A II-A

SITUAŢIA POLITICĂ A DIFERITELOR STATE ÎNAINTE DE DECLARAREA RĂZBOIULUI DIN 1914

Istoria îşi urmează cursul ei regulat. Oamenii, cu toate progresele ce au făcut prin cultură şi civilizaţie, au rămas animalele cele mai invidioase şi mai sanghinare, încât nu trece secol fără a nu se vărsa şiroaie de sânge nevinovat, ucigându-se oamenii unii pe alţii, fie pentru a complace unui Neron oarecare, fie pentru a apăra dreptatea şi dragostea de un zeu ca Hristos, fie pentru că o naţie câştigă prea puţin din cauza concurenţei ce i-o face vecina ei, fie, ca acum, pentru îndeplinirea idealului comunist egalitar.

Războaiele au determinat epoci în dezvoltarea omenirii şi au stabilit anumite norme, cari trebuie să servească de călăuză îndrumătorilor chemaţi la conducerea popoarelor.

Aceia care au darul de a le înţelege şi a le urma simt oamenii pe cari istoria îi numeşte bărbaţi de stat.

Pentru a înţelege evenimentele ce au urmat şi deosebirea de păreri ce a existat între noi, voi căuta a descrie în mod cu totul sumar organizaţia politico-socială a statelor europene, înainte de declararea sălbaticului măcel ce a durat patru ani de zile, în care timp s-au prăpădit milioane de oameni.

Anglia

Anglia, prin Pacea de la Versailles (3 septembrie 1783), pierde coloniile din nordul Americii, răsculate şi conduse de timidul Washington pentru a-şi dobândi independenţa; acestea 132

formează în urmă republica Statelor Unite. Tot în 1783, Anglia mai e silită să cedeze Franţei o parte din insulele Antile şi Spaniei Ninorca[1].

Cu toate aceste pierderi dureroase, Anglia şi Franţa sunt singurele state, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, care îşi dispută hegemonia mondială. Vechea lor duşmănie se accentuează şi mai mult prin războaiele ce Republica şi Imperiul Francez le duc în Europa. în Franţa apare genialul corsican Napoleon Bonaparte, care, ca general, ca prim consul şi ca împărat, urmăreşte cu tenacitate zdrobirea Angliei. Aceasta din urmă se foloseşte la rândul ei de omul de stat Pitt, fiul, care, cu tenacitatea caracteristică englezului, ştie să înjghebeze coaliţii şi alianţe pe continent pentru înfrângerea Franţei şi nimicirea lui Napoleon.

La 1815 Franţa este învinsă, iar Napoleon, zdrobit, solicită Angliei azil. Aceasta-1 primeşte, dar uită sacrosanctul drept al ospitalităţii, îl deportează la Sfânta Elena, unde moare, chinuit şi amărât, la 5 mai 1821.

Franţa, de la acea dată, rămâne o putere mare, fără însă a se mai putea măsura cu Anglia. Flota ce-şi înjghebase fusese deja nimicită la Trafalgar şi Malta, de amiralul englez Nelson, în anul 1798. Anglia îşi măreşte flota şi îşi întăreşte imensele colonii ce are pretutindenea, aşa că în anul 1887, cu ocazia jubileului de 50 ani de domnie a bătrânei regine şi împărătese Victoria, a putut desfăşura, în văzul tuturora, atotputernicia forţei mondiale de care dispunea pe toate continentele.

Necontestat că Anglia, prin coloniile ce are, cu imensele bogăţii de care dispune, cu cea mai mare şi mai puternică flotă, cu o industrie extraordinar de dezvoltată şi cu un popor tenace, demn şi mercantil, este până astăzi cea mai mare putere mondială.

Cea mai de seamă a ei colonie este, desigur, India; pentru a putea ajunge iute la ea, Anglia a căutat să-şi asigure din timp drumul cel mai scurt. A pus mâna pe Gibraltar, cheia intrării în Marea Mediterană, are în posesia ei insula Cipru şi, îndată

***) Este vorba despre Minorca, parte a Insulelor Baleare.**

ce francezul Lesseps[1] a străpuns istmul de Suez, a cumpărat mai

toate acţiunile noului canal şi a ştiut să silească Franţa să-i recunoască ei stăpânirea acestui canal făurit prin concepţia şi cu banii francezilor. Mai târziu a acaparat Egiptul, încât Marea Mediterană, pe lângă că-i servea drept cea mai scurtă cale pe apă la Oceanul Indian şi la coloniile ei din India, dar a devenit şi un simplu lac englezesc, rămânând celorlalte state din Mediterană doar mângâierea aparentă de a avea şi ele stăpâniri la mare. Anglia, nemaiavând rivali pe mări, cu industria dezvoltată de care dispunea, ajunsese puternică şi bogată. Lumea toată îi era tributară, deoarece avea putinţa să o constrângă a se mulţumi cu ceea ce dânsa îi oferea, nedându-i dreptul de a discuta măcar preţul şi cu atât mai puţin gustul.

Anglia pe continent ajută şi stimulează regatul Prusiei să se întărească, sperând că îl va avea ca satelit la o eventuală nevoie contra Franţei, singura putere destul de tare încă pentru a mai prezenta o forţă reală, capabilă de o rezistenţă oarecare, în 1870-1871 a lăsat mână liberă Prusiei în fruntea Germaniei să învingă şi să dicteze Franţei Pacea de la Frankfurt.

în tot timpul lungii domnii a reginei Victoria, Anglia nu s-a gândit un moment măcar la pericolul de concurenţă ce s-ar fi putut ridica din partea Imperiului German, care, încet, încet, devenea un stat puternic, industrial şi economic; Marea Bri- tanie nu putea crede că acest imperiu teritorial ar năzui să aibă o flotă comercială destul de mare, care să-i ducă produsele ei industriale pretutindenea; dar şi mai puţin prevedea posibilitatea pentru Germania de a avea o flotă maritimă, care să garanteze comerţul mondial poporului german. Lunga domnie a reginei Victoria sileşte pe prinţul de Wales, moştenitorul tronului englez, să stea mai mulţi ani departe de tron şi de afacerile publice ale imperiului. Om inteligent, înzestrat cu adevăratele calităţi ale englezului, a căutat a se instrui singur prin experienţă şi cunoştinţe proprii despre lumea reală, a înlătura sistemul de a afla şi a şti prin prisma vederii şi auzului

x) Ferdinand Marie, viconte de Lesseps (1805-1894), diplomat şi antreprenor francez, a fost implicat în finalizarea construcţiei Canalului Suez şi începerea lucrărilor la Canalul Panama.

acelora ce aşa uşor ştiu să înconjoare pe şefii statelor. Viaţa largă

ce acest prinţ înţelesese să ducă îl pusese în poziţia de a avea legături mai intime cu marea finanţă engleză.

La ocazii prielnice, marii financiari şi marii industriaşi au ştiut a arăta viitorului rege tot pericolul ce ar rezulta pentru Anglia din mărirea flotei maritime, precum şi din concurenţa economică germană.

Regina Victoria încetând din viaţă în anul 1901, vine la tron fiul ei, prinţul de Wales, sub numele de Eduard VII.

Regele Eduard VII, suit pe tronul strămoşilor săi la 24 ia- nuar 1901, a căutat să se pună în curent cu afacerile publice de stat şi să se înţeleagă cu oamenii de seamă, chemaţi a conlucra cu el la rezolvirea intereselor imperiului, cu măsurile ce urmau să fie luate în vederea înlăturării din timp a pericolului ce putea aduce Germania prestigiului puterii politice şi bogăţiei economice a Marii Britanii.

Regele Eduard VII caută să ocolească adevărata cauză care lovea pe capitaliştii englezi şi care nu ar fi făcut pe germani nepopulari în faţa lumii, deoarece ea beneficia din această concurenţă economică; evidenţiind această preocupare, dânsul ar fi dovedit spiritul de mercantilism şi de dominaţie al englezilor. Nepotul său, împăratul Wilhelm[1] al Germaniei, prin discursurile ce-i plăcea să ţină, cu zăngănit de sabie, cu rost şi fără rost, se însărcinează să-i dea o platformă, care să facă pe Germania urâtă în faţa întregii lumi şi astfel de aci porneşte în lume ideea că militarismul german tinde să subjuge şi să domine lumea. O întreagă şi abilă campanie de presă, răspândită pretutindeni, producea efectele dorite, creând o atmosferă de antipatie Germaniei. în Anglia se caută a se pune în evidenţă tendinţele Germaniei de a-şi crea, pe lângă netăgăduita forţă militară teritorială ce poseda, şi o puternică flotă de război. Pentru a evita un pericol, Anglia cere ca Germania să înceteze cu mărirea flotei ei, căci, în caz contrar, Anglia va fi nevoită a îndoi fiecare unitate ce ar mai crea Germania.

[x]) Wilhelm II (1859-1941), împărat al Germaniei şi rege al Prusiei (1888-1918).

Germania, ca stat mare, nu înţelege a renunţa să-şi mărească

flota după necesităţile ce crede că are în vederea asigurării prestigiului său şi de aci porneşte începutul de răceală între ambele popoare.

Regele Eduard VII, cu abilitatea şi inteligenţa ce-1 caracteriza, fără să-şi arate supărarea contra nepotului său, caută să înconjoare Germania cu un cerc izolator, ca astfel să poată fi învinsă. Planul de izolare reuşeşte însă numai în parte, deoarece Austro-Ungaria nu înţelege să se despartă de aliata ei. Anglia se fereşte să încheie o alianţă formală cu puterile continentale. Ea caută însă să unească la un loc puterile pe care le crede în stare să reziste cu succes Germaniei într-un conflict armat. în Franţa ştie să încurajeze partidul războinic, care caută revanşa înfrângerii din 1870-1871 şi reluarea bogatelor provincii Alsacia şi Lorena de la Germania. Partidul războinic bine condus de Raymond Poincare[1], Delcasse, M. Paleologue[2], Clemenceau[3], Viviani[4], Briand, are puterea şi alege pe Raymond Poincare chiar preşedinte al Republicii, încât Franţa nu numai că este câştigată politicii Angliei, dar se pune serios pe lucru, spre a fi pregătită la momentul oportun.

Anglia mai are nevoie în calculele ei şi de Rusia, vechea ei duşmană din Orientul european şi mai ales din Orientul asiatic. Marea Mediterană devenită lac britanic, interesele de altădată ale Rusiei faţă de Dardanele şi de Constantinopol nu mai reprezintă atâta importanţă pentru Anglia, încât ea să caute să împiedece această ţară să le stăpânească. Anglia ştie chiar să arate Rusiei pericolul ce s-ar crea contra ei prin influenţa Germaniei în Orient.

Panslavismul rus, îndată ce a întrevăzut că Marea Britanie nu mai este un obstacol pentru extinderea Rusiei la Marea

[x]) Raymond Poincare (1860-1934), avocat şi om politic francez, ministru în mai multe rânduri; preşedintele Franţei între 1913 şi 1920. [2]) Maurice Paleologue (1859-1944), istoric şi diplomat; ca ambasador în Rusia, a sprijinit mobilizarea împotriva Germaniei, premergătoare Primului Război Mondial. [3]) Georges Clemenceau (1841-1929), om politic francez, prim-ministru între 1917 şi 1920. [4]) Rene Viviani (1863-1925), deputat socialist, prim-ministru al Franţei (iun. 1914-oct. 1915).

Mediterană, a început să ia atitudine alături de Anglia pentru a-şi realiza astfel idealul ce-1 urmăreşte de două sute de ani. Aşa s-a

format Antanta Cordială.

în anul 1910 moare regele Angliei şi la tron îi urmează fiul său, George V. Ar fi urmat ca întreaga pregătire ocultă engleză să se nimicească; urzeala însă fusese bine făcută, cu abilitate de om inteligent, care ştiuse să exploateze adevăratele aspira- ţiuni ale popoarelor aliate. împăratul Wilhelm II, care a fost întotdeauna anglofil, voind să-şi arate buna-credinţă şi dragostea ce avea pentru Imperiul Britanic, nu a ezitat să pună sub ochii guvernului englez întregul plan al flotei maritime ce Germania avea de executat.

Această grandomanie a avut tocmai efectul contrar celui dorit de Wilhelm II; a înspăimântat într-atâta pe toţi oamenii politici englezi, încât în unanimitate au continuat cu perseverenţă politica inaugurată de regele Eduard VII.

Franţa

Franţa, în urma marii Revoluţii din 1792 şi a războaielor duse de Napoleon I, rămâne, prin Pacea de la Viena din 1815, tot ca mare putere continentală, dar foarte slăbită. Revoluţia din 1848 readuce republica; aceasta se termină în 1852, prin proclamarea imperiului sub Louis Napoleon III.

Napoleon III se sprijină în domnia sa pe prestigiul şi amintirea glorioasei epoci a lui Napoleon I şi pe abilitatea inteligenţei şi culturii sale. Reuşeşte să menţină prestigiul de putere mare al Franţei în afară, dar înlăuntru, din cauza totalei sale lipse de voinţă, începe o dezagregare înceată, care se termină prin catastrofa de la Sedan, unde se îngroapă imperiul şi se revine la forma de guvernământ republicană. Noul guvern este silit să încheie Pacea de la Frankfurt, din 1871, cu Germania.

Marea Revoluţie Franceză din 1792 a adus o transformare radicală în viaţa socială şi în sistemul de a guverna popoarele. Năzuinţi umanitare şi respectul libertăţii omului sunt normele pe care se întemeiază conducerea lumii.

Tot pe această îndrumare se dezvoltă şi tot progresul civi- lizaţiei şi al culturii. Lumea a devenit dornică să se instruiască, ea

aleargă de pretutindeni, spre a se folosi de descoperirile ştiinţei şi caută să profite de binefacerile ei.

Franţa, stat unitar de secoli, îşi are centrul vieţii şi civilizaţiei sale la Paris, unde străinii de pretutindeni găsesc cu uşurinţă tot ceea ce omenirea inventează şi descoperă.

Poporul francez, civilizat şi înzestrat cu o mare fineţe de spirit, descoperă şi dezleagă uşor problemele noi ce se prezintă înaintea omenirii; el este cel dintâi popor care ştie să dea o largă dezvoltare culturii şi invenţiilor, cari atrag toate neamurile ce doresc să se adape la sursele civilizaţiei şi ale umanitarismului.

Progresele făcute de lumea toată în secolele al XEX-lea şi XX sunt enorme. Lumea nu poate fi decât recunoscătoare Franţei, care prin bunul-gust şi fineţea simţirilor sale a ştiut să dezvolte progresul în omenire.

Acest popor viteaz şi războinic, după cum ni-l arată istoria, nu poate uita înfrângerea suferită la 1870-1871 din partea Germaniei. Un puternic mănunchi din sânul său, oameni iscuşiţi şi culţi, caută să menţină în popor simţământul urii şi spiritul de răzbunare contra germanilor, până ce ocazia favorabilă va fi bine-venită, şi cu oarecare şansă de reuşită să se poată intra în acţiune. Oamenii de seamă, partizani ai revanşei împotriva Germaniei, urmăresc cu pricepere toate mişcările politice şi de nemulţumire ce provoacă Germania în lume şi nu neglijează să tragă foloasele ce rezultau din aceste situaţii. Francezii cunosc sensibilitatea englezilor, când sunt atinşi în câştigurile lor industriale şi mai ales când, prin crearea unei flote militare, li s-ar părea că li se mărgineşte atotputernicia dominaţiei mărilor. Aşa că, în momentul când cu abilitate li s-a arătat că Marea Britanie ar tinde să pregătească o coaliţie împotriva Germaniei, oamenii de stat ai Franţei au uitat duşmănia ce separa de secole această ţară de Anglia şi a intrat uşor în orbita politicii acesteia, de a înfrâna şi chiar de a nimici Imperiul German. Astfel, Franţa republicană, care a vărsat şiroaie de sânge pentru a ajunge la această formă de guvernământ

popular şi înaintat, s-a unit cu imperiul cel mai autocrat din lume, cu ţarismul rusesc, ca astfel să ajungă să aibă ca număr armata necesară contra poporului german. Franţa, devenită prietena Angliei pentru realizarea idealului său, a trebuit să se apropie de

Rusia, cu care a legat alianţă şi, pentru a-i înlesni putinţa unei înarmări care să corespundă necesităţilor războaielor moderne, i-a împrumutat cu uşurinţă peste douăzeci miliarde franci, ştiind bine că trebuia să renunţe de bunăvoie la toate drepturile de preponderenţă din Orient, pentru care s-a vărsat în trecut atâta sânge francez.

Poporul francez este cinstit, cult, viteaz, cu tradiţii vechi militare. Nu este întru nimic inferior poporului german, pe care îl întrece chiar în fineţea spiritului şi în agilitatea mişcărilor. Milităreşte, ambele naţiuni sunt egal pregătite în tot ceea ce priveşte conducerea. Franţei îi lipseşte însă putinţa de a avea numărul: populaţia franceză de ani de zile nu se mai înmulţeşte. Grija bunului trai şi spiritul de economie al francezului l-au hotărât a pune piedeci nefireşti înmulţirii sale, aşa că, în mod fatal, acest popor se coboară singur, încet, încet, de la situaţiunea ce a ocupat, la rangul de stat secundar.

Iată la ce se expune un popor avar!

Rusia

Pe tronul vacant al Moscovei este proclamat ţar, la 1679, copilul Petru Alexievici, în vârstă numai de 9 ani. Regenţa o deţine sora sa, Sofia, pe care o detronează el, la 1689, când se suie pe tron, în vârstă de 19 ani.

Petru I Alexievici găseşte la suirea sa pe tron un imens imperiu asiatic, sărac, fără ieşire la o mare caldă şi împiedecat din această pricină să-şi dezvolte avuţiile. Europa nu-l prenumără printre statele ei.

Petru I este un om fără cultură, sălbatec chiar, înzestrat însă de natură cu cele mai preţioase daruri: geniu, voinţă, putere de muncă. Acest uriaş al neamului său pune cu tenacitate în serviciul ţării sale preţioasele daruri cu care este înzestrat şi parvine să pună capăt obiceiurilor tătăreşti-moscovite, transfer-

mând şi îndrumând marile imperiu asiatic într-un imperiu slav european. în scurt timp, fără a alege mijloacele, impune legiuiri europene, occidentale, preface armata neregulată de streliţi[1] într-o armată regulată şi disciplinată.

El simte lipsa de debuşeuri la mare, pe unde să poată atrage

comerţul lumii spre Rusia şi pe unde să exporte imensele bogăţii ce acest vast imperiu le are ascunse în subsolul său. în acest scop se războieşte cu Suedia, pe atunci un stat puternic şi bine organizat, cucereşte Golful Finlandic din Baltică şi pune de se clădeşte în mijlocul mlaştinilor un mare oraş pe care-l botează Sf. Petersburg, adică sfânta cetate a lui Petru, hotărând să-l întrebuinţeze ca o a doua capitală a sa.

După ce la 1707[2] zdrobeşte pe Carol XII la Pultava, se pregăteşte să-şi întindă stăpânirea spre Dardanele şi Constantinopole.

Voind să-şi legitimeze măreţul plan şi în dorinţa de a-şi asocia prinţii şi popoarele creştine din drumul său spre Ţari- grad, cum moscoviţii erau creştini ortodocşi, profită de acest fapt pentru a declara în mod solemn, prin organizări de procesiuni religioase măreţe la Moscova, că războiul ce întreprinde contra turcilor are ca scop eliberarea creştinilor de sub jugul păgânilor şi chiar izgonirea acestora din Europa.

Bătălia din iulie 1711, de la Stănileşti pe Prut, unde ţarul este bătut şi înconjurat de turci, îl sileşte la Pacea de la Fălciu, prin care renunţă la planul lui de a merge la Constantinopole, fiind silit să redea tătarilor drepturile asupra terenurilor şi a Mării de Azov, drepturi ce le câştigase în expediţia contra lor în anii precedenţi.

Petru I, pe care istoria îl numeşte Petru cel Mare, pentru organizaţia ce a dat imperiului său înlăuntru, pentru faptele vitejeşti ce a săvârşit, precum şi pentru legăturile economice încheiate cu ţările Europei, nu s-a mai coborât spre Ţarigrad.

Executarea programului său însă a rămas pentru viitor baza politicii ruseşti. Poporul a şi botezat acest program cu numele

[x]) *Streliţi* (din rusă), corp de infanterie înfiinţat de Ivan cel Groaznic (1545) Şi desfiinţat de Petru cel Mare (1705). [2]) Bătălia de la Poltava a avut loc în anul 1709.

 de testamentul politic al lui Petru cel Mare, care nu este altceva decât voinţa poporului rus de a ajunge cu stăpânirea până la Marea Mediterană.

Programul acesta este urmărit cu o tenacitate şi continuitate extraordinară. Toate actele ce săvârşeşte şi toate războaiele ce duce Rusia, de la acea epocă până în zilele noastre, nu au alt scop decât extensiunea spre sud. în mare parte planul a reuşit, căci ruşii au pus stăpânire pe Marea de Azov, pe Marea Neagră, pe

Caucaz, şi-au coborât în Asia Mică până dincolo de Erzerum, Baku etc. în Europa au ajuns la Reni, pe Dunăre, acaparând fără urmă de dreptate, fără a fi fost cu noi în războaie, o jumătate din Moldova. Năzuinţa Rusiei era să aibă deocamdată o graniţă zisă naturală, „Carpaţii", şi un drum pe uscat la Dardanele şi Constantinopol, unde să aibă a treia capitală a imensului său imperiu, strajă care să domine Mediterana.

Rusia, în drumul ei spre Constantinopol, era împiedecată de politica Angliei, Franţei şi a Austro-Ungariei, care nu pot admite ca Orientul Europei să fie rusesc. Rusia nu putea să se sprijine decât pe regatul Prusiei, care nu avea legături cu Orientul. Petru cel Mare, îndrumând poporul rus spre cultură şi civilizaţie europeană, a admis cultura ştiinţifică a popoarelor protestante de nord, nu pe cea literară catolică a Poloniei.

Cum provinciile baltice erau locuite de seminţii germane şi cultura răspândită în Rusia era cea germană, o strânsă legătură de prietenie se statorniceşte între Rusia şi Germania.

Germania

Poporul german, aşezat în centrul Europei, deşi numeros, era totuşi un popor slab şi sărac, întrucât era divizat înlăuntru în mai multe regate, principate, ducate etc. independente unele faţă de altele. Confederaţia germană era menită să reprezinte interesele comune ale populaţiei; în ea erau reprezentate toate formaţiunile mari şi mici ale statelor germane. Era o autoritate efemeră, care a deservit mai mult intrigile străinilor decât

adevăratele interese politico-economice ale poporului etnic german. O politică reală, unitară, cu aspiraţiuni sociale şi economice, nu a existat. în această stare de decădere se prezintă masa germană la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul veacului al XIX-lea, când apare pe scena Europei marele cor- sican, Napoleon I, împăratul Franţei. Acest geniu militar şi social, prin luptele ce a dus în Germania, slujindu-se de unii germani împotriva altor germani, a făcut să se deştepte în acest popor simţul puterii de care ar fi dispus el dacă ar fi fost unit.

Napoleon I este acela care a pus germenele unirii poporului german într-un bloc.[1] împărţirea poporului în diferite state, dacă a împiedecat progresul său din punct de vedere material, i-a dat prilej să se cultive şi să se civilizeze mai mult decât popoarele ce-1 înconjoară, aşa că ştiinţele, artele, literatura, precum şi dezvoltarea simţului de ordine şi de îndeplinire a datoriei au pătruns adânc în toate păturile sociale şi au devenit patrimoniul întregului popor.

După înfrângerea Prusiei la lena, în anul 1806, se porneşte de fapt frământarea ideii unităţii Germaniei şi se dezvoltă în mod metodic şi cu încetul, încât, după învingerea francezilor la 1870, dorita unitate se îndeplineşte la Versailles, în 1871, prin proclamarea Imperiului German şi prin încoronarea regelui Prusiei, Wilhelm I de Hohenzollem, ca împărat al Germaniei.

Soliditatea unităţii germane, fiind bazată pe voinţa unită a întregului popor, s-a dovedit în mod strălucit acum, după învingerea Germaniei în 1918, când, cu toată fineţea şi intrigile întrebuinţate spre a scormoni vechi animozităţi sau ambiţia de hegemonie a statelor de altădată, nu s-a ajuns la rezultatul dorit. S-a recunoscut în straturi şi mai adânci ale poporului nevoia unirii tuturor germanilor ce nu fac parte încă din Reich şi care de veacuri au fost sub dominaţie străină.

Acei cari cunosc puterea de muncă şi gradul de cultură al germanilor vor înţelege că unirea la Reich a acelor răzleţiţi nu poate fi decât o chestiune de timp, fie că celelalte popoare se

x) Autorul se referă la impulsul dat de ocupaţia militară franceză reanimării conştiinţei naţionale la germani.

vor opune, fie că ele o vor admite. Un bloc etnic de peste o sută de milioane de suflete, alcătuit dintr-o populaţie conştientă şi muncitoare, aşezată în mijlocul Europei, căruia i s-au luat coloniile şi care este veşnic umilit de politicianismul advocăţesc francez, nu se va resemna să piardă după prescripţiunile protocolare.

Aceste procedee îl vor îndemna la realizarea idealului firesc, unitatea tuturor germanilor aşezaţi împrejurul Reichului şi răzbunarea [asupra] acelora cari cu ură caută a-1 umili şi distruge.

Franţa, sărmana, va plăti scump lipsa unui adevărat om politic [în] aceste grele timpuri şi înlocuirea lui în conducerea politicii cu advocaţi, care prin mânuirea cu iscusinţă a vorbăriei nu fac decât să îmbete poporul francez cu vorbe late, silindu-1 să comită greşeli peste greşeli. Nimic nu se răzbună mai crud pe lume ca politica proastă.

Unitatea poporului german, la 1871, se face fiind cancelar al imperiului prinţul Otto von Bismarck, bărbatul de stat suupranumit Cancelarul de Fier.

Acesta îşi dă bine seama de noua stare de lucruri înfăptuită în centrul Europei: înlocuirea micilor state germane printr-un imperiu unitar puternic. în politica externă el face pe celelalte state să simtă că trebuie să ţie seama în viitor şi de avizul Germaniei în rezolvirea chestiunilor politico-economice mondiale; iar înlăuntru el caută, prin marea autoritate de care dispunea, să dea curs liber dezvoltării economice întârziate în care se găsea la acea epocă poporul german.

Prinţul von Bismarck prevedea şi invidia ce o va provoca poporul german împotriva sa, îndată ce el va dovedi lumii puterea sa de muncă şi de producţie de care dispunea şi va arăta că nu mai este un popor sărac consumator, ci devine un popor bogat exportator. Cancelarul ştie rănile rămase deschise la poporul francez în urma războiului cu Germania şi-şi dă seama că suferinţele economice ce se vor ivi din concurenţa producţiei industriale, imite cu durerile inerente lăsate de război, vor putea forma o coaliţie în contra patriei sale. Pentru a preveni consecinţele în marginile posibilităţii, încheie alianţe defensive cu naţiunile care şi ele doreau o epocă îndelungată

de linişte, spre a se întări la rândul lor din punct de vedere politic şi economic.

Bismarck, ca om de stat, în năzuinţa ce avea de a crea o pace cât mai durabilă, a izbutit a încheia şi alianţe de contra- asigurare, pentru ca liniştea să nu fie tulburată. Aşa vedea omul de stat că era nimerit să lucreze la întărirea şi consolidarea operei la care contribuie cu râvnă şi devotament toată viaţa sa.

întregul popor înţelegea şi el starea de inferioritate şi de sărăcie în care se afla faţă de celelalte popoare, deoarece rămăsese

îndărăt cu comerţul şi industria. Fără a ezita, mare şi mic se aşază serios pe muncă; în scurt timp, producţia industriei germane ia o dezvoltare extraordinar de mare. Plasarea mărfurilor germane provoacă o concurenţă serioasă la mărfurile similare ale celorlalte state cu industrii vechi, mai ales că germanii oferă vânzarea mărfurilor lor pe credit, căutând prin anumiţi comisionari speciali să cunoască gusturile clientelei consumatoare, spre a modela fabricaţiile lor după gustul şi cerinţele cumpărătorilor. Industria germană, lucrând astfel, ia un mare avânt şi izbuteşte să fie răspândită pretutindeni, chiar pe pieţele cele mai importante ale ţărilor vechi industriale. Consumatorii din toate părţile îşi pot procura tot ce le trebuieşte cu preţuri mici faţă de trecut. Această revoluţie economică, provocată de dezvoltarea neaşteptată a industriei şi a comerţului german, a expus pe germani invidiei şi geloziei tuturor acelora ce se vedeau stingheriţi în realizarea beneficiilor cu care se obişnuiseră. Se cerea mai mult ca oricând în Germania o conducere politico-economică fermă, cu experienţă şi prudenţă, pentru a înlătura urmările animozităţilor ce fatal se puteau produce la celelalte popoare cu comerţ şi industrii vechi. Dar tocmai atunci are loc o întreagă schimbare în conducerea politicii statului german. Bătrânul împărat Wilhelm I, în etate de peste 90 ani, plăteşte tributul naturii, iar la tronul imperial vine moştenitorul legal, fiul său, Friedrich; acesta însă, atins de o boală care nu iartă, este silit, abia după câteva luni, să facă loc fiului său Wilhelm II, ajuns prea tânăr pe tronul puternicului imperiu. E un om ambiţios şi fără experienţă;

cultura şi inteligenţa sa naturală nu-i sunt suficiente, fiind prin caracter uşor influenţabil de măgulitorii ce se adună în preajma oamenilor chemaţi la conducerea destinelor popoarelor.

Tânărul împărat se desparte în mod brusc de cancelarul care servise cu experienţa sa un veac pe bunicul său, de acel cancelar care contribuise prin munca şi inteligenţa sa la închegarea, întărirea şi afirmarea puterii germane în lume. Cancelarul de Fier nu ştia să măgulească, pe când camarilla ce se formase în jurul tronului căuta să laude veleităţile impulsive ale împăratului şi obiceiul său de a se făli prin discursuri de puterea militară de care dispunea. Wilhelm II nu a fost un potentat războinic. El era destul

de inteligent spre a recunoaşte că nu avea calităţile milităreşti necesare unui comandant suprem, iar pentru a juca un rol secundar cu voinţă, era prea mândru. împăratul vorbea însă şi se lăuda cu puterea armatei sale, ceea ce nu face de obicei potentatul războinic.

Iată de ce rămân convins că el a primit silit războiul şi că s-ar fi mulţumit numai să se îmbete prin discursurile sale zgomotoase, prin care credea că trece drept un monarh puternic şi impune pace lumii. Nu se poate însă tăgădui un lucru: în toată domnia lui, el s-a ocupat şi a lucrat serios, atât pentru dezvoltarea artelor şi ştiinţelor, cât şi pentru progresul industriei şi al comerţului.

Spaţiul pe care îl ocupă poporul german în Europa este prea mic faţă de înmulţirea normală a acestui popor viguros şi muncitor. A lăsa să continue emigrarea populaţiei ar fi fost o crimă de stat; de aceea, împăratul şi guvernele sale s-au îngrijit să pună mâna pe colonii.

Răspândirea industriei germane în lume, precum şi stabilirea de colonii au silit guvernele imperiului la crearea unei flote comerciale şi a unei flote militare.

Aceste creaţiuni nu păreau realizabile şi, la început, încercările făcute erau privite cu milă de celelalte popoare cu colonii şi flote vechi.

Oameni devotaţi şi destoinici, cu dor de neam şi ţară, s-au pus serios pe muncă şi, într-un timp relativ foarte scurt, flotele germane s-au întemeiat în aşa fel că, dacă nu se puteau corn-

para ca număr cu celelalte flote, desigur că, din punct de vedere calitativ, le întreceau. Această neaşteptată reuşită, unită şi cu puterea militară teritorială de care dispunea Germania, a provocat invidia contra ei şi pregătirea imensului măcel de oameni din anii 1914-1918.

Pretextele cele mai umanitare şi mai civilizate s-au găsit. Le vom vedea şi examina la timp, precum şi rezultatul ce a dat războiul pentru viitoarea propăşire a civilizaţiei umane.

Germania, prin experienţa ce făcuse în războaiele contra lui Napoleon I, când fusese bătută şi umilită, pusese bazele serviciului militar cetăţenesc, imitat apoi de celelalte popoare. Acest sistem se dezvoltă la ea şi prinde astfel de rădăcini în popor încât, la 1870-

1871, zdrobeşte pe Franţa, iar acum, ca să fie învinsă, a trebuit ca să se unească jumătate [de] lume contra ei şi, totuşi, să le trebuiască patru ani de luptă pe un front răspândit pe mii de kilometri şi să înfometeze întreaga populaţie neînarmată, bătrâni, femei şi copii.

Încercările ce se fac de a o dezarma, pe când statele vecine ce o înconjoară caută să-şi păstreze armatele, nu pot reuşi. Germanii simt patrioţi şi au destulă cultură, ca să înţeleagă ce i-ar aştepta atunci când nu vor avea cu ce să se apere contra acelora ce invidiază munca şi perseverenţa lor, încât tot ce se va face din partea Franţei pentru a umili poporul german se va răsfrânge asupra ei. Un popor conştient nu se lasă uşor să devie sclav.

Mare greşală a făcut faţă de Franţa inteligentul Briand, prim-ministru, amintind în Cameră că Germania a recunoscut că este învinsă, tocmai în ziua când, cu 50 ani în urmă, s-a încheiat Tratatul de la Frankfurt, în 1871.

Monarhia Habsburgicâ

Un imperiu austriac, ca ţară şi popor deosebit, nu a existat niciodată. Naţiuni, distincte ca neam, cu denumiri proprii, cu administraţii separate, au fost unite sub coroana familiei de Habsburg; ele nu s-au modelat între ele spre a avea legături

de interese şi de administraţie comună, care să le poată da puterea necesară de stat. Au fost şi au rămas tot timpul legate şi devotate persoanei suveranului, nu statului; încât, la încetarea din viaţă a fiecărui suveran, conglomeratul acestor naţiuni putea uşor să se desfacă. Suveranul avea şi purta titlurile fiecărei naţiuni în parte. Denumirea de împărat, cu care se întitulau Habsburgii, provenea din faptul că mult timp Imperiul German a avut ca împărat pe un Habsburg. Acest titlu nu le dădea însă absolut nici o prerogativă. Tratatul de pace de la Schonbrunn, din 1805, pune capăt Imperiului German, dar lasă Austriei titulatura de imperiu - condescendenţă pentru persoana monarhului.

Toate provinciile erau administrate de demnitari numiţi de suveran, recrutaţi dintre nobilii fiecărei provincii aparte. Ungaria

s-a bucurat de o mai largă şi de sine stătătoare administraţie, din cauză că nobilii unguri erau puternici, nu se germanizaseră şi erau şi bogaţi, prin acapararea pentru ei a bogatelor şesuri ale Dunării, menţinând pe muncitori în iobăgie şi obligându-i şi la plata tuturor dărilor.

Puterea de stat a lipsit; aceste forţe, unite pentru a se supune autocraţiei Habsburgilor, erau dezbinate şi indiferente între ele. Casa de Habsburg s-a mărginit în general să guverneze ca autocrată, bazându-se pe puterea ei ecleziastică catolică şi pe veneraţia de care se bucura la fiecare din popoarele de sub sceptrul său. Nu a făcut nimic pentru a uni popoarele între ele pe interese politico-sociale, ca la anumite momente toate să fie solidare între ele pentru a apăra statul. Viena, reşedinţa suveranilor, situată într-un mediu de populaţie germană, era un oraş german, unde era şi Curtea, cu demnitarii ei şi cu nobilii din preajma tronului. Limba oficială de pretutindeni era cea germană. Nobilii chemaţi la cârmuirea provinciilor erau sau dintre nobilii germani, care deveniseră proprietari mari prin diferitele provincii, sau dintre nobilii locali cari se germanizaseră. Aceştia, natural, impuneau limba lor în afacerile publice, încât, şi cu ajutorul şcoalelor, limba germană se generalizează fără o forţare bruscă; poporul credea că, vorbind nemţeşte, place suveranului.

Acest conglomerat de naţiuni diferite, neavând interese de stat unitare, nu a putut produce oameni de stat; a produs însă oameni de Curte, iscusiţi, diplomaţi şi perfecţi administratori. Cei chemaţi la conducerea imperiului aparţineau nobilimii diferitelor naţionalităţi; la toţi le lipsea încrederea că reprezentau întreaga Monarhie, totuşi căutau, printr-o diplomaţie dibace, să impună statul austro-ungar ca putere mare europeană, mai ales că alegerea Habsburgilor atâta vreme ca împăraţi ai Germaniei le dăduse reprezentarea întregului popor german.

Monarhia, scăpată prin victoriile prinţului Eugen de turci şi de francezi şi mărită în urma războiului de succesiune la tronul Spaniei, prin câştigarea unei mari părţi din Belgia şi din Italia, se crede îndrituită, sub pretextul de a apăra comerţul Europei Centrale, a se întinde în Balcani şi de a lua în posesiunea sa Adriatica şi Marea Neagră cu gurile Dunării.

Acest măreţ plan nu-l poate pune în aplicare, pe de o parte din cauza Rusiei, care se pretindea a fi protectoarea şi sprijinitoarea religiei ortodoxe şi a populaţiunilor consângene slave în Orientul Europei, pe de alta, din cauză că mica Prusie îi declară război. Austria, neavând armate cu care să-i facă faţă, a fost biruită şi silită să-i cedeze Silezia.

Această realitate a făcut şi pe Maria Tereza şi mai ales pe fiul ei Iosif II să înţeleagă că se impune îndrumarea unitară de stat. încercările serioase, începute în acest sens de împăratul Iosif II, fiind absolutiste, nu reuşesc, şi reformele prescrise simt revocate chiar de el însuşi.

Războaiele lui Napoleon, ca general, ca prim consul şi ca împărat, reduc posesiunile habsburgice şi desfiinţează imperiul romano-germanic, care exista fără nici o urmă de influenţă politico-economică în Europa, încât Casa de Habsburg rămânea, sub denumirea de Imperiu Austriac, în limitele posesiunilor ei anterioare războaielor de succesiune la tronul Spaniei, mai puţin Silezia.

Casa de Habsburg nu a înţeles spiritul produs în lume de marea Revoluţie Franceză. Statele poliglote mai ales, cum era Austria, nu mai puteau continua ca state monarhice autocrate,

ci li se impunea forma de stat monarhică, federativă, constituţională, dacă voiau a-şi asigura un viitor durabil. Desigur că această greşeală a silit-o în decursul vremii la concesiuni înlăuntru, care, în loc să o întărească, au slăbit-o şi i-au pregătit descompunerea. Ideea genială a lui Aurel C. Popovici[1], dacă ar fi fost venită şi aplicată la timp, centrul şi orientul Europei ar fi cu totul altul decât cel de azi.

Dispariţia unei Austrii cum s-ar fi cuvenit să fie şi înlocuirea ei cu state mici, fie ele chiar democratice, vor da desigur loc la frământări şi vărsări de sânge nefolositoare omenirii. Nu simt din acei utopişti care cred că războaiele vor dispărea. Din tratatele de pace încheiate văd, dimpotrivă, urzeli serioase de viitoare conflagraţiuni.

La 1866, Austria, în război cu Prusia, este învinsă la Sadowa şi Koniggrătz şi, cu toate că Prusia învingătoare încheie o pace fără a o umili şi lua ceva din teritoriu, ea este silită a se reface înlăuntru

printr-un concordat cu Ungaria, căreia îi cedează drepturi egale de suveranitate, împărţind imperiul în două. Acest act constituie lovitura de graţie dată conglomeratului austriac. Populaţiile căzute în partea Austriei urmează să râvnească spre centrul german, ca elementul cel mai cult şi cel mai apt de a conduce, iar cele conduse în lotul Ungariei trebuiau să fie atrase spre aceasta ca cea mai mare şi mai cultă. Ungurii însă nu au avut forţa de a se impune. Din contră, au dat prilej tuturor naţionalităţilor de a se ridica cu cerere la suveran spre a se recunoaşte fiecăreia în parte drepturi egale cu cele recunoscute Ungariei. într-adevăr, ungurii au căutat printr-o brutalitate sălbatecă şi printr-un şovinism de nedescris să maghiarizeze naţiunile care avuseseră nenorocirea de a cădea în partea Regatului Sf. Ştefan, ba mai mult decât atâta, Ungaria şicanează pe toate căile pe Austria în scop de a o subjuga şi a o avea la discreţia ei. Slăbiciunea Austriei şi şovinismul brutal unguresc dezvoltă naţionalismul, separatismul,

***) Aurel C. Popovici (1863-1917), jurist şi om politic. în 1906, propune federalizarea, pe baze etnice, a Austro-Ungariei sub denumirea de „Statele Unite ale Austriei Mari". V. şi *infra*, p. 180.**

desfacerea Dublei Monarhii. Oamenii politici chemaţi la conducerea imperiului dualist sunt lipsiţi de încredere în puterea Dublei Monarhii. Actele lor de guvernământ sunt lipsite de voinţă, ele se prezintă ca nişte subterfugii şi caută să ascundă ceea ce se gândeşte. De aceea politica austriacă a fost taxată de politică perfidă. Ungurii însă, chemaţi la guvernarea Dublei Monarhii, erau, din contră, oameni hotărâţi. Au căutat întotdeauna să mărească preponderenţa Regatului Sf. Ştefan în detrimentul Austriei.

Cu acest mod de guvernare, slăbiciunea Dublei Monarhii apare tot mai mult la suprafaţă şi populaţiile slave devin tot mai pretenţioase, mai ales că Rusia nu încetează cu urzelile ei de protectoare a tot ce este slav. împăratul a avut un moment inspiraţia fericită de a aduce la cârma statului pe contele I. Andrassy. Acesta avea inteligenţa şi calităţile politice ale omului de stat. El vedea limpede starea şubredă a întregii monarhii şi caută cu iscusinţă să-i ridice şi să-i întărească prestigiul. La Congresul de la Berlin el ştiu să convingă Europa să-i dea mandatul de a lua

sub administraţia sa Bosnia-Herţe- govina şi Novi-Bazarul[1], ferindu-se a le anexa, deşi de fapt aceste provincii devin de la început teritorii austriece, întrucât Turcia, de la care le lua, nu mai avea nici o perspectivă de a le mai relua vreodată.

La 1878-1879 izbuteşte să încheie cu prinţul de Bismarck alianţa defensivă germano-austro-ungară contra Rusiei şi Franţei.

Vârsta şi starea sănătăţii silesc pe Andrassy să părăsească puterea; succesorii săi sunt departe de a-i fi înţeles concepţia şi bazele pe care voia el să facă să progreseze Dubla Monarhie. Urmaşii lui, din contră, cad cu totul în trecutul oligarhic de altădată, sub cuvânt de a figura ca putere mare în Europa. De fapt însă, intrigile şi luptele dinlăuntru măresc nemulţumirile şi slăbesc din ce în ce mai mult şubreda existenţă a Monarhiei.

Contele Aehrenthal, voind să facă un act de autoritate şi să reînvie după concepţia sa prestigiul Monarhiei, după ce se

x) Este vorba despre sangeacul Novi Pazar, district administrativ al Imperiului Otoman până la Războaiele Balcanice.

înţelesese în secret cu Isvolsky, ministrul Rusiei, a anexat Bosnia şi Herţegovina la Monarhie, redând Turciei Novi Bazarul. Acest act nechibzuit al cancelarului a folosit perversei Rusii. El a mişcat Europa şi mai ales pe slavi contra Austro-Ungariei, încât a trebuit să intervie Germania, cu zăngănit de sabie, spre a se aplana un conflict armat.

Atmosfera era însă încărcată cu multă electricitate, ceea ce a dat naştere războiului creştinilor din Peninsula Balcanică, bulgari, sârbi, greci contra Turciei, care se termină în 1913, prin Pacea de la Bucureşti, după intervenţia armatei româneşti în Balcani.

Din această pace se accentuează speranţele slave şi ura acestora contra naţionalităţilor cu care se megieşesc.

Slavii de la nord cred că a sosit momentul să-şi îndeplinească visul lor secular de a ajunge la Mediterană, punând ca pretext dreptul consângenilor lor sârbi de a avea şi ei acces la Adriatica. Dacă Neculai I, pe la 1851, se înţelesese cu Austria să împartă Turcia, acum panslaviştii, sub Neculai II, voiau să domine în Orient cu Anglia. Sârbilor li se arată frumoasa perspectivă la Adriatică şi mărirea teritorială cu toate populaţiunile slave din sudul Dublei Monarhii.

Italia

Revoluţia de la 1848 deşteaptă în poporul italian idealul naţional al unirii. Se reclamă pretutindeni, de la Papa Pius IX până la cel din urmă sătean, alungarea austriecilor din stăpânirea frumoasei şi bogatei Lombardii cu Milano, din stăpânirea Veneţiei pline de amintiri şi de bogăţii istorice nepreţuite etc., precum şi desfiinţarea diferiţilor potenţaţi, prinţi şi duci, cari domneau Italia împărţită între ei.

Regele Sardiniei, Carol Albert, însufleţit de aceleaşi sentimente ca şi cele ale întregului popor italian, porneşte război contra Austriei; dar, nefiind ajutat de sora latină mai mare, Franţa, este înfrânt la Custozza şi silit să încheie pacea.

Cu toată nereuşita regelui Carol Albert, poporul italian, îmbărbătat printr-o literatură romantică patriotică (cine nu

cunoaşte poeziile lui Leopardi, cântecele războinice ale lui Berchel şi scrierile lui Mazzini) a urmat cu sârguinţă a-şi dezvolta simţămintele patriotice de întregire ale Italiei.

Regatul Sardiniei, voind să-şi afirme năzuinţa de stat în Europa, se uneşte cu Franţa, Anglia şi Turcia în războiul din 1853 contra Rusiei. Victoria repurtată împreună cu armatele aliate la Sevastopol şterge pata înfrângerii de la Custozza şi, îndeajuns de armată, se pregăteşte pentru a fi gata la prima ocazie favorabilă ca să poată îndeplini idealul naţional al unirii Italiei.

Napoleon III, împăratul Franţei, nevoit să menţină şi mai ales să întărească poziţiunea de putere mare a Franţei, caută să-şi asigure influenţa în centrul Europei.

în acest scop el încheie o alianţă cu Sardinia şi declară, la 1859, război Austriei. Armatele aliate, comandate de însuşi Napoleon, învinq pe austrieci la Magenta şi Solferino, silind-o să încheie Pacea de la Zurich, care redă Italiei Lombardia şi Milano.

Tot atunci, Napoleon III, în dorinţa de a împăca pe italieni, cărora, ca răsplată că au luptat alături de ei, le-a răşluit pentru Franţa Savoia cu Chambery şi Nizza, pe care le deţine şi astăzi, a propus Austriei ca, în schimbul Veneţiei, pe care urma să o treacă Italiei, să anexeze Moldova şi Valahia, imite la începutul anului 1859 prin îndoita alegere din 5 şi 24 ianuarie, în persoana lui Alexandru loan I Cuza. Austria nu a primit propunerea Franţei,

nevoind, pe de o parte, să cedeze Veneţia, care era situată la Marea Adriatică şi de care avea mare nevoie spre a-şi menţine prestigiul de mare putere maritimă în Marea Mediterană, iar, pe de altă parte, temându-se de a se găsi în veşnice conflicte cu Rusia, devenită putere mare europeană, şi cu Turcia, ambele state cu pretenţii nedrepte asupra Principatelor, cum nedrepte erau şi pretenţiile Franţei de a ne ceda Austriei în schimbul Veneţiei.

Consecinţele Păcii de la Zurich fură fericite pentru unirea Italiei. Tineretul pregătea pretutindeni poporul la mişcări naţionale. Ducele austriac de Toscana, ca şi toţi ducii de peste Po[1],

!) Fluviul Pad.

au fost izgoniţi, iar teritoriile s-au alipit la statul lui Victor Emanuel, regele gentilom, care avea de sfătuitor pe bărbatul de stat, pe marele patriot, pe recele gânditor Cavour. Unitatea Italiei se termină prin înfrângerea şi alungarea Burbonilor din Sicilia şi Neapoli de către omul providenţial, Garibaldi, ieşit din mijlocul poporului, care se pune în serviciul naţiei fără ambiţii personale şi fără a fi avut vreo înţelegere cu Victor Emanuel sau cu Cavour. Entuziasmul şi dragostea neţărmurită de ţară singure l-au îndemnat să ridice soldaţii cu care a luptat şi a ajutat în chip strălucit la completarea marii operi a unirii scumpei lui Italii.

În avântul lor, italienii voiau să încoroneze opera lor prin cucerirea Romei, pe care voiau s-o proclame capitală. Au fost însă opriţi de francezi, cari au apărat pe marele pontif, pe Papa.

Italia, din punct de vedere politic, îşi îndeplinise idealul; acum se prezentau dificultăţi reale economice, pentru vindecarea cărora s-a depus o muncă sârguitoare. Totuşi, greutăţile erau mari şi progresul se făcea foarte încet, întrucât creditele ce-i acorda Franţa şi Anglia erau costisitoare, mai ales că, din cauza atitudinii Franţei după încheierea Păcii de la Zurich, relaţiunile italo-franceze se răciseră.

La 1866, Italia se găseşte aliata Rusiei contra Austriei, pentru a-şi revendica Veneţia. Armatele de uscat şi flota lui Victor Emanuel, devenit de la 1861 rege al Italiei, atacă pe austrieci; dar este bătut la Custozza de armata austriacă, iar flota sa e nimicită lângă insula Lissa de amiralul austriac Tagethof[1].

Totuşi, Prusia, învingând pe austriaci la Sadowa şi Konig-grătz, sileşte pe Austria să cedeze Veneţia, dar, voind să umilească pe Italia, o dă Franţei, care la rândul ei o recedează Italiei.

Italia, deşi bătută, de astă dată iese mărită cu întreaga provincie a Veneţiei, fără a avea de dat ceva aliatului victoriei căruia datora provincia luată. în fine, încetul cu încetul, Italia, întregită cu capitala Roma, se munceşte pentru a se ridica economiceşte. La 1883, fiind în capul Guvernului Crispi, un

***) Wilhelm von Tegetthoff (1827-1871), comandantul flotei din Marea Nordului în timpul Războiului Austro-Prusac din 1866.**

i**l& daaoileoaraa strămoşilor noştil olnooaoe da Carpaţi.ln gaaarila mănoasa ala Donă-rii» Pratalai şi iiia ti'ilol.na-a fost vaşnio irju al trăln. ***o1*** area In **nAni** apra aii na apăra ae porta ootropitoara a vaoinilor.ftaran oa ***m&rr*** şi **3**iint, organizator şi strata^ de sa aă,onr* a apărat MO ido y a *o an! oontra tataror cazanilor,a riant nr&aailor aâi sfat,©". l«.n.b& d* moarta,s* n. aio* înored*ra **In** veoinii oraştini.oi si oaata a **tn-** onala tratata oa Taroii.singari oapatoili a la garanta vl*aţa patnai.

Sjouorîtoi ii aaralai nostra do&nitoi i-ai armat a fatal, iar noi *oluov*nli ne-am patat atreoara daalaugu**1** vramariior,fără a ne ii ooploşit şt jaoaxit colonii taraoşti aaa tftt&râşti .

iaparial otoman, oa ***am*** oizaia pa oataraa şi spiritul războinic al poporala! săa,în-oap-» Lio»t,înoat,aă sa moia^aasoi,Abilii şi u#*-tapjli .uaario^i.c* looaiaa Ţarigraaal,ştiară p*in in.xigi şi oorap^io ai axaroita o inilaanţ* serioasă în oonduoeraa afaoarilor paulioa la

Stambul

La i,ol$_t$oontaotal oa iazalta Polonia par vina a ştirbi pataraa fiinţai da onraotoi.oa «»ra fala noamulai nostra,sal tirzia o nanorooira şi

lai liberator al suferinţelor noastre«dlndune pa - tlnţa do a na ridloa.a no uni,şi a otatorniol trun- oblal Împrejurai oirala aoun a'aa adunat ramurile poporaial nostru,ţinute aoooio Întregi In iobSgie de duşmani năprasnici.

Ha este nloi îooal aloi şl nlol ea na aa ouvenlta pregătire pentra a povesti pe larg peripeţiile prin oare o» treoat In deoarsai veacurilor.:Zn osie oe urmează voi l3torlsi,ooupîn- du- mă mai mult de timpurile moderne «refacerea noastrt oa faotor de vlsaţă şi civilizaţie ia gările Dunării Aşi ragă numai oa toată oonv Înger ea mea pe oel mari, oHemaţl in oapal invăţămintuiai,să opreasoi profesorii de istorie de a faoe polltioă şi să-l sileascâ aă predea şl să infiltreze în mintea elevilor adevărurile istorioe,aşa oum s'aa petrecut .Alt am suferit oonstatind oă mai marii noştri,porecliţi patriot i,ounoşleau fapte din istoria franţel,oe e drept mal ales după romanele franoeae, dar na aveau mioar o vagă idee asupra treoutului nostru pe oare le plâ- oea să-l oonfuade ou povestea ooooşului roş,oind le vorbeai de suferinţele indurate de noi altădată dala veoinil noştri.

a. Rasla faţă de noi.

Pe tlmpal oind Taroii deoă- deau,pe oind Polonii se apropiau de pragai deoiinuldi,

discipol şi adept al lui Cavour, încheie o alianţă defensivă cu Germania şi Austro-Ungaria, care contribuie în mod simţitor la menţinerea păcii în lume. Aceasta îi da putinţa să se folosească de resursele financiare şi economice ale Imperiului German, încât, de la starea precară financiaro-economică în care se afla, parvine să ajungă la o stare destul de înfloritoare.

Austro-Ungaria mai deţinea în stăpânirea ei puţine teritorii locuite şi de italieni. Pentru aceste teritorii erau veşnice neînţelegeri între ambele aliate.

Anglia, pe de altă parte, avea o puternică flotă în Marea Mediterană. Aceasta, unită cu flota franceză, forma un tot foarte ameninţător pentru forma geografică a Italiei. Aceste două serii de fapte sileau pe Italia să ţină seamă şi de cele două din urmă state. Regele actual, fiind ginerele monarhului slav al Muntenegrului, ştia şi aproba veleităţile slavofile din Peninsula Balcanică. Italienii, gata să se înflăcăreze uşor, au uitat de cei ce i-au ajutat să se refacă economiceşte şi să se întărească şi s-au năpustit asupra aliaţilor lor spre a le smulge teritoriile pe care le revendicau şi pe care Austro-Ungaria era gata să le cedeze înaintea intrării Italiei în război.

România

De la descălecarea strămoşilor noştri dincoace de Carpaţi în şesurile mănoase ale Dunării, Prutului şi Nistrului, ne-a fost veşnic ursit să trăim cu arma în mână spre a ne apăra de poftele cotropitoare ale vecinilor. Ştefan cel Mare şi Sfânt, organizator şi strateg de seamă, care a apărat Moldova 46 ani contra tuturor duşmanilor, a lăsat urmaşilor săi sfat, cu limbă de moarte, să nu aibă încredere în vecinii creştini, ci să caute a încheia tratate cu turcii, singurii capabili a le garanta viaţa patriei.

Scoborâtorii marelui nostru domnitor i-au urmat sfatul, iar noi, moldovenii, ne-am putut strecura de-a lungul vremurilor, fără a ne fi copleşit şi cucerit colonii turceşti sau tătărăşti.

Imperiul Otoman, ce se bizuia pe puterea şi spiritul războinic al poporului său, începe încet, încet să se moleşească. Abilii

şi deştepţii fanarioţi, ce locuiau Ţarigradul, ştiură prin intrigi şi corupţie să exercite o influenţă serioasă în conducerea afacerilor publice la Stambul.

La noi, contactul cu iezuita Polonie parvine a ştirbi puterea voinţei de caracter, ce era fala neamului nostru. Mai târziu, o nenorocire şi mai mare vine peste biata noastră ţară. Fanarioţii din Constantinopol obţin, ca creştini, exploatarea Principatelor

Dunărene. Aceste lipitori ne sug măduva oaselor fie ca domnitori, fie prin introducerea lor în familiile noastre, fie prin aşezarea lor la oraşe, la sate şi mănăstiri. Ei ne-au adus demoralizarea, intriga, corupţia, minciuna, rele de care ne resimţim şi azi. După aproape două secole, abia în anul 1821 a început să răsară razele soarelui liberator al suferinţelor noastre, dându-ne putinţa de a ne ridica, a ne uni şi a statornici trunchiul împrejurul căruia acum s-au adunat ramurile poporului nostru, ţinute secole întregi în iobăgie de duşmani năprasnici.

Nu este nici locul aici şi nici eu nu am cuvenita pregătire pentru a povesti pe larg peripeţiile prin care am trecut în decursul veacurilor. în cele ce urmează voi istorisi, ocupându-mă mai mult de timpurile moderne, refacerea noastră ca factor de viaţă şi civilizaţie la gurile Dunării. Aş ruga numai cu toată convingerea mea pe cei mari, chemaţi în capul învăţământului, să oprească profesorii de istorie de a face politică şi să-i silească să predea şi să infiltreze în mintea elevilor adevărurile istorice, aşa cum s-au petrecut. Mult am suferit constatând că mai-marii noştri, porecliţi patrioţi, cunoşteau fapte din istoria Franţei, ce e drept, mai ales după romanele franceze, dar nu aveau măcar o vagă idee asupra trecutului nostru pe care le plăcea să-l confunde cu povestea cocoşului roş, când le vorbeai de suferinţele îndurate de noi altădată de la vecinii noştri.

a. Rusia faţă de noi

Pe timpul când turcii decădeau, pe când polonii se apropiau de pragul declinului, apare la răsărit genialul moscovit Petru I, care vede limpede realitatea şi, fără a ezita, statorniceşte baze solide pentru transformarea sălbaticului său imperiu asiatic

într-un stat european. în primul loc caută să-i creeze nervii necesari existenţei şi progresului oricărui stat, drum liber la şi pe mare. La nord reuşeşte, Baltica devine mare rusească. La sud, deşi iscusitul împărat se proclamă ca liberator al creştinilor de păgâni, este oprit în calea triumfătoare ce-şi făurea în bogata lui imaginaţie, după învingerea lui Carol XII de la Pultava, la Stănileşti pe Prut, oprire ce se datoreşte în mare parte spiritului pătrunzător politic în hotarul moldovenesc al marelui vornic al Ţării de Jos, Lupu G. Kostaki, care prevede pericolul ce-i ameninţă ţara şi neamul de la nord, şi, cu riscul vieţii sale, opreşte aprovizionarea armatei ruseşti. Aceasta, flămândă, a trebuit să capituleze cu împărat şi împărătească şi să cumpere cu bani încheierea Păcii de la Fălciu. Marele vornic Lupu

G. Kostaki a trădat pe străinul de neam domnesc Dimitrie Cantemir, a scăpat moşia strămoşească, urmând sfatul şi politica domnului moldovean Ştefan cel Mare şi Sfânt.

Năzuinţa ruşilor de a se coborî la Marea Mediterană e urmărită cu perseverenţă de urmaşii lui Petru I cel Mare. Ţărişoara noastră le stă în cale şi de aceea cotropirea României este aspiraţia cardinală a politicii lor externe. Din toate actele publice încheiate de ei de la 1711 până în zilele noastre cu noi, reiese în mod evident amestecul ce caută să-l aibă în afacerile noastre interne, spre a ne ştirbi cu încetul existenţa de stat şi a ne transforma în o knejie rusească. Iată câteva fapte care vor convinge şi pe cei mai devotaţi amici ai Rusiei de intenţiile acesteia faţă de noi, bineînţeles că nu mă gândesc la acei ce au făcut şi fac politică de convingere, plătită din fonduri secrete ruseşti. La 1774, prin Pacea de la Kiuciuk-Kainargi dintre Rusia şi Turcia, pe lângă concesiunile ce Rusia obţine de la Turcia ca recunoaşterea independenţei tătarilor din Crimeea şi Caucaz, spre a-i putea anexa în scurt timp, după cum a şi făcut, obţine dreptul de a interveni în Imperiul Otoman pentru a cere respectarea religiei şi a Bisericii Ortodoxe, iar în Principatele Române a căpătat un *quasi* drept de protectorat. La 1775, când Austria ne răpeşte fără nici un drept Bucovina, ea, ca protectoare ce acum ne era, nu se amestecă şi nici măcar nu protestează. La 1812, după războiul ei cu Turcia, prin Pacea

de la Bucureşti ne răpeşte Basarabia, corupând cu bani şi cu moşii pe grecii Panaitache şi Dimitrie Moruzi, care reprezentau şi apărau interesele otomanilor. Ei voiau atunci să ne mai răşluiască şi Moldova până la Şiret.

La 1853, ţarul Nicolae I, care tindea la împărăţia Turciei, statorniceşte chiar o înţelegere cu Austria şi caută să prindă în mrejele sale şi pe Anglia. Aceasta, pe lângă că nu se lasă înşelată, cere chiar deslușiri categorice că el nu va cuceri nimic din Imperiul Otoman. Rusia face Angliei declaraţii asigurătoare de intenţiile ei cele mai nevinovate; totuşi, ocupă în acelaşi timp Principatele Româneşti şi, nu după multă trecere de vreme, dă ultimat la Constantinopole.

Anglia, Franţa, Sardinia se conving de scopurile cuceritoare urmărite de Rusia; se unesc cu Turcia, îi declară război şi, prin înfrângerea Rusiei la Sevastopol, se încheie pacea hotărâtă de Conferinţa de la Paris din 1856, prin care se statorniceşte înapoierea către Moldova a celor trei judeţe din sudul Basarabiei limitrofe cu gurile Dunării, se interzice Rusiei dreptul de a avea flotă militară în Marea Neagră, se anulează drepturile ce-şi însuşise

la 1774 de protectorat în Principate şi de intervenţie în Orient pentru protejarea religiei şi Bisericii Ortodoxe. Existenţa Principatelor Române este pusă sub protecţia celor şapte puteri ce formează conferinţa: Anglia, Franţa, Rusia, Turcia, Austria (în urmă Austro-Ungaria), Sardinia (în urmă Italia), Prusia (în urmă Germania), păstrân- du-se suzeranitatea Turciei, sub o formă mai mult efemeră. Tot atunci s-au alcătuit şi fixat bazele pe care s-a putut întemeia statul român la gurile Dunării.

Pentru asigurarea comerţului internaţional ce se făcea pe Dunăre la Marea Neagră s-a înfiinţat o Comisiune Europeană a Dunării între Galaţi şi Sulina, care trebuia să reguleze şi să întreţină libera navigaţiune în bună stare. Aşa am scăpat şi noi de pacostea protectoratului creştin care ne ameninţa existenţa.

La 1878 avem tratat scris şi legal învestit cu toate formalităţile cerute de dreptul internaţional, prin care ni se garanta integritatea teritoriului. La momentul de grea cumpănă când împăratul, moştenitorul şi marele comandant al armatei, cu

armata rusească cu totul, fugeau ameninţaţi a se îneca în Dunăre, le-am venit în ajutor, la rugămintea lor disperată: „Veniţi, căci cauza creştinătăţii este pierdută".

La 1878 am trecut Dunărea cu armata noastră bine disciplinată, turcii s-au oprit şi s-au întărit în Plevna, iar ruşii au scăpat de înfrângere şi de ruşine. Ca răsplată ne-au răpit din nou judeţele din sudul Basarabiei, ce ne fuseseră înapoiate de Conferinţa de la Paris din 1856, după Războiul Crimeii. Când, în urmă, generalul prinţ Iancu Ghica, ministrul nostru la Petersburg, le-a amintit clauza tratatului care ne garanta integritatea teritoriului, au avut neobrăzarea să-i răspundă că tratatul a fost făcut contra duşmanilor comuni, nu şi contra lor. Toate ocupaţiile armatei ruseşti în Principate, sub scutul apărării creştinătăţii faţă de păgâni, n-au fost decât epoci de jafuri, de asuprire, de umilinţă şi scurgere de pâraie de lacrimi stoarse din ochii poporului.

Acestea sunt adevărurile ce ni le arată istoria!

Frica de Rusia a stăpânit pe strămoşii noştri, ea ne-a stăpânit pe noi şi să dea Dumnezeu ca cel puţin urmaşii noştri să fie scutiţi de dânsa.

Imperiul rus, prin dezvoltarea şi organizarea ce-şi însuşeşte, devine una din marile puteri pe continent şi ea provoacă neliniştea la celelalte puteri, mai ales Franţei, dezvăluindu-şi năzuinţele cuceritoare ce are în Orient. La Ministerul de Externe francez sunt în arhiva sa preţioase documente doveditoare din partea însărcinaţilor francezi în Principatele dunărene între anii 1776 până

la 1851, de tendinţele ruseşti de a ne cuceri. Amicul meu Radu Rosetti Răduceanu de la Căiuţi a publicat o broşură: *Acţiunea politicii ruseşti în ţările române povestită de organele oficiale franceze*. O recomand ca să fie citită cu tot dinadinsul de toţi acei ce-şi iubesc ţara şi sunt români adevăraţi.

b. Austro-Ungaria faţă de noi

Austria, vecina noastră de la vest, după ce a fost scăpată prin victoriile prinţului Eugen contra turcilor şi contra francezilor, ne purta sâmbetele, după cum zice zicătoarea populară.

La împărţirea Poloniei, ea luase Galiţia şi pretindea să aibă drepturi de stăpânire în jos până în Carpaţi.

Foloasele ce decurgeau pentru Rusia din Tratatul de la Kiuciuk-Kainargi din 1774 o îndeamnă şi pe ea după un an, la 1775, să ne răpească Bucovina, judeţe moldoveneşti unde erau tezaurele trecutului nostru istoric şi unde fuseseră aşezările şi mormintele marilor noştri domnitori pământeni, sub pretext de a fi servit ca intermediară la încheierea păcii ruso-turce de la 1774 şi sub alte copilăreşti pretexte. Diplomaţia iezuitică şi lipsită cu totul de scrupule a Austriei a continuat pururea a intriga în Principate şi la Constantinopol contra intereselor statului român. Ea dorea să pună mâna pe gurile Dunării sub pretextul de a asigura şi a dezvolta comerţul Europei Centrale la Marea Neagră. De fapt însă, căuta să-şi anexeze Principatele noastre dunărene. Acest plan nu se putea executa din cauza Imperiului rus, care, la rândul lui, se considera ca apărătorul legitim al religiei ortodoxe şi al populaţiunilor consângene slave din Peninsula Balcanică, dar care, de fapt, dorea a se coborî la Dardanele şi a ocupa Constantinopolul.

Necesităţile politice europene de a nu lăsa Orientul să devie rusesc sau austriac ne-au scăpat de dominaţia fie a unuia, fie a celuilalt vecin. Austria, perfidă ca totdeauna în politica ei, nu a lipsit în decursul vremii a se uni cu Rusia. La 1853 ştie să îndepărteze războiul de la hotarele ei şi sileşte pe aliaţi să se coboare în Rusia pe mare, iar ea ocupă Principatele ca să le garanteze să nu fie copleşite de nimenea; desigur că nu acesta i-a fost scopul.

Conferinţa de la Paris, din 1855 şi 1856, care statorniceşte pacea cu Rusia, hotărăşte ca cele trei judeţe din sudul Basarabiei să fie redate Moldovei, flota rusească din Marea Neagră să fie retrasă şi fără să fie înlocuită cu alta; iar pentru Principate se statornicesc principii pe baza cărora ele se pot organiza sub protecţia celor şapte puteri ce au luat parte la conferinţă. Tot atunci, la Paris, s-a înfiinţat

Comisiunea Europeană Dunăreană, cu atribuţiunea de a priveghea şi a face lucrările necesare pentru înlesnirea navigaţiei în Delta Dunării. Tot ce mai rămânea duşmanilor noştri de executat era de a ne împiedeca

în dezvoltarea noastră politică şi economică, ca pururea să rămânem, de se putea, ţări dependente şi tributare lor.

Oamenii cari au aşezat temelia României au avut bine dezvoltat simţul datoriei pentru binele general şi al iubirii de ţară. Ei nu au fost nici arivişti, nici cointeresaţi, nici înflăcăraţi din fondurile secrete străine; erau români cu drag de moşia strămoşească, cari se sacrificau pe ei şi avutul lor.

Toate greutăţile ce ni s-au pus la clădirea statului de Rusia, Austria şi Turcia au fost înlăturate de voinţa unanimă a conducătorilor noştri. Străinii s-au găsit pururea în situaţia de a înregistra fapte îndeplinite.

Trebuie să se ştie că, în faţa rezolvării problemelor naţionale, dezbinările dintre conducători dispăreau, toţi erau imiţi într-o singură voinţă şi au dovedit că nu-i dezbina interesul câştigului ilicit şi personal, ci toţi erau animaţi de dorinţa şi emulaţia care să aducă mai multe, mai sincere şi mai prielnice servicii patriei. Comisiunea Europeană Dunăreană a fost primită cu bucurie de noi, deşi ea însemna o ştirbire a drepturilor de suveranitate, ca riveran; ea însă garanta dezvoltarea comerţului pe Dunăre şi mare. De la 1814 la Viena, Europa hotărăşte libertatea comerţului pe întreaga Dunăre navigabilă de la Ulm în jos. Dezvoltarea şi asigurarea traficului cerea lărgirea şi adâncirea fluviului şi lucrări serioase la Porţile de Fier, precum şi asigurarea navigabilităţii Deltei Dunării. Austria, interesată a domina parcursul Dunării, nu a făcut nimic; iar Rusia, care prin răpirea Basarabiei devenise riverană având braţul Chiliei, lăsase benevol împotmolirea gurilor Dunării la vărsarea lor în mare. Din tot tratatul de pace ce a urmat la 1814 şi 1815 după înfrângerea lui Napoleon I, noi ne-am ales cu consfinţirea jafului ce ni s-a făcut: răpirea Basarabiei.

Cancelar al Imperiului Austro-Ungar în 1876 era contele Iuliu Andrassy, bărbat de stat de o incontestabilă valoare. El a înţeles că România nu putea fi anexată. Dualismul Austro-Ungar, înjghebat la 1866, ar fi fost zdruncinat prin preponderenţa ce ar fi luat elementul românesc faţă de celelalte naţionalităţi din cosmopolita Dublă Monarhie, dacă la românii din Monarhie s-ar fi adăugat şi cei din România liberă. De aceea, s-a renunţat

la gândul anexiunii şi s-a căutat a se apropia România ca prietenă la

politica austro-ungară.

Contele Andrassy, după secole, ne recunoaşte dreptul de a încheia cu Austro-Ungaria un tratat comercial pe timp de io ani, cu toate protestările Turciei, care ne considera pe nedrept vasalii ei, întrucât prin tratatele încheiate cu dânsa noi nu renunţaserăm niciodată la autonomia noastră. Convenţia, deşi încheiată pe io ani, n-a putut rămânea în vigoare decât câţiva ani, din cauza şovinismului unguresc, care, prin şicane, căuta să ne subjuge economiceşte.

Contele Andrassy părăsise puterea încă de la 1879; cei ce l-au urmat erau departe de concepţia acestui mare bărbat de stat. Pentru noi acest lucru a fost un noroc; am impus şi am susţinut cu demnitate un război vamal, care ne-a scăpat cu desăvârşire de rapacitatea ungurească, dându-ne prilejul să ne emancipăm cu totul economiceşte faţă de întreaga Europă. Oamenii politici din Dubla Monarhie părăsesc politica de prietenie inaugurată de contele Iuliu Andrassy faţă de noi, se revine, pe lângă dezlănţuirea şovinismului unguresc faţă de populaţia românească din Regatul Sf. Ştefan, şi la vechea tendinţă politică de a ne subjuga prin împiedicarea dezvoltării noastre politice şi economice.

La 1880 se prezintă rezolvirea articolelor 53, 54 şi 55 ale Tratatului de la Berlin relativ la regulamentele de poliţie fluvială şi de supraveghere de la Porţile de Fier până la Galaţi, care trebuiau făcute în înţelegere cu statele riverane: România, Serbia şi Bulgaria de către Comisiunea Europeană a Dunării, ca ele să fie în armonie cu regulamentele de la Galaţi la Marea Neagră. Austro-Ungaria, al cărei teritoriu se termină tocmai la Porţile de Fier, în dorinţa ei acaparatoare, a încheiat cu Serbia o convenţie pentru aplicarea unui regulament de navigaţie în apele comune ale Dunării, ca astfel să facă parte din comisiunea riveranelor ce s-ar crea. România, care prin Tratatul de la Berlin făcea şi ea parte acum din Comisiunea Europeană Dunăreană cu egale drepturi ca şi celelalte puteri, se opune, întrucât Austro-Ungaria nu era deloc riverană pe întreaga întindere de la Porţile de Fier până la Galaţi.

Reprezentantul Franţei, dl. de Barrere, face o propunere în 1882, ce se admite de Comisiunea Dunăreană, prin care se creează o comisiune mixtă de riverani cu Austro-Ungaria ca prezidentă cu vot hotărâtor. România rămâne singură contra acestei deciziuni. Spre norocul nostru, puterile Comisiunii Europene Dunărene se isprăvesc în 1883 şi Congresul de la Berlin hotărăşte ca la acea dată să se întrunească o delegaţie a conferinţei spre a examina situaţia şi a hotărî, în cunoştinţă de cauză, nevoia prelungirii.

Conferinţa s-a întrunit în primăvara anului 1883 la Londra, unde speram a fi admişi şi noi, care eram acum independenţi şi aveam delegatul nostru în Comisiunea Dunăreană Europeană ca şi celelalte puteri. Anglia şi Italia au fost de părere să ni se admită cererea ce făcusem de a fi admişi, pe când Germania s-a opus, întrucât nu luasem parte nici la Conferinţa de la Paris, nici la Congresul de la Berlin. La 10 martie 1883, când s-a încheiat protocolul de prelungire a Comisiunii Europene Dunărene, s-a aprobat şi propunerea Franţei, făcută în comisiune de dl. de Barrere. Aşa că Austriei i s-a dat deplină satisfacţiune; contele Karoly[1], ambasadorul austro-ungar, a cerut Conferinţei să hotărască şi mijloacele de execuţiune a hotărârii luate. Reprezentantul Germaniei a arătat că conferinţa ambasadorilor era o delegaţiune cu atribuţiuni limitate a Congresului de la Berlin şi nu avea cădere să introducă inovaţii ce nu ar fi fost prevăzute în tratatul de pace.

Aşa am scăpat de jugul ce ni se impunea la dezvoltarea noastră economică. Franţa a rămas cu faimoasa propunere Barrere, Austro-Ungaria cu satisfacţia de a face parte de drept dintr-o comisiune mixtă a parcursului Dunării în afară de hotarele ei, iar noi şi cu ceilalţi riverani am rămas stăpâni absoluţi pe fluviul nostru.

Natural că această situaţiune ridicolă a Austro-Ungariei a îndârjit şi mai mult pe conducătorii politicii de la Viena şi Budapesta, încât neajunsurile şicanatoare contra noastră s-au

[x]) Alajos Kârolyi (1825-1889), diplomat; ambasador al Austro-Ungariei la Londra între 1878 şi 1888.

înmulţit, în credinţa că în cele din urmă vom fi siliţi să cedăm. Toate încercările făcute, ca şicanele cu tratatul de comerţ şi cu scuzele impuse pentru toastul ridicat în iulie la Iaşi de deputatul Petre Grădişteanu[1], nu ne-au silit a ceda. Am intrat prin învoirea noastră liberă ca egali în Tripla Alianţă.[2] Austro-Unga- ria ar trebui să renunţe la dreptul ce i se conferise de Europa prin propunerea franceză Barrere. Noi ne-am dezvoltat ca stat, politiceşte şi economiceşte, fără a ne preocupa prea mult de intrigile de la Ballplatz.

La 1891, Ungaria, care în şovinismul ei nu şi-a înţeles menirea ce o avea în mijlocul popoarelor de rase străine de care era înconjurată, se pregătea să sărbătorească mileniul de când venise în Europa. Popor fanatic şi arogant, ungurii nu pot concepe existenţa celorlalte naţionalităţi şi voiesc să transforme în unguri naţiunile băştinaşe din Regatul Sf. Ştefan. Eră de persecuţiuni barbare începe

contra populaţiei române. Aceasta, disperată, se vede silită să se adreseze împăratului printr-un memoriu, în care arată cu demnitate toate suferinţele ce îndură, cerându-i dreptate. împăratul nu primeşte delegaţia şi guvernul ungar dă în judecată comitetul Partidului Naţional Românesc, care este condamnat la închisoare, pentru a se fi plâns împăratului, iar nu regelui Ungariei. Această lovitură sălbatică are o repercusiune serioasă în Regat.

Tot la 1891 se formează la noi Liga Culturală pentru Unitatea tuturor Românilor; faţă de cele ce se petreceau în regatul vecin, această Ligă avea un câmp deschis şi prielnic pentru a face propagandă în ţară şi străinătate. Din nenorocire, politicianismul, care ne-a împiedicat aşa de mult la o organizare mai solidă a statului decât aceea ce posedăm, s-a amestecat în conducerea Ligii.

x) Intr-un discurs rostit cu ocazia dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare din Iaşi, la 5/17 iun. 1883, senatorul Petre Grădişteanu şi-a exprimat îngrijorarea cu privire la soarta românilor din Bucovina şi Transilvania şi speranţa că regele va şti să-i aducă sub sceptrul său. Aşa-zisul „incident Grădişteanu" a tensionat puternic relaţiile cu Austro-Ungaria. 2) în aprecierea lui Kostaki Lupu se întrezăreşte o nuanţă subiectivă. România nu a făcut parte din Tripla Alianţă ca membru cu drepturi egale.

Liberalii, când nu sunt la guvern, nu au noţiunea de a face opoziţie politică cinstită, încât chiar şeful Partidului Liberal a cerut guvernului conservator în Senat, la 1893, să întervie la Viena şi să facă pe samsarul cinstit pentru a înceta persecuţia contra românilor.

Natural că, cu toată durerea ce o resimţeam pentru suferinţele ce îndurau fraţii noştri din Ungaria, noi nu puteam să ne amestecăm în afacerile interne ale statului maghiar, cu atât mai mult cu cât numai la aluziile ministrului Dublei Monarhii la Bucureşti, făcute lui Al. Lahovary, ministrul nostru de externe la acea vreme, că Liga Culturală ar fi un ferment de iredentism, acesta, cu demnitatea ce-1 caracteriza, i-a arătat însemnătatea pur naţională a „Ligii" şi că ea, fiind o instituţie strict naţională într-un stat independent, nu poate fi înrâurită în îndeplinirea scopului în care s-a înfiinţat de nimeni, şi mai puţin de străini.

La 1894 ne găseam la Viena pentru a ne duce la băi: Petre P. Carp, ministrul domeniilor, spre Vichy, Menelas Ghermani, ministrul de finanţe, şi cu mine spre Karlsbad.

Dimineaţa, pe la ora 10 a.m., la Grand Hotel în camera lui Petre Carp, eram câteşitrei, când se anunţă contele Golu- chowsky, cancelarul Austro-Ungariei, fost mulţi ani ministru plenipotenţiar al Dublei Monarhii la Bucureşti şi care ne cunoştea pe toţi destul de

bine, iar cu P.P. Carp era chiar prieten. El, intrând, se scuză de a nu putea sta mult, deşi ar avea de vorbit cu noi, ne invită însă pentru a doua zi la dejun în Prater la Venedig în Wien, la restaurantul Bellevue. Eu, natural, mă îngrijeam a nu fi indiscret şi voiam să mă scuz. Contele însă îmi spune: „Am stat destul timp în România; vă cunosc îndeajuns şi ştiu că sunteţi dintre prietenii intimi ai lui Carp, vă rog deci să veniţi". A doua zi, la 12V6 p.m., eram cu toţii reuniţi la dejunul la care fusesem invitaţi. Conversaţia urmată a fost foarte interesantă şi nu fără a fi fost presărată cu piper.

Cancelarul se plângea de greutăţile ce întâmpina din cauza şovinismului încăpăţânat al ungurilor. El căuta întru câtva să-şi arate dorinţa lui de a i se da un ajutor, punându-se la noi o stavilă Ligii Culturale. P.P. Carp îi spune pe de-a-ntregul,

cum ştia el să vorbească: „Aţi dori să oprim o instituţie cu menire patriotică, creată anume pentru a face pe şoviniştii unguri să înţeleagă că au trecut timpurile lui Atila. Nici un român care îşi iubeşte neamul nu se va atinge de această instituţie. Ceea ce se poate face este să ne retragem noi de la guvern. Cum conservatorii sunt şi buni patrioţi, şi oameni de ordine, ei, ieşind din guvern, nu se vor scoborî să facă opoziţie exploatând Liga. Cere, în schimb, să se elibereze românii închişi în Ungaria în afacerea memorandumului".

Goluchowsky, după o pauză, a răspuns că imediat va vedea pe împărat şi speră să dea un răspuns satisfăcător. P.P. Carp şi-a amânat plecarea cu 48 ore. A doua zi, ambii prieteni s-au întâlnit şi s-a stabilit că regele nostru să facă o vizită la Ischl, unde împăratul îl va primi cu toată cordialitatea şi onorurile cuvenite, anunţându-i eliberarea românilor din Ungaria. O mică modificare a avut loc mai în urmă, la sosirea regelui nostru: după îndeplinirea protocolară a primirii, împăratul i-a comunicat că prezidentul Consiliului de Miniştri al Ungariei i-a cerut graţierea românilor închişi pentru memorand. De fapt ungurii, în îngâmfarea lor, nu voiau să aibă aerul de a fi cedat regelui României şi s-a amânat eliberarea celor închişi până ce regele s-a întors în ţară.

Noi, românii din regat, voiam să-i vedem eliberaţi pe cei ce sufereau, fără a ne ambiţiona la îndeplinirea unor anumite formalităţi. Românii au fost eliberaţi şi, la 1895, conservatorii s-au retras de la guvern fără nici o zguduire internă, bucu- rându-se de întreaga încredere a Parlamentului, a ţării şi a Coroanei pentru opera serioasă ce o îndepliniseră. Multă lume a rămas atunci nedumerită de ce s-a retras guvernul. S-a înlăturat o intervenţie, fie chiar amicală, de amestec străin în afacerile noastre interne, s-a apărat existenţa Ligii Culturale pentru unitatea tuturor românilor

şi, ceea ce a fost în adevărat un mare triumf pentru tânărul şi micul nostru regat, fruntaşii români ardeleni au fost eliberaţi după cererea noastră, fără a-i umili sau a-i expune la persecuţiile barbare ungureşti. Aşa ştiau să procedeze conservatorii, fără zgomot, când interesele neamului erau în joc. în 1895, toamna, vin liberalii la putere

şi imediat sunt supuşi la umilinţa de a reveni asupra discursurilor şi agitaţiilor din timpul opoziţiei. Şeful partidului şi al guvernului este silit în prima întrunire de la 13 octombrie
1895, la Iaşi, să ţină un discurs care mai înainte a fost corectat de contele Welserscheim, ministrul plenipotenţiar al Dublei Monarhii la Bucureşti.[1]

Contele Goluchowsky înţelegea însă greşeala ce se face de a indispune România, aliată atât de necesară, şi sfătuieşte pe bătrânul monarh ca, după inaugurarea lucrărilor de la Porţile de Fier, să meargă la Bucureşti şi Sinaia, spre a face o vizită Curţii noastre regale. împăratul cu cancelarul său, în
1896, sosesc în Bucureşti. Primirea împăratului a fost călduroasă şi demnă. A urmat o revistă militară comandată de M.S. Regele Carol I.

Ungurii nu înţeleg în şovinismul lor să nu tragă foloase din această vizită; ei obţin ca împăratul, în tot timpul şederii sale în România, să nu poarte decât uniforma de general de honvezi, iar reîntoarcerea vizitei regelui nostru să aibă loc la Budapesta.

în anul următor, 1897, regele Carol, însoţit de primul său ministru şi ministrul de externe, s-au dus la Budapesta, unde au avut o primire strălucită. La plecare a fost însă silit a decora pe Jeszensky, procurorul general din procesul memorandului, cu Coroana României în gradul de Mare Ofiţer. Nici cu această ocazie nu s-a dezminţit ura ungurilor contra românilor. Iar politica liberală, făcută în opoziţie, primeşte o nouă şi grea lovitură prin contrasemnarea decretului de decorare a lui Jeszensky, tocmai de şeful liberalilor, care în opoziţie asmuţea lumea contra conservatorilor, făcând politică internaţională.

La 1899, liberalii cad în mod ruşinos de la guvern, din cauză că refuzaseră să plătească renta şcoalelor române de la Braşov, după cererea Ungariei. Conservatorii vin la guvern cu Gheorghe Gr. Cantacuzino[2] ca şef. Ungurii intervin şi, numaidecât, graţie demnităţii şi patriotismului acestui om de seamă, tratativele

[1]) Prin acel discurs, şeful noului guvern liberal, Dimitrie A. Sturdza, retracta mai tot ce susţinuse până atunci, în opoziţie fiind, pe tema Transilvaniei. [2]) Gheorghe Cantacuzino, zis „Nababul" (1832-1913), om politic

se conduc cu iscusinţă şi se stabileşte de comun acord cu Kolo- man Szell, şeful guvernului ungar, să se depună un titlu de rentă română pe 99 ani la o bancă din Budapesta, având dreptul Mitropolia din Sibiu să ridice cupoanele spre a le da şcoalelor din Braşov.

Toţi cei ce simţeau româneşte au regretat mult faptul că Liga Culturală se lăsase a servi drept instrument politicianismului unui partid politic şi a pregătit ţării dureroase umilinţe prin care a trecut neamul în epoca nefastă de guvernare liberală de la 1895-1899.[1]

Tot atât de mult trebuie regretată atitudinea Ligii de a complace diferiţilor cameleoni politici; această atitudine ne-a lipsit de roadele la care cu toţii ne aşteptam. La 1914, izbucnirea războiului mondial a găsit poporul nepregătit sufleteşte în vederea direcţiei de urmat. Aşa numai se explică de ce banii străini au avut o atât de mare înrâurire în dezvoltarea sim- ţămintelor patriotice pentru război şi acum suferim de cea mai desfrânată corupţie pe care istoria neamului a înscris-o în cartea ei.

Slăbiciunea Austriei şi şovinismul nemăsurat şi barbar ungar faţă de populaţia românească băştinaşă din Ungaria au contribuit şi la menţinerea urii dintre două aliate menite să trăiască în armonie şi să formeze un zid de apărare în contra cotropitoarei forţe slave de la nord.

La Budapesta, trufia întuneca judecata şi numai acum, cu cât timpul se va mai scurge, vor simţi răul ce s-a făcut. Noi, cu toate suferinţele morale îndurate din partea purtării maghiarilor, am beneficiat de siguranţa şi liniştea ce ne-a procurat timp de 33 ani alianţa cu Puterile Centrale şi ne-am dezvoltat din punct de vedere politic şi economic.

[x]) **Trăind şi bucurându-mă de întregile mele facultăţi mintale, voi aduna notiţele ce posed, spre a descrie perioada 1881-1888 (n. a.).**

c. Franţa faţă de noi

Dragostea noastră neputând-o da vecinilor, o îndreptasem către Franţa, cu al cărei popor ne simţeam înrudiţi, după părerea mea, mai mult prin cultura şi civilizaţia romană ce le-a fost imprimată lor ca şi nouă. Noi am avut pururea afecţie pentru acest popor ager, inteligent, brav şi generos în concepţiile lui. Din nenorocire,

francezii nu ne-au recunoscut ca latini, decât poate după războiul oriental, când se lucra cu seriozitate la pregătirea revanşei, în scop de a ne utiliza. Guvernele franceze nu ne-au venit niciodată în ajutor la nevoile noastre, pururea am fost lăsaţi pradă acelora ce ne jefuiau. îndrumată de către trimişii ei în Principate între anii 1766-1851, Franţa era pusă în curent de uneltirile ce se urzeau de Rusia contra noastră, dar nu a luat nici o măsură spre a ne proteguí sau spre a ne apăra.

La 1808, Napoleon I, la Erfurt, printr-un tratat secret încheiat cu ţarul Alexandru I, cedează Principatele Române Rusiei.[1] Cu ce drept? Consecinţa a fost că, la 1812, prin încheierea Păcii de la Bucureşti, ni se ia Basarabia de către ruşi. Turcia nu mai putea avea mare încredere în Franţa, prietenă binevoitoare, care o înşală încheind tratate secrete cu cel mai de seamă duşman al ei, care poate să o distrugă.

La 1853, Războiul Crimeii, în care Franţa a fost nervul conducător, a fost făcut din cauză că se convinsese că ţarul Nicolae I se pregătea să împartă Orientul cu excluderea Franţei. Nu se poate tăgădui că împăratul Napoleon III, proclamând principiul statelor bazate pe naţionalităţi, nu ne-a dat tot ajutorul său la unirea Principatelor, cu toate că acelaşi Napoleon III, care prin consulii ce a avut la Iaşi şi Bucureşti ne-a încurajat în lupta unirii şi a stăruit personal pe lângă regina Victoria a Angliei de s-au anulat alegerile Divanului ad-hoc, ales sub presiunea lui Vogoride la 1859, ne-a oferit Austriei, drept compensaţie pentru Veneţia ce urma să fie cedată Italiei. Franţa avea nevoie de prietenia Italiei, căreia îi luase provinciile Alpilor Maritimi

x) Principatele Române se aflau sub suzeranitate otomană. Din punct de vedere juridic, Franţa nu putea ceda Rusiei aceste provincii.

prin Tratatul de la Zurich din 1859 Şi Prea puţin o preocupa ţările valahilor.

Austria n-a acceptat tranzacţia; ea se temea de Rusia, amică cu Prusia, care desigur, intervenind, ar fi făcut pe Austria să piardă Boemia, fără ca Austria să aibă măcar siguranţa de a putea stăpâni Principatele Române.

Mulţumită nereuşitei intervenţiei făcute la 1859 către Austria, noi, românii, trebuie totuşi să fim recunoscători lui Napoleon III de tot sprijinul ce ne-a dat de la 1856 încoace, de ne-am putut închega ca stat.

în 1878, la Congresul de la Berlin, când s-a statornicit tratatul de pace între Rusia şi Turcia, nouă ni se recunoscuse de către acest

congres independenţa pentru sacrificiul de sânge ce făcusem şi pentru dovada ce dădusem că suntem un element de ordine la pragul Orientului; Franţa însă, prin reprezentantul ei, dl. de Waddington, s-a opus, condiţionând recunoaşterea independenţei noastre de admiterea la cetăţenie a tuturor acelora ce nu ar fi de rit creştin (a evreilor). Această clauză impusă de Franţa a dat loc la grele frământări înlăuntru şi în afară, până s-a putut găsi formula constituţională a articolului 7 din Constituţie, care nu s-a admis decât cu ajutorul Germaniei. Aşa am reuşit a ni se recunoaşte independenţa la care prin nici un tratat al nostru nu renunţasem, dar care ni se tăgăduia în mod nelegal de către Turcia, cu care tratasem spre a fi apăraţi de duşmani. Dar chiar acum, la 1919, aliata noastră Franţa a încercat să ne conteste independenţa de care ne bucuram şi pe care ne-a recunoscut-o vreme de 41 ani şi în baza căreia am semnat tratatul din august 1919.[1]

La 1881-1889, când Austria voia să ne subjuge economiceşte prin amestecul ei în Comisiunea de supraveghere şi poliţie fluvială de la Porţile de Fier până la Galaţi de-a lungul scurgerii Dunării, în afară de teritoriul ei, Franţa a găsit cu cale să formuleze ea o propunere prin reprezentantul ei, de Barrere, care

[x]) în 1919 la Paris ni s-a contestat independenţa, deşi graţie ajutorului ce am dat la Mama prin neutralitatea noastră binevoitoare, şi la 1916 prin intrarea în acţiune alături de Antanţă, am scăpat-o de a fi învinsă (n. a.).

a rămas celebră şi căreia autorul i-a imprimat numele său, propunere care consimţea cu prisosinţă cererile austro-ungare şi subjugarea noastră.

Nu mai este nevoie să amintim ruşinea ce ni s-a impus prin Tribunalul arbitrar în procesul Hallier.[1] R. Poincare, preşedinte în urmă al Republicii Franceze, om de seamă al ţării sale, a parvenit, prin influenţa de care dispunea în Franţa, să impună ţării noastre o umilinţă degradatoare de a nu se judeca înaintea instanţelor judecătoreşti constituite ce aveam, ci să se creeze un tribunal ad-hoc, în faţa căruia noi, românii, în ţara noastră, a trebuit să ne apărăm, în limba franceză, dreptul de a nu fi spoliaţi de un antreprenor puţin scrupulos, prieten al lui R. Poincare.

La 1912-1913, în timpul războiului oriental, întreaga presă franceză, bine plătită, ne-a tratat de barbari, de laşi şi de bandiţi, lăudând şi slăvind caracterul şi calităţile bulgarilor.

Din punct de vedere financiar, în tot timpul refacerii noastre nu am avut nici un ajutor; la cererile noastre am întâmpinat un refuz sau mari greutăţi. Nu vreau să amintesc de împrumuturile oneroase

cu garanţii de amanete, Stern şi Oppenheim[2], a căror greutate a apăsat mult pe umerii noştri până ce le-am văzut achitate.

Franţa nu a făcut şi nu face politică de simpatie. Aceasta ar trebui să servească de lecţie sentimentalilor ce sunt de bună-credinţă între noi. Nu mă gândesc la adevăraţii patrioţi, clienţi ai fondurilor străine.

[x]) Afacerea antreprenorului francez Adrien Hallier urmărea modernizarea portului Constanţa. Proiectul a fost un eşec, de vină fiind atât constructorul francez, dar şi sensibilităţile financiare ale unor lideri politici de la Bucureşti. Statul român a pierdut o sumă consistentă de bani, evaluată la acea vreme la peste 20 de milioane de lei. [2]) Odată cu controversatele împrumuturi (cu dobânzi foarte mari) Oppenheim şi Stern, contractate în 1864, respectiv 1866, statul român primea acces la băncile din străinătate; cu ajutorul acestor credite s-au asigurat, printre altele, acoperirea deficitelor bugetare şi construirea podurilor de fier şi a căii ferate Bucureşti-Giurgiu.

d. Germania faţă de noi

Munca săvârşită de generaţia oamenilor de seamă ai ţării, până la 1866, este o operă titanică. Cu toate marile greutăţi contra cărora a avut de luptat în afară şi înlăuntru, cu toată lipsa de numerar, cu toată sărăcia celei mai bogate ţări, ei au realizat Unirea Principatelor; secularizarea averilor mănăstireşti pământene şi străine, ceea ce a dat statului o bogăţie teritorială de miliarde; împroprietărirea clăcaşilor, fără zguduire socială; anularea dreptului consular; emanciparea justiţiei; desfiinţarea tutelei străine din Convenţia de la Paris; întemeierea învăţământului. întronarea paşnică la domnia României a unei dinastii ereditare din o casă domnitoare europeană, care să nu ne fie vecină, a fost încoronarea acestei opere măreţe, prin care s-au întărit şi asigurat temeliile statului nostru, ca stat constituţional şi independent.

La 1866, după restaurarea[1] domnitorului pământean Alexandru loan Cuza, cu toate urzelile intrigilor Austriei, Rusiei şi Turciei, urmând sfatul lui Napoleon III, am ales ca domnitor al Principatelor pe prinţul Carol de Hohenzollern, un vlăstar din familia domnitoare în regatul prusian şi înrudit cu Napoleon III.

Tânărul prinţ, după ce a obţinut învoirea şefului Casei de Hohenzollern, regele Prusiei,[2] a venit cu hotărârea fermă de a depune muncă, inteligenţă şi devotament la îndeplinirea delicatei misiuni ce i se încredinţase.

[x]) Corect: „răsturnarea". [2]) Mite Kremnitz, scriitoarea care publica la

Berlin, în 1903, biografiile regelui Carol I şi a reginei Elisabeta, consemna că în Casa Princiară de Hohenzollern precumpăneau nedumeririle asupra venirii prinţului Carol la tronul României. Regele Prusiei, capul familiei şi mai târziu împărat al Germaniei, părea de-a dreptul descumpănit. Prim-ministrul Prusiei în acea vreme, nimeni altul decât Otto von Bismarck, viitorul cancelar al Germaniei unificate, i-a spus prinţului Carol, arătându-şi temerea că încercarea lui în România putea să dea greş, că drumul înapoi îi va fi totdeauna îngăduit şi, de-ar trebui să se întoarcă în patrie, onoarea îi va rămâne neştirbită. V. Mite Kremnitz, *Regele Carol al României. Povestea unei vieţi*, Corint, Bucureşti, 2014, pp. 31-32.

Prinţul intră în ţară după lungi peripeţii. Anul 1866 este un an de secetă şi de foamete; casele statului sunt goale, bugetul, de 50-60.000.000, efemer.

România făcuse progrese gigantice politice, dar economiceşte rămăsese aproape în stare primitivă. Comerţ nu exista, căi de comunicaţie nu aveam, câmpiile noastre bogate serveau de păşuni unor vite fără valoare. Satele, poreclite oraşe, gemeau în noroi; în centrele acestora se puteau îneca vite[1], clădirile erau acoperite cu şindrilă, iar la periferii, cu stuf. în satele pro- priu-zise mai nu existau case, ci nişte simple bordeie, jumătate în pământ. Ferestrele erau microscopice, familiile trăiau îngrămădite, mari şi mici, bătrâni şi tineri într-o cameră sau două, fără igienă, fără pudoare. Eram adevăraţi orientali, ca să nu zic semibarbari.

Tânărul domnitor, după o călătorie de recunoaştere a ţării, în trăsură şi călare, la prima consfătuire cu miniştrii săi, după ce depusese şi jurământul pe Constituţia ce i-a fost prezentată de preşedintele Constituantei, Manolache I. Kostaky de la Epu- reni, a cerut cu insistenţă să se înzestreze ţara cu căi ferate pentru a i se putea valorifica imensele ei bogăţii; fericit început pentru apropierea noastră de civilizaţia occidentală.

Dificultăţile ce se iscă la transformarea noastră economică sunt mari, provoacă nemulţumiri serioase, încât a trebuit simţul bine dezvoltat a îndeplinirii datoriei la tânărul domnitor pentru a nu ne părăsi. E adevărat că, spre cinstea noastră, la momente de grea cumpănă, vlăstare de adevăraţi boieri

***) în 1856, la Bârlad, pe strada Ştefan cel Mare, s-a înglodat un cal, care a fost scos mort. La Bucureşti, în poarta caselor Şuţu, în faţa vestitului Turn al Colţei, nu se putea circula vara din cauza noroiului. Oraşele de astăzi, cari pot concura abia cu satele din Occident, urmează a fi distruse după legile financiare ale ilustrului N. Titulescu, ca să se revie la timpurile preistorice şi să se reîntoarcă spre a trăi iarăşi, în mod amoral, bătrâni şi tineri, bolnavi şi sănătoşi, unii peste alţii, aşa cum din nenorocire se mai petrece chiar astăzi încă prin unele sate. (Vezi legea asupra luxului, relativ la camerile ce o familie pot ocupa.) Creerea islazurilor comunale tind a transfoma bogatele noastre**

câmpii, ce ne-au produs grâul apreciat de lumea civilizată în pârloage de băligi. Nu cu islazuri vom avea vite de valoare! (n. a.).

pământeni s-au pus la dispoziţia suveranului, ca, de comun acord, cu forţe unite să scape ţara şi dinastia (Guvernul Lascăr Catargii, 1871).

Conducătorii politici ai ţării noastre, conştienţi de intrigile străinilor şi de puţinul concurs şi credit ce găseam la popoarele pe cari noi le simpatizam şi pe cari le consideram ca înrudite nouă, s-au gândit a se apropia economiceşte de Prusia, mai în urmă bineînţeles de Germania, ţară ce nu putea râvni la nimicirea noastră economică şi politică. Dimpotrivă, ridicarea, întărirea şi dezvoltarea României îi asigura ei o piaţă serioasă pentru desfacerea produselor industriei sale.

Iată pentru ce principala reţea de cale ferată Vârciorova-Bucureşti-Roman a fost concesionată unui consorţiu prusian, în frunte cu Strusberg. (Peripeţiile prin care a trecut concesia sunt descrise de contemporani în volume...)[1] Noi, cu ajutorul căilor ferate, am intrat în contact cu lumea civilizată din Occident.

Cinci ani după suirea pe tronul Principatelor a prinţului Carol, întreaga politică europeană se transformă prin înfrângerea Franţei şi crearea Imperiului German. Activitatea poli- tico-socială continentală începe a se învârti împrejurul noului imperiu, care dezvoltă o extraordinară putere de muncă spre a-şi crea o industrie menită să concureze bătrânele state industriale.

Propăşirea noastră economică întâmpină enorme greutăţi. Suntem ţara cea mai bogată şi în acelaşi timp ne lipsesc mijloacele băneşti de dezvoltare, deşi cu mare exactitate făceam faţă la toate îndatoririle ce le aveam.

Războiul Ruso-Româno-Turc din 1877-1878 la care luasem parte, spre a ajuta pe ruşi, dar mai ales pentru a dobândi recunoaşterea independenţei noastre, ne făcuse bine cunoscuţi în lume, dar credit de bani tot nu ni se dădea, încât continuam a plăti procente de 12-14%, ca pe vremurile când statul la nevoile sale recurgea la împrumuturi particulare până la suma de 150 lei. (Vezi împrumutul cu zapis al statului, către dumnealui căminarul Constantin Boteanu, din 24 octombrie 1883.)

***) Multiple puncte de suspensie în manuscris.**

Rom&ala făcuse progrese gigantlae poll*

tlc« • Aar woBoaletşt* rlaăeeee aproppe la star*

primitiva. Comerţ au exista # all As eosunlcaţle au

aveam , oaapllle noastre bogate serveam Ae păşuni unor vite fără valoare . Satele , poreollte oraşe, gene au în norolu ; la centrele acestomse puteau Îneca vite $.), slaAlrile erau acoperite eu şindrilă, Iar la periferii eu stuf. Ia satele propriu zise nai nu existau oase cl nişte simple borAeo , Junftta- te In pământ . Ferestrele erau microscopice f familiile trăiau IngrămăAlte , mart. şl mici, bătrâni şl tineri Intr'o cameră sau Aouă t fără Igienă , fără pu floare . Bran adevăraţi orlntall t ca s{l nu sic seni barbari•

tânărul Domnitor , lupă o călltorle de recunoaştere a ţării. In trăsură şl călare , la prl- na consfătuire eu Miniştrii săi. Supă Ae depusese şl Jurământul pe Oonstltuţla ce l-a fost prezentată de Preşedintele Constituanta! Hanoi ache I.Kostaky da la Bpursnl t a cerut ou Insistenţă să se lnsestre- se ţara eu căi ferate pentru a 1 se putea valorifica imensele el bogăţii; fericit Început pentru apropierea noastră de elvlllsaţla occidentală.

Dificultăţile oe se Iscă la tranfoxna- rea bomstră economică sunt marl(provoacă neaulţimftrl serioase , In cât a trebuit simţul bine desvoltat a îndeplinirii datoriei la tânărul Domnitor, pentru

Oonducătorii politici ai ţarii noastre, conştienţi de intrigile străinilor şi de puţinul concurs şi credit ce găseam la popoarele pe cari noi le simpatizam şi pe cari le consideram ca înrudite noua pS'au

gândit a se a;ropia economlceşte de Pro— ei a , a al în urma bineînţeles de Germania , ţar* ce nu putea rârvi la nlaiolrea noastră economica şl politica ; din potriva ridicarea ‹ întărirea şi dee- voltarea României ti asigura el o piaţă serioasa pentru leaf ace re a produselor industriei sale.

lata pentru oe principala reţea de

4>

cale ferata VârcŞrova- Bucure ti - Roman a fost con» cesionata unui consorţiu prusian , în frunte cu Strusberg . (Peripeţiile prin care a trecut conmesla

sunt descrise de contemporani în volume». .....)

Noi , cu ajutorul cailor ferate , am Intrat în contact cu lumea civilizata din Occident .

Cinci **pal** după suirea pe tronul Princip patelor a Prinţului Carol t întreaga p l l t l c ă europeana se transformă prin înfr'ngerea Franţei şl cre- erea Imperiului german , Activitatea politico-socială continentală începe a se învârti inprejurul noului Imperiu , care desvolta o extraordinară putere de muncă s:.re a-şi crela o Industrie menita sa concureze bătrânele state Industriale .

Propăşirea noastră economică întâmpină enorme greutăţi . Suntem ţara cea mal bogată şl In

Congresul de la Berlin ne recunoscuse independenţa, Franţa, prin dl. de Waddington, o condiţionase de admiterea la încetă- ţenire a evreilor domiciliaţi în ţara noastră. Această restricţie a făcut mare vâlvă de nemulţumire în ţară, care se vedea silită, în schimbul sângelui vărsat pe câmpiile Bulgariei, la o umilire şi la un pericol. Căci pe acea vreme era un pericol să introduci în sânul ţării un element mult superior ca spirit de muncă şi economie; aşa că alegerea camerelor constituante în vederea modificării Constituţiei în sensul cerut de Franţa nu a reuşit; ţara şi-a afirmat chiar punctul ei de vedere clar, guvernul ţării avea o

grea situaţie - nu ştia la cine să ceară ajutor pentru a se înlesni recunoaşterea independenţei. Vecinii erau bucuroşi de încurcătura în care ne găseam, iar ţările latine şi cu Anglia erau acelea ce ne impuseseră condiţiunea ce se căuta a se introduce în Constituţia noastră. Ne-am adresat atunci cancelarului german cu rugămintea de a ne ajuta în dobândirea recunoaşterii independenţei noastre.

Din nenorocire, la acea epocă era în litigiu la Berlin chestia obligaţiunilor cu care se construiseră căile noastre ferate. Consorţiul ce luase asupră-şi construirea C.F.R. făcuse o administraţie deplorabilă şi lucrul acesta contribuise la deprecierea acelor obligaţiuni, care toate se găseau în posesiunea populaţiei germane, care şi ea cerea ajutor de la guvernul ei.

Prinţul de Bismarck, după ce a arătat guvernului nostru dificultăţile ce întâmpină din partea poporului german, posesor al acelor acţiuni, a propus ca el să stăruie să ni se accepte independenţa noastră de toate puterile semnatare ale Tratatului de la Berlin, iar statul român, în schimbul acestui serviciu, să răscumpere obligaţiunile C.F.R. Această operaţiune era un sacrificiu bănesc din partea noastră. Conducătorii ţării, chibzuind avantajele şi dezavantajele ce izvorau pentru noi din această combinaţiune, au admis propunerea, cerând însă în acelaşi timp ca guvernul german să ajute statul român în găsirea creditelor necesare, cu care să ne putem ajuta în dezvoltarea noastră economică. Formula articolului 7, înscrisă în Constituţie, a provocat discuţiuni serioase până ce s-a admis atât în afară, cât şi înlăuntru. Lupta a fost aprigă până ce camerele constituante de revizuire au votat-o.

în fine, recunoaşterea independenţei şi a regatului s-a obţinut. Finanţa germană ne-a procurat banii necesari ca împrumuturi de stat, cu care ne-am dezvoltat şi întărit timp de 35 ani. De la 1880 numai, am fost puşi în poziţia de a ne bucura de credit moral ca stat, fără a mai garanta orice operaţie financiară cu ipotecă garantată în veniturile salinelor, vămilor şi a imenselor domenii ce posedam. Prin războiul vamal ce-l avusesem cu Austro-Ungaria ne scuturasem jugul de ani îndelungaţi şi ne arătasem în stare de a ne satisface nevoile noastre numai din industria acestei ţări, aşa că, odată cu deschiderea creditului statului, s-a deschis comerţului nostru, din partea industriei germane, un credit nelimitat. în locul mărfurilor ce se aduceau în care cu boi, pe bani gata, din Austro-Ungaria, Franţa şi chiar mici cantităţi din Anglia, acum ne soseau trenuri întregi cu mărfuri

ieftine şi bune din Germania, pe credit, care, pentru a putea fi desfăcute, au necesitat refacerea oraşelor de altădată, cu casele joase orientale în case mari, cu magazii, unde marfa se expunea şi putea fi văzută pentru a fi vândută. Astfel s-a creat starea de azi a oraşelor noastre, cu pavaj, trotuar, iluminat chiar electric. în fine, ne găseam şi noi în Europa.

Pe lângă mărfurile necesare vieţii casnice şi de toate zilele, ne-au sosit pluguri ieftine (50-60 lei plugul), maşini de tot soiul pentru lucrarea câmpului şi treieratul recoltelor, toate pe credit, care au izgonit de la câmp plugul de lemn, grapa de spini şi treieratul cu cai sau bătutul cu piatra sau cu ciomagul, dându-se posibilitate atât săracului, cât şi bogatului să le cumpere, iar mănoasele noastre câmpii au fost desfundate şi au produs aur, credit şi bogăţie ţării, încât de la un buget de 50-60 milioane, şi acesta pe hârtie, din anul 1866, am ajuns a avea bugetul cu excedente în 1915 de 650 milioane. Leul nostru era pretutindenea căutat cu prima aur. Relaţiunile noastre economice cu Germania au adus acestei ţări foloase reale şi nici un om de bună-credinţă nu va tăgădui că numai mulţumită acestor relaţii noi am grăbit procesul de occidentalizare a ţării. Asemenea lucruri nu au făcut sau nu au înţeles să facă pentru noi nici Franţa, nici Anglia, ba dimpotrivă, ori de câte ori li s-au pre-

zentat ocazii favorabile să ne ajute, ele ne-au sacrificat pururea intereselor Austro-Ungariei.

Recapitulăm: de la alegerea domnitorului Carol de Hohenzollern şi, mai ales, de la intrarea noastră în Tripla Alianţă până în momentul declarării războiului, circa 40 ani, toţi oamenii noştri politici care în acest interval de timp au avut în mâna lor conducerea ţării româneşti n-au avut altă preocupare în politica lor externă decât să menţină bunele relaţii cu Germania. Şi aveau dreptate. Sentimentul recunoştinţei omului cinstit îi îndemna la aceasta. Germania întotdeauna le-a dat mână de ajutor. Progresul ţării româneşti se datoreşte în cea mai mare parte sprijinului Germaniei. Istoria, judecând domnia destul de lungă a regelui Carol, nu va putea trece cu vederea peste aceasta. Astfel, Ion C. Brătianu, Lascăr Catargii, Mihalache Kogălniceanu, Al. Lahovary, D.A. Sturdza, P.P. Carp şi toţi bărbaţii politici din timpul domniei regelui Carol I au condus ţara la progres pe tărâmul economic şi politic, bazaţi pe sprijinul puternic al Germaniei, aliată cu Austro-Ungaria, Italia şi cu noi.

Ei n-au adoptat nici o clipă politica fatalistă, cu nădejdea în sprijinul lui Dumnezeu, şi nici politica sentimentală de rasă. S-au

temut, desigur, că Dumnezeu este prea sus, iar Franţa prea departe.

DECLARAREA RĂZBOIULUI EUROPEAN

în ajunul Marelui Război, Europa era împărţită în două grupări distincte: una, formată sub auspiciile lui Bismarck - alianţa defensivă a statelor doritoare să menţină pacea pentru a se întări şi a se dezvolta politiceşte şi economiceşte: Germania, Austro-Ungaria, Italia şi România. Cealaltă, Antanta Cordială, urzită şi închegată de regele Eduard VII al Angliei, în scop de a împiedica concurenţa industrială germană, precum şi năzuinţa acesteia de a figura ca mare putere maritimă, întâlnindu-se cu ura de revanşă a Franţei şi cu tendinţa de expansiune imperialistă rusească: Anglia, Franţa şi Rusia.

Panslaviştii ruşi caută a se folosi de orice ocazie ce li se prezintă ca să se scoboare neîmpiedicaţi de puterile occidentale la Marea Mediterană; de aceea încearcă, după tradiţionalele obiceiuri, să asmuţească prin intrigi popoarele slave din Orient, spre a justifica intervenţia Rusiei.

Franţa, pe de altă parte, îngrijată de înmulţirea anuală a populaţiei germane prin naşteri, pe când a ei se împuţinează prin lipsa copiilor, caută să profite cât mai repede de ocazie, pentru ca, alături de Anglia şi de Rusia, să-şi poată lua revanşa nutrită cu ură 43 de ani contra Germaniei.

în Austro-Ungaria, bătrânul şi mult încercatul de soartă Frantz Josef trecuse de 84 ani şi avea ca succesor la tron un nepot de frate, care se manifestase deja ca protectorul naţionalităţilor din Dubla Monarhie. Un partizan al său, românul Aurel Popovici, concretizase idealul politic al viitorului monarh într-o scriere ce a făcut epocă: *Die Vereinigten Staaten von Gross-Osterreich*[1], încât marea majoritate a popoarelor Monarhiei nu puteau avea decât iubire şi încredere în viitorul monarh.

în general, moştenitorii tronurilor sunt iubiţi de popoare; ei reprezintă oamenii noi, de la care viitorul aşteaptă toate îmbunătăţirile de care omenirea este dornică.

La finele lui iunie 1914, moştenitorul Casei de Habsburg, Frantz Ferdinand, se duce în Bosnia pentru inspectarea trupelor. La 28 iunie, când se ducea la Palatul Municipal din Sarajevo, capitala provinciei, este asasinat în mod mişelesc împreună cu soţia sa.

Vestea crimei s-a răspândit ca fulgerul; toată lumea era consternată. Guvernul monarhiei era în curent cu toate intrigile slave ce se urzeau în Orient, mai ales în Serbia, încă înaintea conflagraţiei din 1912-1913 contra Turciei şi care tindeau a-i micşora prestigiul faţă de popoarele sale slave de la sud, încurajându-le chiar la răzvrătire. Austro-Ungaria, îngrijorată în urma îngrozitoarei crime săvârşite la Sarajevo de urmările ce pot avea intrigile ce se ţeseau în contra sa, se hotărăşte a-şi afirma voinţa nestrămutată de a pune capăt

[x]) ***Statele Unite ale Austriei Mari*** **(germ.).**

intrigilor slave, al căror focar era stabilit în Serbia. în 23 iulie 1914, înmânează acestuia un ultimat în 10 puncte, unul mai umilitor ca altul pentru demnitatea unui stat independent.

Răspunsul se cerea în 48 ore. Serbia a încercat să obţină o prelungire la darea răspunsului, care însă nu i-a fost admisă. Simţindu-se probabil vinovată, a acceptat umilitoarele pretenţii ale Dublei Monarhii, în afară de punctele 5 şi 6 ale ultimatului, în care se prevedea ca organele austro-ungare să instrumenteze în regatul sârbesc la urmărirea vinovaţilor şi să redacteze actele anchetei. Acestea nu le putea admite Serbia, cu tot tonul de vasalitate în care este redactat răspunsul. Natural că întreaga independenţă de stat era anihilată-dacă şi aceste condiţiuni ar fi fost acceptate.

Cum Austro-Ungaria declarase de la început că nu înţelege să i se modifice nimic din ultimatul ei, la răspunsul ştirbit ce a primit, ministrul austro-ungar la Belgrad, Gisl von Gislingen, a părăsit Serbia împreună cu întreg personalul legaţiei.

Relaţiunile diplomatice între cele două state erau rupte.

Puterile mari par preocupate de urmările acestei rupturi şi caută, după cum vor să dovedească cărţile diplomatice publicate de fiecare ţară aparte, a-şi da toată osteneala posibilă spre a evita războiul. Cu toate aceste sforţări, în primele zile ale lunii august 1914 izbucneşte groaznicul măcel între Germania, Austro-Ungaria, de o parte, şi între Rusia, Franţa, Anglia, Belgia, Serbia de altă parte.

Nouă, ca unii ce de 31 de ani făceam parte din Tripla Alianţă şi eram prin situaţiunea noastră geografică aşezaţi între beligeranţi, ni se impunea să cercetăm cu scrupulozitate şi cu imparţialitate cine se făcea vinovat de a fi provocat războiul şi cine a avut interesul de a-1 provoca, apoi să examinăm care urma să fie atitudinea noastră în conflictul european.

Situaţiunea noastră geografică şi interesele noastre naţionale ne sileau să luăm o hotărâre. Rămânerea în neutralitate ar fi fost o politică greşită. Nu am fi meritat să ni se recunoască năzuinţele de a fi un stat de ordine, păzitor şi posesor al gurilor Dunării. Strămoşii noştri şi-au vărsat sângele pentru acest scop; iar toată mişcarea de la 1821 încoace a urmărit fără preget

întărirea şi dezvoltarea noastră, pentru ca, la rezolvarea chestiei orientale, să putem avea cuvânt în apărarea drepturilor economice şi naţionale ale neamului nostru.

Regele Carol I, care în lunga sa domnie lucrase în aceste vederi cu toţi oamenii de seamă din regat, îndată după declararea războiului, în care erau implicate două din statele cu care ne aflam în alianţă încă de la 1883, alianţă reînnoită în 1913, a convocat la Sinaia în castelul Peleş, într-un Consiliu de Coroană, pe miniştrii ţării, pe fruntaşii diferitelor partide, precum şi pe toţi foştii prim-miniştri ce mai erau în viaţă.

La această importantă consfătuire, răposatul rege a expus în mod limpede întreaga situaţiune, cum a decurs intrarea noastră în Tripla Alianţă, foloasele reale politico-economice ce am realizat în decursul timpului; nu a uitat să arate pericolul ce ne ameninţă din partea Rusiei victorioase, fără a fi neglijat însă să dea a înţelege că momentul ar fi nimerit pentru a obţine asigurări temeinice de liberă dezvoltare pentru românii de pretutindeni, şi mai ales pentru cei din regatul Ungariei.

Petre Carp, fost prim-ministru şi unul din bătrânii ţării, principalul făuritor al Triplei Alianţe[1], care ne apărase în decurs de 31 ani de toate vexaţiunile vecinilor şi ne permisese să devenim în realitate stat de sine stătător, a arătat că intrarea noastră în Tripla Alianţă avusese şi scopul de a împiedeca scoborârea ruşilor la Mediterana, lucru care pentru existenţa statului nostru constituia un pericol capital, întrucât drumul cel mai scurt şi mai sigur la Dardanele trecea peste ţara noastră. P.P. Carp se uneşte în totul cu părerile regelui Carol, care ceruse îndeplinirea angajamentului luat de toţi oamenii de guvernământ ai ţării, de la proclamarea regatului până în acel moment şi în puterea sfaturilor cărora regele se legase faţă de Puterile Centrale prin semnarea tratatului; în acelaşi timp, mai arată nenorocirea ce ar rezulta pentru noi din faptul de a ne abţine şi a înlesni cel mai mic avantaj Rusiei în Orientul Europei.

Cu toată argumentarea strânsă a M.S. Regelui, cât şi a lui P.P. Carp, rezultatul a fost că toţi cei prezenţi s-au unit la

[x]) P.P. Carp a jucat un rol important doar în apropierea României de

propunerea şefului Partidului Conservator, Alexandru I. Marghiloman, de a păstra o espectativă armată. Se zice că Emil Costinescu, ministrul de finanţe, ar fi adăugat: „Nici într-un caz cu Rusia".

Regele Carol a ridicat şedinţa, a dat mâna bătrânului P.P. Carp, spunându-i că nu este numai un bărbat de stat, ci şi un om de inimă[1], s-a înclinat şi s-a retras mâhnit de greşeala ce el vedea că se comite.

Se spune că d-nii I.I.C. Brătianu, Tache Ionescu şi Alexandru Marghiloman ar fi redactat în urmă răspunsul pe care regele l-ar fi trimis Puterilor Centrale la întrebarea lor de a ne pronunţa asupra atitudinii noastre. Din cele ce precedă nu reiese din partea propunătorului şi a celor ce au admis especta- tiva armată o cercetare politică a evenimentelor. Era mai mult o dibăcie de oportunişti a aştepta să se vadă cum se vor desfăşura evenimentele şi care dintre beligeranţi ne-ar asigura la timp mai mari foloase spre a merge alături de ei.

Din politica diferitelor state, arătată mai sus, rezultă că puterile Triplei Alianţe nu aveau nici un motiv de a provoca războiul, întrucât scopul alianţei era defensiv, pe când Antanta se înjghebase numai în vederea unor tendinţe agresive sub formă defensivă.

Deoarece Austro-Ungaria era singura dintre puterile Triplei Alianţe care ar putea fi bănuită că a dorit războiul, se impune o cercetare a împrejurărilor şi situaţiei în care ea se afla la declararea războiului.

Ungaria avea ca prim-ministru pe contele Ştefan Tisza, personalitatea cea mai puternică din regat; acesta era contra războiului, cum se ştie acum în mod pozitiv.

Austria propriu-zisă era slăbită prin frământările parlamentare cari nu-i mai dăduseră de ani de zile mijloacele şi creditele necesare la dezvoltarea şi întărirea forţelor sale militare. Bătrânul monarh, trecut de 84 ani, ajuns la pragul mormântului, după câteva lovituri dureroase, ce în lunga lui domnie a

[x]) **Regele Carol nu admitea la guvern intransigenţa de caracter a lui RR Carp; de aceea nu a fost străin de decapitarea acestuia din şefia Partidului Conservator (n. a.).**

suferit, nu cred că ar putea fi bănuit să fi dorit războiul, din contră, din cercetarea atitudinii avute de el în 1912-1913, când războiul european ameninţa să izbucnească din un moment în

altul şi unde interesele opuse între Rusia şi Austria se desfăşurau în Orient, se văd foarte bine intenţiile sale pacifice.

în ajutorul cercetării acestei împrejurări mă voi servi de presa franceză din acel timp, de declaraţiile ambasadorului francez la Viena, precum şi de actele secrete publicate de Soviete.

în momentul crizei, la 4 februarie 1913, trimisul împăratului Frantz Josef, prinţul Gottfried von Hohenlohe, era la Tzarskoie-Selo cu o scrisoare olografă către Neculai II din partea împăratului, în scop, bineînţeles, de a potoli neînţelegerile. Iată ce scrie *L'Echo de Paris* la 13 februarie 1913: *Jl m'a ete dit que, dans Ies termes Ies plus polis et Ies plus affectueux, le vieil empe- reur represente au Tzar que la mobilisation autrichienne impose ă VAutriche de sacrifices ecrasants et il demandait au Tzar de reflechir ă cette situation et d'y porter remede, s'il le pouvait, dans Vinteret des deux pays qui veulent vivre en bonne amitie*[ul].

întreaga atitudine de la Ballplatz în conflictul balcanic a fost perfect pacifică; iată ce zice *L'Echo de Paris* din 3 februarie despre Berchtold, cancelarul ministru de externe al Dublei Monarhii[2]: *„digne des plus grands eloges* [.. .]*puisqu'il s'est toujours efforce d'etablir de bons rapports entre Saint-Petersbourg et Vienne"*[3].

Ceea ce a răspuns ţarul împăratului nu se ştie. Apreciind după caracterul lui bun, probabil că a promis dezarmarea. Nenorocitul nu avea voinţă şi conducătorii înfometaţi de sânge l-au expus la rolul ridicol de a se contrazice.

Abia părăsise prinţul von Hohenlohe capitala Rusiei, şi bicisnicul Niculae II dă o însărcinare specială generalului

[x]) „Mi s-a spus, pe tonul cel mai politicos şi mai afectuos posibil, că bătrânul împărat îi transmite Ţarului că mobilizarea austriacă îi impune Austriei sacrificii enorme, cerându-i astfel Ţarului să reflecteze la această situaţie şi să încerce să o remedieze, dacă este posibil, în interesul celor două ţări care vor să trăiască în bună prietenie" (fr.). [2]) In acel moment, Leopold von Berchtold (1863-1942) era doar ministru de externe, nu şi cancelar. [3]) „Demn de cele mai mari elogii [...] deoarece s-a străduit întotdeauna să stabilească bune relaţii între Sankt-Petersburg şi Viena" (fr.).

Skugarewsky să-l reprezinte la un mare congres panslavist, precum şi la banchetul ce se da cu acea ocazie, unde Skugarewsky a fost proclamat preşedinte. Tot în *L'Echo de Paris,* din 13 februarie 1913, găsim: *,£,'empereur m'a donne Vordre d'exprimer ses remerciements a tous assistants du banquet slaves pour Ies sentiments quyils ont exprimes ă Vendroit de leurs freres slaves*[*1].

Demobilizarea Rusiei s-a efectuat după intervenţia amenin-

ţătoare a lui Wilhelm II.

Să vedem acum care a fost atitudinea guvernului francez în tot timpul atmosferei tulbure care nelinişteşte Europa de la 1908 până la izbucnirea războiului, la 2 august 1914.

Austria, prin contele dAerenthal, făcuse Franţei propuneri de apropiere cari ar fi asigurat pacea lumii. Foarte interesante amănunte găsim în polemica dintre R. Poincare şi Philippe Crosier, fost ambasador francez la Viena, precum şi din actele secrete publicate de Sovietele ruseşti. în interesul adevărului le vom indica, ca omul serios să le urmărească şi să le citească spre a avea o apreciere justă în cunoştinţă de cauză.[2]

„Quand M. Poincare est arrive en janvier 1912 au pouvoir, affirme M. Croisier, il avait son siege fait. Lui et Paleologue etaient des Balkaniques. J'etais Franqais et Europeen, je fus rappele. Alors fecrivis au president du Conseil pour le mettre en garde contre sa politique en soulignant que, si, avec la mienne on n'etait pas assure de pouvoir eviter la guerre, on gardait du moins le choix de Vheure.

Que le cabinet Poincare ait juge contraire aux interets franqais une entente evantuelle avec VAutriche, cʸest bien evident, et je ne me permets pas, ă ce sujets de prononcer un jugement. Rappellant Ies faits je tiens seulement ă montrer quits justifient ma politique. Jʸai transmis des propositions, elles nʸont jamais requ de reponse; je ne dis rien de plus*[3].

[x]) „împăratul mi-a dat porunca de a transmite mulţumirile sale tuturor participanţilor slavi la banchet pentru sentimentele pe care aceştia le-au exprimat în locul fraţilor lor slavi" (fr.). [2]) Recomand cu insistenţă să se citească actele secrete ruseşti publicate de Soviete (n. a.). [3]),Atunci când domnul Poincare a ajuns la putere, în luna ianuarie 1912, susţine

Iată acum împunsăturile din *L'Eclair* dintre Crosier şi Poincare. Crosier opune politica sa franco-europeană politicii balcanice a lui Poincare: *„J$ous calmions Ies impatiences qui souhaitaient VEurope rajeunir dans un bain de sang?*[1].

Poincare răspunde: *„J'ai bien peur que M. Philippe Crosier soit le seul ă croire que sʸil etait reste a Vienne, Ies choses eussent mieux tourne. Apres celle, je veux bien admettre que «sa maniere» etait plus elegante que la mienne et que celle de M.M. Millerand,, Briand, Leon Bourgeois... de M.M. Briand et Barthou... de M.M. Doumergue et Viviani..."*[2]

Poincare, furios a fi tratat de balcanic, nu se sfieşte, în apărarea unui act politic de guvernământ săvârşit de el personal, să implice toţi oamenii politici francezi adepţi ai revanşei (ai

războiului).

După afirmaţia proprie a lui Poincare, la 9 octombrie 1912, când a izbucnit Războiul Balcanic, el era zilnic în contact cu ambasadorul rus Isvolsky, aşa că actele secrete publicate de Soviete dovedesc cum R. Poincare a ajutat Rusia, care înjghebase războiul balcanic, sâmburele măcelului din 1914.

Iată conversaţia de la 12 septembrie 1912 a lui Poincare cu Isvolsky: *„si un conflit avec VAutriche determinait Vintervention armee de VAllemagne, la France reconnaîtra immediatement le* domnul Croisier, scaunul îi era deja pregătit. El şi Paleologue erau de origine balcanică. Cât despre mine, eu eram francez şi european, şi am fost rechemat. I-am scris atunci preşedintelui Consiliului pentru a-1 avertiza cu privire la politica acestuia, subliniind faptul că, dacă în ceea ce privea propria-mi politică, nu se ştia dacă putea fi evitat războiul, exista măcar posibilitatea să fie ales momentul. Este evident că o înţelegere eventuală cu Austria a fost considerată contrară intereselor Franţei de cabinetul domnului Poincare şi nu îmi permit să mă pronunţ cu privire la acest subiect. Reamintind faptele, doresc doar să arăt că acestea îmi justifică politica. Am transmis propuneri, acestea nu au primit niciodată răspuns; nu mai spun altceva" (fr.). [x]) „Noi calmam nerăbdarea care dorea ca Europa să reîntinerească într-o baie de sânge" (fr.). [2]) „Mă tem că domnul Philippe Crosier este singurul care crede că, dacă ar fi rămas la Viena, lucrurile ar fi luat o întorsătură mai bună. După aceasta, pot să admit că «modul său de a acţiona» a fost mai elegant decât al meu şi decât cel al domnilor Millerand, Briand, Leon Bourgeois... al domnilor Briand şi Barthou... al domnilor Doumergue şi Viviani..." (fr.).

casus foederis[1], *et ne perdra pas une minute pour remplir ses engagements vis-ă-vis de la Russie“*[2].

Tot după un raport al lui Isvolsky de la 21 noiembrie 1913: *„Poincare dit ă Tittoni que, si le conflit austro-serbe conduisait ă une grande guerre, la Russie pouvait compter pleinement et completement sur Vappui de la France“*[3].

Din toată purtarea Franţei faţă de Austria şi faţă de Rusia, rezultă dorinţa pacifică a Triplei Alianţe şi încurajarea Rusiei de a provoca războiul. Austria nu avea bani, nu era pregătită milităreşte; Ungaria, care era contra războiului, nu a putut cere război, mai cu seamă că avea şi un monarh muribund. Tot ceea ce a dorit prin ultimatumul ei de la 23 iulie 1914 adresat Serbiei a fost ca, umilind-o, să o silească a se feri în viitor de a mai servi Rusiei ca unealtă răzvrătitoare în Orient, printr-un procedeu greşit care a provocat reprobarea unanimă a lumii contra ei.

Să vedem acum cauzele ce ar fi putut împinge la război pe

Germania. Din partea economică avea de pierdut şi nimic de câştigat dintr-un conflict armat. Flota ei nu ajunsese să fie completată în aşa fel ca să-i asigure o victorie pe apă. împăratul Wilhelm era un pacifist.[4] Pe lângă alte argumente scrise mai sus, este faptul că nu avea calităţi strategice care să-l fi împins la un război, unde ar fi fost condamnat să joace un rol secundar în conducerea armatelor sale, rol pe care de altfel l-a şi jucat în tot timpul războiului, şi nu este de presupus că un ambiţios şi inteligent, cum era împăratul Germaniei, să fi căutat singur să-şi creeze o situaţie secundară în ţara sa.

D *Casus foederis* (lat.: „caz de alianţă"), principiu din dreptul internaţional potrivit căruia un stat care s-a aliat cu un alt stat trebuie să intre în război de partea acestuia pentru a-şi îndeplini obligaţiile pe care şi le-a asumat prin semnarea unui tratat de alianţă, bilateral sau multilateral. [2]) „Dacă un conflict cu Austria ar determina intervenţia armată a Germaniei, Franţa va recunoaşte imediat *casus foederis* şi nu va amâna nici măcar cu un minut îndeplinirea obligaţiilor pe care le are faţă de Rusia" (fr.). [3]) „Poincare i-a spus lui Tittoni că, în cazul în care conflictul austro-sârb ar fi determinat izbucnirea unui mare război, Rusia putea conta în mod deplin pe sprijinul Franţei" (fr.). [4]) Lupu Kostaki exprimă aici judecăţile sale de valoare.

în definitiv, împăratul mai era un anglofil pronunţat, încât nu s-a sfiit să arate Angliei toate planurile şi proiectele de organizare şi de mărire a flotei germane, şi în orbirea lui nu a văzut şi simţit inimiciţia ce avea Anglia contra Germaniei. Faţă de Rusia a păstrat pururea un limbagiu de impunere pacifistă, niciodată nu a încurajat-o la război.

Rusia, din contră, în tot timpul a căutat să întreţină zâzanie în Orient, ca oricând să poată justifica intervenţia ei armată pentru a apăra drepturile creştinilor. Până la 1878, intervenţiile se făceau contra păgânilor turci, de la acea dată obiectivul intrigilor nu mai poate fi decât rivala ei, Austro-Ungaria. La Congresul de la Berlin, reprezentanţii Rusiei îndemnau pe contele Andrassy să anexeze Bosnia şi Herţegovina şi Novi- Bazarul la Monarhie; I. Andrassy înţelege fermentul de intrigi şi ură ce această anexiune ar crea printre slavi şi declară că, departe de a voi a le anexa, nu le va lua sub administraţia austriacă decât dacă Europa îi va da un mandat în acest sens. Ceea ce s-a şi întâmplat. Nu acelaşi miros politic a avut baronul d'Aerenthal când, reîntors de la ambasada de la Petersburg şi devenit ministru de externe al Monarhiei, s-a lăsat înduplecat de diplomaţia rusească şi a anexat Bosnia şi Herţegovina, restituind Rusiei Novi-Bazarul.

Serbia a servit pururea Rusiei drept punct de razim propriu

de intrigi panslaviste în Orient, încât tot acolo, în ultimul timp, se complota şi se uneltea contra Austro-Ungariei. Aceasta explică răspunsul dat de dl. Sazonow[1], ministrul de externe rus, la Constanţa, la întrebarea regelui Carol I, că ce crede el despre situaţia politică europeană, că o vede bună: *„pourvu que VAutriche ne touche pas ă la Serbie“*[2]. Pe atunci era linişte, dar abilul ministru ştiu perfect uneltirile ce se urzeau în Serbia contra Austriei.

Rusia începuse pregătirile ei războinice cu mult înaintea izbucnirii războiului european din 1914. După cum am arătat mai sus, prin uneltirile sale în războiul oriental [din] 1912-1913,

[x]) Serghei Dmitrievici Sazonov (1860-1927), om politic şi diplomat rus, ministru de externe între 1910 şi iul. 1916. [2]) „Cu condiţia ca Austria să nu se atingă de Serbia" (fr.).

a căutat a ne prinde şi pe noi în mrejele ei. După 45 ani de la cofraternitatea de arme de la Plevna, în 1877, despre care istoria rusească nici menţiune nu făcea, s-a trimis deodată regelui Carol I bastonul de mareşal al armatei ruse, prin Marele Duce Mihail, om cu totul fin, după cum mi l-a descris prinţul Fiirstenberg, la acea epocă ministrul Austro-Ungariei la noi.

Dl. Panaitescu[1], şeful de pe atunci al Siguranţei, pe care l-am întâlnit în tren pe când se întorcea de la Sculeni, până unde petrecuse la întoarcere pe Marele Duce, mi-a spus că acesta şi-a exprimat de două ori părerea lui [de] rău de a nu fi cunoscut şi pe P.P. Carp.

Nu pot să nu amintesc vizita ţarului cu întreaga lui familie la Constanţa[2], pentru a masca ducerea sa la Chişinău, cu ocazia inaugurării monumentului ţarului Alexandru I, acela care ne jefuise de Basarabia, apoi decorarea cu un ordin foarte mare a lui Ionel I.C. Brătianu. Ce ispravă făcuse?

Putem noi crede că toate aceste fapte simt numai banalităţi şi formalităţi? Sau erau îndeplinirea unui plan politic chibzuit şi mai dinainte hotărât de a ne pregăti pentru o nouă tovărăşie, din care, în caz de reuşită, să ne alegem cu pierderea Moldovei, a gurilor Dunării şi a Dobrogei, după cum la 1877 ne-am ales cu pierderea celor trei judeţe de peste Prut, şi aceasta, desigur, sub pretext că graniţa naturală a Rusiei dinspre România nu putea fi decât Carpaţii. Nouă, drept compensaţie, ni s-ar fi dat larg din Austro-Ungaria tot ce este locuit de români, afară, bineînţeles, de acea parte care era să fie revendicată de sârbi în Banat şi de însăşi Rusia în Bucovina. Iată motivul pentru care ni se arăta consideraţie, prietenie şi dragoste din partea Rusiei.

***) Ion Panaitescu (1875-1929), director al Poliţiei şi Siguranţei Generale (1908-1919). [2]) Vizita ţarului Nicolae II şi a familiei imperiale la Constanţa a început în ziua de 1/14 iunie 1914, a durat doar 12 ore şi s-a desfăşurat sub o strictă supraveghere. La prima vedere, ea echivala cu ceea ce am putea numi astăzi un eveniment de imagine publică. în spatele îmbrăţişărilor călduroase se ascundea, de fapt, sancţiunea solemnă adusă de ţar Păcii de la Bucureşti, care - se ştie - nu a corespuns aşteptărilor întregii elite politice din Rusia. Evenimentul demonstra, totodată, disponibilitatea Rusiei pentru conversaţii hotărâtoare, ce puneau sub semnul îndoielii legăturile de până atunci între România şi Tripla Alianţă.**

în Franţa, R. Poincare, prim-ministrul din 1912, devenise în 1913 preşedintele Republicii şi guverna cu partizanii devotaţi războiului pe care nu voia să-l amâne, îngrijindu-se să nu se provoace vreo diversiune în politica mondială, ce ar fi putut zdruncina organizaţia şi aspiraţiile politice ale Antantei. Apoi, în Franţa mai era curentul antimilitarist şi pacifist condus de Jaures, cel mai popular şi mai iubit om de muncitorimea franceză, care putea uşor, prin prestigiul de care dispunea, să provoace o opunere la planurile belicoase ale revanşiştilor.

Sub greutatea acestor îngrijorări, în mijlocul agitaţiunilor grave ce frământau Europa, R. Poincare, însoţit de primul său ministru, Viviani, alergă la Petersburg. Acolo au loc primiri, toasturi, reviste militare, vizite etc., descrise cu multă dibăcie de M. Paleologue, ambasadorul Franţei şi amicul lui Poincare. Când cunoşti antecedentele oamenilor, pricepi tot ceea ce Paleologue a voit să ascunză în cele relatate de el.[1]

La Paris este ucis Jaures...

Toate discuţiunile de la 1914 până astăzi se învârtesc asupra punctului de a se şti cine a provocat războiul şi cine a precipitat prin mobilizare ruperea intervenţiilor de împăcare, cu care se laudă fiecare stat în parte: Rusia, care era solidară cu Serbia, întrucât ea era aceea care urzea intrigile slave în Orient, Franţa, aliata dependentă de Rusia, sau Austro-Ungaria cu Germania?

Iată ce găsim în actele publice: în ziua de 30 iulie, ora 6 p.m., ambasadorul Franţei la Petersburg, M. Paleologue, se duce la ministrul de externe Sazonow, care la intrare îl întâmpină, probabil frecându-şi mâinile, cu cuvintele: „astăzi, la ora 3 ţarul a semnat mobilizarea tuturor forţelor militare de uscat şi de mare şi de la orele 4 s-a început mobilizarea în întreg imperiul rusesc. Sazonow adaugă că ţarul, semnând, a zis: *„songez qu'il s'agit d'envoyer des milliers d'hommes ă la mort*"[2].

Ambasadorul Franţei, care era şi prietenul personal al preşedintelui Republicii, R. Poincare, nu se poate să nu fi comunicat imediat vestea, căci importanţa ei nu putea scăpa nimănui...

[x]) Memoriile lui M. Paleologue trebuie citite; sunt oglinda străvezie a acelora ce au dorit şi au provocat războiul (n. a.). [2]) „Gândiţi-vă că asta înseamnă ca mii de oameni să fie trimişi la moarte" (fr.).

Cu toate acestea, în cartea galbenă franceză a Ministerului de Externe, care tratează despre cele ce au precedat şi au provocat războiul, iată ce zice piesa 118: la 31 iulie, ambasadorul Franţei de la Petersburg a comunicat că s-a decretat mobilizarea întregii armate ruse *„en raison de la mobilisation de VAutriche*[wl]*.*

Acum, cu ocazia dezmembrării Monarhiei Habsburgice, s-au publicat actele din care se vede lămurit că hotărârea mobilizării armatelor Dublei Monarhii nu s-a luat decât în dimineaţa zilei de 31 iulie, ora opt, după ce s-a ştiut de ordinul de mobilizare dat de Rusia la 30 iulie, iar afişarea la Viena nu [s-a] făcut decât între orele 4 şi 5 p.m., 31 iulie 1914, adică după 25 ore după afişarea mobilizării ruseşti.

După ce am văzut procedeul rus şi austriac, ne rămâne să vedem ce a făcut în acest timp Franţa. în cartea galbenă, la nr. 117, dl. Viviani, prim-ministru şi ministru de externe al Franţei, declară la 31 iulie seara ambasadorului Germaniei, von Schoen *„qu'il n'etait nullement informe d[y]une pretendue mobilisation totale de Varmee et de la flotte russe“*[2] - deşi, cum rezultă din cele declarate de dl. Malvy, fost ministru de interne în Ministerul Viviani, în şedinţa Senatului de la 22 iulie 1917, în apărarea sa contra lui Clemenceau, că în Consiliul de Miniştri ţinut în dimineaţa zilei de 31 iulie 1914: *Massimy*,

***Ministre de la guerre, me presente, signe de sa main, Vordre d'arrestation (des inscrits au carnet B). C'est la mesure qui doit preceder la mobilisation de nos forces*“[3]. (Vezi jurnalul oficial din 23 iulie 1917.)**

Astfel, se stabileşte că Franţa a luat măsuri de mobilizare înainte ca guvernul german să fi înaintat guvernului rus ultimatumul prin care cerea oprirea mobilizării sale.

La 31 iulie nu era loc a se proceda la mobilizarea armatei franceze decât pentru a arăta cofratemitatea franco-rusă şi încurajarea guvernului ţarist contra Germaniei.

[x]) „Din cauza mobilizării Austriei" (fr.). [2]) „Că nu era deloc informat cu privire la o aşa-zisă mobilizare totală a armatei şi a flotei ruseşti" (fr.). [3]) „Domnul Massimy, ministrul apărării, îmi prezintă ordinul de arestare ce poartă semnătura sa (menţiuni în carnetul B). Este măsura care trebuie să preceadă mobilizarea forţelor noastre" (fr.).

Cauza falsificărilor, a nepublicării telegramei lui Paleologue

din 30 iulie, a conversaţiei lui Viviani cu von Schoen, nu simt decât falsuri anume ticluite de Poincare-Viviani spre a atribui Germaniei rolul de provocatoare a războiului.

Acum poate oricine, în cunoştinţă de cauză, să se pronunţe cine sunt vinovaţii măcelului de milioane şi milioane de oameni prin război, prin boli, răniri şi foame.

La 2 august 1914, războiul european a început. Germania, care avea două fronturi de apărat şi care ştia că la 10 km departe de graniţa belgiană erau adunate trupele franceze menite a face manevre, a căutat să ajungă în Franţa prin Belgia, înainte ca regimentele franceze să pătrundă în Germania, în acelaşi timp s-a declarat gata să despăgubească pe belgieni de toate stricăciunile ce le-ar fi cauzat armatele ei. Cum din actele diplomatice găsite şi publicate în urmă s-a constatat o prealabilă înţelegere cu Anglia, propunerea germană a fost respinsă de Belgia.

Anglia, ca totdeauna, deprinsă a scoate castanele din foc cu mâna altuia, îndată ce a văzut acţiunea armelor începută între Franţa, Rusia, Serbia şi Belgia de o parte şi de cealaltă parte Germania şi Austro-Ungaria, în interesul apărării neutralităţii Belgiei încălcată de Germania, a declarat şi ea război Puterilor Centrale, crezând că războiul va fi câştigat uşor şi fără mari sacrificii din partea ei.

Pentru a ne edifica asupra atitudinii Angliei, iată ce scrie jurnalul oficios francez la 15 mai 1915, relativ la discursul lui Lloyd George[1] din Camera Comunelor contra polonezilor:

„Quelle sera - demandait Lloyd George - Vassociee de la Russie dans la pârtie qui se joue entre Ies nations? Question qui signifie en realite: Comment empecher que VAllemagne ne devienne Vassociee de la RussieT[2]

J£t M. Lloyd George croit avoir trouve la solution, il menage aujourd'hui VAllemagne pour la dresser contre Ies Russes comme

[x]) David Lloyd George (1863-1945), om politic britanic, prim-ministru din 1916 până în 1922. [2]) „Care va fi - întrebă Lloyd George - aliatul Rusiei în acest joc care se joacă între naţiuni? întrebare care înseamnă, de fapt: Cum putem face astfel încât Germania să nu devină aliatul Rusiei?" (fr.).

la France et la Belgique en 1914 se sont dressees contre Ies AUemands et leur ont interdit Vacces de la Manche. Ainsi Ies roles se trouveraient distributes pour une autre guerre. Est-ce pour cela que tant de soldats britanniques sont tombes vaillament sur la terre de FranceT[1]

„Est-ce pour cela que le gouvernement franqais a renonce ă

occuper le RuhrT[2]

Anglia, scăpată de grija flotei germane şi a concurenţei industriale, nu se mai preocupă de ceea ce gândesc francezii şi slavii şi mai puţin de ura celor dintâi contra germanilor; toate aceste nimicuri o lasă absolut indiferentă.

La ultima întrunire a Consiliului Suprem din august 1921, Lloyd George, la Paris, a spus francezilor să se liniştească; Germania are cel puţin tot atâtea drepturi asupra Sileziei câte are şi Franţa asupra Normandiei şi Alsaciei-Lorenei, adăugând la urechea lui Briand, prim-ministrul francez, şi mai multe ca acelea ce au francezii asupra Alpilor maritimi, sustraşi aliatei sale, Italia, la 1859.

Rămâne acum să judecăm în care parte ne împunea interesul neamului să mergem; deoarece majoritatea celor adunaţi de regele Carol la Sinaia nu au voit să vadă cine a avut interesul să provoace războiul şi nici să admită că intrarea noastră în Tripla Alianţă mai înseamnă o contribuţie din parte-ne la împiedecarea întinderii ţarismului spre sud peste ţărişoara noastră, *casus foederis* neexistând pentru noi, tratatul de alianţă reînnoit în 1913 şi semnat la timp de toţi oamenii noştri politici care au statornicit regatul român s-a desfiinţat de la sine.

Liberă deci de îndatoririle trecutului, problema viitorului se punea întreagă pentru a fi rezolvită. Nimeni la acea epocă, nici chiar prevăzătorul (!) Tache Ionescu, nu a văzut desfiinţarea

[x]) „Domnul Lloyd George consideră că a găsit soluţia: acesta menajează astăzi Germania pentru a o pune împotriva Rusiei, aşa cum Franţa şi Belgia s-au ridicat împotriva germanilor în anul 1914 şi le-au interzis acestora accesul la Marea Mânecii. Astfel, rolurile ar fi distribuite pentru un alt război. Pentru asta au căzut oare atâţia soldaţi britanici pe pământul Franţei, dându-şi viaţa cu atâta vitejie?" (fr.). [2]) „Pentru asta a renunţat oare guvernul francez să ocupe Ruhr-ul?" (fr.).

Rusiei şi chiar a Austro-Ungariei. Aceste puteri existau şi războiul putea aduce modificări, nu însă distrugerea lor.

Alipirea noastră la Antantă, respectiv la Rusia, ajuta pe aceasta din urmă să-şi realizeze visul ei de dominaţie a ţărilor balcanice şi de stăpânire a Dardanelelor. Pentru siguranţa drumului spre Constantinopol, Rusia ne-ar fi luat deocamdată Moldova până la Şiret, dându-ni-se, bineînţeles, compensaţie din Austro-Ungaria. Ar mai fi luat apoi şi din Dobrogea o bună parte, tot spre a-şi asigura comunicaţia la sud, aşa că Rusia ar fi devenit stăpână pe gurile Dunării şi pe întreaga coastă a Mării Negre; noi ar fi trebuit să renunţăm pentru totdeauna la Basarabia, la

Moldova până la Şiret. Mai rămâneam vremelnic încă poate stăpâni pe partea de sud a Bucovinei şi a Moldovei de la Şiret la Carpaţi, până ce Rusia ar fi demonstrat că graniţa ei naturală dinspre Europa nu poate fi decât linia Carpaţilor[1]. Nouă ni s-ar fi dat din Austro-Ungaria, din teritoriile ocupate de români şi cerute de noi, numai acelea ce nu ar fi atins vreun interes slav. Ca să dovedim afirmaţia noastră, vom aminti că astăzi, cu toată lipsa Rusiei de la masa la care se împărţea prada, totuşi nu ni s-au recunoscut drepturile etnice asupra întregului Banat, deşi ele au rezultat şi din tratatul încheiat la 4 august 1916. Ce ar fi fost dacă Rusia, această protectoare a slavilor de la sud, ar fi fost de faţă la masa verde![2]

Modul corect cum s-au îndeplinit faţă de noi condiţiile pactului încheiat la 1916, cu ocazia stabilirii tratatelor de la Versailles, Saint-Germain, Trianon, este descris pe larg, prin acte publice, de primul nostru delegat la conferinţa păcii, dl. Ionel I.C. Brătianu, autorul însuşi al pactului amintit.

Scurt, cu un cinism de neînchipuit, aliaţii, la pacea din 1919, ne-au contestat independenţa, deşi numai graţie intrării

***) Să ne amintim cum a procedat la fixarea fruntariilor Basarabiei în Delta Dunării la 1812, când ea anexa, şi cum le-a fixat la predare în 1856, şi iarăşi, la reluare în 1878, spre a ne edifica asupra apucăturilor ruseşti faţă de noi (n. a.). [2]) De altfel, prin tratatul din 4 august 1916, ni se recunoscuse chiar şi dreptul de a lua parte ca putere egală cu celelalte puteri mari la stabilirea condiţiilor păcii. Cât de mult ni s-a respectat acest drept s-a văzut atunci când reprezentanţii noştri au fost puşi lângă cei ai Siamului (n. a.).**

noastre în acţiune în 1916 au scăpat de înfrângere.[1] La Saint-Germain nu s-au sfiit chiar a ne şterbi această independenţă, deşi 41 de ani dădusem dovadă că suntem un element de ordine şi de linişte la porţile Orientului. Din nenorocire, s-au găsit guverne şi camere româneşti, zise democratice, care au consfinţit crima. Sora noastră mai mare, Franţa, nu a lipsit nici de astă dată a ne da cu piciorul, ca răsplată pentru dragostea ce i-am arătat.[2]

Ce soartă ne aştepta dacă şi Rusia rămânea victorioasă? Moldova, Bucovina, Basarabia rusificate, iar restul românilor, fără acces la mare, ar fi devenit sclavi şi ar fi schimbat numai pe unguri cu ruşii. Respingerea noastră de la gurile Dunării şi de la coastele Mării Negre ar fi însemnat sinuciderea neamului nostru din punct de vedere politico-economic şi readucerea noastră la un protectorat rusesc mai rău ca acela de la 1774.

Nici o minte sănătoasă nu putea crede că Rusia, după sacrificiile ce făcea în oameni şi bani, s-ar fi mulţumit cu o

[x]) Aserţiunea că prin intrarea în război în vara lui 1916 România îi salvase pe aliaţii ei de la înfrângere rămâne exagerată. Direcţia principală a atacului românesc urmărea ocuparea Transilvaniei. Armata română avea de acoperit un front întins şi dispunea de mijloace logistice precare. Antanta ar fi fost mai avantajată dacă direcţia ofensivei româneşti se planifica împotriva Bulgariei. Trupele transferate de Puterile Centrale pe frontul românesc au slăbit presiunea germană de la Verdun, dar n- au reuşit să producă o schimbare decisivă în favoarea francezilor. Aceleaşi trupe de elită, sosite pe frontul din Carpaţi, au contribuit însă la înfrângerea României şi ocuparea a două treimi din teritoriul ţării, oferind inamicului acces nelimitat la resursele naturale. [2]) Lupu Kostaki valida surprinzător poziţia autoritară a prim-ministrului Ion I.C. Brătianu la Conferinţa de pace de la Paris. Aparent voia să lovească în imaginea Franţei, naţiunea care îndepărtase România de Germania, chiar de la începutul războiului. Poate era însă şi dovada că, în gândirea lui, patimile politice îngheţau în faţa intereselor superioare ale naţiunii. România acceptase abia la 10 dec. 1919 să semneze tratatul de pace cu Austria şi tratatul minorităţilor. Criza politică durase mai bine de jumătate de an, timp în care s-au acumulat tensiuni între Consiliul Suprem de la Paris şi decidenţii de la Bucureşti. Motivele tergiversărilor româneşti rămân discutabile. Dintre toate statele învingătoare la Conferinţa de pace, România obţinuse câştiguri însemnate, de vreme ce şi-a dublat atât populaţia, cât şi teritoriul. Nu era puţin lucru la capătul unui război în care lucrurile n-au mers potrivit aşteptărilor.

Românie Mare şi cu o Serbie Mare; căci doar nu pentru a-şi crea dificultăţi şi nici pentru fantasmagorii îşi varsă popoarele atâta sânge tânăr şi nevinovat. Sângele se varsă pentru realizarea unui scop naţional sau economic.

în tot cazul, moldovenii care primeau această concepţie nu cunoşteau istoria ţării lor şi aparţineau unei pături sociale înstrăinate de dragostea moşiei lui Ştefan cel Mare şi Sfânt. Tot ce era moldovean de baştină nu putea decât să se răzvrătească împotriva acestei monstruozităţi care dădea ruşilor nu numai o parte din trupul ţării, ci şi soarta neamului întreg.

Pe lângă interesul existenţei noastre ca popor şi care impune oricărui suflet românesc să respingă o alianţă alături de Rusia, mai era încă o stare de fapt pe care cu greu o puteam învinge. Noi eram un stat tânăr, închegat abia în 1881, nu avusesem timpul necesar a dezvolta toate resursele avuţiilor noastre pentru ca finanţele statului să fi ajuns a satisface la timp cerinţele regatului. Armamentul necesar războiului modern ne lipsea în mare parte. Aliaţi de 31 de ani cu Puterile Centrale, cu care ne megieşeam, noi nu ne prea îngrijisem în această direcţie şi era natural, întrucât cauza de apărat ne era comună. La momentul oportun, ştiam că Puterile Centrale ne-ar fi procurat cu înlesnire tot ce era trebuitor războiului. Separaţi cum suntem prin situaţia geografică de puterile Antantei şi avizaţi numai la ajutorul

furniturilor de război ruseşti sau al acelor ce ni s-ar fi trimis prin Rusia, intrarea noastră în război alături de Antantă era lucru foarte riscant. Rusia avea singură mare nevoie să fie aprovizionată cu material de război pentru zecile de milioane de oameni mobilizaţi; căile ferate ruseşti insuficiente, unite cu detestabila administraţie publică bine-cunos- cută a acestei ţări, nu ofereau deloc garanţia că vom avea la timp ceea ce ne era strict necesar.[1]

Mergând alături de aliatele cu care timp de 31 ani ne-am dezvoltat economiceşte şi politiceşte, am fi putut lua întreaga Basarabie, am fi silit pe Austria a ne ceda Bucovina, pe nedrept răşluită Moldovei la 1775, şi am fi obţinut pentru românii din

x) Rusia, după bătălia de la Lacurile Mazuriene, adică de la început chiar, nu mai avea muniţiuni. (Vezi M. Paleologue.) (n. a.)

Regatul Sfântului Ştefan drepturile ce le cereau conducătorii românilor din partidul naţional de peste Carpaţi; fără a fi renunţat câtuşi de puţin la ideea unirii cu fraţii noştri de peste munţi la momentul oportun.[1]

Românii, în timp de peste o mie de ani de dominaţie hunică a maghiarilor, nu s-au desnaţionalizat în regatul unguresc. Condiţiunile favorabile ce elementul românesc putea obţine acum l-ar fi întărit şi dezvoltat, ne-ar fi devenit un scut de apărare naţională, cum este elementul francez din Belgia şi Elveţia pentru Franţa, până la ziua unirii cu noi. După război însă, Austro-Ungaria putea uşor înţelege nevoia de a se transforma într-un stat confederativ şi atunci românii ar fi avut o situaţie ce li s-ar fi cuvenit ca popor băştinaş.

CE S-A PETRECUT ÎN TIMPUL EXPECTATIVEI ARMATE

Hotărârea luată în Consiliul de Coroană de la 3 august 1914, sub preşedinţia regelui Carol, s-a răspândit chiar în seara acelei zile în Capitală. Cum era natural, a dat loc la mari şi înfierbântate discuţii.

Reprezentanţii Antantei erau veseli şi radioşi de hotărârea luată; alianţa noastră cu Puterile Centrale era acum desfăcută, iar lor le rămânea timpul necesar pentru a pune în lucrare toate fineţele şi intrigile spre a ne atrage de partea lor şi a ne face să ne ridicăm cu armele contra aliaţilor pe care îi părăsisem.

La cârma statului erau liberalii, şi nu este fără interes a da

lămuriri despre ceea ce reprezintă ei, pentru ca istoria, la timp, să le judece purtarea din timpul neutralităţii în cunoştinţă de cauză.

La 1881 s-a realizat ultimul punct din programul Divanu- rilor ad-hoc de la 1857, prin proclamarea Regatului şi recunoaşterea independenţei noastre, cu un rege ereditar, dintr-o familie

***) Vezi broşura mea din 1914 (n. a.).**

monarhică din Occident. Atunci se impunea formarea de partide politice bazate pe principii şi programe, în care urma să se arate cum înţelege fiecare să satisfacă înlăuntrul regatului român nevoile de propăşire cerute de timpurile în care trăiam.

Ion C. Brătianu, om de o inteligenţă superioară şi de un patriotism necontestat, a înţeles nevoia timpului, dar el era împiedecat de partizanii săi revoluţionari, al căror suflet era intimul său prieten şi colaborator, Costache A. Rosetti.

Ion C. Brătianu devenise om de guvernământ, pe când C.A. Rosetti rămăsese revoluţionar, cu toată declaraţia lui de dinasticism făcută la proclamarea regatului.

Ruptura dintre cei doi colaboratori devenea pe fiecare zi fatală. Se căutau mijloacele pentru a nu fi bruscă, dar ea s-a făcut totuşi brusc. Consecinţa nenorocită pentru Ion C. Brătianu a fost neputinţa lui de a crea un partid de guvernământ pe temelie de muncă şi de merit. El a fost silit a lăsa să se formeze o aşa-zisă democraţie a celor ce iute se îmbogăţeau. Cu toată inteligenţa lui, cu tot patriotismul şi cu toată cunoştinţa de oameni ce avea acest uriaş al neamului, el a fost învins de păcatele partizanilor săi şi a căzut la 1888, hulit de întreaga ţară.

Liberalii nu au program de guvernământ. De la proclamarea regatului de sine stătător (1881) şi până astăzi, ei sunt acei ce au guvernat mai mult timp ţara; dar lor le-a lipsit firul conducător al unei concepţii politice. Ei au guvernat prin expediente, făcând şi refăcând aceleaşi legi şi lucrând în politică întocmai cum Penelope altădată giulgiul socrului ei. în opoziţie nu puteau sta mult, de frica de a nu se împrăştia, nefiind legaţi între ei prin principii şi prin idei, ci prin interese materiale; aşa că acest partid, de ordine la guvern, în opoziţie ameninţa cu demagogie şi dezordine.

Răposatul rege Carol I spunea că preferă a-i avea la guvern, în anticamera Palatului, decât să-i ştie pe stradă. La guvern au fost pururea docili. în acest sens, probabil, a vorbit răposatul rege către moştenitorul tronului, actualul rege.

La 1913 liberalii, arşi de fierul roşu al lui P.P. Carp şi sub presiunea prestigiului căpătat de Titu Maiorescu prin încheie-

rea repede a Păcii de la Bucureşti, se vedeau pentru un şir de ani înţărcaţi de la bugetul statului.

Ei, care se făleau la 1907 de a fi rezolvit problema agrară, roagă pe profesorul Constantin Stere[1] să le împrumute ideile lui poporaniste, votul universal şi exproprierea, pe cari le lansează în public, spre a provoca demagogie şi ură de clasă, fără a le fi studiat. Astăzi, după nouă ani, nu avem o lege electorală care să ne garanteze o recrutare chibzuită a corpurilor legislative; în ceea ce priveşte comunele şi judeţele, eligibilitatea de fapt e suspendată de la 1914, iar prin expropriere s-a fărâmiţat proprietatea, fără a se da o soluţie temeinică pentru viitorul ţării.[2]

Liberalii au reuşit atunci a reveni la guvern, mai ales că orizontul politic european era foarte noros. Zăpăciţi de venirea lor la guvern mai curând decât se aşteptau, ei au căutat în primul loc să împiedece măsurile luate de guvernul conservator în vederea satisfacerii lipsurilor armatei,ce se constataseră cu prisosinţă în campania din 1913 în Bulgaria. Aşa că evenimentele crudului război european a găsit armata noastră complet nepregătită.

Ionel I.C. Brătianu, ales şi instalat şef al Partidului Liberal, concretizează perfect întreaga structură a partidului în capul căruia se afla: nici un merit, nici o faptă de seamă săvârşită nu-1 indica la această poziţie, nici ca inginer şef de secţie pe linia Bacău-Roznov, nici ca ministru de lucrări publice, nici ca ministru de interne, căci Răscoala din 1907 a fost liniştită de generalul Al. Averescu, sacrificat în urma interpelării lui ALL Marghiloman. (Verzea, maior pe atunci.)

x) Constantin Stere (1865-1936), om politic, publicist şi scriitor, rector al Universităţii din Iaşi (1913-1916) şi preşedinte al Sfatului Ţării (1918). 2) Starea de fapt dovedeşte că reformele făcute în mod nejudecat nu erau necesare, nici cerute de popor. Ceea ce trebuia făcut era să se fi cumpărat moşii de Casa Rurală şi, acelea, transformate în loturi, să fi fost vândute la adevăraţii locuitori muncitori de pământ. Cu chipul acesta avuţia naţională ar fi crescut şi nu am fi ajuns ca acum să nu avem ce exporta, pe când înainte gările noastre gemeau de grâne, iar la Galaţi-Brăila încăr- cau prin august-septembrie 60-70 vapoare mari (n. a.).

Ionel I.C. Brătianu a devenit şeful liberalilor numai fiindcă era fiul marelui său părinte, I.C. Brătianu; ca atare, silit a fi ceea

ce în genere au fost şi sunt copiii oamenilor mari şi inteligenţi... Ionel I.C. Brătianu are însă o mare calitate; nu vorbeşte şi este perfect bizantin. Sunt sigur că, atâta vreme cât a fost în contact cu agerul ministru de externe rus Sazonow[1], a fost complet panslavist în vorbă. La dejunul de la Marienbad, la care l-a chemat diplomatul rege al Angliei, Eduard VII, a ştiut să cânte în strună acelui rege; iar faţă de monarhul său, regele Carol I, a fost un păzitor cinstit al politicii externe inaugurată de părintele său, marele Ion C. Brătianu.

în august 1914, la declararea războiului, Ionel I.C. Brătianu şi Partidul Liberal erau desigur pentru mergerea noastră alături de Puterile Centrale. în acest sens a vorbit cu răposatul rege, în acest sens a făcut apel la profesorul Constantin Stere să meargă în Austro-Ungaria.

Profesorul Constantin Stere este o personalitate politică care s-a înscris la liberali la aceeaşi epocă când socialiştii sub denumirea de „tineri generoşi* au trecut în Partidul Liberal.

***) Iată cam ce cugeta Sazonow când, în 1914, a venit la Constanţa ţarul Neculai II spre a-şi masca ducerea sa la Chişinău, cum am amintit mai sus. Ministrul acesta a venit şi la Bucureşti; am făcut cunoştinţă cu el la o recepţie ce s-a dat atunci la legaţia rusească din Capitală. Fiindu-i prezentat de ministrul plenipotenţiar rus, S. Poklewsky Koziell, cu care eram în termeni foarte amicali, dl. de Sazonow m-a luat la o preumblare prin grădina legaţiei. Am avut un sfert de oră deosebita plăcere de a-l asculta pe finul domn de Sazonow. El probabil că mă ştia ca intim prieten al lui P.P. Carp şi, văzându-mă că port barbă mare, a crezut că mă încântă pe tonul religios sentimental; tot timpul mi-a vorbit de interesul economic şi religios ce-l vom avea noi, românii, ca ortodocşi creştini, când pravoslavnicii ruşi vor fi la Constantinopole şi se va cânta ruseşte la Sf. Sofia. I-am răspuns cu o prefăcută umilire că regretăm mult că nu putem înţelege lucruri atât de înalte, fiind un biet plugar. Pe atunci nu se vorbea de războiul mondial. Tot atunci seara, la legaţia rusă, am cunoscut pe contele de Walburg, consilier la legaţia germană, care, împreună cu secretarii de legaţie germani şi austro-ungari, jucau bridge într-o odaie separată. Le-am spus că, pe când ei se distrează, în camera de alături se ascute briciul spre a fi raşi. Nu a trecut mult, războiul european a izbucnit; toţi au recunoscut prevederea mea. Era însă prea târziu (n. a.).**

Dânsul a avut şi are vederile sale nestrămutate în politica internă, ca şi în politica externă, de la care nu ştie a se abate.

în politica externă era antirus şi adept al politicii preconizate de Aurel C. Popovici *(Das Gross-Osterreich[1]),* precum era şi Nicolae Gr. Filipescu.

Alegerea şi trimiterea lui în Ungaria dovedesc pe deplin misiunea cu care a fost însărcinat, căci niciodată nu se va putea

pretinde că C. Stere a fost trimis în Ungaria să sfătuiască pe românii din Regatul Sfântului Ştefan să nu se supună Monarhiei căreia aparţineau şi să caute prin zavistie a facilita reuşita ruşilor.

Desigur că nici contele Czernin[2], ambasadorul austro-ungar din Bucureşti, nu i-ar fi dat învoire să se plimbe prin Ardeal. El cunoştea pe C. Stere, care-i fusese recomandat la început de Tache Ionescu, pe vremea când acesta era mare austro-ungarofil. Apoi, ar fi să tăgăduim onorabilitatea incontestabilă a lui Constantin Stere dacă am presupune că s-a pretat să săvârşească acte contra convingerilor sale. Fără a fi fost sau a fi prietenul politic al lui C. Stere, nu mă sfiesc a recunoaşte că este un om perfect onest.

C. Stere a plecat, mi se pare, în automobilul oficial al ministrului de interne. în Ungaria şi Austria s-a pus în legătură cu toţi conducătorii români din Dubla Monarhie şi i-a întărit în convingerile ce aveau de nevoia conlucrării contra slavilor, cerându-i-se şi lui, bineînţeles, de aceştia, ca guvernul din Bucureşti să caute cât va putea mai mult să obţie să se recunoască românilor din Regatul Sfântului Ştefan realizarea punctelor din programul partidului naţional din Ardeal.

C. Stere şi-a îndeplinit cinstit şi conştiincios misiunea cu care fusese însărcinat. A zăbovit poate mai mult decât ar fi trebuit, întrucât a venit după ce se ţinuse Consiliul de Coroană.

în absenţa sa, finul ambasador rus şi românizatul ambasador francez au căutat, pe toate căile, a vârî intrigi contra menţinerii tratatului ce aveam cu Tripla Alianţă şi a arăta

***) Austria Mare (germ.). [2]) Contele Ottokar von Czernin (1872- 1932), ministru plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti (1913- 1916), ministru de externe în vremea Păcii de la Bucureşti.**

enormele avantaje ce ar fi rezultat pentru noi mergând cu Antanta sau chiar păstrând neutralitatea. A sosit şi vestea că Italia, una din puterile care făceau parte din Tripla Alianţă, nu considera declararea de război ca un *casus foederis*, încât

I.I. C. Brătianu găseşte în aceasta argumentul favorabil pentru a lua o hotărâre în doi peri şi se asociază fără ezitare propunerii oportuniste a lui Al.I. Marghiloman, care-i lasă putinţa de a cocheta cu Antanta, pentru a stăpâni intrigile ce începuseră a prinde rădăcini în Partidul Liberal. El se credea destul de abil şi de tare, ca la un moment dat să se poată da de partea aceea ce i se va indica.

Tot atunci, deşi hotărârea luată la Sinaia avea aerul a menţine

o atitudine de strictă imparţialitate între beligeranţi, şi deşi nu eram pregătiţi nici politiceşte, nici milităreşte a merge alături de Rusia, se porneşte totuşi o propagandă prin presă, prin broşuri şi prin întruniri publice, pentru a ne împinge în braţele Antantei.

Nicu Gr. Filipescu, conservator naţionalist, un impulsiv gata de luptă în orice moment, totdeauna însă de bună-credinţă, se întorcea de la Neuheim, din Germania, unde se dusese pentru a-şi căuta sănătatea; şi de unde era un amic şi susţinător al politicii lui Aurel C. Popovici, acum devine antantist, ba încă întâlnindu-se şi sfătuindu-se cu prietenii lui, toţi înregimentaţi în politica sentimentalistă francofilă, începe o campanie de apropiere de Antantă. Se împacă cu Tache Ionescu, care pune la dispoziţia cauzei, pe lângă necontestatul dar al vorbirii sale, şi pe cei... 12 copii ce nu-i are, precum şi hotărârea nestrămutată de a se duce la Chicago ca chelner în caz de nereuşită. Propaganda prin presă, sub direcţia d-lor Tache Ionescu, Const. Miile, Honigman şi alţii, alimentată cu banii ruşilor şi ai Antantei, ia proporţii imense. Sume colosale de bani se varsă de cei interesaţi, după cum se dovedeşte mai târziu prin publicarea de către revoluţionarii ruşi a corespondenţei secrete urmate între Bucureşti şi Petrograd. Ceea ce conţin arhivele secrete ale celorlalte state ale Antantei nu se poate şti, decât prin inducerea din cele ce ştim astăzi din Rusia. Ceea ce este sigur e că cu bani străini s-a făcut propagandă.

Puterile Centrale au făcut şi ele propagandă cu bani, cum reiese din dosarele legaţiunilor austro-ungaro-germane, prinse de liberali în bagajele lui Mackensen[1]. Acolo se găsesc numele simandicoşilor patrioţi cari au stors bani şi favoruri.[2]

Pentru cinstea neamului nostru însă, cei capabili a face propagandă patriotică cu bani străini se apleacă de partea Rusiei. Germanii nu au putut recruta pentru propaganda lor plătită decât lepădături sociale, încât broşurile traduse din nemţeşte şi răspândite în public erau greoaie şi nu ţineau seama de nivelul cultural al maselor; propaganda lor a fost fără efect.

Presa antantistă, bine plătită, condusă cu multă dibăcie, trebuie recunoscut, de către dl. Tache Ionescu, a dat roade, făcând adepţi printre avocaţi, profesori şi chiar în armată.

Guvernul liberal nu are o atitudine francă care să poată face pe un om neprevenit să ştie ceea ce voieşte acest guvern; nu ştie nici chiar el ce cale are de apucat şi doreşte să facă diplomaţie cu fiecare în parte din cele două grupuri beligerante.

Manifestaţiile alimentate din fondurile secrete ruso-antan-

tiste iau proporţii şi merg până acolo încât ajung a scrie pe Palatul Regal din Bucureşti „de închiriat*; ba se răspândise zvonul că regele ar fi gata să abdice.

în primele zile ale lunii septembrie 1914, prim-ministrul roagă printr-un interpus pe P.P. Carp, ce era la Ţibăneşti, să vie în capitală. Carp răspunde acestui apel şi imediat după sosire este vizitat de cumnatul prim-ministrului, Barbu Ştirbey[3], care pregăteşte o întrevedere între dânşii. I.I.C. Brătianu vine acasă la P.P. Carp, arată situaţia ca gravă din cauză că nici miniştrii săi nu vor a-1 urma şi că este îngrijorat că agitaţiile din Bucureşti se bucură de favoruri înalte; îi mai spune că ar fi bine ca el, Carp, să vadă pe suveran. Carp s-a declarat gata

***) August von Mackensen (1849-1945), feldmareşal german, comandant al trupelor Puterilor Centrale în campania din România (1916- 1918). [2]) De ce liberalii nu publică actele? îi aştept spre a-i controla (n. a.). [3]) Barbu Ştirbey/Ştirbei (1872-1946), om politic, administrator al Domeniilor Coroanei (din 1913), ministru şi prim-ministru (1927); Eliza, una dintre surorile sale, era căsătorită cu Ionel Brătianu.**

a se duce la Sinaia, îndată ce va fi chemat de rege, căruia îi va spune ca întotdeauna opinia sa francă şi fără bizantinisme.

în aceeaşi zi P.P. Carp a fost chemat la Sinaia; a doua zi s-a prezentat suveranului, care l-a primit în mod cu totul afectuos, având împreună o lungă convorbire. P.P. Carp l-a rugat să nu mai ţină un al doilea Consiliu de Coroană, care l-ar putea pune din nou în minoritate şi atunci regelui nu i-ar mai rămâne decât să abdice şi să lase a se nărui munca şi năzuinţele sale de jumătate de veac la gurile Dunării. în urmă, bătrânul om de stat a fost primit de către prinţul şi prinţesa moştenitoare, cărora nu s-a sfiit a le spune părerile lui pe faţă.

Regele a pus la dispoziţia lui Carp automobilul său, cu care s-a dus la Predeal, unde era fiica lui cu copiii aşezaţi pe timpul verii.

Trei zile după audienţa lui P.P. Carp la rege, dl. Marghiloman a fost chemat de M.S. Regina Elisabeta, în afacerile „Crucii Roşii", la Peleş. M.S. Regele a venit atunci în camera M.S. Regina şi a însărcinat pe dl. Marghiloman ca, la întoarcerea sa în Bucureşti, să se ducă la P.P. Carp şi să-i spună că nu se va mai ţine al doilea Consiliu de Coroană.

Cele ce s-au vorbit la acele audienţe se vor şti când se vor publica notiţele răposatului Rege sau când M.S. Regele Ferdinand şi M.S. Regina Maria vor găsi cu cale să o facă după notele luate de ei.[1]

Să vedem ce s-a petrecut la Petersburg după Consiliul de

Coroană; citez din memoriile ambasadorului francez Maurice Paleologue:

„6Aout igi4.

Sazonow m'apprend qu'il a fait venir le ministre de Roumanie, Diamandy, pour lui demander le concours immediat de Varmee roumaine contre VAutriche. En echange, il offre de reconnoitre au cabinet de Bucarest le droit d'annexer tous Ies terri- toires autro-hongrois habites actuellement par une population

[x]) Despre poziţia în Consiliul de Coroană relatează alte jurnale decât cele invocate de Lupu Kostaki. Jurnalul regelui Carol I se opreşte în anul 1892; nici scrisorile regelui Ferdinand, nici însemnările reginei Maria nu au referinţe la acel Consiliu de Coroană.

roumaine, c'est-ă-dire la majeure pârtie de la Transylvanie et la region septentrionale de la Bukovine; de plus, Ies puissances de la Triple-Entente garantiraient ă la Roumanie Vintegrite de son territoire"} **(Maurice Paleologue -** ***La Russie des Tsars pendant la grande guerre*****, Paris, 1921, pp. 61-62).[2]**

„Jeudi, 13 Aout 1914.

Le gouvernement roumain a decline Ies propositions du gouvernement russe, en alleguant Ies rapports d'ancienne et intime amitie qui unissent le roi Carol ă Vempereur Franqois-Joseph; il prend acte neamoins de ces propositions, dont il apprecie hautement le caractere sympatique; il conclut que **dans la phase actuelle du conflit qui divise l'Europe** ***il doit borner ses efforts au maintien de Vequilibre balkanique[ii3]*** ***(Idem,*** **p. 77).**

între timp, agitaţiile cresc şi guvernul nu intervine, cu autoritatea sa, spre a le potoli. Dar, după vizita lui PP. Carp la Sinaia, implorată de I.I.C. Brătianu, se încheie un protocol între Sazonow, ministrul de externe al Rusiei, şi ministrul nostru plenipotenţiar, Constantin I. Diamandy, asupra intrării noastre în acţiune, fără ca M.S. Regele să ştie ceva[4], document

[x]) Cum se explică chemarea d-lui C. Diamandy şi cererea concursului nostru militar, dacă mai înainte nu a avut loc vreo convorbire în acest sens, cu atât mai mult cu cât Rusia ne ştia făcând parte din Tripla Alianţă (n. a.). [2]) „6 august 1914. Sazonov îmi transmite că l-a chemat pe ministrul român, Diamandy, pentru a cere sprijinul imediat al armatei române împotriva Austriei. în schimb, acesta se oferă să recunoască, în avantajul cabinetului de la Bucureşti, dreptul acestuia de a anexa toate teritoriile austro-ungare locuite în prezent de populaţie românească, şi anume cea mai mare parte a Transilvaniei şi regiunea septentrională a Bucovinei; în plus, statele Triplei Alianţe ar garanta României integritatea teritoriului

său“ (fr.). [3]) „Joi, 13 august 1914. Guvernul român a refuzat propunerile guvernului rus, invocând relaţiile de veche şi intimă prietenie ale regelui Carol cu împăratul Franz Iosef; totuşi, acesta ia act de aceste propuneri, apreciind în mod deschis caracterul lor simpatic; conchide spunând că, *în etapa actuală a conflictului care divizează Europa*, trebuie să-şi limiteze eforturile la a menţine echilibrul în zona Balcanilor" (fr.). [4]) Aserţiunea rămâne discutabilă. Brătianu susţinea, în dec. 1919, de la tribuna Parlamentului, că politica legăturilor României cu aliaţii din Antantă nu s-a făcut contra voinţei regelui şi nici în ascuns faţă de el. Aceeaşi opinie era împărtăşită şi de Nicolae Iorga, convins că regele ştia de

ce a fost cetit de dl. Tache Ionescu, ministrul de externe, în şedinţa Camerei de la 18 februarie 1921 şi care nu conţine decât propunerile ruseşti de la 6 august, relatate de M. Paleologue în memoriile sale reproduse mai sus.

Din acest document reiese clar că ni se recunoaşte dreptul de a anexa din Austro-Ungaria tot teritoriul ce era ocupat de români, rămânând larg deschisă recunoaşterea dreptului slavilor asupra localităţilor, fie ocupate de slavi, fie rutenizate din cauza unei administraţii duşmane românilor.

Sazonow, cu finețea sa, a căutat să pună mâna pe pământ românesc, făcând să i se recunoască Rusiei, din partea guvernului român, dreptul asupra ţinuturilor rutenizate din Bucovina, meleaguri ale arcaşilor lui Ştefan cel Mare şi Sfânt.

Dar Sazonow nu se limita, desigur, la acapararea unei bune părţi din Bucovina. Gândul său era de a împinge hotarele Rusiei până la Şiret, punând astfel, încetul cu încetul, stăpânire pe întreaga Moldovă până la Galaţi. în acelaşi timp obţine şi anularea oficială a alianţei noastre cu Puterile Centrale prin obligaţiunea ce ne luam faţă de Rusia de a avea imediat o atitudine binevoitoare faţă de Antantă, respectiv faţă de dânsa. Deci, fără ca regele şi Camerele legiuitoare să ştie ceva, şi chiar împotriva hotărârii Consiliului de Coroană ţinut sub preşedinţia monarhului ce lucrase 48 ani la întărirea şi dezvoltarea regatului, guvernul se alătură la Antantă sub scutul celui mai mare secret. Ce nume poate avea o astfel de procedare a guvernului, bună, sau rea?

Rusia, pe lângă dreptul, recunoscut de noi, de a se coborî la linia Şiretului, obţinuse şi marea favoare de a-şi ridica trupele de la Marea Neagră până la frontiera cu Austro-Ungaria şi de a azvârli contra Puterilor Centrale un milion de oameni, cari ar fi fost siliţi să se opună celor 700.000 soldaţi români, ce după tratatul de la 1883, reînnoit în 1913, ar fi trebuit să fie pe Prut; fără a mai adăuga forţele bulgare, turce, de cari toată lumea, afară de iscusitul şi finul diplomat ce am avut la Sofia[1], era sigură

că vor merge contra Rusiei.

această convenţie, ratificată printr-un schimb de telegrame pentru evitarea semnăturii suveranului. x) Ironia îl priveşte pe Gheorghe Derussi

în ceea ce priveşte asigurarea din protocol că integritatea teritorială ne era garantată, ne putem aminti că la 1877-1878, printr-un tratat legal încheiat cu Rusia, ni s-a garantat integritatea, dar după aceea ni s-a răpit sudul Basarabiei, sub neobrăzata explicaţiune că Rusia nu garantează împotriva ei, ci numai împotriva duşmanilor.

Bătrânul nostru rege vede visul său sfărâmat şi părăsit de ai săi şi de guvernanţi, se simte umilit faţă de cei cu care fusese aliat 31 ani şi de la cari avusese foloase reale pentru dezvoltarea economică a ţării. Plânge, vrea să-şi smulgă de la gât decoraţia „Pour le merite"[1], pe care o purta de la luarea Plevnei ca simbol al virtuţii, a meritului şi a cinstei sale şi a poporului pe care-1 conducea de 48 ani. îndurerat şi amărât, moare în dimineaţa de 27 septembrie 1914 acela care aproape o jumătate de veac a muncit din greu la crearea, dezvoltarea şi întărirea regatului, împreună cu adevăraţii patrioţi.

După moartea bătrânului monarh, agitaţiile de tot felul sporesc, ţinând lumea într-o continuă enervare.

Ionel I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri, fiind şi ministru de război, nu are curajul să se pronunţe pe faţă din ce parte ne putem aştepta la bine. Pentru a nu se demasca, nu numeşte la Marele Stat-Major pe omul necesar în împrejurările grele în care ne aflam, ci lasă ca locul să fie ţinut de generalul Zotu[3], ca figurant, care în urma dezastrului de la Turtucaia, simţind rolul ridicol ce jucase, s-a sinucis.

Secretarul general al ministrului era amicul său intim, generalul Iliescu[4], pe care liberalii îl considerau un al doilea Napoleon. Acest matematician eminent, după studiile ce făcuse, fu

(1870-1931), diplomat, ministru plenipotenţiar la Sofia (1913-1916) şi la Stockholm (1917-1918 şi 1919). In Guvernul Take Ionescu (dec. 1921- ian. 1922) a fost ministru de externe. 2) „Pentru merit" (fr.) 3) Vasile Zottu (1853-1916), general, şeful formal (generalul Dumitru Iliescu fiind şeful de facto) al Marelui Stat-Major în perioada neutralităţii. Sinuciderea sa ca urmare a înfrângerii de la Turtucaia a născut multe controverse. 4) Dumitru Iliescu (1864-1940), general. Sub-şef (şi conducător efectiv) al Marelui Stat-Major în 1916, înlăturat din funcţie după dezastrul militar din toamna acelui an şi trimis în Franţa ca reprezentant pe lângă Marele Cartier Francez.

însărcinat a pregăti în secret planurile de război contra Puterilor Centrale. Natural că, ocupat cu conducerea ministerului, căci Ionel I.C. Brătianu se ducea aşa de rar pe la minister, încât amicii lui spuneau că nici nu cunoaşte drumul spre localul ministerului, nu a putut lucra planul decât în orele libere. Cine cunoaşte activitatea ce se desfăşura în minister, necesară aprovizionărilor de tot felul şi munca cu care era împovărat secretarul general, nu poate fi surprins de rezultatele ce le-a avut aplicarea planului nostru de război, lucrat şi la întunerec.

Partidul Conservator, după iniţiativa luată de N.Gr. Filipescu[1], se împarte în două: partea cea mai puţin numeroasă, urmându-l pe el, se uneşte cu democraţii lui Tache Ionescu, refăcând vechea legătură Filipescu-Tache Ionescu, sub pretextul realizării idealului naţional; restul partidului, partea numeroasă a organizaţiei, sătulă de veşnicele enervări ale lui N.Gr. Filipescu, rămâne mai departe sub conducerea lui Marghiloman şi Titu Maiorescu, continuând să persiste în ideea necesităţii unei expectative armate.

P.P. Carp, partizan al luptei contra Rusiei, care ne ameninţa existenţa, mai ales dacă ar fi ieşit biruitoare, adună împrejurul său un număr de prieteni, mai ales moldoveni[2], aceştia fiind imediat expuşi cnutului rusesc.

P.P. Carp s-a hotărât să scoată un jurnal care să susţină pe faţă şi cinstit părerea noastră de a merge alături de Puterile Centrale contra Rusiei, în vederea reluării Basarabiei, după ce vom fi reluat în prealabil toate garanţiile pentru a ni se restitui Bucovina şi pentru a satisface cererile partidului român din Ungaria.

[x]) Acest conservator a fost un veşnic frământător al partidului său, poate cu cele mai bune intenţii, dar rezultatul obţinut a fost că conservatorii au fost împiedecaţi a-şi da toată măsura capacităţii la munca statului, deşi aveau oameni superiori celor din partidele adverse. Bătrânul Lascăr Catargi a zis: , Ace st copil are să facă multe pozne"; şi multe a făcut. Desigur că partidul a slăbit (n. a.). [2]) Cu această ocazie am văzut că, deşi uniţi de 57 de ani, nu suntem cu totul contopiţi într-un singur bloc. Muntenilor puţin le păsa de viitorul Moldovei de a fi rusificată şi mai puţin încă se interesau de Basarabia şi Bucovina. Va trebui multă minte, răbdare şi patriotism la închegarea României Mari (n. a.).

Dânsul a scos jurnalul *Moldova*. La acest jurnal au scris toţi cei ce împărtăşeau ideile noastre, fără interese materiale, fără distincţie de partid politic. Ziarul a fost suprimat în ziua de 14/27 august 1916, când s-a declarat războiul nostru alături de Rusia.

în vara anului 1915 germanii şi austriecii atacă sub comanda

feldmareşalului von Mackensen armata rusească, sparge frontul la Gorli[1] şi numai în câteva săptămâni iau ruşilor 27 de cetăţi, adică întreaga fruntarie rusească fortificată dinspre Puterile Centrale. Această neaşteptată victorie a Centralilor contra nenumăratelor milioane de ruşi sileşte pe primul nostru ministru să ascundă protocolul încheiat în septembrie 1914 la Petersburg şi să-şi amintească de tratatul de alianţă cu Puterile Centrale. în dorinţa de a le arăta întreaga sa solicitudine, se înţelege cu miniştrii von Bussche[2] şi contele Czernin să le vândă 50.000 vagoane grâu şi 28.000 vagoane păpuşoi. în acest scop, abilul Alexandru Constantinescu[3], ministrul domeniilor, formează comisiunea de export pentru vânzarea cerealelor, care se efectuează spre... folosul tuturor.

Antanta, furioasă şi ştiind legăturile ce avea cu guvernul nostru, ameninţă să dea pe faţă protocolul secret, care divulga cinstita procedare a guvernului. Dl. Al. Constantinescu nu se lăsă încurcat şi vinde consorţiului englez 80.000 vagoane grâu, cari însă nu s-au completat niciodată. Mi se pare că li s-au dat englezilor cca 25-30.000 vagoane, deşi s-au făcut cheltuieli colosale pe la gări cu facerea de *quasi* silozuri unde s-a depus o mare cantitate din grâul vândut şi pe care englezii nu-1 puteau ridica, întrucât nu aveau pe unde să-l exporte. Dar nici bani nu au adus din Anglia, întrucât a avansat Banca noastră Naţională banii pe baza unui stoc metalic aur ce urma a fi păstrat de Banca Angliei. Cum s-a rezolvat afacerea, nu se mai ştie.

x) Bătălia de la Gorlice-Tamow a avut loc în perioada 2 mai-22 iun. 1915. 2) Hilmar von dem Bussche-Haddenhausen (1867-1939), ministru plenipotenţiar german la Bucureşti (1914-1916). 3) Alexandru Constantinescu, supranumit „Porcu“ (1859-1926), om politic liberal; ministrul agriculturii şi domeniilor între 1914 şi 1916 şi ministru de interne între 1916 şi 1918.

Ministrul domeniilor, Al. Constantinescu, a fost darnic şi cu Puterile Centrale, vânzându-le şi acestora mari cantităţi de cereale. D-lui Vîntilă Brătianu, fratele prim-ministrului, şi altor mari şi bravi antantişti, li s-a îngăduit aceasta. Dl. Al. Constantinescu a voit să arate că ştie îndeplini proverbul: „Nici lupul flămând, nici oaia cu doi miei“.

Acum este nimerit şi cinstit a lămuri atitudinea mea în tot timpul, până la intrarea noastră în război.

în seara de 3 august 1914 s-a răspândit vestea hotărârii luate în Consiliul de Coroană la Sinaia sub preşedinţia bătrânului rege. Am plecat la moşia mea Dealu Mare, din judeţul Tutova, pentru

două zile. Acolo, prietenii şi cunoscuţii au venit să mă vadă şi să afle ce este adevărat din zvonurile ce se răspândeau privitor la intrarea noastră în război alături de Antantă sau de Puterile Centrale. După lămuririle ce le-am dat, în urma unei mature chibzuinţe, am găsit că este cinstit să ies din rezerva politică ce-mi impusesem şi am crezut chiar de datoria mea să-mi exprim părerile şi vederile mele, în speranţa că voi deştepta luarea-aminte şi judecata celor ce ţineau în mână destinele ţării. Aceştia, dacă aveau convingerea că depăşesc limita de rezervă impusă slujbei mele şi fac rău ţării prin atitudinea mea, puteau foarte bine să-mi ceară demisia sau să mă destituie prin mijlocirea înaltei Curţi de Casaţie din funcţiunea inamovibilă ce ocupam. Dar n-au făcut-o, deşi era mai cinstit decât să mă roage să girez Ministerul de Interne în lipsa guvernului din teritoriul ocupat şi să-mi rezerve, după război, tratamentul Curţii Marţiale.

Părerile mele le-am arătat sub forma unei convorbiri cu prietenul meu, dl. profesor Gh. Alexandrescu, în revista *Convorbiri literare*, apoi am scos convorbirea aceasta într-o broşură de 400 exemplare, pe care le-am împărţit prietenilor şi cunoscuţilor, trimiţând câte un exemplar şi fiecărui minister în parte. Cu autorizaţia mea s-a împărţit de către Biroul de Publicaţie Germană[1] acea convorbire în zeci de mii de exemplare în ţară.

[x]) Agenţia Româno-Germană de Informaţiuni asigura difuzarea scrierilor propagandistice pe teritoriul românesc, mai ales în Capitală. Se

Din conţinutul acestei broşuri, publicate în 1914, îndată după declararea războiului, se vede lămurit că atunci, ca şi în urmă şi acum, convingerile mele, bazate pe nevoile ţării, născute din suferinţele îndurate în cursul vremii, au rămas aceleaşi.

Eu am crescut şi am trăit în atmosfera politică a oamenilor de stat mai sus pomeniţi, cari din două principate vasale şi slabe au făurit o ţară respectată de lume şi au fixat într-însa temelia solidă a românismului.

Mi-a fost întotdeauna teamă de Rusia şi de tradiţionala ei năzuinţă de a pune mâna pe Moldova. M-am temut de zdruncinarea echilibrului european în centrul şi la porţile Orientului, pe baza existenţei căruia ne era dat a ne putea dezvolta şi întări până să ajungem, ca naţiune puternică, a îndeplini misiunea ce aveam la gurile Dunării.

Având această credinţă m-am pronunţat din convingere, în mod cinstit, sincer şi pe faţă, că interesul României e de a merge alături de Puterile Centrale. Acestea le-am făcut prin broşura

menţionată, de la începutul războiului.

După publicarea convorbirii mele cu prietenul Alexandrescu nu mai eram de fapt în pasivitatea ce-mi impusesem la intrarea mea ca membru în Consiliul Permanent Administrativ.

în tot timpul cât a durat expectativa armată nu am încetat a-mi susţine părerile pretutindeni, dar mai ales la Jockey-Club, faţă de colegii mei şi în faţa ambasadorilor Angliei, Franţei, Rusiei şi Statelor Unite. Nu voiam nici măcar să se presupună că ar putea cineva să mă influenţeze. Nu am ascuns nimic.

La Club s-a ştiut, după declararea războiului, că eu eram ales de guvern să rămân să-l reprezint şi să apăr populaţia în cazul când guvernul ar fi silit să se retragă în Moldova. Mulţi membri ai Clubului m-au rugat să le apăr chiar avutul ce erau săliţi să lase în teritoriul eventual ocupat. Aşa stând lucrurile, ce a mai însemnat eliminarea mea din Club, fără să fi fost ascultat şi judecat? Desigur că nimic altceva decât lichelismul faţă de străini...

distribuiau zilnic, estimativ, 3.000 de broşuri, numeroase exemplare fiind trimise pe adresa unor personalităţi ale vieţii publice.

Nu am înţeles purtarea acelor oameni cari au împins ţara la război şi apoi au fugit ca nişte laşi, unii pe lângă Marile Cartiere, departe de mirosul prafului de puşcă, iar alţii ascun- zându-se şi petrecând prin marile hoteluri din străinătate, pe când populaţia şi noi cei rămaşi în teritoriul ocupat luptam sub umilinţa ocupantului, spre a păstra moşia strămoşească. S-a dovedit că nu este suficient să fii membru la Jockey-Club pentru a te prenumăra printre oamenii de caracter şi de consideraţie. Averea singură nu este suficientă.

Tuturor celor ce m-au exclus nu le fac cinstea de a-i trimite la conştiinţa lor pe care au probat că nu o au.

La 11 august 1914 am felicitat pe M.S. Regele pentru ziua sa de naştere:

„M.S. Regelui Ferdinand
Bucureşti

Rog respectuos a-mi îngădui să depun la picioarele Tronului, cu ocazia aniversării zilei Voastre de naştere, urări sincere de viaţă îndelungată şi de înţelepciune pentru ca să continuaţi cu hotărâre opera aspiraţiunilor marii generaţii a românilor care a pus temelia Regatului şi să nu uitaţi munca şi râvna desfăşurată în decursul anilor de marele Vostru predecesor. Bunul Dumnezeu să Vă hotărască norocul de a alipi Regatului părţile ce

i-au fost răpite.

Să trăiţi, Majestate, să trăiască M.S. Regina şi întreaga Dinastie.

Devotat servitor,

Lupu C. Kostaky".

Prin aceasta, toţi cei chemaţi a hotărî situaţia mea ca funcţionar public au fost la timp puşi în cunoştinţă exactă cu părerile mele politice. De ce m-au însărcinat cu girarea Ministerului de Interne în teritoriul vremelnic ocupat? De ce după război m-au dat în judecată Curţii Marţiale? Eu nu voi răspunde. Nu mă voi supune nici răspunsurilor fanaticilor, mai puţin la hotărârile îmbogăţiţilor prin hoţiile ce le-au înlesnit vremurile anormale ale războiului sau ale celor ce au făcut patriotism înfocat,

alimentat de fondurile secrete ruso-antantiste. Mă mulţumesc cu ce vor zice oamenii cinstiţi, imparţiali, buni români, foarte puţini, când această fază a istoriei noastre va fi cercetată şi judecată în interesul pur al adevărului imparţial al istoriei timpului. Numai arătând purtarea guvernului nostru, care în ascuns încheia alianţe cu ruşii, cât şi opinia acestora despre noi, se vor putea trage concluzii despre cauzele dezastrului militar ce am suferit şi de ştirbirea independenţei noastre prin tratatele de pace de la Versailles, St. Germain, Trianon, din 1919.

Aveam în capul guvernului, cum am spus mai sus, pe fiul unui om mare. Acesta, ca toţi copiii oamenilor superiori, este silit a suporta nedreptatea soartei, a moşteni de la părinţi tocmai acele calităţi ce-1 deosebeau de cei mulţi: *strălucirea numelui moştenit*. Fără pregătire prin muncă, fără studii şi fără o inteligenţă care să depăşească media muritorilor, este chemat să hotărască viitorul neamului în cel mai critic moment al evoluţiei lui. Nu ştie ce trebuie să facă, idealul naţional îl cunoaşte numai de la întrunirile opoziţiei de răsturnare a guvernului; are o singură mare grijă: partidul să stea la putere pentru a putea profita de toate avantajele materiale ce le prezintă epocile de tulburări mari, ca timpul războaielor. Şef ales, trebuie să se supună la o politică de echilibristică care să înşele pe toţi. Face pe marele diplomat, tace, şi ai lui îl cred genial. înlăuntru, pe căi necinstite, se îmbogăţesc cu miile şi se aşterne o platformă de hoţii, care acum, după victorie, după trei ani de pace, nu poate fi înfrântă şi ne ameninţă existenţa de stat printr-un faliment financiar-economic. Grandomania şi şurubăria întrebuinţată faţă de străini ne duce la umilinţă.

Primul nostru ministru tratează cu Rusia şi cu Antanta intrarea noastră în război alături de aceştia şi cere dreptul de a fi consideraţi în urmă ca putere mare, fără a-şi da seama că nu avem un plan de război lucrat la lumina zilei, nici pregătirea necesară a armatei cu toate cele trebuincioase războiului modern.

Marele Stat-Major rusesc, dându-şi seama de adevărata stare de lucruri, arată lui I.I.C. Brătianu greutatea ce o are un stat mare în susţinerea unui război pe două fronturi, care

pentru unul mic este imposibilă. îi mai pune în vedere că generalul Brussilow, care în ultimul timp a învins pe austrieci în sudul Galiţiei şi în Bucovina, arată în mod cert că armata austriecilor e departe de a fi sleită. în interesul reuşitei cauzei, el propune să dea un ajutor de 400.000 oameni, care să treacă prin Dobrogea în Bulgaria spre Salonic, încă înaintea anotimpului ploios, care împiedeca mişcările trupelor din cauza lipsei de şosele.

Toate aceste argumente au fost respinse de prim-ministrul 1.1. C. Brătianu, fiind socotite prostii ruseşti. înainte de a încheia alianţa el adună generalii noştri, cerându-le să se pronunţe asupra intrării noastre în acţiune. Toţi tac, afară de Al. Averescu, care, pentru a se pronunţa în cunoştinţă de cauză, cere să i se arate planul de război şi de ce armată rusească de ajutor putem dispune. Primul nostru ministru ridică şedinţa fără a răspunde, indignat de copilăreasca durere a d-lui general Averescu. Cum se poate califica această purtare? Rea-credinţă? Prostie? Grandomanie?

La Petrograd pe atunci se primeau de la Bucureşti două rânduri de rapoarte cu conţinut contradictoriu. S. Poklewsky Koziell, ministrul reprezentant al Rusiei la noi, asigura că 1.1. C. Brătianu va intra în acţiune cu folos, pe când colonelul Semenof, ataşatul militar pe lângă legaţie, cerea prin rapoartele sale ca Rusia să nu se îngreuneze cu povara netrebnică a armatei şi generalilor români, ci să ocupe imediat România, să ajungă a da mâna cu Serbia şi să înconjoare aripa dreaptă a frontului inamic.

Ţarul însărcinează pe amiralul Weselkine[1] să meargă în România pentru a vedea care este adevărul şi ce este de făcut. Weselkine tocmai era la Reni, unde supraveghea expedierea de ajutoare pentru Serbia. în faţa hoţiilor ce se făceau cu toate măsurile luate de dânsul, s-a dezgustat şi a aşteptat o nouă însărcinare. El a fost încântat de misiunea ce i s-a dat şi imediat

s-a pus în legătură cu România la Galaţi şi Bucureşti. Prin

*) Mihail Mihailovici Veselkin (1871-1918), amiral rus; şeful misiunii speciale de pe Dunăre în timpul Primului Război Mondial.

influenţa ce avea, fiind şi cinstit, putea dispune la discreţie de fonduri şi putea da orice sumă credea el necesară intereselor ţării sale.

După vizitele şi primirile avute la noi, face ţarului un raport dezastruos pentru cei ce au venit în contact cu el.

Bietul N.Gr. Filipescu este considerat un ridicol insuportabil cu pretenţii de bărbat de stat. Pe Tache Ionescu îl declară un poltron care se îmbată numai de propriile-i vorbe late. Cu acesta însă, prin care alimenta probabil presa cu focul sfânt al patriotismului banilor ruseşti, a rămas tot timpul în contact până când a părăsit România. Pe transilvănenii refugiaţi în România care ameninţau în fiecare moment că se reîntorc în Ungaria, când nu li se plătea îndeajuns patriotismul, i-a taxat de canalii.

Pe un preot transilvănean, care a jucat rolul de mare patriot şi s-a dus să se plângă că i s-a dat prea puţin pentru activitatea patriotică desfăşurată şi căruia i-a promis că îi va arăta că Rusia nu e atât de săracă cum cred duşmanii, îl socoteşte noroi, la fel pe ziariştii cari nu se mai săturau de bani.

Despre armată şi generalii noştri este cu totul de părerea colonelului Semenoff. în privinţa lui Poklewsky, polonez de origină, scrie: „Ţăranii polonezi sunt nişte brute, cei din clasa superioară sunt canalii, iar renegaţii, cum e Poklewsky, îţi fac oroare".

Crede că Poklewsky urăşte pe ruşi şi este înţeles cu Bră- tianu să-i trădeze. Aceasta este atmosfera în cercurile armatei şi la Curtea ţarului, încât uşor se pot deduce foloasele ce am obţinut în urma vizitei lui N.Gr. Filipescu, însoţit de ziaristul de seamă şi omul lui de încredere, Crăciun, atât armatei ruse, cât şi la Petrograd.

într-una din zile, intrând la Capsa, întâlnesc un bun prieten, înfocat antantist. El mă invită la masa sa şi mă întreabă dacă îi dau voie să-mi prezinte un ziarist rus, venit cu autorizaţie specială din cercurile Curţii, spre a se informa de adevărul celor ce se petrece la noi. I-am răspuns că el îmi cunoaşte părerile şi că eu nu ştiu să le schimb nici în faţa ţarului şi cu atât mai puţin faţă de un ziarist, fie el oricât de sus şi de puternic sprijinit. Eu nu mă opun, dar nu aş voi să-i fac lui o neplăcere.

Amicul meu l-a întrebat şi pe rus dacă voieşte să facă cunoştinţa

unui pronunţat adversar al Rusiei. Acesta a răspuns că ar fi încântat să întâlnească un adversar, fiind sătul de adeziunile cerute şi necerute ce găseşte pretutindeni în Bucureşti. Aşa l-am cunoscut pe baronul Schelking[1].

După schimbarea obişnuitelor forme de politeţe, mi-a arătat dorinţa lui de a discuta chestiuni politice. Ora fiind înaintată, m-a rugat să luăm masa împreună. I-am răspuns că primesc, dar cum România nu a devenit până acum cnejie rusească, el este oaspete şi trebuie să-mi permită să-i ofer dejunul, ca unul ce sunt încă la mine acasă. Prietenul meu a intervenit în diferendul nostru şi ne-a luat pe amândoi la dejun la Hotel Boulevard. Acolo am început discuţia. Pentru a evita orice echivoc, i-am spus imediat: „descind din Lupu Kostaky, graţie căruia Petru cel Mare a fost silit la 1711 să încheie Pacea de la Fălciu. Cunosc tendinţele de drăgălăşenie rusească, cum ne-au protejat de la 1774 până ce ne-au luat peste jumătate din Moldova, până la Prut. Recunosc în totul ca drepte aspiraţiunile Rusiei de a ajunge la Marea Mediterană, dar ca român mă opun, căci trecerea spre sud nu poate fi decât fatală ţării mele".

Baronul, fără a nega spusele mele, a arătat că un imperiu atât de mare, cu o populaţie de 180 milioane de locuitori dornici de muncă, nu poate fi împiedecat a fi stăpân la Marea Mediterană spre a-şi scurge imensele avuţii, cari să-i poată garanta dezvoltarea şi propăşirea economică. în ceea ce ne priveşte pe noi, Rusia nu este vinovată că suntem aşezaţi între ea şi consângenii slavi din Peninsula Balcanică, în legătură cu care, odată ce vor fi uniţi, vor ajunge la realizarea unei necesităţi vitale, simţită de fiecare mujic. Dar pentru moment nu este vorba nici de cucerire, nici de ştirbirea independenţei noastre, întrucât suntem garantaţi de Anglia şi Franţa. Desigur, Constan- tinopolul şi Dardanelele vor fi internaţionalizate sub scutul tuturor popoarelor europene.

[x]) **Baronul Eugen de Schelking (1859-1927), avocat şi diplomat rus; autorul unui memoriu, adresat ţarului Nicolae II la începutul lui sept. 1916, prin care răspunde acuzaţiilor aduse Rusiei privind nerespectarea angajamentelor asumate în Convenţia Militară din 4 aug. 1916.**

I-am răspuns cam în următorul mod: „Spusele d-voastră, baroane, mă întăresc şi mai mult în credinţele mele de antirus. Războiul acesta care a pus în foc întreaga populaţie europeană nu se va termina cu o prăjitură şi un pahar de şampanie. El va trebui să îndrumeze aşezările economice viitoare, a căror completă dezvoltare o va face timpul. A crede că se va vărsa sângele a

milioane de oameni fără rezultate reale este după mine o utopie. Pentru a învinge poporul german, cult, conştient şi bine pregătit, nu va fi uşor. Ajunşi la victoria finală, vor fi toţi sleiţi. Să cercetăm cari vor fi atitudinile statelor beligerante în acest moment:

Franţa, în ziua când enervarea va trece, poporul ei antimilitarist şi avar va sta în casă şi nu se va ocupa de nedreptăţile ce s-ar face în defavoarea unuia sau altuia.

Anglia, scăpată de flota, de coloniile şi de concurenţa germană va căuta să-şi restabilească autoritatea în coloniile ei, unde, prin aducerea trupelor coloniale în Europa, îşi va fi ştirbit atotputernicia ei, mai ales că colonialii au venit să lupte pentru dreptate, egalitate şi mai ales pentru naţionalitate.

Rămâneţi d-voastră, ruşii, care ajunşi şi cu microscopicul nostru ajutor la Dardanele şi Constantinopol, cine să vă poată scoate de acolo? Dacă pe muribunzii turci nu i-a putut clinti nimeni de la locul lor, dar pe poporul plin de viaţă, de viitor, cine va fi în stare a-1 muta din locul cucerit, mai ales, cum recunoaştem amândoi, că posesiunea acelor localităţi este cerută de toţi ruşii.

Existenţa noastră şi viitorul României sunt legate de soarta Puterilor Centrale, iată baroane de ce sunt antirus şi absolut prieten al constelaţiei actuale a Europei".

îmi răspunse:

„Ce vor zice românii care suferă toate mizeriile şi barbariile ungureşti? Toate acestea din cauza unei politici ce nici nu poate fi măcar bănuită din partea Rusiei; noi luptăm acum pentru programul afişat de necesităţile celor mai înaintate state din lume şi nicidecum pentru realizarea unui idealism imperialist. Trebuie să se ţină seama de interesul crescând al germanilor în Orient. în fiecare zi aceştia caută să acapareze noi terenuri.

Sunt convins că germanismul este mai periculos pentru România decât slavismul.

Prin unirea tuturor românilor la un loc veţi reprezenta însă o forţă peste care nu se va putea trece uşor. De altfel, după cunoştinţele de istorie ce posed, vă cred mult mai aproape de slavi decât de coloniile lăsate de Traian în Dacia şi retrase de urmaşul lui peste Dunăre".

I-am răspuns că românii din Ungaria sunt mai bine pregătiţi la rezistenţă, deoarece după 1000 de ani de subjugare şi-au păstrat naţionalitatea şi graiul, pe când moldovenii din Basarabia în o sută de ani au fost deznaţionalizaţi; ni se impune, deci, a-i

readuce la sânul patriei mame. A-i lăsa mai mult în stăpânirea rusească ar fi o crimă din partea noastră. Cei ce vor să facă pacturi cu Rusia nu sunt români, căci ei renunţă definitiv la o parte a neamului nostru. De germani nu mă tem, ei nu ne pot deznaţionaliza şi apoi mai avem un mare scut, conglomeratul habsburgic, care este o necesitate de echilibru pe care Germania nu o va nimici şi în existenţa umbrei ei vom trăi nesupăraţi, mai ales că războiul va aduce românilor din Ungaria îndeplinirea dorinţelor lor legitime, aşa că-i vom avea ca zid de apărare contra celor ce ar năzui a ne jigni. Nu voi face un curs de istorie dacă suntem romani, slavi sau daci. Ceea ce se dovedeşte istoric este că am căutat pururea a ne adăpa de cultura latină şi ca atare ne deosebim şi de slavi, şi de germani. în ceea ce priveşte puterea ce am avea-o, fiind 13-14 milioane locuitori într-un stat unit, voi întreba, la rândul meu, ce am reprezenta faţă de 200 milioane slavi? Ce au reprezentat şi ce reprezintă polonezii? Vai, când vor dispărea Puterile Centrale şi vor rămâne în locul lor state mici, care uşor vor putea fi intrigate unele contra celorlalte! *Divide et impera“*.

Terminându-se dejunul, ne promitem o nouă întrevedere. Atunci va oferi el un dejun pentru sărbătorirea unei mari victorii politico-militare. Despărţindu-ne îmi zice:

„Starea de bicisnicie a lui Sazonow va înceta şi se va inaugura o politică de demnitate şi de prestigiu şi înlăuntru, şi în afară, conduse de o mână de fier. Cred că şi România va trebui să părăsească politica de echivocuri şi de târguieli. Această

grandomanie bolnăvicioasă a Guvernului Brătianu nu face decât rău ţării. Voind să pari diplomat nu te înşeli decât pe tine, când eşti un stat mic. Ajungi astfel ca nimeni să nu-ţi mai dea nici o consideraţie şi să pierzi încrederea tuturor. Un stat mic trăieşte numai prin cea mai strictă şi corectă linie de purtare politică, pentru a avea simpatia şi consideraţia lumii. Procedeul lui Brătianu discreditează România şi faţă de Puterile Centrale, şi faţă de Antantă. Dumnezeu să vă ajute să ieşiţi cu bine".

I-am răspuns că nu trebuie să acuze fără să ţină seama de situaţia grea a guvernului nostru.

„Da, a replicat, recunosc că nu e uşor să te pronunţi într-o chestiune atât de delicată, dar Brătianu dumneavoastră se crede arbitrul lumii, vrea ca un popor de-abia opt milioane să impună politica sa sutelor de milioane de care dispunem noi, Antanta. I se propun ajutoare militare, surâde şi respinge. Vă îmbătaţi cu vorbe bune de întruniri publice, că la 1877 ne-aţi dat victoria,

ajutor da, victoria însă a adus-o armata rusă, nu cele douăzeci de mii soldaţi români. Brătianu joacă rolul broaştei din fabulă, voind să ajungă bou, să nu i se întâmple până la urmă ca broaştei!"

I-am spus:

„Dacă în astfel de atmosferă se caută a se încheia alianţa cu Rusia şi cu Antanta, o deplâng de la început, neîncrederea şi grandomania vor nimici succesul".

Din nenorocire aşa s-a întâmplat!

în Rusia, foametea în oraşele mari, dezordinea şi destrăbălarea în toate şi mai ales la căile ferate precipită de la putere pe Sazonow şi aduce la cârma imperiului pe reacţionarul Sturmer[1], omul cu mâna de fier al baronului Schelking.

Acesta cunoştea perfect starea de destrăbălare şi hoţiile care a cuprins Rusia. Nu mai avea de altfel nici o încredere nici în armată. Lipsită de cadre suficiente şi capabile să înfrunte organizaţia de fier germană, lipsită de căile ferate trebuincioase nevoilor ei, lipsită de muniţii pentru luptă, putredă din cauza

***) Boris Vladimirovici Sturmer (1848-1917), prim-ministru şi ministru de externe al Rusiei (1916).**

hoţiilor ce se făceau, această armată nu mai reprezenta o forţă, îngrijorat, patriotul rus caută o ieşire din încurcătura în care se afla patria sa.

înlăuntru ia măsuri draconice pentru a restabili ordinea şi autoritatea; în afară caută să ne aibă pe noi duşmani declaraţi ai Puterilor Centrale, ca după o ultimă sforţare să caute a încheia o pace separată la care să servim noi de compensaţie şi Rusia să nu iasă umilită.

Sturmer urma tradiţionala politică rusească, aceea de a câştiga prin dibăcie ceea ce nu putea să obţină prin puterea armelor.

Corespondenţa Petrograd-Bucureşti, care nu este decât un ultimat de la început până la sfârşit, nu lasă nici o îndoială asupra scopului urmărit de Rusia, acela de a ne îngloba la politica rusească.

Ministrul Rusiei la Bucureşti este invitat să lase de o parte credinţele sale despre Brătianu şi să-i arate acestuia că interesele Rusiei cer imediata intervenţie armată a României. Dacă nu semnează acum tratatul, nu se va mai reveni niciodată la astfel de pertractări plicticoase şi ridicole. Din conversaţia avută la Petrograd între C. Diamandy, ministrul plenipotenţiar român şi

şeful secţiei Orientului, timp de două ore, s-ar părea că Brătianu tinde iarăşi la echivocuri şi amânări. O dată pentru totdeauna să semneze tratatul şi să intre în acţiune, contrar, se rup relaţiile.

Iată răspunsul definitiv al ministrului Poklewsky Koziell către Sturmer:

„Brătianu consimte la intrarea în acţiune imediată. Astăzi chiar am început să redactăm textul tratatului de alianţă. Am fost totdeauna de părere că singurul om care doreşte războiul e Brătianu şi că ceilalţi, chiar şefii opoziţiei, sunt nişte fleacuri care n-au nici o părere solidă".

Cu toate stăruinţele ruseşti de a se admite propunerea Statului Major Rus, care cerea trimiterea în Dobrogea a unei armate ruse serioase, Brătianu nu admite decât un singur corp de armată de 50-60 mii oameni.

Astfel, după încheierea alianţei de la 4 august 1916, în ziua de 14 septembrie 1916[1], când la Cotroceni regele Ferdinand adunase sfetnicii tronului şi bărbaţii de stat care lucraseră la întemeierea regatului spre a le comunica hotărârea sa de a merge cu Antanta contra foştilor aliaţi, Corpul 47 din armata rusă, sub comanda generalului Zaionchikowsky, trecea pe la Reni, în faţa Galaţilor, în Dobrogea.

în seara acelei zile, declaraţia noastră de război Austro-Ungariei a fost înmânată ministrului de externe la Viena.

La orele şapte seara armata noastră a trecut Carpaţii fără nici o dificultate.

Eram în plin război.

***) Corect: 14 august 1916.**

PARTEA A III-A

CONTRABANDELE

Noi, ţară agricolă, nu aveam taxe pentru exportul cerealelor şi a vitelor noastre, dimpotrivă, la toate convenţiile economice cu vecinii noştri austro-ungari căutam să obţinem dreptul de a le exporta vite şi cereale. Veşnic întâmpinam mari dificultăţi din partea Ungariei, care şi ea era ţară agricolă, aşa că paza fruntariilor, în ceea ce priveşte ieşirea de la noi a vitelor şi a cerealelor, se făcea cu străşnicie de poliţia de fruntarii austro-ungară, nu de noi.

La declararea războiului european, Austro-Ungaria a ridicat paza relativ la vite şi la cereale şi aşa se explică marea contrabandă ce s-a făcut de-a lungul fruntariilor cu Austro-Ungaria, ducându-se peste munţi cirezi de vite, turme de oi şi care pline cu cereale, deoarece peste graniţă se plătea un preţ îndoit şi întreit faţă de cel din ţară.

Cu toate ordinele date, contrabandele sporeau şi era mare îngrijorare că vom rămâne fără vitele necesare aprovizionării şi muncilor agricole. Guvernul a găsit cu cale să instituiască nişte comisiuni alcătuite din membrii Consiliului Administrativ Permanent şi din procurorii generali de pe lângă Curţile de Apel, având la dispoziţia lor şi pe comandanţii grănicerilor şi jandarmilor. Aceste comisiuni aveau să procedeze la cercetarea contrabandelor săvârşite, la luarea măsurilor preventive, precum şi la darea în judecată a culpabililor. Eu, împreună cu

D.C. Poenaru, pe vremea aceea procuror general al Curţii de Apel din Craiova, ajutaţi de generalul de grăniceri, de colonelul de jandarmi Stavăr şi de inspectorul financiar Petrescu, am început ancheta în judeţul Mehedinţi. Am lucrat mai toată luna lui iulie, ne-am luat apoi un repaus de 15 zile.

La 10 august, reîntors la Bucureşti din Bârlad, mi se spune de prieteni că nu ar fi nimerit să plec în Mehedinţi, întrucât suntem gata să intrăm în război contra Puterilor Centrale.

Am căutat a mă informa asupra adevărului din acest zvon şi mi s-a spus că nu e nimic serios. Am aflat că Titu Maiorescu era chemat pentru a doua zi la Palat, probabil să formeze cabinetul.

Aceasta mi s-a confirmat şi de dl. Marghiloman şi ministrul Germaniei, von dem Bussche, pe care l-am văzut la masă, la Hotel Boulevard, unde venise de la Palat.

M.S. Regele, în dorinţa de a nu se răspândi în public ştirea intrării noastre în război, a chemat la Palat pe Titu Maiorescu, căruia îi făcuse promisiunea de a-1 vedea înainte de a lua o hotărâre asupra participării noastre în conflictul european. Cum atari chemări ale opoziţiei se fac de obicei la schimbări de guvern, uşor s-a interpretat chemarea lui Titu Maiorescu ca o indicaţie de schimbare de regim; de fapt, M.S. Regele i-a comunicat lui Titu Maiorescu hotărârea luată de a se declara război Austro-Ungariei, cum şi faptul că această declaraţie a fost deja trimisă la Vîena prin maiorul Stârcea, ataşatul nostru militar. (Nu se prea avea mare încredere în ministrul nostru de la Viena, Mavrocordat[1].) Titu Maiorescu a răspuns respectuos regelui că, în urma acestei hotărâri, lui nu-i mai rămâne altceva de făcut decât să deplângă soarta ţării.

Eu am plecat liniştit la Turnu-Severin şi de acolo am pornit la munte, spre a continua ancheta. în ziua de 14 august sunt chemat telefonic la Tumu-Severin. Ajuns seara, găsesc oraşul în întuneric, decretul de mobilizare afişat pe ziduri. Trupele diviziei trecuseră frontiera. Iau atunci bagajele şi plec la gară

[x]) Constantin Edgar Mavrocordat (1857-1934), ministru plenipotenţiar al României la Viena din 1911 până la 15 aug. 1916.

spre a lua trenul pentru Bucureşti. Trenul plecase. Declin calitatea mea oficială, a colonelului de jandarmi Stavăr, ce mă însoţea, şi a grefierului meu, cerând să fim expediaţi cu primul tren spre Capitală. Şeful gării ne pune la dispoziţie un vagon care urma să plece a doua zi la Bucureşti la ora 7 dimineaţa, în care ne culcăm. La 4 jumătate ne trezim în bubuitul tunurilor de pe un monitor austro-ungar care bombarda gara. Lumea înspăimântată fugea încotro vedea cu ochii. Eu mă îmbrac şi ies cel din urmă din gară luând drumul spre cazarma jandarmilor, ca de acolo să-mi pot procura o trăsură şi să plec spre Strehaia. Când ajunsei în apropierea cazărmii, jandarmii fugeau cu muniţiile spre nordul oraşului împreună cu comandantul lor şi cu colonelul Stavăr, care fiind mai sprinten decât mine ajunsese la timp.

Hotărât, mi-am continuat drumul spre nordul oraşului; în tot acest timp, bombe şi şrapnele treceau peste capul meu, multe loveau în acoperişurile caselor.

Cu ajutorul lui Dumnezeu am ajuns teafăr la marginea oraşului, unde am găsit trăsura companiei de jandarmi. Mi s-a indicat casa unde era comandantul de jandarmi şi colonelul Stavăr. La acea casă era şi un preot sârb, refugiat cu familia. Acesta se preumbla prin curte, păstrându-şi sângele rece. El mi-a spus că familia lui şi ofiţerii de jandarmi sunt în pivniţă. Am rămas cu preotul în curte. Intr-o casă vecină o bombă a găurit acoperişul.

Bombardamentul a încetat cam pe la ora 6 p.m. Odată liniştea restabilită, m-am înţeles cu comandantul de jandarmi şi cu colonelul Stavăr pentru a lua trăsura companiei. Pe la ora 8 am plecat împreună cu nevasta căpitanului de jandarmi. Ajunşi la Strehaia pe la ora 11, am dejunat şi am rugat pe administratorul plasei să ne pună în legătură cu gara, ca să ne dea loc în primul tren militar spre Bucureşti. Ni s-a pus la dispoziţie un cupeu în care urma să stăm până la Craiova. Acolo, domnul procuror general Poenaru, colegul meu din comisia de urmărire a contrabandiştilor, neliniştit de soarta noastră, a intervenit la gară din timp pentru a ni se înlesni întoarcerea în Capitală, astfel încât ni s-a lăsat cupeul cu care venisem la

Craiova pentru a ne continua drumul. A doua zi pe la orele 9-10 seara am ajuns la Bucureşti. Aici era întunerec, trenul s-a oprit la

rampa militară, de unde pe jos, cu bagajele ce scăpasem în mână, am mers la colonelul Stavăr de am dormit, fiindcă sta mai aproape de gară, pe când eu locuiam tocmai pe strada Viitorului 55.

A doua zi m-am prezentat la minister, unde am arătat că ancheta nu s-a putut termina. întrebând dacă am ceva de lucru, mi s-a spus că nu şi că mă pot duce liniştit acasă.

DECLARAŢIA NOASTRĂ DE RĂZBOI

Prin luna iulie 1916, Antanta, fiind greu strâmtorată din toate părţile, acceptase toate condiţiile puse de guvernul nostru. Văzând că ministrul nostru de externe ezită, Rusia ne dă un ultimatum. Prim-ministrul Ionel I.C. Brătianu este silit să iasă din pasivitate şi cu aprobarea M.S. Regelui iscăleşte la 4 august 1916 o convenţie pe baza căreia noi intrăm în război alături de Antantă, contra Puterilor Centrale.

Se anulează astfel tratatul de alianţă ce aveam cu aceştia, pentru care bătrânul Ion C. Brătianu, tatăl premierului de acum, luptase împreună cu M.S. Regele Carol, la castelul imperial din Breslau în 6 august 1883.

Condiţiunile tratatului publicat sunt foarte măgulitoare pentru noi. Ce miraj strălucitor trebuie să fi prezentat convorbirile avute între semnatari! Desigur că, realizându-se aceste condiţii, urma să luăm după război cel puţin locul Austriei ca putere mare în concertul european.

La 14 august 1916 se ţinuse un Consiliu de Coroană la Cotroceni sub preşedinţia M.S. Regelui.

M.S. Regele declarase că s-a semnat mobilizarea generală a armatei, în seara acelei zile se va depune la Viena declaraţia noastră de război, ce a fost deja trimisă prin maiorul Stârcea, ataşatul nostru militar; aşa că la orele 6 seara aveau să înceapă ostilităţile.

în seara de 14 august 1916 trupele noastre au trecut Car- paţii fără rezistenţă şi avansau aproape nesupărate în mijlocul

Ungariei. Nu aceeaşi soartă am avut însă şi în Dobrogea, unde trupele germane şi bulgare ne-au atacat cu violenţă şi au început a ne da chiar înapoi.

Noii noştri aliaţi nu au putut să ne dea nici un sprijin, cu toate

condiţiile prevăzute în noul tratat, pe care încă nu erau bine uscate semnăturile puterilor aliate.

Războiul începuse, peste câteva zile mii de răniţi din Dobrogea începeau să sosească în Bucureşti.

Aici veştile erau contradictorii, cele oficiale erau laconice, însă favorabile; în schimb, în ascuns, se şoptea că operaţiunile merg prost. Vestea căderii Turtucaiei[1] a produs o adâncă impresie în rândurile populaţiei. Nu era însă de desperat - mergeam bine în Transilvania.

Eu mă feream a vorbi cu lumea şi eram fericit că mă duc la ţară, să nu văd şi să nu mai aud nimic despre război şi mai ales să pun ordine în afaceri. La Bucureşti, zepelinul şi avioanele inamice răspândiseră teroare, mulţi nenorociţi nevinovaţi căzuseră victime ale acestui război aerian sălbatec.

Peste câteva zile ne-am dat cuvântul, bătrânul meu prieten şi şef politic P.P. Carp, fiica d-sale Elsa Col. A. Sturdza cu trei copilaşi, Mihail Soutzu şi cu mine ca să plecăm împreună spre Moldova. Către seară am ajuns eu la Bârlad, unde am rămas, iar ceilalţi tovarăşi de drum au trecut la Ţibăneşti, moşia lui P.P. Carp din judeţul Vaslui.

Ajuns acasă m-am apucat de adunat şi treierat floarea soarelui, care din lipsă de braţe, întârziase a fi culeasă.

Veştile oficiale din război continuau a fi excelente, cele particulare însă erau din cele mai rele. Nu puteai fi sigur pe nimica. Mă pregăteam să-mi zidesc intrările de la pivniţele cu vin, unde aveam o avere de peste o jumătate milion în vinuri, rachiuri, cognacuri şi romuri vechi, ca să nu cadă pradă aflaţilor noştri ruşi, pe care eu continuam a-i socoti cei mai neîmpăcaţi duşmani ai ţării.

***) In Bătălia de la Turtucaia (20-24 aug./i-6 sept. 1916) au murit peste 6.000 de soldaţi români, trupele bulgaro-germane luând prizonieri alţi peste 28.000 de militari şi ofiţeri români.**

La 8 septembrie primesc două telegrame din Bucureşti, de la Ministerul de Interne, să vin cu primul tren.

M-am despărţit cu greu de casă, mai ales că nevasta mea era bolnavă de melancolie de peste un an de zile; îmi venea foarte greu să o las singură, căci de întors din când în când la Dealu Mare nu

mai putea fi vorba, deoarece comunicaţia pe căile ferate devenise anevoioasă. Mă hotărâsem chiar a-mi da demisia şi am plecat la Bucureşti cu această hotărâre.

Ajuns aci, mă prezint la minister. Mi se spune că prin multe oraşe sunt neînţelegeri între autorităţile civile şi cele militare sedentare, că mi se pune vagon special la dispoziţie pentru a merge în diferitele judeţe şi a restabili armonia atât de necesară între autorităţi, în timpurile grele prin care treceam; că aceasta ar fi dorinţa M.S. Regelui şi a Marelui Stat-Major. Colegul meu, dl. G.Em. Bogdan, plecase în acest scop în Oltenia, pe când celălalt coleg, A. Crăsnaru, lucra la Ministerul de Interne.

A trebuit să plec, m-am oprit la Slatina şi Piteşti şi am căutat prin sfaturi să aplanez dificultăţile ce erau între autorităţile civile şi militare. Graţie bunăvoinţei ce am întâlnit de o parte şi de alta, am reuşit să restabilesc armonia şi să aduc la Bucureşti un rezultat satisfăcător.

Am vizitat toate spitalele, care erau pline de răniţi de pretutindeni. Am găsit, pe lângă ordine şi curăţenie, şi un zel, o activitate din partea doamnelor patronese, cărora mă găsesc dator a le aduce toate laudele mele.

Nu mai puţin trebuie să recunosc că şi autorităţile depuneau toată sârguinţa pentru a satisface cerinţele spitalelor.

Mi s-au mai dat şi câteva anchete pe cari, terminându-le, peste opt zile m-am reîntors şi am predat Ministerului raportul de ceea ce făcusem.

INTRAREA DUŞMANILOR ÎN ŢARĂ

Pe când eram în Piteşti, preotul Brînzeu, întorcându-se din judeţ, aducea vestea că pe la Câineni au intrat nemţii în ţară şi că ai noştri vin risipiţi pe diferite poteci; că s-au luat măsuri

ca prin jandarmi să împiedece populaţia de la munte a se refugia la şes, iar pe militari să-i îndrepte spre Râmnicu Vâlcea, unde era comandamentul militar. A telegrafiat la Bucureşti, de unde i s-a comunicat că sunt doar zvonuri. Totuşi, s-a dat ordin să se înceapă încărcarea depozitelor militare ce erau adunate la Costeşti, în Argeş.

După ce am predat rapoartele mă pregăteam să mă reîntorc la Dealu Mare, hotărât din nou a-mi da demisia, când vine la mine A. Crăsnaru spre a mă întreba ce trebuie să facă cu familia sa, deoarece el este obligat să plece cu guvernul, care din cauza situaţiei grave se pregăteşte de ducă.[1] îl sfătuiesc să rămâie, exprimându-i credinţa mea că guvernul va lăsa în Bucureşti un număr de oameni care să îngrijească de populaţia ce rămâne, că germanii nu sunt deloc sălbatecii de care se vorbeşte prin ziare, că sunt sigur că locuinţa lui va fi respectată. Am căutat ca prieten cinstit să-l încurajez. Ne-am despărţit spunându-i că eu plec peste două, trei zile să mă instalez la moşia mea, să aştept evenimentele şi să-mi apăr pe cât va fi posibil, nevasta şi avutul meu. Fiul meu, fiind director de prefectură la Caliacra, nu e mobilizabil şi va urma rostul administraţiei. Ne-am luat ziua bună pentru o despărţire mai lungă. Plângeam amândoi soarta hărăzită patriei noastre atât de înfloritoare până atunci.

După două zile sunt rugat telefonic de dl. Morţun, ministrul de interne, să viu să-l văd la ora 9 jum. acasă.

M-am dus; la întrebarea lui ce am de gând să fac, i-am răspuns că mă pregătesc să mă duc în Moldova, unde îmi este nevasta bolnavă şi unde am şi eu adunătura muncii mele, rugându-1 chiar să-mi primească demisia din demnitatea de membru în Consiliul Administrativ Permanent. D-sa îmi răspunde:

„Trebuie să rămâi aicea, eşti român de viţă de care ţara are nevoie de d-ta, noi toţi suntem compromişi faţă de Puterile

[x]) Trupele Puterilor Centrale au intrat în Bucureşti la 23nov./6 dec. 1916. Armata, Casa Regală şi membrii Parlamentului, mare parte din administraţie, precum şi numeroşi civili se refugiaseră cu puţin înainte în Moldova neocupată, în principal la Iaşi.

Centrale prin măsurile ce am fost nevoiţi a lua la mobilizare şi la declararea războiului. Atitudinea d-tale clară şi hotărâtă de la început faţă de Puterile Centrale te pune în poziţia de a aduce reale servicii populaţiei Capitalei, ce mâine poate fi ocupată de nemţi. Pentru a aduce aici pe doamna Kostaki îţi pun la dispoziţie şi un vagon, şi un automobil, cu care va voi să vie, iar pentru averea d-tale eu voi lua personal măsuri să nu ţi se aducă nici cea mai mică pagubă".

Eu nu făceam parte din Partidul Liberal, pe dl. V. Morţun îl cunoşteam de mai mulţi ani, fără a fi avut împreună decât relaţiuni de convenienţă, fără nici o legătură deosebită de intimitate, încât am crezut că apelul ce face la serviciile mele, în timpuri atât de grele, era izvorât din simţul datoriei către ţară. Nu credeam că-mi era nici mie permis în împrejurările grele la care era expusă populaţia să pun interesele mele personale mai presus de interesele obşteşti.

în viaţa mea nu am fost ros de viermele vanităţii, cu toate relaţiile intime de cari m-am bucurat în cercul oamenilor ce au condus ţara, nu le-am solicitat pentru mine vreo decoraţie, n-am făcut nici vânătoare de decoraţii străine. N-am nici decoraţii germane şi nici austriece. Pofta de bani n-am cunoscut-o, mulţumindu-mă cu ceea ce am avut şi ferindu-mă a mă înjosi ca pentru un câştig să comit ceva contra conştiinţei mele. Dovadă de scrupulozitatea mea în această privinţă poate fi refuzul de a vinde produsele mele englezilor, refuz care mi-a adus o pierdere de 180.000 lei.

Politica ce făceam era din convingere, nu din interese materiale sau din vanitate.

Trecutul meu credeam că-mi dădea toată forţa morală pentru ca, rămânând pe loc, să pot avea dreptul a mă interpune între ocupanţi şi populaţie, spre a obţine, în marginile posibilului, uşurări pentru aceasta din urmă.

Am răspuns prin urmare că primesc, iar ministrul Morţun m-a îmbrăţişat zicându-mi: „Nu m-am înşelat, şi constat încă o dată că moldoveanul nu cunoaşte şiretlicul de a se sustrage datoriei către ţară".

A urmat apoi o convorbire intimă cu privire la cele petrecute de la declararea războiului european. Convorbirea aceasta avu darul să mă neliniştească. începui să mă întreb dacă nu cumva ministrul moldovean fusese influenţat în alegerea persoanei mele mai mult de ura ce şi el îmi mărturisise că o nutreşte ruşilor decât de încrederea ce întregul guvern mi-o arăta, lăsându-mă pe mine să-l reprezint în absenţa sa din teritoriul eventual ocupat.

După câteva zile m-am prezentat în audienţă la dl. Ionel I.C. Brătianu, prim-ministru, dorind să cunosc şi gândurile d-sale în

această privinţă, pentru ca, dacă aş fi observat divergenţă de vederi, să mă retrag şi să-i dau putinţa de a căuta pe altcineva căruia să-i dea însărcinarea de care vorbise dl. Morţun. Mi s-a răspuns de către şeful de cabinet că dl. prim- ministru, fiind foarte ocupat, mă va chema peste două zile. Trecând cele două zile după care urma să fiu primit în audienţă de prim-ministru, am fost, tot pe cale telefonică, din nou amânat şi tot aşa încă o dată.

Era prin octomvrie. Crezând că şefii de cabinet mă mistifică, am scris prim-ministrului, arătând însărcinarea ce mi s-a dat de către dl. V. Morţun, ministrul de interne, cerându-i să-l văd pe d-sa personal, având a-i vorbi. Peste două, trei zile primesc de la dl. C. Dimitriu, secretar general la Interne, următoarea scrisoare:

„Stimate Domnule Lupu Kostake,

Domnul prim-ministru mă însărcinează să vă comunic că peste două, trei zile vă va anunţa ziua şi ora de primire.

Domnul ministru de interne vă roagă ca înainte de a-l vedea pe dl. prim-ministru, să-l vedeţi pe d-sa.

Cu deosebită consideraţie,

C. Dimitriu".

Zilele au trecut şi dl. prim-ministru nu m-a chemat. Am fost însă din nou chemat de dl. V. Morţun, care mi-a spus că s-a stabilit de guvern să rămân în Bucureşti; că dl. Emil Petrescu, primarul Capitalei, să predea oraşul, iar ca prefect de Poliţie

să rămână dl. general Mustaţă[1], care prin articolele sale publicate în *Universul* se arătase binevoitor politicii cu Puterile Centrale. S-a mai hotărât de guvern că oraşul Bucureşti să nu fie apărat, ci să se predea prin capitulare, de către dl. primar.

Rămăsese a ne întâlni peste trei zile şi cu dl. general Mustaţă ca de comun acord să luăm ultimele dispoziţii.

Tot atunci, dl. V. Morţun mi-a încredinţat două plicuri sigilate pe cari urma să le deschid în momentul în care voi fi chemat a-mi îndeplini misiunea ce mi se încredinţase de guvern.

Peste 4-5 zile am venit din nou la ministrul Morţun acasă, unde l-am găsit şi pe generalul Mustaţă şi pe dl. prefect de poliţie, Corbescu[2]. Dl. general a primit însărcinarea dată cerând chiar

puteri excepţionale, mai ales până în momentul când Capitala va fi ocupată de duşmani. Am spus că aceasta nu se poate şi că noi trebuie să funcţionăm în baza legilor existente, pe cari, conform dreptului internaţional şi a stipulaţiunilor de la Haga, inamicul e ţinut să le respecte în momentul în care ocupă un teritoriu străin.

Chiar proclamaţiunea ce va trebui afişată la plecarea guvernului nu o putem face noi. Ea trebuie admisă de Consiliul de Miniştri, după prezentarea de către dl. ministru de interne, apoi tipărită, semnată de dl. general şi lăsată nouă numai pentru a fi afişată.

S-a admis aceasta, căci numai aşa *guvernul care pleca îşi indica modul său de a vedea cum trebuie primiţi duşmanii şi se solidarizează cu noi.*

Am cerut apoi să mi se indice numărul slujbaşilor poliţieneşti ce urmau să rămâie. Dl. Corbescu mi-a spus că lasă jumătate din trupa sergenţilor de stradă cu peste o mie de sergenţi cu cadrele lor, toţi comisarii şi subcomisarii cu personalul de la secţii, precum şi jumătate din numărul inspectorilor de poliţie. Mi-a spus că şi d-sa în Moldova are nevoie de oameni de credinţă şi experimentaţi.

[1]) Alexandru Mustaţă (1854-1927), general; şi-a câştigat notorietatea în timpul celui de-al Doilea Război Balcanic. [2]) Gheorghe Matei Corbescu (1876-1923), publicist şi om politic liberal; prefect al Capitalei (1914-1916,1919-1920) şi primar general (1922).

Am cerut să ni se lase şi jandarmii pedeştri, neputând lua răspunderea menţinerii ordinii într-un oraş atât de răspândit ca Bucureştii, cu jumătate de personal.

S-a admis fără discuţie. Dl. ministru a spus că a luat măsuri ca şi în comunele rurale să plece numai şeful de post, jandarmii rămânând să păstreze ordinea.

Ne-am despărţit. Era pe la sfârşitul lui octombrie. Se transporta din Bucureşti tezaurul Băncii Naţionale, acela al Casei de Depuneri şi al altor bănci, în fine, tot ce se credea mai de valoare.

Lumea fugea, trenuri încărcate se succedau unul după altul, apoi căruţe, trăsuri cu femei şi copii fugeau spre Moldova, adevărata bejenie ce o cetisem în istorie.

Exodul acesta îţi făcea rău şi nu pricepeam de ce această fugă.

Nenorocirea era mare, dar duşmanii nu erau sălbatecii de altădată. Tot ce se debita, că vor tăia mâinile la copii, că vor lua pe tineri şi îi vor înrola contra armatei noastre, mi se păreau curate născociri, cum au şi fost.

Guvernul a ridicat şi contingentele 1918.

Nenorociţii de cercetaşi, strângându-se în cete, au plecat fără nici o prevedere, fără a avea provizii de hrană, de îmbrăcăminte, de medicamente, nici vehicule care la un moment dat să poată strânge pe cei extenuaţi. Mulţi din ei au murit, alţii au contractat boli incurabile de care se vor resimţi toată viaţa.

Era o privelişte sfâşietoare. Nimeni însă nu putea opri puhoiul, mai ales că şi miniştrii stăteau cu automobilele încărcate cu bagaje la uşa ministerelor, seara fugeau la Buftea şi Cocioc, iar dimineaţa se reîntorceau, până într-o zi când, nu s-au mai reîntors.

Se zvonise că eu voi fi însărcinat din partea guvernului să rămân şi să apăr interesele populaţiei. Lume peste lume venea la mine şi mă ruga cu lacrimi în ochi, fie să-i apăr pe ei şi familiile lor, fie să le apăr avutul ce lăsau pe loc în fuga lor.

în acest interval am fost chemat pentru ultima oară de dl. ministru Morţun, care mi-a spus să deschid plicurile şi să intru în funcţiune. Natural, momentele erau grave şi răspunderea mea mare.

Contam însă pe buna-credinţă şi pe cinstea guvernului în aceste momente de grea cumpănă pentru ţara noastră. Nu mă aşteptam la cursa nedemnă ce-mi pregăteau. Eu nu făceam parte din Partidul Liberal şi vederile mele în politica externă erau cele mai sus descrise. Am crezut că voi putea fi util ţării şi ca atare numai am rămas.

Ministrul Morţun mă îmbărbăta şi-mi spunea că va veni o zi când ţara o să-mi fie recunoscătoare. (Da, trimis de guvern în judecata Curţii Marţiale!)

I-am spus că nevasta mea, fiind bolnavă, a refuzat să vie şi că sunt foarte neliniştit. Atunci ministrul mi-a dat cuvântul de onoare că se va duce în persoană la soţia mea şi că va lua măsuri să nu se clintească nimic din averea noastră.

Ministrul Morţun nu s-a dus, de avere am fost jefuit în mare parte.

La această prietenească promisiune, foarte emoţionaţi amândoi, i-am zis:

„Dacă fatala soartă vă va respinge până la graniţa rusească, să nu treceţi în Rusia, amintiţi-vă că din toţi moldovenii ce au trecut, în cap cu domnul Cantemir, după bătălia pierdută de Petru cel Mare la Stănileşti pe Prut, nu s-a mai reîntors în Moldova decât cronicarul hatman Ion Neculce".

Mi-a promis că el nu se va duce şi va face tot posibilul să împiedece o atare nenorocire. Ne-am luat rămas-bun, în mod cu totul cordial, îmbrăţişându-ne. Aproape de ieşire din odaia lui îmi spune: „Voi da ordin ca Lupuşor cel mic cu nevasta să vie aici".

Gestul acesta l-am luat ca o mare delicateţe din partea lui, nevoind a mă lăsa singur în Bucureşti. Nu puteam crede atunci că se vor găsi mai târziu canalii cari să mânjească acest act al lui V. Morţun.

Cum fiul meu, în calitate de director de prefectură, nu era mobilizabil, nu se sustrăgea de la datoria sa către ţară şi cu drept cuvânt îl credeam mai util aici decât să umble din judeţ în judeţ, cu arhiva Prefecturii Caliacra. Am mulţumit prieteneşte d-lui Morţun.

Peste câteva zile, fiul meu cu nevasta au venit cu un tren militar, având ordinul Marelui Cartier General.

INTRAREA MEA ÎN FUNCŢIUNE

La 16/29 noiembrie, după cum convenisem cu ministrul Morţun, m-am prezentat la minister şi am deschis plicurile ce-mi fuseseră încredinţate. în primul plic am găsit delegaţia ce s-a publicat în *Monitorul Oficial* nr. 185, împreună cu autorizaţia de a iscăli mandate etc.

După îndeplinirea formalităţilor legale, am intrat de fapt şi de drept în conducerea ministerului, întrucât ministrul, luându-şi ziua bună de la mine, mi-a spus că el nu se va mai întoarce pe la minister.

în al doilea plic am găsit circulara nr. 82487 dată organelor administrative din ţară, în care se arăta chipul în care trebuiau să se poarte faţă de inamic, la eventuala lui venire. Identice circulări au fost date de toate ministerele serviciilor dependente de ele. Pentru lămurirea cititorilor dau publicităţii în întregime această

circulară:

„Ministerul de Interne.
Direcţia Poliţiei şi a Siguranţei
Generale.

Circulară trimisă Domnilor Prefecţi de
Judeţe şi primari ai oraşelor, precum şi Inspectoratului
General al Jandarmeriei Rurale.
Nr. 82487 S. din 11 octombrie 1916.

Cu prilejul unor evacuări ce s-au făcut din necesităţile războiului, de pildă în Dobrogea de sud, s-a constatat că nu s-a ţinut seamă de împrejurări şi s-a procedat cu prea multă grabă sau s-a lăsat în unele locuri ceea ce ar fi trebuit să se ridice la timp.

Pentru a preveni în viitor nereguli cari sunt implicit legate de asemenea evenimente, am luat înţelegere cu Ministerul de Război şi am stabilit următoarele norme, pe care urmează să le aplicaţi cu tact şi strictеţe, în cazul când eventualitatea evacuării s-ar ivi în unele centre din judeţul d-voastră sau chiar în judeţul întreg.

în principiu, în caz de apropiere a trupelor inamice, toate autorităţile administrative, locale, judeţene, comunale, financiare, şcolare, judecătoreşti, poliţieneşti şi jandarmeria rămân la sediul lor, urmând să asigure mai departe bunul mers al administraţiei, fiecare în atribuţiunile cari incumbă după lege, şi să garanteze paza proprietăţii şi a avutului atât a celor rămaşi, cât şi a celor plecaţi, fie ei cetăţeni români, fie supuşi ai oricărui stat duşman, amic sau neutru.

în comunele rurale va rămâne câte un jandarm, care însă nu va fi şeful de post. Atât poliţia, cât şi jandarmeria care rămâne, va lua cele mai severe măsuri de pază, sub comanda sau direcţiunea celui mai mare în grad şi, la nevoie, pot să facă să fie ajutaţi şi de garda cetăţenească.

La apropierea armatei inamice, consiliul comunal cu fruntaşii vor ieşi în întâmpinarea trupelor, arătând că locuitorii sunt paşnici, că nu înţeleg să opună nici o rezistenţă şi vor cere comandantului să garanteze proprietatea, avutul şi viaţa populaţiunii civile.

Această formalitate, luată în interesul populaţiunii locale, se

va face numai în eventualitatea când trupele noastre s-ar fi retras din acea localitate.

Atât jandarmii, cât şi poliţia, cât şi populaţia cealaltă vor depune toate armele la primărie, iar autoritatea locală le va preda comandantului trupelor inamice, dacă este posibilă acea luare de dovadă sau constatând faptul într-un proces-verbal într-un exemplar, pentru ca să nu rămână nici o îndoială asupra intenţiilor paşnice ale populaţiunii locale.

Veţi preveni, de asemenea, şi autorităţile, şi populaţiunea, să nu se dedea la nici un act de ostelitate sau de violenţă în contra trupelor inamice şi veţi sfătui pe toţi să fie calmi, să păstreze ordinea, să nu facă acte de jefuire şi să nu părăsească localitatea, căci de obicei proprietăţile şi avutul celor ce pleacă sunt întotdeauna mai expuse decât ale acelor cari rămân.

D-voastră veţi părăsi localitatea cât mai târziu, împreună cu comandantul jandarmeriei, iar în retragerea d-voastră veţi urma trupele de operaţie, distrugând sau ridicând cu dumneavoastră orice acte cari interesează siguranţa sau apărarea ţării.

Veţi lua, de asemenea, toate fondurile judeţene comunale, înţelegându-vă la timp cu administraţiunile financiare în ceea ce priveşte averea statului, precum şi orice recipise şi registre în care ar fi trecute aceste recipise.

Funcţionarii de orice categorie vor primi leafa pe trei luni înainte.

Pentru că atunci când se iveşte eventualitatea unei evacuări, este greu să vi se dea de la centru indicaţiuni asupra locului unde ar urma să vă retrageţi, e bine să luaţi înţelegere în ceea ce priveşte localitatea de retragere cu comandantul trupelor de operaţiuni, asigurându-vă astfel posibilitatea de a putea să-i însoţiţi la timp şi să vă stabiliţi în centre mai puţin expuse.

În cazul când nu se părăseşte întregul judeţ, ci numai unele comune sau reşedinţa judeţului, veţi stabili, tot în înţelegere cu comandantul trupelor de operaţiuni cel mai apropiat, care este localitatea din judeţ sau din vecinătatea judeţului în care urmează să se stabilească reşedinţa comunei sau judeţului, comunicând şi ministerului localitatea unde v-aţi aşezat.

Dacă unele localităţi sunt chiar teatre de luptă, atunci, evident, tot cu avizul comandantului armatelor noastre cel mai apropiat,

veţi lua măsuri ca populaţia civilă să se adăpostească într-o altă localitate, care să nu fie expusă bombardamentului.

Evacuarea răniţilor se va face după indicaţiunile şi prin îngrijirea autorităţilor militare, cărora le veţi da tot concursul. Personalul medical civil necesar populaţiunii, medicii comunali şi chiar judeţeni vor rămâne pe loc. Materialul sanitar de prin spitalele civile se va lăsa. în cazul când spitalele ar fi ameninţate de bombardare, acest material se va pune la adăpost.

Se dau aceste instrucţiuni, pentru că întotdeauna în stare de război se pot petrece unele fapte care să atragă, în interesul operaţiunilor militare, mişcări de trupe care pot să producă neliniştea populaţiunii şi nereguli în timpul retragerii trupelor.

E bine dar să le cunoaşteţi din vreme şi să reflectaţi asupra mijloacelor ce le puteţi avea la îndemână în asemenea împrejurări, ca să evitaţi măsuri pripite.

Pentru ca să nu alarmaţi publicul, este necesar să le cunoaşteţi numai d-voastră şi cel mult comandantul Jandarmeriei,

în discreţiunea cea mai absolută şi să nu faceţi uz de ele decât numai când împrejurările, pe care de altminteri nu le întrevedem, ar impune-o.

Ministru,

V. Morţun".

La minister m-am întâlnit cu colegul şi amicul meu, Alexandru Crăsnaru, care m-a întrebat ce să facă. L-am sfătuit să rămâie; i-am promis că voi face tot posibilul să nu i se facă vreun neajuns, arătându-i că aici va fi un scut mai puternic pentru familia sa. A venit şi celălalt coleg, preşedintele nostru de la Consiliul Permanent Administrativ, dl. G.Em. Bogdan, care şi el era hotărât a rămâne, dacă nu va fi un ordin special pentru a se duce Consiliul în Moldova. Ordin în acest sens nu s-a dat şi, Consiliul Permanent rămânând în Capitală, m-am înţeles cu colegii mei a le da un număr de afaceri de rezolvat, privitoare la administraţie; pentru această măsură nu am decât a mă felicita, căci Consiliul a lucrat cu sârguinţă aproape în permanenţă cu mine la minister.

în primele zile ale intrării mele în funcţiune, întregul guvern era mai mult călare pe coama drumului, cum zice românul; ziua la minister, noaptea fie la Marele Cartier General, fie la Buftea.

Ministrul de interne plecase în Moldova.

La 16 noiembrie primesc de la M.C.G. o adresă precum că, din înalt ordin, dl. general Anghelescu a fost învestit cu puteri excepţionale şi speciale asupra cetăţii Bucureştilor. Tot atunci mai primesc şi o altă telegramă de la M.C.G. prin care sunt anunţat că, tot din înalt ordin, dl. general Anghelescu, pentru exercitarea însărcinării sale, va lua ordine de la Ministerul de Interne. Telegrama purta nr. 378 şi era iscălită de generalul Iliescu.

Ministrul titular plecase deja din Bucureşti, iar dl. general, deşi în Capitală de două zile, nu notificase nimic Ministerului despre însărcinarea ce avea de îndeplinit. Am găsit de a mea datorie să-i fac o adresă confidenţială, bineînţeles, prin care îi notificam copiile după ambele ordine ale M.C.G., rugându-l pe d-sa a fixa ziua, ora şi locul unde ne-am fi putut întâlni, pentru

ca nu cumva din neprevedere să ne surprindă evenimentele. A doua zi primesc răspuns deschis, semnat de maiorul Florescu, că instrucţiunile d-lui general de a se pune în contact cu ministerul sunt numai în cazul când se va hotărî *ridicarea personalităţilor politice ce s-ar afla aici*.

Iată adresa primită la 18 XI1916, cu nr. 25:

„Comandantul Corpului II Armată şi al Garnizoanei Bucureşti către Ministerul de Interne.

La nr. 68029 din 17 XI1916, am onoare a vă face cunoscut că luând ordinele M.S. Regelui, asupra ordinului M.C.G. nr. 378, M.S. a hotărât că ordinul se va aplica numai pentru cazul când se vor lua măsuri importante împotriva unor persoane înalte din diferite partide politice.

D.O. Maior Adjutant I. Florescu".

Adresa fiind deschisă, funcţionarul ce a adus-o a pus-o pe masă. Eu în acel moment eram ocupat cu numeroşii solicitanţi ce erau în minister şi cari, îngrijoraţi, cereau să li se apere avutul. Răposatul Gheorghe A. Ştirbey, care era şi el în cabinetul meu, venit de la „Crucea Roşie", se apropie de biroul meu şi citeşte răspunsul generalului Anghelescu, galben de emoţie vine la mine şi mă întreabă ce este. Cum răspunsul generalului era deschis, nu confidenţial, şi cum Ştirbey îl citise deja, i-am arătat fără înconjur

toată corespondenţa. El a părăsit îndată ministerul şi s-a dus la cumnatul său, prim-ministrul Ionel Brătianu, care mai era încă la Bucureşti, venit în acea zi pentru ultima oară. Brătianu l-a asigurat că nu se vor mai efectua surghiunurile ce pregătiseră în ascuns. Nu s-a întâmplat într-adevăr nimica. (Aceasta este soarta comploturilor, de orişicine urzite, îndată ce se află de ele nu mai reuşesc. Cei însărcinaţi a-l executa pe acesta nu s-au dovedit a fi la înălţimea încrederii ce s-a pus în ei. Totuşi, acest incident, din cauza nedibăciei d-lui Florescu, devenit public, a produs nelinişte între oameni până ce voinicul maior a fugit în noaptea de 20 noiembrie.)

MINISTRUL OLANDEI. CHESTIA INTERNAŢILOR STRĂINI. MANOPERELE GHEORGHE CORBESCU—PANAITESCU

Obiceiul de a face prizonieri civili în războiul acesta este o invenţie engleză.[1] El a făcut, desigur, să sufere multă lume nevinovată. S-a călcat prin acest procedeu un principiu fundamental al civilizaţiei. Garanţia ospitalităţii şi a încrederii individului în naţiunile civilizate s-a zdruncinat.

Statele nu aveau decât să descopere pe toţi acei cari s-ar fi făcut vinovaţi de spionaj sau de alte acte nepermise contra lor, urmând a lua prin judecată dreaptă măsurile cuvenite şi a-i condamna în mod riguros pe vinovaţi. A închide însă fără excepţie oameni nevinovaţi, bolnavi ori bătrâni - a le distruge avutul - este un act de curată barbarie, mai ales că unii din aceşti străini erau identificaţi cu noi şi aveau pe fiii lor pe front spre a apăra patria în care ei trăiau şi pe care o adoptaseră de fapt, fără a fi îndeplinit doar formele reci legale.

Acum mi-am explicat cum s-a procedat de civilizaţii albi la cucerirea celorlalte continente de au dispărut aproape indigenii, fie acei indigeni cu totul sălbateci, fie din aceia cari aveau o civilizaţie proprie, cum erau aceia din Mexic ori Peru. Vai! Vai! Dacă va fi să plătim noi, albii, vreodată această sălbăticie faţă de omenire.

La noi, care am urmat exemplul celorlalte state, chestia ostaticilor a fost din cele mai grele, după cum se va vedea, şi care în

mai puţin de o lună a trecut prin două faze, una mai dureroasă decât alta.

Abia instalat la minister, iată că ministrul Olandei, dl. de Vredenburg, caută să mă întâlnească. Negăsindu-mă la minister,

x) De fapt, metoda a fost aplicată pentru prima dată în timpul Războiului Franco-Prusac (1870-1871), când 39.000 de germani rezidenţi în Franţa nu au primit permisiunea de a se întoarce în ţara lor. Abia după câteva luni de discuţii între ministrul francez de externe, Antoine III de Gramont, şi ambasadorul american la Paris, Elihu Benjamin Washbume, care reprezenta interesele Prusiei, Franţa acceptă să-i expulzeze pe germani.

îmi lasă câteva rânduri, rugându-mă să-i comunic unde şi când mă poate întâlni, având importante comunicări a-mi face.

Imediat m-am dus la Legaţia olandeză şi, scuzându-mă că nu avusesem timpul necesar pentru a face vizitele de rigoare, l-am rugat a-mi da tot concursul său la îndeplinirea delicatei misiuni ce aveam, de a uşura cât mai mult populaţiunea de rigorile inerente stării de ocupaţie.

El putea s-o facă, mai ales că era cel ce reprezenta şi Austro-Ungaria.

Mi-a promis în mod cu totul larg concursul lui. M-a rugat în acelaşi timp cu multă insistenţă să pun toată influenţa mea pe lângă guvern să elibereze ostaticii cari sunt reclamaţi cu tenacitate de Puterile Centrale. Mi-a arătat că printre ostateci sunt preoţi şi alţi oameni culţi, ce au fost ridicaţi pe nedrept de armata noastră în retragerea ei din Transilvania.

El mi-a spus *că are promisiunea miniştrilor*, dar din nenorocire promisiunile şi ordinele miniştrilor nu se execută.

Domnii Panaitescu şi Corbescu sunt acei cari îşi iau o plăcere din a schingiui pe aceşti nenorociţi, nevinovaţi.[1]

Mi-a comunicat barbariile ce i s-au adus şi lui la cunoştinţă, că se comit faţă de nenorociţii ostateci ce sunt trimişi în Moldova de personalul însărcinat a-i supraveghea. Că li s-ar fi luat banii şi că acum sunt târâţi flămânzi prin închisorile din partea locului. Aflu că ostatecii au fost daţi în seama unei rude a prim-ministrului, care jefuieşte fără a putea fi controlat. Acesta ar fi un improvizat colonel în rezervă.

I-am promis că voi face tot posibilul să-i satisfac cererea.

L-am văzut pe Panaitescu, şeful Siguranţei, care [a] venit la minister; i-am arătat ce folos ar fi pentru populaţia ce rămâne sub ocupaţie dacă s-ar elibera ostatecii. în caz contrar, va da prilej duşmanilor ca, pe lângă alte vexaţiuni, ce desigur urmau să aplice populaţiei, să mai adauge şi represalii pentru a obţine eliberarea ostaticilor lor.

x) Avocatul şi omul politic conservator Vasile Th. Cancicov relatează şi el episodul ostaticilor, din poziţia de arestat al Puterilor Centrale (v. *Jurnal din vremea ocupaţiei*, ed. cit., voi. I: *Jurnal zilnic, 13 august 1916-13 august îgij*, în special pp. 163-165).

Panaitescu, care nu era om prost, nici răutăcios, părea că înţelege situaţia. Mi-a declarat pe cuvântul lui de onoare că prim-ministrul a dispus eliberarea lor. S-a rugat apoi să-i satisfac câteva afaceri personale privind casa sa.

Am văzut la Prefectură şi pe Corbescu, acesta om inteligent, dar extrem de răutăcios. I-am vorbit în acelaşi sens.

Mi-a răspuns cu toată siguranţa că s-au luat toate măsurile spre a se elibera ostatecii. Vor fi reţinuţi doar acei care au sentinţe de condamnare sau dovezi că ar fi făcut acte de spionaj. A trebuit să mă mulţumesc cu aceste răspunsuri, mai ales că miniştrii erau invizibili în cele câteva zile ce au mai petrecut în Capitală.

Dl. de Vredenburg veni a doua zi să mă vadă şi-mi arătă o nouă intervenţie ce primise ca să stăruie în eliberarea ostaticilor. Am căutat a-1 asigura că i se va satisface cererea, relatân- du-i conversaţiile ce am avut cu Panaitescu şi Corbescu, precum şi asigurările ce ei mi-au dat.

Le-a acceptat, deşi nu părea convins. Tot atunci mi-a arătat o manoperă brătiano-corbesciană. După cererea guvernului nostru, de Vredenburg a dat o telegramă ca să asigure lumea financiară din Europa de atitudinea binevoitoare ce guvernul nostru avea faţă de capitaliştii străini ce-şi puseseră capitalurile lor în diferite întreprinderi.

Mi-a spus că acea telegramă cerută lui de guvern a fost totuşi oprită de G. Corbescu, prefectul Poliţiei. Am căutat a-1 linişti, asigurându-1 că putea fi sigur pe cuvântul prim-minis- trului, că excesul de zel al subalternilor nu trebuie să-i facă sânge rău. Corbescu este un arivist şi, ca toţi cari vor să parvie fără merit, sunt mai slugi decât slugile - adică adevărate lichele -, că eu sunt

gata să-i înlesnesc orice comunicare ce ar putea fi de folos ţării.

Guvernul poate avea alte vederi în ceea ce priveşte războiul, dar când e vorba de interesele economice ale ţării nu se uită la partizani şi la lichele, dovadă că a apelat la mine, când putea lăsa un partizan al lui în locul meu. A crezut că eu, ca unul ce mă pronunţasem în mod făţiş pentru politica Puterilor Centrale, aş putea aduce folos şi ajutor populaţiei Capitalei. Nu a ezitat a mă însărcina oficial să rămân aici.

E necontestat că Corbescu şi Panaitescu au făcut mult rău prin modul lipsit de demnitate şi plin de slugărnicie cum au servit guvernul. Panaitescu inventa comploturi şi spiona casele, pentru a şti secretele familiilor. Ajunsese a fi o personalitate atotputernică, care înghiţea milioane.

Iar Corbescu, amestecat în afaceri imorale, a căutat să fie întotdeauna o servilă lichea, pentru a se face indispensabil lui Ionel Brătianu, a cărui semnătură învăţase a o contraface în mod perfect, aceasta pentru a scuti pe leneşul lui stăpân de munca iscălirilor oficiale. Câte milioane le-au fost sustrase bieţilor contribuabili de servilismul acestei creaturi!

Dl. de Vredenburg a avut dreptate. Ambii corifei au minţit; nu s-a eliberat decât acei ostateci ce nu au putut fi târâţi şi închişi în Moldova. S-au lăsat în Ialomiţa bătrâni fără mijloace, cari au ajuns ca vai de ei în Bucureşti, pe unii dintre ei i-a adus mai în urmă armata de ocupaţie. Mult rău şi mari suferinţe ne-a produs nouă celor din teritoriul ocupat neeliberarea la timp a ostaticilor nevinovaţi.

ZILELE GRELE DE 20—24 NOIEMBRIE.
ARMATA RUSĂ ÎN CAPITALĂ

în ziua de 20 noiembrie am avut un spectacol în Bucureşti, care ne îndrituia să nutrim o speranţă în succesul bătăliei ce era în curs pe Argeş.

în tot timpul nopţii sosiseră 31 trenuri cu armată rusească. La orele 10 a.m. văzusem pe bulevard, spre Cotroceni, artilerie grea rusească, bine echipată, cu destinaţia, ziceau ei, spre Argeş.

Dl. Vopicka[1], ministrul Statelor Unite, mă asigură că 8.000 ruşi vor lua parte la acea bătălie, că înfrângerea germanilor este

sigură.

Pe ruşii anunţaţi de dl. Vopicka nu i-am văzut. Acei ce au trecut şi pe care i-am văzut împreună cu locuitorii Capitalei

***) Charles J. Vopicka (1857-1938), ministru plenipotenţiar al SUA la Bucureşti din 1913 până în 1920.**

 au rătăcit drumul. în loc să meargă spre Argeş, au apucat spre Ialomiţa, încât au fost în capul retragerii spre Moldova.

Astfel am fost noi ajutaţi de aliaţii pentru scăparea cărora intrasem în război.

VIZITA LA DIRECŢIA GENERALĂ A POŞTELOR ŞI TELEGRAFELOR ŞI LA PREFECTURA POLIŢIEI

în ziua de 20 noiembrie, spre seară, am fost la Poşta Centrală, unde m-am întâlnit cu directorul general al Poştelor şi Telefoanelor, dl. colonel V. Verzea, cu care m-am întreţinut despre dispoziţiunile ce a luat în caz de ocupare a Bucureştilor. Mi-a spus că a regulat şi a dat salarii funcţionarilor, că aici vor rămâne d-nii inspectori Flechtenmacher şi Bolintineanu, precum şi personalul ce nu poate fi luat în Moldova; că telegraful va funcţiona până în ultimul moment; că s-au luat în fine măsuri ca totul să fie ars şi legăturile să se întrerupă la vreme, fără a aduce cel mai mic inconvenient armatei noastre. Că bani nu sunt în casă decât grupuri cu bani particulari, pe cari nu crede că duşmanii i-ar putea lua. Că actele relative la procesul cu Filotti[1], în care statul este frustrat cu peste 6 milioane, le-a pus la loc sigur. Că el este acum gata şi aşteaptă numai ordinul de plecare.

L-am rugat ca înainte de a pleca şi imediat ce va veni acel ordin, să nu uite a mi-1 comunica la orice oră ar sosi, pentru ca şi eu să pot lua măsurile de rigoare ce se cer în atari împrejurări. Mi-a făgăduit şi ne-am despărţit în mod cordial, urându-ne reciproc să ne întâlnim în zile mai fericite pentru ţara noastră.

[x]) Victor A. Filoti (1875-?), apropiat al lui Take Ionescu şi şef al organizaţiei Buzău a Partidului Democrat Conservator, a fost protagonistul unei fraude de aproximativ şase milioane de lei, legată de Poştele Române. Frauda a fost descoperită în iun. 1916 de proaspăt numitul director al Direcţiei de Poştă şi Telegraf, colonelul Victor Verzea (implicat la rându-i, în

1919, într-un proces pentru trădare), care oferă câteva amănunte despre afacerea Filoti în broşura *Răspuns calomniatorilor mei* (Tipografia „Gutenberg", Bucureşti, 1918, pp. 20-26).

Pe la orele io jumătate seara mă întorsesem de la P.P. Carp şi eram în pat, când vine la mine dl. Rudi Catargi, din partea lui Al. Marghiloman, să mă întrebe ce ştiu de plecarea ultimelor autorităţi; zvonul în oraş ar fi că pleacă chiar acum; întreb la telefon şi dl. col. Verzea îmi răspunde: „nimic până mâine". Dl. Rudi Catargi, auzind răspunsul, pleacă de la mine, iar eu mă culc din nou.

La ora 12 jum. sunt trezit de sunetul telefonului ce am lângă patul meu de culcare. Sergentul mă anunţă că automobilul e la scară. Prefectura Poliţiei îmi comunică telefonic că George Corbescu, bravul maior Florescu - ce venise anume în Bucureşti pe lângă generalul Anghelescu pentru a prinde şi surghiuni oamenii politici ce nu-i erau pe plac, cu întreg personalul, pleacă în fuga mare şi mă roagă dacă pot să viu şi eu la Prefectura Poliţiei, unde sunt aşteptat.

M-am îmbrăcat repede şi am plecat. Ajuns în faţa Episcopiei, aveam înaintea ochilor o privelişte dureroasă; întreaga stradă, întunecată până atunci, era iluminată de farurile automobilelor care fugeau spre bariera Mogoşoaia. Cu mare greutate s-a putut strecura automobilul meu pe Calea Victoriei, spre Prefectura Poliţiei.

Ultimii din acei ce propovăduiseră războiul, fie din convingere, fie alimentaţi de fondurile aliaţilor împărţite de Tache Ionescu, Constantin Miile etc., fugeau înfricoşaţi.

La Prefectură i-am găsit pe dl. general Mustaţă, pe dl. D. Neniţescu, însărcinat de Ministerul de Război cu îngrijirea localurilor dependente de acel minister, pe dl. Crăsnaru, colegul meu din Consiliul Administrativ Permanent. Mi se pare că erau şi dl. Emil Petrescu, primarul Capitalei, dl. maior Sideri, pe care îl cerusem la Ministerul de Război, să-l lase ca şef al batalionului de miliţieni - trebuia să rămână pentru facerea gărzilor şi în acelaşi timp să aibă şi autoritate asupra jandarmilor şi pompierilor -, maiorul Răceanu, căpitanul Mircea cu lt. Grigorescu, cari comandau jandarmii pedeştri, mi se pare doi inspectori de poliţie şi pe maiorul Brezoianu, comandantul sergenţilor de oraş.

Generalul Mustaţă mă pune în curent că, la ora 12 noaptea, toţi

acei din guvern ce mai rămăseseră în Capitală au pornit în mare grabă spre Moldova, în cap cu generalul Anghelescu şi Corbescu; că în camera de alături de cabinetul prefectului a găsit imprimatele lăsate de guvern pentru a fi afişate. Aşa că toate proclamaţiile ce s-au afişat erau emanate de guvern, care arătase cum trebuia ţinută ordinea, cum trebuia să se poarte populaţia şi cum să fie primit duşmanul.

Probabil că s-a ţinut seama de cererea mea, făcută la a doua întrevedere avută cu dl. ministru V. Morţun, la care a asistat şi prefectul Corbescu, de a se fixa proclamaţiile de Consiliul de Miniştri şi apoi să le dea la imprimat. Domniile lor le-au făcut, le-au tipărit cu semnătura generalului Mustaţă şi ni le-au lăsat gata de a fi afişate.

Acesta era ultimul act şi indiciu lăsat de guvern de cum voia să se urmeze în lipsa sa faţă de duşmani. în acelaşi timp, dl. general Mustaţă îmi spune că s-au lăsat mai puţini sergenţi de oraş decât fusese convenit, iar inspectorii de poliţie fugiseră toţi, afară de doi, ba că fugind unii din ei au luat sume de bani ce le fuseseră încredinţate de guvern pentru întreţinerea de aziluri de neputincioşi şi cantine. Că şi dl. maior Sideri şi jandarmii aveau ordin să plece, aşa că paza Capitalei devenea nesigură prin împuţinarea personalului poliţienesc. întrebând pe dl. maior Sideri ce contraordin i s-a dat, întrucât Ministerul de Război mă asigurase că i s-a dat ordin să rămână aici, mi-a spus că aşa a fost vorba, dar azi pe la ora 8 p.m. i s-a dat contraordin să urmeze armata, că el, ca militar, nu poate face altfel decât să îndeplinească ordinul primit. Nu aveam cădere să mă amestec în dispoziţiunile militare şi cu toţii ne-am luat rămas-bun de la dl. maior, care a plecat în Moldova.

Jandarmii, la rândul lor, au voit şi ei să plece, având un ordin chiar în ziua de 20 noiembrie pentru a părăsi imediat Bucureştii; fiind însă în serviciul poliţienesc, la periferiile oraşului, nu putuseră părăsi posturile fără a fi înlocuiţi de alt personal poliţienesc. întrucât, după lege, jandarmii depind ca serviciu de Ministerul de Interne, iar eu convenisem cu dl. ministru Morţun a ne lăsa jandarmii, am dat ordin în scris ca ei să rămână şi să continue a face paza oraşului sub ordinele Poliţiei. Am rugat apoi pe dl. general Mustaţă să telegrafieze direct la Iaşi domnului prim-ministru şi ministrului de interne,

personal, spre a le face cunoscută plecarea inspectorilor de poliţie şi luarea banilor încredinţaţi lor.

S-a regulat afişarea ordonanţelor lăsate de guvern; am făcut un apel călduros la personalul poliţienesc şi la jandarmi să depună cu toţii tot zelul şi activitatea lor în îndeplinirea serviciului, ca populaţia să găsească sprijin şi apărare contra vexaţiunilor ce o aşteaptă sub regimul ocupaţiei duşmane, spu- nându-le că atât dl. prefect, cât şi eu vom fi foarte severi faţă de aceia ce nu ar îndeplini în mod conştiincios atribuţiunile ce au faţă de public.

Noi nu ştiam că bătălia de pe Argeş era pierdută. A doua zi am rugat pe generalul Mustaţă să nu afişeze decât ordonanţele cari prevedeau predarea armelor şi a cartuşelor la primărie şi măsurile de ordine. Mi se pare că se afişase deja aceea care prevedea cum trebuiesc primite trupele duşmane.

Zilele de 21 şi 22 au fost foarte enervante. Lumea din toate treptele sociale mă asedia de la 7 dimineaţa acasă, apoi la minister şi iarăşi acasă, până noaptea târziu.

în ziua de 22 mi se semnalează venirea căpitanului german Lange la cazarma pionierilor din Dealul Spirei.

Pe la 2 d.m. vine la mine regretatul Gheorghe A. Ştirbey şi plecăm împreună să vedem ce este adevărat, deoarece se zvonise că armata noastră, învinsă, venea spre Bucureşti şi că se stabilesc cartierele generalilor noştri prin cazărmile de la marginea oraşului. Afară ploua. Ajungem în apropierea cazărmii din Dealul Spirei. Rămânem adânc impresionaţi de o tristă privelişte. Oameni, cai, totul avea aspectul abrutizat al unui convoi îndurerat.

Intrăm în curtea cazărmii pionierilor, plină de care cu refugiaţi - bătrâni, femei, copii. Toţi cei ce nu încăpuseră în cazarmă făcuseră focuri afară, se încălzeau, pregăteau mâncare. Toţi plângeau şi blestemau pe acei ce i-au adus la război şi acum au fugit, lăsându-i pradă suferinţelor şi j alei.

Am căutat, împreună cu bietul Ştirbey, să-i mângâiem, zicându-le că e lucru trecător şi că de sărbători vor fi toţi pe la casele lor, că e o bejenie vremelnică şi că răsplata va fi mare pentru ei şi mai ales pentru copiii lor; că pagubele de cari se

plângeau li se vor da cu prisosinţă înapoi de stăpânire; numai ei să fie liniştiţi şi să aibă încredere în viitor.

Amândoi eram cu lacrimile în ochi când am intrat în cazarmă, unde am întâlnit pe domnul general Istraty[1], cu şeful său de stat-

major (al cărui nume îmi scapă), generalul Lambru şi generalul Socec. Toţi erau abătuţi şi negri la faţă; generalul Lambru spunea în gura mare, vrem pace, am pierdut două divizii, m-am luptat ca un leu, nu mi se poate reproşa laşitate, nu mai am decât 3.500 de oameni, nu am fost pregătiţi, nu am avut nici arme, nici plan serios de război.

Acelaşi lucru îl spunea şi generalul Socec, că el nu are decât 2.800 de oameni, totul s-a pierdut, mai ales că trupele sale au fost împărţite şi date pe la alte unităţi.

Singur generalul Istraty, deşi era trist şi abătut, nu zicea nimic. La întrebarea noastră ce este cu ofiţerul german, ni s-a răspuns că într-adevăr, azi 22 noiembrie, un parlamentar, ofiţer german, a venit din partea feldmareşalului von Mackensen, cerând ca fortăreaţa şi capitala Bucureşti să se predea, dacă nu, mâine, 23 noiembrie, ora 10, va începe bombardamentul cu tunurile cele mari. Cu acest comunicat d-l general Prezan[2] s-a dus la Marele Cartier General şi se aşteaptă răspunsul decisiv. Toţi din Consiliul de Război erau hotărâţi de a nu mai expune la bombardare şi ruinare fără nici un folos Bucureştii, care nu mai erau nici măcar cetate, întrucât forturile erau dezarmate şi capitala nu mai avea garnizoană.[3]

După aceasta ne-am întors în oraş, lăsând pe Ştirbey la „Crucea Roşie" şi eu trecând la Ministerul de Interne. Acolo am rugat pe dl. Emil Petrescu să vie la minister şi, în calitatea sa de primar, l-am trimis să ia contact cu dl. general Prezan şi să ne aducă hotărârea ce s-a luat asupra soartei Capitalei.

***) Ioan Istrate/Istrati (1860-1942), general, comandant al Diviziei 7 infanterie şi al Corpului V Armată în anii 1916-1917. [2]) Constantin Prezan (1861-1943), general, numit de prim-ministrul Brătianu la şefia Marelui Cartier General în locul generalului Iliescu (dec. 1916 - apr. 1918; oct. 1918 - mart. 1920). Comandant suprem al armatei române din dec. 1917. Mareşal al României (1930). [3]) Reglementările internaţionale interziceau bombardarea oraşelor deschise şi lipsite de garnizoană.**

După plecarea primarului şi expedierea lucrărilor, am aşteptat împreună cu A. Crăsnaru, fiul meu, generalul Mustaţă şi nu-mi mai amintesc cu cine, până la ora 10, când dl. Emil Petrescu ne-a adus ştirea că, ţinându-se Consiliul de Război, de generalii aflaţi acolo sub preşidenţia generalului Prezan, s-a hotărât ca armata

românească să se retragă pe la periferia Bucureştilor, fără a intra în Capitală. Iar ofiţerului german i s-a răspuns că Bucureştii nu mai sunt cetate, că nu au nici o garnizoană militară, că nu este în Bucureşti în prezent decât personal poliţienesc destinat pazei ordinii. Generalisimul, îndată ce a dat ordin de retragere trupelor, a plecat la Marele Cartier General.

La primirea acestui răspuns ne-am sfătuit, dl. primar, dl. A. Crăsnaru, dl. general Mustaţă şi cu mine, cum să trimitem parlamentarii înaintea inamicului, ca să evităm bombardarea oraşului. Automobilele cu steaguri albe urmau să plece pe Calea Călăraşilor, pe Calea Griviţei şi Calea Victoriei spre Buftea şi Mogoşoaia. în acelaşi timp am luat dispoziţiuni de a anunţa pe dl. de Vredenburg, ministrul Olandei, pe dl. Vopicka, ministrul Statelor Unite, şi pe ceilalţi reprezentanţi ai ţărilor neutre, ce mai erau în Capitală şi care se oferiseră singuri de a merge înaintea inamicului, ca prin prezenţa lor să caute a obţine condiţiuni mai dulci de capitulare.

NOAPTEA DE 22—23 NOIEMBRIE 1916. O NĂLUCĂ

Seara luam regulat masa la RP. Carp, în familia căruia mă simţeam ca la mine acasă. Totdeauna eram primit cu adevărată dragoste.

în seara de 22 noiembrie ieşisem prea târziu de la minister pentru a mă mai putea duce la P.P. Carp, încât m-am dus acasă pe la orele 12 noaptea. Eram singur, sub presiunea suferinţelor la care asistasem în ultimul timp, şi mai ales la scena sfâşietoare de la Dealul Spirei, am căzut pe gânduri. O noapte de halucinaţii şi de grele frământări.

Mă gândeam ce va fi acasă la mine. Ce face nevasta lăsată singură şi bolnavă la ţară? Ce se întâmplă fraţilor şi surorilor mele? Ce o să mi se întâmple mie într-o ţară unde conştiinţa datoriei nu există? Cum o să pot eu apăra populaţia unei ţări ai cărei funcţionari fugiseră, luând cu ei cât au putut mai mult din avutul public şi lăsând populaţia la discreţia inamicului? Ce se va face cu nenorocita de populaţie, care ani de zile a plătit cu

sudoarea frunţii sale pe aceşti trântori cari tocmai acum o părăsesc? Ce răspundere mai poate avea inamicul faţă de o ţară pe care o găseşte dezorganizată şi unde toate imensele ei avuţii sunt puse la dispoziţie fără control?

Amărât că acceptasem să rămân în teritoriul ocupat, într-un târziu am adormit, îmbrăcat, pe un scaun.

Pe dinaintea ochilor îmi trecu o nălucă. Am văzut pe strămoşul meu al cărui nume îl port, în lanţuri pentru crima de a-şi fi făcut datoria de moldovean. Cu privirile aţintite asupra mea, mi-a poruncit să-mi fac şi eu datoria întreagă faţă de neam, oricare ar fi piedicele şi oricare ar fi răsplata.

A doua zi m-am dus la minister, hotărât mai mult ca oricând de a nu cruţa nimic în îndeplinirea sarcinii ce aveam. Am conştiinţa împăcată. Mi-am îndeplinit misiunea, cu sacrificarea sănătăţii mele. Drept răsplată am fost închis de aceia ce au benchetuit pe socoteala poporului îngenuncheat şi au jefuit banul public - s-au murdărit luând bani de la ruşi, francezi, englezi, şi chiar nemţi. Bine au făcut că m-au închis, singuri au dat prilej pe vinovaţi. Românul zice: „Toată pasărea pe limba ei piere".

Am de adăugat o precizare ce mi-a făcut-o dl. Vasile Dimitropol, avocat, prieten al meu de peste treizeci şi cinci de ani. El locuia în str. Lascăr Catargii nr. 22, aceeaşi stradă pe care locuiam şi eu în timpul ocupaţiei.

într-o dimineaţă, venind să mă vadă, mă găseşte bolnav şi necăjit - lucrasem toată noaptea la redactarea unor memorii pentru a obţine o cantitate mai mare de păpuşoi pentru populaţia Capitalei. îmi zice: „Ce faci, nebune, te ucizi singur?"

„îmi fac datoria", îi răspund.

„Degeaba, prietene, liberalii te vor pune la puşcărie, iar eu am să te apăr! Liberalii nu te-au lăsat să munceşti, ci ca să te arunce în puşcării".

Vasile Dimitropol a avut dreptate. Bolnav am fost dus sub baionete şi ţinut închis patru luni de zile.

Trei luni abia trecuseră de la declaraţia noastră de război şi iată-ne reduşi la a preda capitala ţării.

Toţi acei mari patrioţi ce îndemnaseră din gură la război, fugiseră cei dintâi spre a se instala confortabil în marile hoteluri

din Rusia, Suedia, Danemarca, Franţa, Elveţia, Anglia. Se zice că unii au ajuns tocmai prin Japonia.

Exemplul lor fu din nenorocire imitat de o întreagă masă de alţi inconştienţi cari, cu cară, cu căruţe, pe jos, luând cu ei tot ce au putut, fugeau în pribegie, fără să ştie unde se duc şi ce au să devie. Moldova era ocupată şi deţinută de ruşi şi prea mică pentru a putea adăposti atâţia.

Trist şi dureros lucru era pentru noi, ce am rămas pe loc, de a suferi soarta celor mulţi şi a-i ajuta în limitele posibilului.

Trebuia bărbăţie şi hotărâre adevărată, cinstită, românească, pentru a-ţi îndeplini datoria...

A doua zi la orele 8 a.m. eram toţi la Ministerul de Interne; de aci au plecat automobilele în direcţiile convenite. Eu am rămas la minister şi am primit următoarele telegrame:

„Inamicul, dragonii, au luat gara Buftea, un detaşament a oprit şi întors trenul ce plecase din Gara de Nord spre Moldova pe linia Feteşti, un detaşament a luat Chitila, unde un batalion românesc a apărat cu vitejie gara, se aud bombe ce cad în Gara de Nord".

între orele 12 jumătate şi 1 îmi vine ştirea că patrule de ulani se răspândesc prin oraş de pe Calea Griviţei şi că un colonel german, împreună cu primarul oraşului şi cu reprezentanţii puterilor neutre au trecut la primărie, unde s-a semnat capitularea oraşului.

De la primărie, dl. de Vredenburg şi dl. Vopicka au venit la minister, unde m-au găsit foarte emoţionat; m-au asigurat că totul s-a petrecut în mod cu totul occidental şi mi-au făgăduit tot concursul lor pentru orice împrejurare. Ne-am despărţit

mulţumindu-le pentru bunăvoinţa şi prietenia ce au arătat ţării în aceste momente critice.

în acelaşi timp a apărut o proclamaţie a feldmareşalului von Mackensen, prin care asigura populaţia Capitalei că îi va fi apărată averea şi viaţa, cerând în schimb linişte.

La ora două sosi un detaşament de ulani cu un ofiţer. Acesta ceru să ocupe partea de jos a localului, adică încăperile nelocuite; s-a mai rugat să li se arate de unde şi-ar putea procura mâncare. Auzind că sunt la minister, ofiţerul a venit la mine de s-a prezentat şi mi-a spus că aparţine Corpului de Armată Schmettau. Am dispus să li se satisfacă cererea, întrucât tot ce au cerut ne era cu putinţă

să îndeplinim.

După prânz, nu mult timp după întoarcerea mea la minister, au sosit şi ofiţerii superiori, coloneii şi maiorii, însoţiţi de ajutoarele lor şi de aghiotanţi, încât sala Consiliului de Miniştri era plină.

Ei veniseră pentru a face diferite cereri, pentru satisfacerea cărora am rugat pe dl. primar şi pe dl. prefect al poliţiei să vină la minister.

Pretindeau: încartiruirea ofiţerilor destinaţi a rămâne în Capitală, a ofiţerilor în trecere şi a trupelor - cazărmi pentru 10.000 oameni ce urmau a rămâne aci; 50.000 pâni zilnic, până se va termina scurgerea armatei; trăsuri cu cai şi boi în număr mare, automobile etc.

Toate acestea se cereau în mod imperios. La observaţiile mele că trebuie să se ţie seama că armata noastră retrăgân- du-se a fost nevoită să ia tot ce ni se cere acum, germanii au obiectat că nu pot admite argumentele de acest fel unui popor care după ce i-a fost aliat 40 de ani îşi trădează prieteniile în momentele cele mai critice.[1]

Le-am ripostat că am primit sarcina de a apăra populaţia ţării împotriva lor, bazându-mă pe principiile de echitate şi de civilizaţie ce cunoşteam germanilor din timpul când îmi făcu-

h Germanii justificau rechiziţiile în virtutea comportamentului neloial pe care românii, în calitate de foşti aliaţi, îl arătaseră de la începutul războiului. Campania lor militară lua forma unei expediţii de pedepsire a trădătorilor - *Strafexpedition*.

sem studiile la ei. Dacă poporul german s-a schimbat, eu mă retrag şi ei vor fi responsabili de faptele ce vor comite faţă de un popor ce nu se mai poate apăra cu armele şi căruia-i interzice protecţia garantată de legiuirile civilizaţiei. Regret că purtarea sălbatecă a ruşilor în Prusia Orientală a atins civilizaţia cea mai aleasă din lume.

în acest timp se anunţă prinţul Schaumburg-Lippe[1], fost ataşat la Legaţia germană de aici, pe care avusesem ocazia să-l cunosc în timpul neutralităţii noastre. Era însoţit de doi ofiţeri din Regimentul 2 dragoni de gardă din Berlin, care fuseseră trimişi de generalul von Falkenhayn[2], comandantul Armatei a IX-a, spre a

prezenta condoleanţele regimentului lor d-lui P.P. Carp pentru moartea fiului său în Transilvania, care servise în acel regiment de dragoni de gardă.[3]

Prinţul a venit la mine cu mare afabilitate, şi eu, întâmpinându-l, i-am zis că regret de a-l primi ca inamic. Sper însă că germanii se vor purta astfel încât toată lumea să regrete că ne cunoaştem ca duşmani, şi nu ca amici. A urmat o conversaţie de câteva minute în care mi-a spus că vine de la P.P. Carp, căruia i-a adus condoleanţele Regimentului 2 dragoni şi că numai acolo a aflat că eu am fost lăsat de guvern spre a apăra interesele populaţiei şi că şi el speră că germanii, prin purtarea lor, vor căuta a fi regretaţi la retragerea lor de aici. I-am mulţumit pentru concursul ce nădăjduiesc a-l avea de la el şi i-am enumerat cererile ce mi se fac şi neputinţa de a le îndeplini. Ca să nu prelungesc prea mult darea unui răspuns definitiv, am cerut câteva minute pentru o consfătuire cu dl. primar, cu dl. prefect şi cu Al. Crăsnaru. Ne-am retras. Am hotărât să nu dăm decât ceea ce era normal posibil de dat.

Când ne-am reîntors, am găsit cu totul altă atmosferă printre ofiţerii ce aşteptau. Prinţul era înrudit cu Casa Imperială

x) Prinţul Schaumburg-Lippe era nepotul împăratului Wilhelm II. 2) Erich von Falkenhayn (1861-1922), general german, şeful Marelui Stat-Major german (iul. 1914-aug. 1916). în fruntea Armatei a IX-a, respinge în toamna 1916 trupele române în Transilvania şi invadează România. 3) De fapt, căpitanul Petre Carp (1860-1916) a căzut la datorie sub drapel românesc în cadrul Regimentului 7 roşiori Iaşi.

şi prin starea lui socială se bucura de o consideraţie deosebită printre compatrioţii săi. Mă cunoştea din timpul expectativei noastre armate, când el era ataşat pe lângă legaţia germană din Bucureşti. M-a recomandat călduros, arătând că nu numai că n-am fost pentru un război împotriva Puterilor Centrale, ci, din contra, am luptat pentru a merge cu ei.

Am profitat de această atmosferă favorabilă şi am fixat preţurile pentru dejun şi masă, mi se pare 6 şi 7 lei pentru ofiţerii în trecere, preţul camerii la trei hoteluri, unul de clasa I, unul de clasa a Il-a, unul de clasa a IlI-a. Trăsuri şi cai au luat dispoziţiunea de a se lua cât se vor putea, păstrându-se cai şi

pentru birje, oraşul fiind foarte răspândit şi la periferii nepavat, şi pentru tramwaiele necesare populaţiei sărace. Cât pentru pâine, li s-a pus la dispoziţie manutanţa armatei. Am cerut ca şi ei să ne ajute să aprovizionăm oraşul cu grâu, cu făină de păpuşoi şi cu lemne, asigurându-i că numai astfel vom avea liniştea garantată.

Am luat măsuri în acelaşi timp ca Prefectura Poliţiei să facă încartiruirea ofiţerilor şi a trupei. Muncă foarte anevoioasă, deoarece guvernul, în fuga sa, luase şi dosarele încartiruirii Bucureştilor. Această neglijenţă a îngreuiat de la început încartiruirea şi până la sfârşitul ocupaţiei nu s-a putut pune regulă.

S-a fixat că a doua zi - 24 noiembrie - dl. colonel Kleve, din partea armatei germane, să vie dimineaţa la Ministerul de Interne, pentru ca împreună să luăm dispoziţii de a li se da în primire localurile de care ar avea nevoie.

Toate propunerile noastre au fost primite fără murmur şi dl. primar, care era însoţit de ajutorul său, azi răposatul T. Popovici, s-a dus să facă cuvenitele ordonanţe şi să regleze sistemul de a se aduna biletele ce, în anumite hoteluri şi birturi, ofiţerii germani erau îndrituiţi a le da şi care urmau a fi plătite de primărie.

După plecarea ofiţerilor germani a venit prof. Tzigara-Samurcaş[1] şi mi-a spus că la 4V6-5 a venit la Palat feldmareşalul

***) Alexandru Tzigara-Samurcaş (1872-1952), profesor de istorie a artei, director al Fundaţiei Universitare Carol I (1914-1946), prefect al Poliţiei**

von Mackensen, dar nu s-a dat jos. A fost întâmpinat de d-sa, ca reprezentant al Casei Regale, şi de dl. colonel Brociner[1]; că mareşalul a luat dispoziţiuni ca în Palat şi în Reşedinţele Regale să nu locuiască nimeni şi să se pună santinele, că apoi s-a înapoiat la Alexandria.

Până seara s-a strecurat foarte multă lume pe la minister, toţi îngrijaţi şi enervaţi. La 7 jumătate a trebuit să mă duc cu prinţul Schaumburg-Lippe la colonelul von Vogel, comandantul provizoriu al cetăţii Bucureşti. Ne-am întâlnit la Athenee Palace; am cerut să se lase armele poliţiei noastre, altfel neputând garanta ordinea. Mi s-a răspuns că ceea ce cer nu mi se poate acorda decât pe răspunderea mea. O singură împuşcătură contra unui soldat german ne condamnă la moarte, fără putinţă de graţiere. Condamnarea se execută imediat. Am luat angajamentul pentru

populaţia Capitalei, cerând însă şi cuvântul colonelului că nici soldaţii nu vor da prilejul la scandal. Colonelul a primit. A doua cerere a mea a fost să nu se aducă trupe bulgare prin Capitală şi cât mai puţine trupe turceşti. Mă temeam de neorânduieli. Pentru aceasta a luat contact cu feldmare- şalul. Prinţul Schaumburg-Lippe arătându-i cine eram, s-a convenit să nu se lase să treacă prin Bucureşti decât câte o divizie bulgară şi una turcească, deşi mai ales bulgarii cereau cu insistenţă să treacă toţi prin Capitală. în schimb, a trebuit să primim trecerea a numeroase trupe austro-ungare.

La intrarea trupelor duşmane, populaţiunea românească a fost resemnată. Strada era plină de femeile străine ce fuseseră închise; de străini cu familiile lor, ce aparţineau ţărilor duşmane.

Unul din cei mai de seamă scriitori germani de azi, Bernard Kellermann[2], care nu avea nici un interes de a ne descrie într-o lumină alta decât aceea în care ne-a găsit în Bucureşti, el, care cunoştea oraşul de altădată, a descris tot ce a văzut şi tot ce a

Capitalei şi reprezentant al Casei Regale şi al Domeniilor Coroanei pe lângă autorităţile de ocupaţie. [x]) Moritz (Mauriciu) Brociner (1855-1946), colonel, fost secretar al reginei Elisabeta; administrator al Palatului Regal în timpul ocupaţiei germane. [2]) Bemhard Kellermann (1879-1951), scriitor, poet şi jurnalist german, redactor la *Berliner Tageblatt*.

simţit; dau cu plăcere loc unui fragment din cele descrise de Kellermann, spre a aduce un omagiu bine meritat marii majorităţi a celor rămaşi în teritoriul ocupat şi care prin purtarea lor demnă au ştiut a se impune duşmanului învingător.

Au fost desigur şi femei uşoare în teritoriul ocupat, dar n-au fost balurile şi orgiile din biata Moldovă, a căror culme s-a concretizat la spitalul militar de la Coţofeneşti, dat pradă focului de militari spre a se pune capăt unor orgii ce exasperaseră de la ofiţerul conştient până la ţiganul înspăimântat de ceea ce văzuse.[1]

Articolul lui Bernard Kellermann se găseşte în *Bukarester Tageblat* şi în jurnalele de pe atunci de la Berlin.

Pentru a nu fi bănuit, mă servesc de traducerea făcută de dl. prof. Virgiliu N. Drăghiceanu şi publicată în cartea d-sale *Ţojzile sub cultura pumnului german,* p. 18:

„Din fugă văzut Bucureştii azi, face impresia unei văduve frumoase, căreia o tristeţe uşoară şi un zâmbet resignat îi stă bine

pe faţă... Viorile ţiganilor încă sună, e zgomot la cinematograf, damele strălucesc cu elegante costume de mătase şi frumoşii lor ochi... dar totul înşeală. Este zgomotos şi împestriţat la suprafaţă Bucureştii!

Dacă azi, cocote răzimate se află în localurile de noapte ale Bucureştilor, nu se poate spune că nu sunt mii de mame ce plâng noaptea în Bucureşti.

Chiar exteriorul oraşului s-a schimbat. Totul în acest oraş era fluviu repede şi elegant mai înainte: sutele de trăsuri elegante s-au dus, s-au dus automobilele.

...Este o legendă că morţii de la Argeş au fost uitaţi. Zgomotul şi aparenţa fără grijă a Bucureştilor nu poate pe nimeni să înşele. Este iarăşi o legendă că bucureştenii au primit cu flori trupele victorioase.

***) Comportamentul imoral al doamnelor din înalta societate care păcătuiseră la Coţofeneşti era damnat într-o broşură apărută la 27 martie 1917, intitulată *Doamnele române care au petrecut*. In urma scandalului, generalul Alexandru Averescu, devenit prim-ministru, instituia în ianuarie 1918 o comisie de anchetă condusă de generalul Arthur Văitoianu. Concluziile comisiei clasificau drept false informaţiile apărute în spaţiul public.**

...Bucureştii poartă greaua soartă cu hotărâre şi cu demnitate. Chiar la prietenii germanilor şi aliaţilor lor se observă, cu toată prevenienţa, o rezervă plină de tact".

PURTAREA FUNCŢIONARILOR

După căderea neaşteptată a Turtucaiei şi văzându-se mai cu seamă puţinul ajutor ce ni s-a dat în Dobrogea de aliaţii noştri ruşi, guvernul s-a convins că nu vom fi în stare să rezistăm duşmanilor şi că de la noii aliaţi n-aveam mai nimic de aşteptat, aşa că din timp a luat măsuri de evacuare treptată în Moldova a tot ce era mai de seamă în Muntenia, încât la 13 noiembrie, când duşmanii trecuseră Dunărea şi Oltul, s-a expediat numaidecât ce mai rămăsese.

Guvernul a hotărât a se retrage în Moldova, în dosul fortificaţiilor, stabilind o linie de apărare pe Şiret, prin Nămoloasa, la

Galaţi.

în acelaşi timp a luat şi măsuri de cum urmau a se comporta faţă de duşmani autorităţile ce rămâneau în teritoriul ocupat, dându-le prin diferite circulare instrucţiunile necesare. A fixat anume instituţiile şi personalul necesar ce trebuiau să plece în Moldova.

Tot celalt personal rămânea la postul său pentru a-şi îndeplini conştiincios îndatoririle legale şi pentru a ajuta populaţia în momentele grele ce vor veni.

Guvernul, pentru a nu-i expune la lipsuri, le-a avansat salariile pe câte trei şi patru luni, sperând că între timp se va întoarce sau, când din nefericire nu vor putea reveni, să aibă duşmanul timpul necesar ca la expirarea celor 4 luni să se conformeze prescripţiunilor statornicite de dreptul internaţional şi de deciziunile Conferinţei de la Haga[1], care dau deslușiri hotărâtoare de drepturile şi obligaţiile ce au şi ocupanţii, şi ocupaţii, unii faţă de ceilalţi.

x) La Haga se desfaşuraseră două conferinţe internaţionale (1899,1907) privitoare la reducerea înarmărilor, medierea conflictelor între naţiuni şi prevenirea abuzurilor săvârşite de armatele de ocupaţie.

Din cauza moravurilor orientale şi a politicianismului, majoritatea funcţionarilor noştri nu îmbrăţişaseră cariera ca vocaţie şi prin merit, ci cu sprijinul acestui politicianism, avansând prin servilism şi hatâr.

Faţă de contribuabil, funcţionarul n-avea - nu o are de altfel nici azi - conştiinţa datoriei, neinteresându-1 decât să se facă plăcut superiorului său şi a influentului ce-1 susţine. Funcţia nu este o datorie de îndeplinit, ea este doar adăpostul care să-i asigure funcţionarului şi familiei sale existenţa şi confortul.

Prin această stare se ucide încrederea contribuabililor în drepturile lor, iar funcţionarii devin nişte paraziţi fără caractere, capabili doar de încurcături, deoarece sunt gata în orice moment să se dezică, pentru a fi pe placul şefului înaintea căruia se află.

Achitarea anticipat, pe trei şi patru luni, a lefurilor a fost repede adoptată şi de judeţe şi comune. Nemulţumindu-se însă cu salariile fireşti, au luat şi toate diurnele şi anexele posibile şi imposibile.

Au adăugat apoi tot ce le-a ieşit înainte din avutul public şi cel privat, pentru... a-1 scăpa din mâna rapace a inamicului. Lăsând populaţia la discreţia duşmanului; au fugit în Moldova, unde, ca victime ale idealului naţional, au primit sinecuri, şi ca buni patrioţi refugiaţi au supt biata populaţie, demoralizând-o.

La întoarcerea guvernului în teritoriul fost vremelnic ocupat, s-a constituit o anchetă compusă din funcţionarii cari fugiseră şi care au suferit martirajul refugiului în îmbelşugata Moldovă, ca să constate dacă funcţionarii care au rămas în teritoriul ocupat, din ordinul guvernului, s-au devotat muncii sau au venit în contact cu duşmanul!

Ce derâdere! în loc să fie anchetaţi cei ce şi-au părăsit datoria după ce au furat salariile pe luni înainte, după ce au curăţat tot ce le-a ieşit în cale şi au lăsat ţara la discreţia duşmanilor, tocmai acestora li s-a încredinţat misiunea delicată de a ancheta dacă cei rămaşi a apăra interesele populaţiei şi a-şi face datoria de funcţionari nu au venit în contact cu duşmanii?!

Dar cu cine urma să ne înţelegem în interesul nenorocitei fâşii de ţară, pierdută şi ocupată de inamic?

Procedeul acesta de a da un premiu de încurajare acelora ce astfel şi-au bătut joc de ţară, pe lângă că descurajează pe acei ce şi-au făcut datoria, apoi ameninţă în mod serios a zdruncina edificiul statului.

ADMINISTRAŢIA GERMANĂ PÂNĂ ÎN MARTIE 1917

Repeziciunea cu care au venit germanii contra noastră şi ne-au silit să ne retragem peste Şiret în Moldova dovedeşte cu prisosinţă câtă supărare le-a cauzat intrarea noastră în război împotriva lor.

Teritoriul României ocupate a fost administrat de germani; s-a trimis la început administraţie pur militară pentru ca să se poarte cu asprime contra noastră. Ne considerau ca pe nişte trădători care, după 33 ani de alianţă, de prietenie şi ajutor, i-am părăsit trecând de partea duşmanilor lor tocmai în momentele cele mai grele pentru ei.

Ajunşi victorioşi în ţară, găsesc o situaţiune excepţional de prielnică pentru a domina. Bravii patrioţi care ţipau şi propovăduiau războiul sfânt fugiseră spre a se adăposti la bun şi comod loc în hotelurile de primul rang din străinătate.

De acolo pretind că au suferit în linişte, nesupăraţi de nemţi, nenorocirile României.

Tinerele odrasle ale acestor mari patrioţi s-au devotat de şoferi de automobile şi de cavaleri bine-crescuţi pe lângă Cartierele Generale, unde era nevoie de distracţii şi unde fumul prafului de puşcă nu strica aerul.

Aceste exemple funeste au avut mare înrâurire asupra funcţionarilor chemaţi a rămâne la îndeplinirea grelei lor sarcini, de aceea au fugit la rândul lor în Moldova, cum am spus mai sus. Plecarea funcţionarilor a făcut să dispară autorităţile noastre legiuite. Duşmanii nu mai erau ţinuţi a respecta legi şi datine, acestea nemaiexistând. Au creat ei o organizaţie de 260

stat pe etape[1], cu drepturi administrative şi judecătoreşti prin ordonanţe. Au confirmat în fiecare comună urbană sau rurală câte o comisiune administrativă, cu îndatorirea de a satisface cererile etapei, de a face statistici economice exacte, de a raţiona mâncarea populaţiei şi a menţine ordinea în ţară.

Teritoriul României ocupate s-a împărţit în trei zone distincte:

I. *Zona de război*, cuprindea judeţele Buzău, Râmnicu-Sărat, Brăila, partea până la Şiret din Putna şi întreaga Dobroge cu tot Cadrilaterul.

II. *Zona cetăţii Bucureşti*, cu trei plase din judeţul Ilfov.

III. *Zona Guvernământului Militar al României* cuprindea restul ţării.

I. Ca şef militar asupra întregului teritoriu al celor trei zone era feldmareşalul August von Mackensen. El avea dreptul de a da ordonanţele de interes general care priveau întregul teritoriu ocupat; tot el dispunea de administraţia căilor ferate şi de toate mişcările ce se făceau cu drumurile de fier, chiar pentru transportarea cerealelor şi a petrolului. Tot în atribu- ţiunile sale intra şi micşorarea sau transformarea în amenzi a pedepselor şi exportul petrolului.

Ca şef de stat-major a avut pe generalul Hell până la Pacea de

la Bucureşti, în urmă a avut pe colonelul Schwartzkoppen[2]. Pentru serviciile civile ataşate la el avea un birou special pe lângă O.K.M.[3]

II. Cetatea Bucureşti.

La început germanii crezând că Bucureştii sunt cetate au trimis o administraţie specială, cu un general de geniu din statul-major - generalul von Heinrich, care luase parte activă

[x]) In timpul războiului, armatele inamice din teritoriu erau organizate administrativ sub forma etapelor (locuri de cantonament al trupelor în marş). [2]) Maximilian von Schwartzkoppen (1850-1917), ofiţer de rang înalt în armata Prusiei, a ajuns pe frontul românesc în fruntea Diviziei 202 infanterie germană. [3]) Oberkommando Mackensen, înaltul Comandament al Grupului de Armate Mackensen, a operat pe teritoriul românesc în perioada 28 aug. 1916-7 mai 1918.

la cucerirea cetăţilor din Belgia. Ca şef de stat-major avea pe colonelul Baron von Stolzenberg - un distins şi sobru ofiţer ce-şi pierduse mâna dreaptă în război.

La serviciul cetăţii erau alipite:

Comandatura, care avea ca şef un general; serviciul de încartiruire, de aprovizionare, de poliţie, medical şi un serviciu diplomatic, condus de prinţul Schaumburg-Lippe.

III. Guvernământul Administraţiei Militare a României.

Avea ca guvernator pe generalul de infanterie Franz Erich Theodor Tiilff von Tschepe[1] und Weidenbach. Ca şef de stat-major era generalul von Bergmann.

Guvernământul avea sub ordinele sale toate birourile administrative, financiare, de agricultură, de domenii, de lucrări publice, sanitare, veterinare, farmaceutice, forestiere, de exploatare a minelor, a pescăriilor, de poliţie preventivă, de poliţie de siguranţă şi de poliţie politică, de rechiziţii, de instrucţie, de justiţie etc.

Tot acest complex de atribuţii se executa în ţară prin etape, în Germania, descentralizarea este o realitate, etapa era o autoritate cu netăgăduit de largi puteri.

Pe lângă feldmareşal, cât şi pe lângă guvernator, era un serviciu politic de presă, de cenzură şi de teatru, pus la început sub conducerea contelui Mirbach[2], fost ministru al Germaniei la

Atena. După câtva timp, acesta plecând în Germania şi de acolo în Rusia, la Moscova, unde a fost ucis de comunişti, serviciul a fost condus de consilierul de legaţie Horstmann[3].

Toate aceste autorităţi nu s-au aşezat decât treptat, treptat în Capitală.

[1]) Franz Erich Theodor Tiilff von Tschepe und Weidenbach (1854-1934), general; guvernator militar al României aflate sub ocupaţia Puterilor Centrale (1916-1918). [2]) Wilhelm von Mirbach-Harff (1871-1918), diplomat de carieră; şef al Secţiunii politice a Administraţiei Militare din România; comisar imperial german pentru restabilirea relaţiilor germa- no-ruse. A fost asasinat la 6 iul. 1918 în clădirea ambasadei Germaniei din Moscova. [3]) Alfred Horstmann (1879-1947), diplomat german; consilier al Legaţiei germane şi şeful poliţiei secrete germane în anii ocupaţiei.

Feldmareşalul, în toată luna decembrie, a urmărit de aproape operaţiunile militare până ce s-au statornicit pe frontul Carpaţi-Siret până la Dunăre; în urmă numai a venit la Bucureşti.

Guvernatorul a venit pe la 16 decembrie şi s-a instalat în casele Soutzu. Birourile sosiseră şi ele şi căutau a se instala tot prin apropierea guvernatorului, de asemenea şi numerosul personal ce era ataşat acestui serviciu, ceea ce provoca o muncă extrem de anevoioasă personalului nostru poliţienesc restrâns. De aci, nemulţumiri din partea acelora ce erau siliţi a primi încartiruiri, menajamente nu se puteau face, declaraţiunile nu lipseau, mai ales din partea servitoarelor străine lăsate de a îngriji de case sau a le apăra de încartiruiri.

Autoritatea sosită şi instalată de la început şi cu care aveam contact era Guvernământul Cetăţii Bucureşti.

Noaptea de 23 spre 24 noiembrie s-a petrecut relativ bine, fără a avea prea multe plângeri, deşi în oraş erau câte o companie bulgară şi una turcească; plângerile au fost toate împotriva bulgarilor, care în mod sălbatec atacau lumea spre a o jefui. Constatările ce s-au făcut le-am înaintat şi mi s-a spus că au fost exemplar pedepsiţi (se zice că doi bulgari găsiţi vinovaţi ar fi fost împuşcaţi); este drept că de la acea dată bulgarii s-au liniştit mult.

Pentru a fi în curent cu tot ce se petrecea şi pentru a lua măsurile necesare fără pierdere de timp, hotărâsem a ne întâlni în fiecare dimineaţă la orele opt la Ministerul de Interne, domnii: A. Crăsnaru, membru în Consiliul Administrativ Permanent; Emil

Petrescu, primarul capitalei; Oscar Kiriacescu, secretar general al Ministerului de Finanţe, general Mustaţă, prefectul Poliţiei; Bumbeşti de la Băncile Populare; maior Răceanu; Paucker, care fusese la manutanţă; Rotten de la iluminat etc.

în ziua de 24 noiembrie a venit dimineaţa la minister din partea germanilor colonelul Kleve, cu aghiotantul său, lt. Lam- pel, pentru a lua în primire, după cum se convenise, localurile Ministerului de Război. Din partea guvernului român au venit domnii Dimitrie Nenițescu, I. Dobrovici şi Zamfirescu. Pe la orele 9 au plecat cu toţii. După ce au luat în primire Ministerul de Război, ofiţerii nemţi au mulţumit; le-au luat însă automo-

bilul, declarându-le că celelalte localuri militare le vor lua ei singuri când vor avea nevoie.

Odată plecaţi cei însărcinaţi a preda Ministerul de Război, noi, cei rămaşi la minister, ne-am sfătuit cum să aprovizionăm Capitala lipsită de grâu, de mălai, sare, lemne, petrol lampant, şi care era expusă a rămâne în întunerec din lipsă de combustibil.

Veni şi vestea că armata noastră, în retragere, dăduse foc la uleiurile ce se aflau în calea sa şi distrusese sondele de petrol.[1]

Dl. A. Crăsnaru şi dl. Emil Petrescu mă sfătuiră să numesc pe dl. maior Răceanu ca prefect de Ilfov, fiind un bun cunoscător al judeţului, deoarece fusese mai mulţi ani inspector agricol, d-sa ştia unde s-a înmagazinat grâul şi mălaiul. Am delegat pe d-nii Răceanu şi Paucker să facă tot posibilul pentru aducerea în Capitală a grâului, mălaiului şi lemnelor necesare, aceasta pe contul primăriei, care urma să-l împartă la mori, de unde se aproviziona fiecare brutărie cu cantitatea hotărâtă.

Cară nu se găseau în judeţ - parte fuseseră luate de armata noastră în retragere, iar parte rechiziţionate de armata duşmană -, am convenit astfel să se facă coloane din carele refugiaţilor; erau în Capitală între 70 şi 80 de mii oameni refugiaţi.

Odată ce am delegat pe dl. Răceanu ca prefect de Ilfov, a trebuit să mai deleg, chiar în Ilfov, administratori de plasă din acei ce veniseră în Capitală din alte judeţe şi să cer şi germanilor un număr de soldaţi, ca să menţie liniştea prin sate şi să se poată face rechiziţia pentru îndestularea Capitalei cu cele strict necesare. Dacă nu s-au putut aduce zilnic 18-20 vagoane grâu, cât era deprinsă să aibă populaţia în timp normal, s-au adus însă 12-13

vagoane, ceea ce înseamnă că lipsă de pâine n-am avut.

Am adus zilnic lemne, care adăugate la cele găsite în depozite la cei refugiaţi în Moldova, au apărat atât grădinile publice (Cişmigiul, Şoseaua etc.), cât şi grădinile particulare de a fi

[x]) La sfârşitul anului 1916 a sosit în România locotenent-colonelul britanic John Norton-Griffiths (1871-1930), inginer, cu misiunea sabotării instalaţiilor petroliere de pe Valea Prahovei, pentru a împiedica armata de ocupaţie să se folosească de resursele naturale vitale în timpul războiului.

distruse, îndestulându-se şi nevoile armatei străine, şi ale populaţiei.[1]

Trebuie să menţionez că atât dl. Răceanu, cât şi dl. Paucker au depus multă sârguinţă pentru a satisface la timp toate aceste nevoi. Nu pot spune acelaşi lucru despre dl. Bumbeşti, de la Băncile Populare, care a tot făgăduit că aduce porumb, iar când l-a adus, porumbul era stricat. Şeful pădurilor voia mai mult să îndeplinească formalităţi decât să aducă efectiv lemne. La amândoi le-am făcut aspre observaţii, sunt sigur că astăzi aceştia sunt cei recompensaţi, pe când cei ce se gândeau să vie în ajutorul populaţiei rămase sunt cei condamnaţi. Pentru împărţirea lemnelor de la cei fugiţi în Moldova, am format comisiuni pe străzi, din cetăţenii cei mai de vază; lucrările se găsesc la primărie.

Dl. Rotten ne-a asigurat că va depune tot zelul şi munca sa, ca în aceste grele timpuri să nu rămână oraşul fără lumină. D-sa a cerut să intervin la germani să-i mai dea uleioase din acelea ce se presupunea că s-ar mai afla pe la Târgovişte şi Ploieşti. Am intervenit şi i s-a dat ce s-a putut, încât oraşul a avut tot timpul lumină.

Tot în ziua de 24 noiembrie, pe la orele 11, s-a întors colonelul Kleve pentru a i se spune cari localuri publice ar putea fi ocupate de serviciile autorităţii cetăţii Bucureşti. S-a răspuns că ar fi liber localul Ministerului Lucrărilor Publice, dacă personalul român rămas şi birourile s-ar urca în etajul de sus. Tot atunci s-au mai fixat şi alte localuri militare cari urmau a fi predate autorităţilor duşmane. Dl. primar Emil Petrescu a delegat pe ajutorul său, Titus Popovici, ca împreună cu un ofiţer german să viziteze şi fixeze care anume localuri urmau să fie luate. în acelaşi timp s-a hotărât ca dl. A. Crăsnaru, O. Kiria- cescu, Emil Petrescu, T. Popovici, generalul Mustaţă şi cu mine să ne întâlnim a doua zi la Ministerul

Lucrărilor Publice împreună cu autorităţile germane, pentru a stabili o normă de cum trebuia procedat la îndeplinirea cerinţelor ocupanţilor pentru ca populaţia să nu fie prea vexată.

x) La Iaşi a trebuit sacrificată pădurea de pe Dealul Copoului pentru a asigura necesarul minim de lemne pentru populaţie.

A doua zi la orele 9 ne-am întâlnit la Ministerul Lucrărilor Publice, unde am găsit pe comandantul provizoriu al cetăţii, colonelul von Vogel, cu şeful statului său major, baron von Stolzenberg, prinţul Schaumburg-Lippe, care rămăsese ca reprezentant al părţii politice pe lângă administraţia cetăţii, şi încă doi aghiotanţi.

Baronul von Stolzenberg ţinu o cuvântare prin care ceru autorităţilor de a satisface cererile armatei pentru a feri Capitala de pedepse pecuniare. Ne roagă apoi ca zilnic să ne întâlnim la 9 dimineaţa, atât pentru a cerceta dacă cererile făcute s-au executat, cât şi pentru a căuta ca, de comun acord, să stabilim o înţelegere de executare între legile şi moravurile noastre cu ale lor. Am răspuns că vom căuta să satisfacem cererile legale ce ni se vor face. Rugăm însă să ţie seama că Bucureştii nu mai simt o cetate, că armata noastră în retragere a rechiziţionat tot ce a putut, că cea mai mare parte din populaţia bogată a luat drumul pribegiei şi că băncile au expediat capitalurile cât şi depozitele lor, că Bucureştii sunt un oraş în formaţie, că au o suprafaţă foarte întinsă, însă cartierele mărginaşe sunt locuite de muncitori, încât comuna nu are decât un venit de 22 milioane, ceea ce face să difere de oraşele mari din Occident. Am adăugat apoi că vom depune cu toţi toată bunăvoinţa la îndeplinirea cererilor ce ni se vor face, dacă în acelaşi timp vom găsi aceeaşi bunăvoinţă din partea autorităţilor ocupante faţă de populaţia ce am rămas a proteja. Dl. colonel Vogel mi-a întins mâna, promiţând că va face tot ce va putea ca ocupaţia să fie cât mai uşoară, întrucât şi noi vom depune toată bunăvoinţa la îndeplinirea grelei sarcini ce aveam. Dl. primar Emil Petrescu a făgăduit că va face tot ce-i va sta în putinţă pentru a mulţumi cererile ocupanţilor şi a delegat pe dl. T. Popovici, care ştia nemţeşte şi care urma să se puie imediat în legătură cu autorităţile germane.

Aceste întruniri de la 9-10 dimineaţa au avut loc în toate zilele până pe la 15 februarie stil nou. Am luat parte şi eu la ele aproape o

lună de zile.

Pe lângă noi, cei mai sus notaţi, luau parte la aceste întruniri, din partea ocupanţilor: şeful de stat-major al comandantului fortăreţei, şeful Comandaturii, şeful Intendenţei, ofiţerii

însărcinaţi cu încartiruirea, ofiţerul medic al oraşului, ofiţerul însărcinat cu poliţia, ofiţerul însărcinat cu aprovizionarea.

Se discută zilnic pentru fiecare serviciu în parte, cum să se facă spre a satisface cerinţele armatei ce trecea, fără a asupri prea mult pe cetăţeni. S-au luat serioase măsuri sanitare şi s-a impus medicilor să facă serviciu cu ziua în diferitele cartiere pentru ca populaţia să nu sufere.

Pentru uşurarea serviciului mi s-a cerut crearea unui birou de legătură între administraţia fortăreţei şi autorităţile româneşti din Capitală. Am satisfăcut cererea detaşând de la minister pe fiul meu, un alt impiegat, o dactilografă, la care am adăugat pe Victor Beldiman, pe dl. Prager, pe Flechtenmacher şi pe dl. Cimbru, pensionar. Biroul ne-a adus servicii reale, expediind corespondenţa la autorităţile în drept. Răspunsurile le dădea cu cuvenitele lămuriri la birourile respective, ţinând în curent şi ministerul. Cu acest chip s-au înlăturat multe neînţelegeri; încunoştinţaţi la timp, puteam interveni şi aplana neînţelegerile. Mai în urmă, autoritatea fortăreţei a cerut un birou special pentru primirea petiţiunilor. La germani este o datorie de a se răspunde la fiecare petiţie. Cum nouă ne stă în obicei să facem multe petiţii, s-a pus o taxă ridicată, cu gând să le mai scadă numărul. A fost însă zadarnic, numărul petiţiilor s-a înmulţit aşa de mult, încât pentru rezolvarea lor s-a hotărât distribuirea fiecăreia la biroul respectiv după obiectul cererii. Acest birou a încetat de a mai funcţiona după câteva luni. Din banii strânşi s-au plătit funcţionarii, iar restul s-a vărsat la casieria generală.

Colonelul baron von Stolzenberg, ofiţer de stat-major, care îşi pierduse mâna dreaptă în război, era acum şeful statului militar şi civil al comandantului Cetăţii; om distins, sobru, cult, cu drag de muncă. A locuit chiar în localul Ministerului de Lucrări Publice, unde erau instalate toate autorităţile dependente de serviciul Cetăţii. Germanii, după ce s-au convins că cetatea Bucureştilor nu mai era armată, au voit ei s-o întărească. Prin decembrie şi ianuarie au pregătit chiar lucrările necesare.

Guvernământul Militar căuta să evite pe cât era cu putinţă

românești dispăruseră de bunăvoie, populaţia implorase protecţie şi ajutor de la duşmanul ocupant, aşa că Guvernământul era absolut stăpân, fără răspundere faţă de legile şi datinele noastre.

Bucureştii erau în zona Cetăţii ce ne recunoscuse şi care lucra cu noi, mărginindu-se bineînţeles numai în ceea ce priveşte autoritatea de care dispunea ea pe teritoriul fixat, adică cele trei plăşi alipite la oraş. Multe chestiuni de interes general cereau a fi rezolvate numaidecât; pentru lămurirea situaţiei am cerut o convorbire mai lungă cu baronul von Stolzenberg. D-sa s-a grăbit să accepte, încât imediat după conferinţele comune ce ţineam la sediul Cetăţii, ne-am retras în birourile Comandamentului, unde am luat de comun acord mai multe hotărâri ce s-au şi pus în aplicare.

în primul rând, am stabilit să scoatem oamenii de prin comunele pe unde au avut loc lupte, spre a îngropa cadavrele nenorociţilor noştri soldaţi căzuţi şi care din grabă nu fuseseră destul de adânc îngropate, aşa că, scurmând, câinii le scoteau şi le mâncau. El a intervenit la O.K.M., iar eu am trimis pe medicul primar al judeţului Ilfov şi am dat şi ordinele necesare autorităţilor ce presupuneam că mai erau prin sate. Măsurile s-au executat fie după ordinul meu, fie după execuţia militară.

După aceasta am pus chestiunea hranei populaţiei. Am arătat că ne lipsesc pâinea, carnea, legumele şi lemnele de foc. Populaţia, dacă nu va avea măcar pâinea strict necesară, nimeni nu o va putea opri de la neorânduieli. Am spus că trebuie să ne gândim că poporul nostru este deprins a avea mămăligă şi pâine îndeajuns. S-a admis să se dea un kilogram pe zi de cap de om, de la copilul mic până la bătrânul octogenar.

Tot atunci i-am spus că populaţiile de la munte sunt lipsite de porumb - fapt ce-1 constatasem personal cu prilejul anchetelor din toamna anului 1916, făcute în Mehedinţi contra contrabandiştilor - , că măsurile luate de guvernul român de a aproviziona aceste regiuni prin Băncile Populare deveniseră imposibile din cauza ocupaţiei. Am insistat, arătându-i gravitatea situaţiei şi neputinţa de a aştepta venirea Guvernământului la Bucureşti pentru a cere luarea de măsuri. Stolzenberg s-a convins de urgenţa problemei şi a supus cazul imediat

Guvernământului ce se afla atunci la Craiova şi feldmareşa- lului, care, prin poziţia ce ocupa, era şeful întregului teritoriu. Rezultatul a fost satisfăcător, întrucât s-a dat păpuşoi la munte.

Baronul mi-a vorbit apoi de necesitatea de a se înfiinţa cantine pentru internaţii Puterilor Centrale ce au fost închişi în Ialomiţa, precum şi de înmulţirea cantinelor în folosul săracilor români din Bucureşti. Nu am avut nimic de obiectat, rămânând să se facă propunerea în conferinţele comune de la sediul Cetăţii.

Când a venit vorba de limitarea cantităţii de mălai sau de pâine ce trebuia să se dea individual, şi cum fiecare gospodar mai avea nevoie de grăunţe pentru întreţinerea vitelor şi a păsărilor, cantitate ce urma să se fixeze de Guvernământ - a venit în discuţie, în mod cu totul firesc, chestia câinilor, ce să facem cu ei? Noi trebuie să mărturisim că suntem şi în această privinţă orientali, din cauză că mâncarea la noi nu a avut niciodată valoarea ce i se dă pretutindeni în Occident. Câinii buni sau răi, frumoşi sau urâţi, s-au înmulţit fără control. Ei se împuţinau de obicei în timpul verii, când se ivea turba, sau toamna, când îi împuşcau oamenii de prin vii şi păpuşoaie. Acum însă mâncarea devenea scumpă. într-adevăr, seara veneau cârduri de câini flămânzi de prin satele vecine. S-a hotărât a se discuta chestiunea în conferinţele de dimineaţă, unde într-adevăr s-au luat dispoziţiuni straşnice de a ucide câinii vagabonzi şi de a se pune o taxă comunală pentru câinii pe care proprietarii lor voiau să-i ţină legaţi. La început, chiar ofiţerii şi soldaţii germani se opuneau la a lăsa să fie prinse aceste nobile animale, încât a trebuit ca serviciile de ecarisagiu să fie însoţite de patrule germane cu arme care să le apere contra celor ce se opuneau. S-au omorât în Bucureşti, după câte ştiu, circa 30.000 câini. Toţi au fost daţi pentru a se face din grăsimea lor săpun. Măsurile acestea s-au generalizat - pretutindeni se plătea o taxă comunală, câinii erau legaţi în oraşe şi sate. Măsura era bună şi civilizată.

Chestiunea cea mai grea era cum să aprovizionăm Bucureştii. Modul cum procedam eu prin prefectul de Ilfov era absolut nereglementar, întrucât se ridica grâu din întreg

judeţul, pe câtă vreme Cetăţii nu-i fuseseră orânduite decât trei plăşi din care să se aducă cele necesare populaţiei.

Stolzenberg, recunoscând adevărul şi neavând dreptul de a ieşi din limitele ce i-au fost fixate, m-a rugat pe mine să intervin la

Guvernământ pentru a obţine mărirea circumferinţei de aprovizionare. Până atunci am convenit că administraţia Cetăţii să-mi facă cunoscut a nu ridica produse decât din plasele fixate ca aparţinând zonei Cetăţii, iar eu să continui a lua de unde cred necesar şi să răspund administraţiei cum că e absolut cu neputinţă a aduce hrană în Capitală numai din plasele hotărâte şi că, în interesul ordinii, nu pot urma decât calea ce urmez şi care e aceea de a aproviziona Bucureştii din întreg judeţul Ilfov.

Este necontestat că peste trei luni a trebuit să muncesc mult pentru ca să obţin libertatea aprovizionării în limitele posibilului.

Am abordat apoi chestia Prefecturii Poliţiei Capitalei, deoarece era vorba să se numească un german ca prefect. Eu însă nu voiam să las poliţia noastră să depindă de a lor. Nu li se putea cere nici germanilor să aibă o încredere completă în poliţia românească. Simţul elementar al conservării recunoaşte acest adevăr.

Pentru a ajunge la o conlucrare fără a ştirbi drepturile şi atribuţiunile vreunuia, am căutat ca, de comun acord, să uniformizăm poliţiile în aşa chip ca serviciul uneia să corespundă cu al celeilalte, aşa încât controlul ce se exercită de o parte sau de alta din poliţii să aibă acelaşi rezultat şi să poată lua aceleaşi măsuri de executare sau de priveghere.

Poliţia noastră, cu toate marile ei calităţi, are nevoie de o şcoală serioasă, aceea de a şti ce este ordinea şi datoria de poliţist; se prezenta în această tristă situaţie ocazia de a putea profita măcar de o şcoală practică exclusiv de poliţie (politica era exclusă), încât am convenit a lucra în comun fără a atinge susceptibilităţile uneia sau alteia din aceste autorităţi.

îmi rămânea acum sarcina de a găsi omul, după ce statornicisem cu baronul von Stolzenberg bazele pe care urma să funcţioneze.

GENERALUL MUSTAŢĂ, PREFECT AL POLIŢIEI CAPITALEI

în octombrie 1916, când am fost rugat de răposatul V. Morţun, ministrul de interne, de a rămâne să girez ministerul în absenţa guvernului ce se pregătea să se retragă în Moldova în faţa de-

zastrului armatelor noastre, a fost pusă chestia predării Bucureştilor de către primarul legal ce reprezintă populaţia şi de un prefect de poliţie ce urma a fi numit cu consimţământul meu.

Ambele chestiuni au fost acceptate de Consiliul de Miniştri şi, la propunerea de a se lăsa dl. general Mustaţă ca prefect de poliţie nu am avut de făcut nici o obiecţiune, cunoscând de mulţi ani pe generalul Mustaţă ca pe un militar devotat şi conştiincios serviciului ce i se încredinţa.

Dl. general a fost numit şi nu am decât cuvinte de laudă la adresa sa, mulţumindu-i de a nu fi cruţat nimic pentru menţinerea ordinii şi de a opri jafurile ce mahalalele se pregăteau să facă centrului oraşului, precum şi a prinde bulgarii care se încumetau să intimideze prin jafuri populaţia paşnică şi fricoasă în faţa inamicului, pe care-1 vedea prin prisma tuturor cruzimilor, aşa cum îl descriseseră marii noştri patrioţi ce acum se năpustiseră prin capitalele şi oraşele frumoase ale Europei. Această nefastă propagandă de minciuni a infiltrat frica şi umilinţa în populaţia rămasă în teritoriul ocupat.

Timpul în care generalul Mustaţă a fost prefect al Poliţiei a fost din cele mai grele şi din cele mai enervante.

în ziua de 22 noiembrie, dl. prefect primeşte o telegramă de la M.C.G. ca să trimită pe col. Verzea la Cocioc, unde era încă M.C.G. în aceeaşi zi venise şi căpitanul Lange din partea mareşalului von Mackensen, care cerea predarea Bucureştilor în 24 ore, ameninţând Cetatea cu bombardare. La periferia oraşului se găsea armata noastră respinsă din bătălia ce avusese loc pe Argeş. în oraş circulau tot felul de minciuni, unele mai exagerate ca altele, încât necontestat că numai datorită energiei generalului Mustaţă şi sănătăţii de care se bucura a fost în stare să-şi îndeplinească cu scrupulozitate datoria.

GENERALUL MUSTAŢĂ, PREFECT AL POLIŢIEI CAPITALEI 2Ţ1

Cazul Verzea, care se petrece în timpul când generalul Mustaţă era prefect de poliţie, e de datoria mea să-l consemnez cum l-am judecat atunci şi cum s-a petrecut tot timpul cât am stat în teritoriul ocupat.

La ordinul de la M.C.G. de a trimite pe Verza la Cocioc, generalul Mustaţă s-a dus acasă la el, unde l-a găsit bolnav, având 40 grade temperatură. Medicul Rusu, care era acolo, declară că e

periculos ca bolnavul să fie transportat. Generalul Mustaţă, pentru a nu pierde timpul, care-i era foarte preţios, cere deslușiri de la M.C.G., arătând starea sănătăţii lui Verzea şi întrebând ce să facă. De la Cartierul General răspunde maiorul Rosetty să aştepte ordin precis.

Desigur că şi la M.C.G. erau preocupaţi în acel moment mai mult de situaţia armatei noastre bătute pe Argeş, de modul cum era să efectueze retragerea armatei, ca să nu cadă în mâna inamicului, precum şi de răspunsul ce trebuia dat lui Macken- sen relativ la predarea Bucureştilor, decât de chestia Verzea. S-a dat răspuns generalului Mustaţă în ziua de 23 noiembrie de a expedia pe Verza intr-un vagon încălzit şi însoţit de medic. Era însă prea târziu. Comunicaţia era întreruptă, trenul spre Feteşti fu oprit în drum de germanii ce apăruseră pe Calea Griviţei şi generalul de la 8 dimineaţa fu pe stradă, priveghind de aproape să nu se provoace vreo neorânduială în oraş tocmai la intrarea duşmanilor.

Dar din întregul mod de a proceda al Marelui Cartier General nu ieşea îngrijorarea acestuia faţă de un trădător, ci solicitudinea ca Verzea să nu cadă în mâinile duşmanilor.

Verza a fost un naţionalist devotat politicii lui Aurel Popovici. Român transilvănean venit în ţară, întreaga lui viaţă a lucrat în sensul vederilor naţionale irendentiste. A menţinut relaţii cu şefii conducători ai românilor din Regatul Sfântului Ştefan. A profitat de poziţiunea ce a ocupat în ţară şi de legăturile de dincolo spre a lucra şi propovădui realizarea idealului naţional. Am urmărit atitudinea lui Verzea în teritoriul ocupat şi pot afirma că Victor Verza nu a trădat nici un secret duşmanilor, a fost totdeauna demn faţă de străini şi a continuat cu sârguinţă munca sa pentru realizarea idealului politic al unirii cu românii

de peste munţi. A fost apropiat tot timpul cât a durat ocupaţia mai mult de Constantin Stere şi ALL Marghiloman, oameni cari nu pot fi bănuiţi de a primi în intimitatea lor trădători, că pot avea ideile lor în politica externă, ele provenind însă din convingeri proprii, nu din fonduri străine ca la alţii.

Generalul Mustaţă a rămas în capul Poliţiei şi după aşezarea administraţiei Cetăţii, lucrând cu tot devotamentul la îndeplinirea datoriei sale, şi ar mai fi rămas, desigur, dacă nu s-ar fi ivit

dificultăţi cari trebuiau evitate. Pe la 12-16 decembrie germanii aduseseră de la Breslau pe sublocotenentul de poliţie Amelung, pentru a organiza poliţia lor, care urma să lucreze de comun acord cu poliţia noastră, care în mod fatal era pusă sub controlul poliţiei ocupanţilor; în afară de aceasta, generalul Mustaţă nu ştia limba germană.

Pentru a nu atinge demnitatea generalului român şi a avansa susceptibilităţi ce ar fi putut avea loc între generalul Mustaţă şi sublocotenentul german, care ca funcţie avea aceeaşi situaţie, am fost nevoit să cer o întrevedere generalului von Heinrich, noul comandant al oraşului Bucureşti în locul colonelului von Vogel, plecat pe front. Am abordat chestiunea generalului Mustaţă. El mi-a recunoscut dreptatea şi mă autoriză a primi demisia prefectului de Poliţie şi a numi pe oricine aş crede eu bun şi de folos; am obţinut în acelaşi timp autorizaţia de a spune generalului să-şi păstreze sabia, în semn că i se recunoaşte munca depusă la menţinerea ordinii în împrejurările anormale în care a ocupat postul de prefect.

Am întâlnit pe generalul Mustaţă, căruia explicându-i situaţia, fără a ezita un moment, şi-a dat demisia. Era mulţumit să-şi păstreze sabia.

Aduc astăzi, când totul a trecut şi domneşte calmul, sincerele mele mulţumiri generalului Mustaţă pentru energia, cinstea şi devotamentul cu care a contribuit, la dreapta mea, la menţinerea ordinii, cu un personal poliţienesc restrâns, în momentul când dădusem garanţie persoana mea duşmanilor, promiţând o perfectă linişte în Capitală.

Nu pot să termin fără a repeta ceea ce am spus mai sus, că proclamaţiile afişate pe zidurile Capitalei la 21 noiembrie 1916

sunt cele lăsate de guvern la plecarea sa în Moldova şi găsite toate tipărite la Prefectura Poliţiei Capitalei, în odaia alăturată de cabinetul prefectului.

AL. TZIGARA-SAMURCAŞ,
PREFECTUL POLIŢIEI CAPITALEI

Pentru a compensa lipsa generalului Mustaţă aveam nevoie de un

om fin, inteligent şi cunoscător perfect al limbii germane. Am făcut apel la dl. prof. Tzigara-Samurcaş ca să primească însărcinarea de prefect al Poliţiei.

Dânsul a primit demnitatea ce i-am propus fără a ezita şi imediat, cu maleabilitatea, finețea şi inteligenţa ce îi sunt proprii, s-a pus serios pe lucru şi împreună cu Amelung au făcut statistica exactă a populaţiei, apoi a înfiinţat birouri de control a mişcării zilnice de persoane, a muncit din greu la regularea încartiruirii, care se făcea pe dibuite, deoarece dosarele, cum am spus, au fost luate la Iaşi. De ce?

Pe atunci era mare lipsă de pâine şi de lemne în oraş; nu se putea aduce cantitatea de grâu, de mălai, de lemne cu care era deprinsă populaţia. Ceea ce se putea aduce trebuia împărţit în mod imparţial, ca toată lumea să aibă strictul necesar şi să se evite nemulţumirile, care ar fi putut provoca reale agitaţii şi cu consecinţe grave.

Guvernul nostru, prin formalităţile ce inventase, împiedecase aprovizionarea din toamnă a Capitalei.

Prefectul de Ilfov aducea cât putea; Paucker repartiza grâul la mori şi făina la brutării, iar primarul Emil Petrescu nu cruţa nici un sacrificiu de a plăti grâul şi a stărui singur, în persoană, împreună cu prefectul Poliţiei, pentru a îndestula populaţia cu pâine şi cu lemne. Totuşi era greu.

Iarna fiind peste măsură de aspră, îngreuia pe de o parte aducerea cerealelor de afară, iar pe de altă parte facea circulaţia în oraş aproape imposibilă.

La aceste greutăţi se mai adăugau zilnic sutele de plângeri ce trebuiau cercetate şi soluţionate; unele din ele erau însă

foarte greu de soluţionat, deoarece întâlneai câte un ofiţer străin amestecat, şi în aceste cazuri trebuia să se ceară intervenţia Comandaturii; desigur că dl. Al. Tzigara-Samurcaş a depus multă activitate, devotament şi inteligenţă pentru a satisface în mare parte toate aceste cereri.

Rechiziţii exorbitante de mii şi mii de saltele, pături, cămăşi etc. se cereau în câteva ceasuri. Domnii Emil Petrescu ca primar şi Al. Tzigara-Samurcaş ca prefect de Poliţie au marele merit că au ştiut să satisfacă, în marginele posibilului, cererile, fără a provoca

pedepse când nu se rechiziţionau decât două treimi din ceea ce se cerea.

Munca Prefecturii Poliţiei era foarte mult împovărată cu denunţurile ce le făceau servitoarele lăsate pe la casele celor ce plecaseră în pribegie. Servitoarele furau ele lucrurile şi apoi chemau pe nemţi prin case şi în urmă se plângeau că străinii au intrat şi au devastat locuinţele. Toate aceste denunţuri se cercetau întâi, pentru că numai pe baza unui act public se putea interveni la autoritatea germană spre a se cere pedepsirea vinovatului, când se descoperea a fi un militar, dar în cele mai multe cazuri s-a constatat că au fost atraşi de servitoare.

Dl. Al. Tzigara-Samurcaş a avut multe greutăţi de întâmpinat la început, până ce s-a familiarizat cu serviciul poliţiei. Dar dacă i-a lipsit cea mai mare parte din personalul bun poliţienesc, luat în Moldova de Corbescu, a avut marele noroc de a avea de colaboratori pe d-nii Bărbătescu şi Amelung. Unul cunoştea Bucureştii, deoarece fusese altădată directorul Prefecturii Poliţiei Capitalei şi prim-ajutor de primar, iar celălalt cunoştea serviciul propriu-zis de poliţie şi siguranţă, încât serviciul poliţiei şi siguranţei conduse cu abilitate şi demnitate de ambele poliţii româno-germane a fost în general satisfăcător.

Nimeni nu poate contesta munca şi inteligenţa depusă de domnii Tzigara-Samurcaş şi Bărbătescu în serviciul ce le-a fost încredinţat. Prin modul subtil cum s-au purtat, au ştiut să acapareze întreaga dragoste a ocupanţilor, încât, când au părăsit Prefectura Poliţiei Capitalei, comandantul oraşului, colonelul Koch, le-a trimis adrese călduroase de mulţumire.

Sunt fericit că cel dintâi am recunoscut în profesorul de estetică extraordinarele calităţi ce le-a avut ca prefect de poliţie. La început, atât germanii, cât şi românii mă plângeau de a fi recurs la un profesor de estetică şi director de muzeu, numindu-1 prefect de Poliţie.

Mai târziu, şeful conservatorilor, Al. Marghiloman, luând guvernul şi Ministerul de Interne, l-a numit pe dl. Tzigara-Samurcaş prefect de Poliţie, iar pe dl. Bărbătescu, şeful Siguranţei Generale în ţară.

Că dl. Tzigara-Samurcaş a dat dovadă că are calităţi nu numai

în ale poliţiei, ci chiar şi în mânuirea poliţiei politice, o pot mărturisi toţi acei care şi-au pus candidaturile în Bucureşti contra păcii ce s-a încheiat.

Am regretat cu adevărat retragerea domnului profesor Al. Tzigara-Samurcaş de la Prefectura Poliţiei şi nu pot decât să-i aduc sincere şi cinstite mulţumiri pentru activitatea depusă în greaua sarcină ce a avut de îndeplinit.[1]

Retragerea sa nu a avut nimic comun cu afacerile Poliţiei. Cred şi astăzi, ca şi atunci, că dl. Al. Tzigara-Samurcaş s-a lăsat pradă unui moment de iuţeală.

CANTINELE POPULARE

La conferinţele de dimineaţă de la sediul administraţiei Cetăţii s-au luat măsuri de a se da bilete de circulaţie (bilete de identitate), precum şi carnete pentru pâne şi mălai.

Tot la aceste conferinţe s-a hotărât înfiinţarea de cantine pentru supuşii statelor ocupante, care fuseseră închişi ca osta- teci în Ialomiţa, cât şi înfiinţarea de cantine pentru populaţia săracă din Capitală.

Am însărcinat pe dl. Al. Crăsnaru ca, împreună cu dl. Emil Petrescu, să adauge câteva cantine pe la periferii, în afară de acelea ce se întreţineau de societatea de binefacere prezidată

*) In memoriile sale, Al. Tzigara-Samurcaş considera cei doi ani de prefectură ca fiind cei mai bogaţi în fapte bune faţă de bucureşteni.

de marea filantropă Elena Scarlat Pherekidi[1] şi de cele întreţinute de „Crucea Roşie“, ce era prezidată de dl. Al. Marghiloman.

Rezultatele date de cantine au fost din cele mai satisfăcătoare. Pe lângă mâncarea bună şi îndestulătoare pe care o găsea acolo populaţia, se putea încălzi şi putea lua mâncare şi pentru membrii familiei rămaşi acasă, fie că erau copii mici, fie că erau bolnavi ori neputincioşi.

Toate aceste cantine, bine organizate şi nu prea scumpe, au fost o adevărată fericire pentru populaţia săracă a Capitalei.

Mai târziu s-au înfiinţat de primărie numeroase localuri unde populaţia săracă găsea ceai fierbinte cu zahăr şi o jumătate pâine.

în una din şedinţele de dimineaţă la administraţia Cetăţii ni se cere, şi în special domnului primar, să punem la dispoziţia administraţiei germane localuri, de se poate izolate de alte case, în care să poată interna ca ostateci 4-5.000 de cetăţeni, pentru a face presiuni asupra guvernului din Moldova, ca să-l silească să elibereze cei 19-20.000 ostateci ce guvernul român deţinea şi cari aparţineau naţiunilor cu care eram în război. Am declarat cu toţii că nu avem atari încăperi. Ni s-a dat trei zile pentru a ne fixa cam unde am putea găsi încăperi proprii, ca şi ostatecii să poată fi bine îngrijiţi şi bine adăpostiţi.

Toţi câţi am luat parte la acea întrunire ne-am adunat la minister să ne sfătuim ce e de făcut. Cererea aceasta ne-a lovit pe toţi ca un trăznet, gândindu-ne la neajunsurile şi suferinţele atâtor nevinovaţi; căci, deşi internarea nu era o pedeapsă infamantă, era totuşi o sporire de suferinţe, căci era grozav ca pe lângă durerea de a trăi în mediul ocupat de duşmani, să

***) Elena Pherekyde/Ferekyde (1851-1919), născută Marghiloman, fostă doamnă de onoare a reginei Carmen Sylva şi soţie a preşedintelui Curţii de Casaţie din Bucureşti, Scarlat Pherekyde (1841-1914). In anii ocupaţiei germane, a condus societatea de binefacere „Obolul", o cantină care a hrănit numeroşi nevoiaşi.**

mai fii şi privat de libertate. Dl. primar a propus deocamdată casa „Daciei" din Calea Dorobanţilor şi a rămas a se mai îngriji şi de alte localuri.

Eu m-am gândit atunci să mă adresez generalului von Heinrich, şeful Cetăţii, şi să caut a vedea ce uşurare pot obţine. I-am cerut o întâlnire ce mi-a fost acordată pentru ziua următoare.

A doua zi la orele 11, după terminarea conferinţei, am stat cu el şi cu şeful său de stat-major, baronul von Stolzenberg, de vorbă. Mi-a arătat adresa oficială ce primise de la Berlin, în care se prevedea că printre prizonierii români căzuţi răniţi în mâinile armatelor aliate, erau şi unii de origine germană, care îşi aveau părinţii lor închişi în lagărele din Moldova ca ostateci. Se mai spunea că ostatecii din Moldova vor fi duşi în Rusia de către guvernul român. Austro-ungarii, bulgarii şi turcii se plângeau că li s-au luat cu miile supuşi de-ai lor fără să fi avut vreo vină şi fără să

fi fost judecaţi, cari stau închişi în temniţe, fiind maltrataţi şi jefuiţi de avutul ce aveau cu ei. Austro-Unga- ria cerea, mai ales, pe preoţii catolici ce fuseseră ridicaţi de armata noastră la retragerea din Transilvania, precum şi pe refugiaţii din această parte. La aceasta am răspuns că regret din suflet că s-au închis oameni nevinovaţi. Nu noi, românii, am inventat lagărele de prizonieri civili, noi ne-am supus unei necesităţi recunoscute cu începutul războiului de puterile beligerante. în ceea ce priveşte abuzurile ce se pretind că s-ar săvârşi asupra ostatecilor, eu sunt convins că sunt exagerări şi că îndată ce guvernul românesc va fi înştiinţat printr-un guvern neutru, va face serioase anchete şi va pedepsi în mod exemplar pe culpabili, de vor fi.[1]

***) Hermann Jaeckel, un bavarez din Compania a a-a a Regimentului 22 Infanterie, căzut prizonier, povesteşte într-un manuscris nepublicat ororile trăite în lagărul de la Şipote. Situat la 58 de kilometri de Iaşi, lagărul a devenit faimos pentru procentul foarte ridicat al mortalităţii în rândul prizonierilor. încălcând regulamentele internaţionale, administraţia românească amestecase prizonierii de război cu internaţii civili. Cauzele majorităţii deceselor erau bolile (tifosul exantematic), frigul tăios al iernii, hrana insuficientă şi tratamentul inuman. Bayerisches Hauptstaat- sarchiv Miinchen, Abteilung IV Kriegsarchiv. Cota HS 2524, Hermann**

Bulgarii internaţi nu aparţin regatului bulgar, ci sunt supuşi români din Dobrogea, şi nu bulgarii au dreptul a cere eliberarea lor. Dacă întâmplător ar fi câţiva din regatul vecin, aceia au condamnări şi ca atare nu sunt ostateci. Chestia grea este cu supuşii austro-ungari. Convin ca supuşii acestui imperiu să fie eliberaţi, tot ce este austriac, german, slovac, italian, boem, secui, ungur etc., ***afară de români. Trebuie să se ţie seama că între noi şi unguri este un proces de peste o mie de ani şi că şovinismul unguresc a zădărnicit toate încercările noastre de a ne apropia de Puterile Centrale. Ungurii au căutat pururea, prin măsuri violente, să deznaţionalizeze pe românii din Regatul Sfântului Ştefan, oprimându-i, schingiuindu-i, maltratându-i, într-un cuvânt au menţinut ura dintre noi şi ei, aşa că şi războiul nostru cu Puterile Centrale se datoreşte tot acestei stări de lucruri. Românii de dincolo au găsit pururea adăpost la noi, aşa că acum, a-i preda ungurilor ar fi a-i duce la o moarte sigură.***

Am arătat greutăţile ce ne făcea Austro-Ungaria la modificarea

articolul 7 din Constituţie relativ la alineatul privitor la dreptul ce se acorda românilor supuşi altor naţiuni de a fi recunoscuţi cetăţeni români ai regatului numai după o simplă cerere, fiind dispensaţi de purgatoriul celorlalte formalităţi ce se impuneau străinilor doritori a deveni cetăţeni români. Că Bismarck a înţeles susceptibilitatea noastră şi ne-a ajutat atunci, impunând prin autoritatea sa Austro-Ungariei modificarea făcută de Camerele noastre Constituante şi că, deci, nu pot crede eu că acum Germania să lase ca nişte nevinovaţi să fie daţi pradă sălbăticiei ungurilor. Românii din Austro-Ungaria veniţi la noi nu mai erau supuşi Dublei Monarhii, ci ei sunt cetăţenii noştri şi nu are Monarhia drept a-i reclama.[1]

Rog pe general să ia în consideraţie cele zise de mine şi să se gândească că noi toţi din teritoriul ocupat suntem ostateci,

Jaeckel (geb. Am 10.10.1891), *Meine Erlebniss in rumänischer Kriegsgefangenschaft „Die Holle von Şipote“.* [x]) Justificarea memorialistului prinde doar jumătate din adevăr, cea convenabilă autorităţilor româneşti. Refugiaţii din Austro-Ungaria erau consideraţi supuşi ai Dublei Monarhii şi susceptibili de pedeapsa capitală pentru dezertare. Reglementările internaţionale nu puneau într-o relaţie de sinonimie intangibilă *naţionalitatea* şi *cetăţenia*.

deoarece nu ne putem deplasa nici în oraş fără permisie de liberă circulaţie. De altfel se dădea o prea mare lovitură populaţiei rămasă în teritoriul ocupat, cerându-se un număr atât de mare de ostateci, întrucât mulţi sunt refugiaţi în Moldova, Rusia, Suedia, Danemarca, Elveţia, Anglia şi în Franţa. Cea mai mare parte din acei ce ceruseră războiul fugiseră, iar cei rămaşi aci au avut încredere în spiritul de dreptate al germanilor şi măsura aceasta le-ar fi vexatorie. îl mai rog să amâne executarea, iar eu îi voi prezenta o telegramă către M.S. Regele în Moldova, pe care îl rog să o dea prin telegrafie fără fir. Bătrânul general mi-a promis că va face tot posibilul să îndulcească această tristă situaţie.

în primul rând s-a amânat cererea de localuri. Nu s-au mai cerut încăperi pentru mii de oameni. S-a intervenit la Berlin cerându-se noi dezlegări. Eu am dat telegrama prin care rugam respectuos pe M.S. Regele să elibereze ostatecii deţinuţi în Moldova, ca astfel să nu se mai îngreuneze situaţia celor rămaşi în teritoriul ocupat. Telegrama s-a dat şi s-a publicat, după câte ştiu,

atât în jurnalele de aicea, cât şi în acelea din Moldova. Nu după mult timp guvernele român şi german, prin mijlocirea unui stat neutru, au intrat în tratative pentru schimbul ostatecilor.

Pentru a linişti lumea, am comunicat în mod confidenţial promisiunea ce mi se dăduse că se va face tot posibilul spre a se micşora numărul ostatecilor.

în urmă, administraţia Cetăţii şi cea generală a teritoriului ocupat s-au mulţumit cu Hotelul „Imperial" ca local pentru ostateci.

Nu am izbutit decât foarte rar să ştiu cine urma să fie închis; aflam şi eu ca toată lumea numai după ce erau închişi. Trebuia apoi să alerg, să stărui, să refutez toate constatările făcute de poliţiile lor şi să cer a se face noi cercetări cari durau şi se prelungeau, încât cei închişi şi familiile lor sufereau şi, desigur, că în supărarea lor nu credeau în toată osteneala ce-mi dădeam pentru a-i scăpa.

Era natural, de altfel, ca nici eu să nu am pe lângă administraţia militară germană prea mare trecere la început, aceasta

 dobândind-o mai târziu, după refacerea administraţiei generale germane.

La administraţia Cetăţii mi se spunea că graţie intervenţiei mele s-a redus numărul internaţilor şi că administraţia nu are dreptul a elibera pe nimeni; nu poate decât interveni la Berlin; că, după ce se vor stabili în Capitală feldmareşalul şi guvernatorul, voi putea mai uşor ajunge la realizarea dorinţelor mele, ei având dreptul de a elibera ostatecii şi chiar de a reforma sentinţe de condamnare.

Totuşi, am obţinut a se interveni la Berlin şi am scris şi eu personal lui von dem Bussche, care era subsecretar la Ministerul de Externe şi pe care eu îl cunoşteam de aici, deoarece fusese cel din urmă ministru plenipotenţiar al Germaniei la noi. Rezultatul a fost că s-au eliberat toţi ostatecii de la vârsta de 60 ani în sus. Simultan cu închiderile de aci s-au închis şi în Oltenia cei denunţaţi la Severin de un consul austro-ungar care fusese mai mulţi ani în ţară. Despre aceştia am aflat mult mai târziu, deoarece nu aveam nici un fel de comunicaţie, nici de tren, nici de trăsură, nici poştă, nici telegraf. Oltenia era deja sub administraţia militară generală, iar administraţia Cetăţii nu putea lua dispoziţiuni în partea locului. Cred însă că intervenţia mea pe lângă von dem

Bussche a avut efect şi în Oltenia, căci şi acolo s-a dat drumul la mai mulţi bătrâni.

După ce se instalară autorităţile administraţiei generale, cu guvernatorul Tiilff von Tschepe und Weidenbach, având ca şef al statului său major pe generalul von Bergman, situaţia cu ostatecii devine mai grea. Nu cunoşteam pe guvernator şi nici nu puteam avea mare trecere pe lângă el, deoarece era administraţie pur militară şi el evita, pe cât îi era cu putinţă, a veni în contact cu românii.

A sosit atunci, spre norocul meu, colonelul Brossart de Schellendorf, ce fusese mulţi ani în timpul din urmă aci, ca ataşat militar şi pe care-l cunoşteam bine. Colonelul era ataşat pe lângă Guvernământ.

Am căutat a-l pune la curent cu chestia ostatecilor; mi-a răspuns următoarele: „în Moldova se pun piedeci la tratative şi mulţi ostateci sunt rău trataţi. Guvernul german a ţinut seama

de cele reclamate de d-ta şi nu mai cere atât de mulţi ostateci, totuşi nu poate să nu satisfacă cererile aliaţilor săi, cari zilnic se plâng că nu se fac presiuni asupra guvernului român, aşa că supuşii lor sufăr închisoare".

Am căutat a-l convinge că cei închişi aici nu pot influenţa pe guvernanţii din Moldova şi l-am rugat să stăruie şi dânsul de a se pune în libertate cei închişi. El m-a prezentat guvernatorului, care, după o convorbire de o oră, mi-a spus categoric că pentru moment nu poate face mai mult decât să menţie favoarea ce mi s-a acordat prin administraţia Cetăţii. Cu toate acestea, în ianuarie şi februarie am obţinut eliberarea mai multor ostateci, printre care: preşedintele de la Casaţie, Ion Duca, preşedintele de la Curtea de Apel, Ciocârdia, dr. Canta- cuzino, A. Crăsnaru, Dimitropol etc.

La începutul lui martie, prin schimbarea făcută în direcţiunea administraţiunii militare şi venirea ca şef al Statului- Major al Guvernământului a colonelului Hentsch[1], relaţiile devin mai lesnicioase şi intervenţia pentru ostateci mai uşoară. La un moment dat am început a revizui listele ostatecilor şi am declarat *grosso modo* că sunt dispus a garanta cu persoana mea pentru toţi, ca să fie lăsaţi în libertate şi că, la nevoie, se vor prezenta la chemarea ce li se va face. Se admite o nouă cercetare meticuloasă de către poliţiile lor asupra fiecărui ostatec în parte şi se hotărăşte,

în mod cu totul secret, ca la terminarea anchetei să se concentreze rezultatele la poliţia centrală politică şi în dreptul fiecărui nume să se puie, la cei găsiţi nevinovaţi, o cruce din partea fiecărei poliţii. Mie mi se acorda ştergerea a două cruci, şi la egalitatea de cruci ostatecii beneficiau de libertate. (De exemplu, cineva avea 4 cruci, două le şter- geam eu şi două rămâneau, atunci era eliberat.) Cu acest sistem s-au eliberat mulţi ostateci. Este drept că în acelaşi timp se convenise din nou între guvernul român şi cel german să se

b Richard Hentsch (1869-1918), ofiţer de stat-major în armata germană. La 17 ian. 1916 a fost înaintat la gradul de colonel (Oberste Heeresleitung, Comandamentul Suprem al Armatei), iar la începutul anului următor a devenit şef al Statului-Major General al Administraţiei Militare din România (Militärverwaltung in Rumänien).

facă un schimb de ostateci, fie pe la Galaţi-Brăila, fie pe la Focşani-Mărăşeşti.

Se pare însă că guvernul român a revenit în ultimul moment asupra acestei hotărâri, spunând că nu va elibera decât pe acei ostateci care vor cere individual eliberarea lor. Tratativele par a se fi rupt şi s-a hotărât ducerea internaţilor din teritoriul ocupat în judeţul Ialomiţa. Acum, împreună cu giranţii ministerelor, am insistat să se elibereze cât mai mulţi dintre acei ce suferiseră atât timp degeaba. Nu a fost posibil, aşa că rezultatul a fost aproape nul.

Ordinele de la Berlin, bazate pe cererile austro-ungare, bulgare şi turceşti, erau precise, de a nu se mai face nici o concesie în teritoriul ocupat, relativ la internaţi.

S-au reînceput tratativele în Moldova şi, ca să se exercite o mai mare presiune asupra guvernului român, s-a admis trimiterea ostaticilor de aici în Bulgaria.[1]

Tot atunci am mai aflat că urma să se facă noi ostateci. Mi-a trebuit o muncă titanică ca să obţin ducerea mea în diferite centre, să opresc închiderea altor nevinovaţi şi să reduc numărul celor închişi. Ajutat de giranţii ministerelor, am intervenit şi am ajuns astfel la reducerea numărului la mai puţin de o sută, cari au foşti trimişi în Bulgaria sub conducerea unui ofiţer, spre a-i apăra de sălbăticia bulgară, care, după câte am aflat mai în urmă, tot s-a manifestat. Giranţii ministerelor au fost *in corpore* la colonelul Hentsch şi au protestat cu toţii verbal şi în scris. Ni s-a răspuns printr-un comunicat publicat în *Bukarester Tageblatt,* în care se

arată că măsura luată împotriva ostatecilor români nu era decât un mijloc pentru a sili guvernul român din Moldova să elibereze ostatecii ce se află acolo, luaţi dintre supuşii Puterilor Centrale şi ai aliaţilor lor.

Ca femei, au fost luate ostatice, la mănăstirea Pasărea, doamna Sabina Cantacuzino, sora d-lui Ionel Brătianu, doamna Lia Vintilă Brătianu, soţia d-lui Vintilă Brătianu. D-na Alexan-

x) Din cauza tergiversării părţii române în privinţa schimbului de internaţi civili, în aug. 1917, Germania a recurs, după prezentarea unui ultimatum, la trimiterea unui număr de 88 de ostatici din lagărele de la Săveni şi Tismana în cel de la Troian din Bulgaria.

drina Cantacuzino a fost reţinută 24 ore la Hotel „Imperial", principesa Martha Bibescu (la Mogoşoaia şi Buftea); în urma intervenţiei contelui Czernin, principesa Martha Bibescu a fost lăsată să se ducă în Elveţia, unde îşi avea copila şi mama, doamna Lahovari.

Tot ce am putut face pentru aceste doamne a fost că am obţinut să nu le lipsească nimic din cele necesare stării sociale căreia aparţineau, garantând că nu vor încerca să se puie în contact cu cei din afară şi nici să evadeze.

Am insistat şi obţinut eliberarea d-lui dr. Constantin Cantacuzino, primul efor al Eforiei Spitalelor Civile, arătând că nu a fost niciodată un politician activ şi ca atare n-a sprijinit Antanta, mai ales că doamna Sabina Cantacuzino, soţia sa, era în cei mai buni termeni de prietenie cu dl. von dem Bussche. în sprijinul celor susţinute de mine mă bazam pe o conversaţie ce o avusesem cu d-na Sabina Cantacuzino şi pe biletul ce-l dau în întregime şi care completează şi confirmă conversaţia avută:

„30 noiembrie/13 decembrie 1916

Domnul meu,

Nu cumva în afacerea de care v-am vorbit se confundă bărbatul meu, doctorul Constantin Cantacuzino, eforul Spitalelor Civile, locuind 13 Clemenţei, cu dr. prof. Ion Cantacuzino, 2, Piaţa Lahovary, care a fost unul din şefii mişcării anti-germane şi intervenţionistă la noi şi oare a făcut şi o campanie la Paris?

Cu mulţumirile şi expresiunea sentimentelor mele cele mai distinse.

Sabina Cantacuzino".

Desigur, chestiunea ostatecilor a fost una din cele mai dureroase. Ea a contribuit mult la slăbirea sănătăţii mele. Am compătimit în mod real şi pentru amicii ce erau printre cei închişi, cât şi pentru toţi ceilalţi ce nu-i cunoşteam. Ştiam suferinţele familiilor lor şi neputinţa mea de a-i fi putut ajuta pe toţi. Nu cer de la nimeni mulţumiri, nu sunt supărat împotriva acelora ce mă acuză că nu i-am ajutat. Am conştiinţa că mi-am dat osteneala şi că mi-am îndeplinit datoria, cu părere de rău de a nu fi reuşit în totul.

Pentru a termina trebuie să recunosc marele concurs ce mi l-a dat în toată afacerea internaţilor răposatul P.P. Carp. El nu a cruţat nici osteneala, nici influenţa de care se bucura, pentru a scăpa cât mai mulţi dintre internaţi, adresându-se autorităţilor germane şi cerându-le a pune capăt unor suferinţe inutile, cari nu puteau influenţa pe Panaitescu şi Corbescu, nici pe toţi acei puşi deasupra lagărelor de prizonieri, cu scop de a se îmbogăţi şi de a se considera mari patrioţi. Brătianu nu era vinovat, întrucât el nu avea forţa morală de a-şi impune voinţa.

PARTEA A IV-A

STAREA MORALĂ ÎN TERITORIUL OCUPAT
1916-1917

Născuţi şi crescuţi la umbra siguranţei, a progresului şi a libertăţii, uitasem cu toţii de păţaniile suferite şi istorisite de străbunii noştri, de invazii, devastări, bejenărit etc.

Sfârşitul anului 1916 ne deşteaptă la o crudă şi dureroasă realitate, mai ales pe noi, cei rămaşi în teritoriul ocupat de duşmani.

Sfintele sărbători: ale Naşterii Mântuitorului, ale Anului Nou, ale Bobotezei au fost toate zile negre de lacrimi, de amare suferinţi.

Nici o felicitare.

Acei cari ne întâlneam ne strângeam mâna fără a pronunţa un cuvânt.

Toţi eram îngrijoraţi şi îndureraţi. Aveam femeile, copiii, neamurile, unii dintre noi şi avutul, dincolo, în Moldova, unde bubuia încă tunul de o parte şi de alta a Şiretului şi unde poporul gemea sub ocupaţia pretinsului nostru aliat moscovit, care se instalase pretutindeni, la oraşe şi la sate, ca un cuceritor - încât resturile armatei noastre nu mai găseau loc a se aşeza şi erau străine pe pământul strămoşesc.

Trei luni numai de la declararea războiului, şi armata noastră de şapte, opt sute de mii de oameni era distrusă. La retragerea ei în Moldova nu mai rămăsese decât o a treia parte.

Doi ani războiul durase.

Noi avuserăm ataşaţi militari iscusiţi, cari desigur au pus în cunoştinţă lămurită guvernul ţării de modul cum se ducea războiul modern şi de ce armament şi material de luptă era nevoie spre a lupta cu şanse de a câştiga bătălii şi de a cruţa de moarte sau de schilodire pe cât mai mulţi soldaţi.

în această cunoştinţă de cauză, cum se face că am plecat absolut nepregătiţi la crâncenul război, întinzându-ne pe un front de 1.400 km, care ne-a nimicit armata, adică tot tineretul ţării?

Căci o parte s-a pierdut prin moarte şi schilodire, o altă parte a căzut prinsă în mâinile duşmanilor, iar circa 80 de mii erau dezertori în Muntenia - după controalele germane - şi care trebuiau să se prezinte în fiecare lună la comandaturile respective ale etapelor. Restul de o treime scăpă peste Şiret în Moldova, graţie schimbării de guvern în Rusia.

Soldaţii noştri au fost duşi la moarte sigură, lipsindu-le, după cum singuri spuneau în limba lor simplă, „sculele" necesare războiului.

Căderea lui Sasanov, unul din aprigii autori ai războiului şi aducerea lui Sturmer din oligarhia rusească la guvernul imperiului slav însemna încheierea păcii separate cu Puterile Centrale, spre a putea scăpa Rusia de dezastrul ce o aştepta.

Slăbiciunea Rusiei a fost constatată după înfrângerile suferite la Tanenberg în iarna 1914-1915.

Noi, siliţi de ultimatul ce ni-1 dedese Rusia, am intrat în război împotriva Puterilor Centrale. Drept răsplată, am devenit la tratativele de pace separată dintre Rusia şi Austria obiect de compensaţie; cauză care a oprit şi ofensiva germană pe Şiret.

Negocieri între Rusia şi Austria începuseră mai de mult timp. Astfel se explică de ce ruşii nu ne-au ajutat cu nimic în bătăliile ce s-au purtat din Carpaţi până la Argeş şi unde am fi avut oarecari şanse de reuşită. Chiar în Dobrogea, lupta ruşilor n-a fost serioasă, dovadă nepregătirea cu care au venit. Deşi la început Statul-Major General rusesc susţinuse că pentru intrarea noastră în război va fi nevoie de o armată de ajutor rusă de 400.000 de oameni, în urmă s-au mulţumit a trimite un Corp de Armată de 40-50.000 de oameni.

Dovezile publicate de revoluţionarii ruşi întăresc credinţa că Rusia, în interesul încheierii unei păci separate prin mijlocirea

Austro-Ungariei, a fost silită să renunţe la planul ei de a tăia comunicaţia Puterilor Centrale cu Orientul, precum şi de a ajunge prin Dobrogea la Constantinopol.

în interesul adevărului istoric şi respectabilităţii faptelor cari au contribuit la suferinţele noastre, este necesar să se ştie dacă dl. Ionel Brătianu a refuzat cu îngâmfare timp de un an de zile ajutorul armat ce ni l-a propus Rusia, cum mi-a afirmat mie, în Bucureşti, după căderea Turtucaiei, domnii miniştri plenipotenţiari ai Rusiei şi Franţei, Poklewsky Koziell şi Blondei.

începutul anului 1917 nu ni se vesteşte mai fericit. Statul, după cum am arătat mai sus, era dezorganizat; noi toţi deprimaţi. Pe numeroşii refugiaţi, lipsiţi complet de strictul necesar, nu-i puteam trimite pe la vetrele lor.

Oameni nevinovaţi închişi ca ostateci, pe care nu-i poţi ajuta şi cari sufăr, ei şi familiile lor, fără ca prin aceasta să influenţeze guvernul de la Iaşi şi să-l determine a pune capăt suferinţelor provocate de sălbăticia şi hoţiile celor câţiva favoriţi lacomi ai regimului.

Apoi rechiziţiile enorme ce zilnic trebuiau executate şi care provoacă o adâncă depresiune în întreaga populaţie de la sărac la bogat. Noi, organele de execuţie, nenorocitele, nu ne puteam da la o parte de la îndeplinirea acestei însărcinări, spre a nu provoca represalii şi mai dureroase populaţiei. Singurul mijloc de care ne-am servit a fost ca prin diferite subterfugii să micşorăm cantităţile cerute spre a fi rechiziţionate.

în sfârşit, nenumăratele ordonanţe a căror executare se cerea şi care în mare parte erau vexatorii, întrucât loveau în moravurile şi în libertatea noastră.

Au fost necesare trei luni de zile de luptă încordată spre a ne învrednici a ajunge în decursul anului 1917 la îmbunătăţirea vieţii populaţiei din teritoriul ocupat, fapte recunoscute de toţi oamenii cu judecată şi de bună-credinţă.

în faţa acestor adevăruri crude, noi toţi, fără deosebire de partide politice, din teritoriul ocupat, îngrijaţi de viitorul ţării noastre, tulpina în jurul căreia trebuia să se sălăşluiască **întregul neam românesc, pentru a-şi îndeplini misiunea civili- zatorie cu care a fost însărcinat încă din momentul aşezării sale ca legiuni romane pe aceste locuri, am căutat a găsi soluţia prielnică a scăpării patriei, fără a ne preocupa de foloase personale sau materiale, precum nici de primejdiile la**

care ne expuneam.

în interesul adevărului şi a judecăţii cinstite voi arăta politica ce s-a urzit, precum şi scopul urmărit în teritoriul ocupat atât de noi, cât şi de străini.

La început se credea că povara ocupaţiei străine ne va sili la o înţelegere comună, la un program unic, care să înlesnească apărarea şi refacerea statului cu cele mai puţine jertfe.

în privinţa aceasta recunosc marele merit al d-lui profesor Constantin Stere de a se fi străduit în acest sens.

Divergenţa în politica externă şi internă ne deosebea fundamental pe bază de principii, unde târguiala şi concesiile nu încăpeau; de aceea închegarea dorită nu s-a putut face.

Oamenii de seamă, care prin trecutul lor, designaţi de opinia publică ca îndrumători politici ai ţării, erau din aceia cărora nu li se putea imputa că politica ce urmăreau ar fi fost aghez- muită de fonduri secrete străine sau de vana ambiţie de a fi la putere sau de a satisface necesităţile stomacale ale partizanilor lor, ca să nu-i piardă.

Nu erau nici sentimentali, fiecare îşi avea programul hotărât, prin realizarea căruia să se asigure propăşirea neamului.

O descriere a personalităţilor de seamă din teritoriul ocupat va fi îndestulătoare a limpezi curentele ce au existat între românii din teritoriul ocupat.

PROFESORUL CONSTANTIN STERE

Profesorul Constantin Stere, român basarabean, autodidact, cu mare putere de muncă, se cultivă singur prin citire continuă.

Născut şi crescut în Basarabia, a văzut şi a simţit nedreptăţile autocratismului rusesc. Abia adolescent, a fost exilat şi închis în Siberia; singur, martir al durerii şi al nedreptăţii!

A închinat viaţa sa luptei pentru emanciparea omenirii de sub actuala organizaţie şi propovăduieşte conducerea lumii prin mase.

Este ieşit din un mijloc în care i s-a sădit misticismul slav norodnic.

Stere este un radical ţărănist convins, care nu s-a sfiit niciodată a ridica în dogmă luarea muncii adunată de cel harnic,

priceput şi econom, spre a o împărţi cu cei ce nu au ştiut a aduna. Ca pretext, a invocat că fiecare om are egale drepturi la pământ. C. Stere mai este convins că toţi cetăţenii trebuie să se bucure de toate drepturile politice, fie că le-ar înţelege, fie că nu le-ar înţelege, fie că ar şti sau că nu ar şti carte.

Aceste teorii le-a profesat C. Stere ani îndelungi, prin discursuri şi prin scris, până ce la 1913 i le-a furat prietenul lui de atunci, Ionel I.C. Brătianu.

C. Stere, poporanist (norodnic), a intrat la liberali odată cu tinerii generoşi de la socialişti. Rămânând în teritoriul ocupat, a adunat în jurul său elementele liberale rămase în tradiţia tinerimii generoase, precum şi toate elementele înaintate liberale.

în politica externă, era indiscutabil patriotul care dorea readucerea Basarabiei la sânul Patriei Mame, de unde fusese smulsă fără dreptate la 1812. Dorea să mergem mână în mână cu Puterile Centrale, ca la caz de izbândă să ne unim cu Austro-Ungaria, pe care o vedea că urma a se transforma într-un stat confederativ democrat în forma preconizată de lucrarea lui Aurel Popovici *Die Vereinigten Staaten von Gross-Osterreich;* nu cu Germania, care şi-ar fi păstrat forma de imperiu unitar cu admiterea formei constituţionale autoritare.

în confederaţia austriacă vedea preponderenţa elementului românesc în conducerea marelui stat, precum şi extinderea economică a Europei Centrale prin Adriatica şi Marea Neagră.

C. Stere este un distins scriitor care nu şi-a înăbuşit gândirea niciodată. Revista *Viaţa românească* şi jurnalul *Lumina* sunt dovezi de întreaga lui gândire şi credinţă.

Ca profesor al universităţii ieşene timp de un sfert de veac, a fost dascăl de seamă. De acolo a împrăştiat pururea în Basarabia focul sacru al patriotismului naţionalist.

C. Stere este un caracter întreg, care nu ştie să precupeţească cu principiile sale nici pentru interese materiale, nici pentru vanitatea de a obţine situaţii. C. Stere la liberali, prin cultura şi moralitatea lui, putea de la început să fie ministru, dacă n-a fost e fiindcă n-a voit. El a urmărit cu tenacitate a transforma colectivitatea cointeresată în un partid politic cu program democrat norodnic. Nu a reuşit; interesul burtei a predominat, şi nu simţimintele patriotice, şi judecata.

C. Stere, boier din Basarabia, nu este bogat; avutul de la părinţi l-a cheltuit pentru a-şi îndulci viaţa şi pentru a-şi creşte copiii.

E un om întreg ce urmăreşte cu tenacitate realizarea idealului său politic şi în timpul ocupaţiei a urmat fără a şovăi aceleaşi principii.

A adus servicii reale României la alipirea Basarabiei, întrucât alipirea s-a făcut pe baza principiilor sale ultraradicale.

Profesorul C. Stere a fost şi a rămas un ideolog.

ALEXANDRU IOAN MARGHILOMAN

Şeful Partidului Conservator, acum conservator-progresist, este înzestrat de natură cu o inteligenţă superioară; s-a devotat cu totul politicii, a devenit un fin şi abil parlamentar. Prinde uşor tot ce aude şi ştie să răspundă cu succes.

Vorbirea lui este aleasă şi în formă, şi în fond, spune numai atât cât voieşte; nu e deloc un frazeolog, de aceea este ascultat întotdeauna cu interes şi de amici şi de adversari.

Este oportunist, ştie a uita uşor şi mai ales a nu-şi aminti decât de ceea ce crede el a-i fi lui de folos.

Marele lui păcat e că face politicianism, crede că astfel va reuşi mai uşor.

în teritoriul ocupat a urmat prescripţiunea ce-şi făcuse: dinastic cu politica de expectativă, aşteptând desfăşurarea evenimentelor.

A avut o activitate prodigioasă ca preşedinte al „Crucii Roşii", prin alinarea suferinzilor noştri, răniţi şi bolnavi de

prin spitale, din lagărele străine de prizonieri din ţară şi din străinătate.

A ajutat cu sfatul şi cu punga sa pe nenorociţii ce-i implorau ajutorul. Nu a neglijat a administra cantine populare în care zeci de mii de oameni au găsit mâncare şi chiar căldură.

I-a vizitat în cursul iernii 1917 cel dintâi pe feldmareşalul von Mackensen şi pe guvernatorul Tiilff von Tschepe und Weidenbach în interesul spitalelor de răniţi ale „Crucii Roşii" şi a stăruit a mai scăpa puţinii cai de curse ce mai rămăseseră în ţară şi cari erau

ameninţaţi a fi rechiziţionaţi.

A avut relaţii cu reprezentanţii politici, precum şi cu Ştabul economic german[1] şi austro-ungar ce erau ataşaţi pe lângă Guvernământ. A reuşit, cu tactul şi cu discreţia ce ştia să aibă când vrea, a fi pururea în teza generală; aşa că pe toţi îi întâlneai la d-sa acasă, fără ca dânsul să fi ieşit din expectativa ce-şi impusese.

în iulie 1917 se credea într-o apropiere Carp-Marghiloman. Al. Marghiloman s-a dus la P.P. Carp la Călineşti în Prahova, unde familia P.P. Carp era instalată în casele moşiei profesorului dr. I. Cantacuzino, cumnatul lui P.P. Carp. Acolo a avut o convorbire lămuritoare în parcul de la Călineşti între ambii prieteni de altădată. Se convenise în totul, atât în politica internă, cât şi în cea externă. Aşa mi-a afirmat dl. Al. Tzigara- Samurcaş, care însoţise pe dl. Marghiloman la Călineşti şi care ştia cele ce se conveniseră din ce îi spusese pe drum dl. Marghiloman. Mi-a adăugat că totul s-a petrecut bine şi că despărţirea a fost cordială; acelaşi lucru mi l-a afirmat P.P. Carp peste trei zile, când l-am văzut eu la Călineşti. Răposatul P.P. Carp nu ştia să mintă, nici să facă tranzacţii politice.

Câteva zile după această întâlnire, a sosit de la Viena Gheorghe A. Ştirbey; ce ştire a adus nu s-a ştiut. Dl. Marghiloman a căutat a se retrage din nou la politica de espectativă cu o nuanţă de surâs spre Austro-Ungaria[2].

[x]) în limba germană are sensul de stat-major. [2]) Este un fapt caracteristic pe care l-am constatat chiar în momentele cele mai grele prin care am trecut, că muntenii, în marea lor majoritate, erau înclinaţi mai degrabă spre o politică cu Austria decât cu Germania, deşi războiul îl declarasem

După discursul cancelarului Hertling din toamna 1917, a dat interviul publicat în *Gazeta Bucureştilor* de pe acea vreme.

Astfel, dl. Al. Marghiloman nu mai reprezenta ca barometru espectativa ce-şi impusese de la început în politica externă, iar în politica internă se scobora spre stânga, înţelegându-se cu dl. C. Stere la expropiere pentru utilitate socială.

Dl. Al. Marghiloman, la momentul oportun, a fost omul gata a apăra Coroana şi nu a ezitat la cererea suveranului să-şi ia asupra sa o pace ce nu-i aparţinea, încât nu merita concedierea de la guvern ce i s-a făcut, ştergându-se, contra Constituţiei, toate actele

parlamentare săvârşite.

O LĂMURIRE

înainte de a încerca a schiţa acţiunea politică a lui P.P. Carp, am o datorie de conştiinţă şi de cinste a arăta rolul avut de mine, pentru a nu se crede că din vanitate şi prostie aş căuta a-mi însuşi drepturi şi calităţi ce nu am avut.

Ajuns în etate, am fixat drumul politic de urmat în viaţă pentru a contribui şi după slabele mele mijloace la consolidarea şi propăşirea moşiei strămoşeşti; am cercetat mai întâi adevăratele nevoi ale ţării, precum şi mijloacele cele mai bune spre a le îndrepta, căutând a mă alipi de acei oameni care se asociau modului meu de a gândi şi de a fi. Gruparea conservatoare junimistă închegată în programul de la 1881, după înfăptuirea Regatului şi a independenţei ţării, avea aceleaşi aspiraţii ca şi mine.

Urmăririi realizării acelui program mi-am consacrat munca vieţii mele fără a şovăi sau a mă îndepărta de şeful meu, P.P. Carp, fie la guvern, fie în opoziţie.

Aceeaşi politică internă şi externă am urmat când am fost delegat a administra şi a apăra interesele vitale ale populaţiei din teritoriul ocupat şi a ţării faţă de duşmani.

Austriei. De ce? Austriacii sunt mai apropiaţi de obiceiurile orientale; germanii simt însă mai ţanţoşi, din o bucată. Eu îi cred pe cei dintâi mai prefăcuţi, mai jesuiţi [iezuiţi - n.ed.], pe cei din urmă mai sinceri, mai corecţi (n. a.).

PETRE P. CARP 293

Prin această lămurire ţin însă să se ştie că sub nici un motiv nu caut a mă pune la umbra marelui dispărut. Toate faptele săvârşite de mine au fost făcute din convingere, fără a-mi fi fost cerute sau impuse.

M-am bucurat pururea de întregile mele facultăţi mintale, aşa că sunt răspunzător de actele şi de acţiunea mea, nu am nevoie de nici o indulgenţă, nici de iertarea nimănui.

Dumnezeu să ferească ţara şi neamul meu de situaţii nenorocite ca cea din 23 noiembrie 1916 până la 8 mai 1918 - însă în situaţii identice eu n-aş ezita nici un moment să am aceeaşi

atitudine şi să săvârşesc aceleaşi acte: Ţara mai presus de orice alte instituţii.

Să nu se creadă că o zic astăzi când spiritele s-au calmat şi judecata rece a luat locul entuziasmului şovinist. Fac apel nu la prieteni, care pot fi bănuiţi, ci la acei străini care m-au văzut în zilele negre păzit de santinele, cu armele încărcate. La dl. general I. Popovici, comandantul de atunci al Corpului II de Armată, actualul şef militar al Basarabiei, la dl. Constantin Dissescu, profesor universitar şi la dl. comisar regal, judecător de instrucţie Bolintin[1], să spuie pe al lor cuvânt de onoare dacă am cerut altceva decât o judecată publică. Nu m-am temut şi nu neg nimic din trecutul meu.

PETRE P. CARP

Viaţa politică a lui P.P. Carp este strâns legată de istoria dezvoltării noastre politico-economice de la 1866 - odată cu întronarea dinastiei ereditare străine - până în anul 1919, când îşi dă obştescul sfârşit în mijlocul familiei, la vârsta de 82 ani, la moşia strămoşească Ţibăneşti din judeţul Vaslui.

Timp de peste jumătate de veac, acest moldovean de viţă veche a luptat fără preget, în primele rânduri, pentru a făuri

***) Menţionarea lui Niculescu Bolintin nu este întâmplătoare. Personajul a făcut parte din completul Curţii Marţiale a Corpului II Armată care a judecat procesul ziariştilor acuzaţi de „atentat la siguranţa statului" pentru presupusa lor colaborare cu Guvernământul ocupaţiei militare.**

o organizaţie temeinică ţării, potrivită cerinţelor civilizaţiei occidentale.

P.P. Carp, hotărât din tinereţe a face politică, s-a ferit a se ocupa cu avocatura sau a lăsa să fie numit membru în vreun consiliu de administraţie sau a se amesteca în orice soi de afacere. A făcut la moşia sa agricultură sistematică fără a stoarce avuţia pământului sau a nedreptăţi pe locuitori.

Ca ministru sau prim-ministru nu a făcut o concesie nimănui, nu a dat măcar un bilet de drum de fier gratuit. Singur se ducea la casa de bilete a C.F.R. de lua biletele necesare servitorilor săi, de grijă ca nu cumva vreunul să abuzeze de numele şi poziţia sa.

Nu a făcut tranzacţii de principii politice pentru a veni sau a rămânea la cârma ţării.

Nici ambiţia măririlor personale, nici interesele materiale nu l-au ademenit în viaţă a părăsi linia de purtare ce şi-a impus de la începutul carierii sale.[1]

P.P. Carp a fost unul din cei mai serioşi oameni ce i-a avut ţara. în toată acţiunea sa politică a fost pururea cu inima în cap, încât judecata i-a fost pururea rece şi neinfluenţată de sentimentalism. Om devotat şi conştiincios îndatoririi ce-şi luase de a se ocupa de politică, a urmat în mod regulat şedinţele parlamentare, fără a lipsi de la vreuna, decât când era trimis în misiune de ţară în străinătate sau era bolnav.[2] De aceea a

x) Exemple caracteristice: P.P. Carp era ministrul domeniilor; eu îmi vândusem vinul meu de la via „Banul Lupu Kostaki" lui Emil Costinescu; aveam nevoie de 2.000 lei pentru a cumpăra boloboace. Am cerut lui Carp să-mi gireze o poliţă, mi-a declarat că nu a iscălit în viaţa lui poliţe şi nici nu iscăleşte. Mi-a zis să merg cu el acasă la dejun; acolo mi-a dat 2.000 lei, fără a voi să ia o chitanţă, rămânând a-i înapoia banii după predarea vinului, ceea ce am făcut. Era prim-ministru şi ministru de finanţe, plecam cu el de acasă la minister. Când scoboram scările să ne suim în automobil, o femeie plângea şi-i cerea un bilet gratuit de tren Bucureşti-Galaţi şi întoarcere. O roagă să vie la minister. Eu, curios ce are să facă, l-am urmat în cabinetul lui de ministru. Ajuns, a cerut să i se spuie preţul dus şi întors Bucureşti-Galaţi al unui bilet de clasa doua. îndată ce i s-a adus relaţia, a scos din buzunar banii necesari, i-a pus într-un plic şi a dat ordin să se deie doamnei ce va veni şi va întreba de dânsul. Acesta era P.P. Carp (n. a.). [2]) în mod demonstrativ, nu a luat parte în Camera

luat o parte activă la toată legislaţia noastră fie ca propunător, fie ca colaborator.

Omul de stat care-şi iubea ţara nu cu vorbe late; că la luarea Basarabiei se va îmbrăca în doliu sau că se va duce la Chicago să devie chelner, după ce-şi va trimite la moarte în război pe cei 12 copii ce nu-i avea[1]; nu, el îşi iubea neamul, avea încredere în destinele lui şi la nevoie şi-a trimis copiii la război.

întreaga lui viaţă politică şi adevăratele sale tendinţe se găsesc în discursurile rostite în parlament, la întruniri politice şi în interviurile ce a dat. Toate sunt simple, pe înţelesul fiecăruia, fără fraze întortocheate şi vorbe goale; din studierea lor va rezulta adevărata judecată şi se vor spulbera minunăţiile inventate prin legende de grai şi de scris, ce au circulat o jumătate de veac asupra

lui P.P. Carp.

Mulţi nu-l cunosc decât din vorbele de spirit cu care ştia să caracterizeze situaţiile şi au văzut în P.P. Carp un original şi un excentric.

Unii l-au considerat reacţionar, imputându-i, celui care cel dintâi a căutat să întărească pătura muncitorilor de pământ - cerând ca statul să-i pună la dispoziţie mijloacele şi creditul necesar spre a-şi cumpăra pământ şi uneltele trebuincioase muncilor agricole[2], că ar fi semnat faimoasa petiţie de la Iaşi cu cererea introducerii pedepsei cu moartea etc., deşi Titu Maiorescu a dovedit netemeinicia acestei legende în şedinţa Camerei din 1 aprilie 1881, arătând că P.P. Carp, la acea epocă, era trimisul ţării ca agent diplomatic în străinătate.

O altă legendă falsă a continuat un şir de ani, pusă în circulaţie de Partidul Liberal, că P.P. Carp ar fi zis că el va guverna cu regele şi cu dorobanţul. Această legendă a fost provocată

aleasă în 1913 de Titu Maiorescu, după ce Carp a fost silit a se retrage de la şefia Partidului Conservator, şi în 1918, în Camera de la Iaşi aleasă de ALL Marghiloman, ca demonstraţie contra păcii încheiate la Bucureşti (n. a.), h Aluzia revanşardă îl privea pe Tache Ionescu. [2])Să nu se confunde această idee a lui P.P. Carp cu împroprietărirea clăcaşilor făcută prin statutul lui Vodă Cuza şi Mihalache Kogălniceanu şi terminată prin legea din 1880 a lui C.A. Rosetti. Acestea erau satisfacerea unui drept, pe când legea lui P.P. Carp era dezlegarea unei necesităţi a consolidării economice a statului (n. a.).

de una din cele mai frumoase apologii făcute dorobanţului cu ocazia luării Griviţei, în şedinţa Camerei de la 19 noiembrie 1880, răspunzând ministrului cultelor, D.A. Sturdza, care voia ca lumea să se închine lui Ion C. Brătianu, căruia îi atribuia a fi făcut totul în ţară, până şi războiul.

P.P. Carp i-a răspuns cu succes, arătând că adevăratele merite ale războiului se datoresc regelui Carol şi dorobanţului, cari au înscris o pagină glorioasă în istoria neamului.[1]

în alte ţări, partea frumoasă din discurs care expune măreţul act ar fi fost transcrisă în toate cărţile de cetire, spre a se imprima în mintea tineretului ca o mândrie.

Politica lui P.P. Carp, cum am amintit mai sus, poate fi descifrată din actele sale publice săvârşite ca deputat sau ca

ministru.

x) Faptul a fost istorisit de un martor ocular, Costică Stroici, unul din prietenii noştri junimişti, din cei mai sinceri şi mai devotaţi, care a luat parte ca ofiţer de rezervă sau ca voluntar în război, nu-mi mai amintesc. Eu l-am aflat din întâmplare, imediat după luarea Griviţei. Trimis la Bucureşti cu corespondenţă pentru Mihalache Kogălniceanu, acesta era prea ocupat în acea dimineaţă la minister; mi-a zis să-l întâlnesc la „Hugue", unde urma să ieie dejunul la Iancu Pallady-Susanu, părintele lui I.Em. Pallady, fost de mai multe ori deputat al judeţului Tutova. Bătrânul Pallady, prieten bun cu familia mea, amabil cum era, m-a oprit la el la dejun, unde a venit Kogălniceanu însoţit de colonelul Gaillard, ataşatul militar francez pe lângă armata română. Acesta, entuziasmat de faptul luării Griviţei, nu a încetat a ne istorisi extraordinarele fapte de arme, unde soldaţii decimaţi se reîntorc din fuga lor, fără comanda ofiţerilor şi fără plan şi i-au luat duşmanului o poziţie fortificată. Atât de necrezut era faptul, încât ofiţerul rus ce a venit la Poradim şi a raportat Marelui Duce Nicolae Nicolaevici luarea Griviţei, pe când acesta ştia că armata ruso-română fusese respinsă, a fost luat de nebun, mai ales că la întrebarea Marelui Duce că cine este ofiţerul superior care este în redută, a arătat cartea de vizită: „A. Candiano, avocat Ploieşti". Diagnoza de nebun a fost hotărâtă; ofiţerul simţise şi se jură că e perfect sănătos şi că raportează adevărul. Marele Duce a chemat pe colonelul Zefcari, care era ataşat pe lângă persoana sa de către Domnitorul nostru, i-a arătat cartea de vizită. Zefcari i-a confirmat că este un maior în rezervă, A. Candiano, avocat în Ploieşti Tot atunci a venit şi Vodă Carol, care a confirmat vestea şi s-au şi trimis câteva batalioane odihnite ruseşti de au ocupat reduta şi au apărat-o de surprizele ce ar fi putut surveni în timpul nopţii (n. a.).

întâmplarea fericită ne pune în posesiunea unei copii după o scrisoare scrisă de P.P. Carp şi azvârlită în sertarele biroului său de la Ţibăneşti şi care nu era menită a fi dată publicităţii.

P.P Carp nu era omul care să adune şi să păstreze hârtiuţe. Este regretabil că această copie după o scrisoare a sa nu e completă, căci ar fi fost o oglindă fidelă a întregii sale gândiri sintetizată astfel.

Iată în ce împrejurări a fost probabil scrisă această scrisoare:

Presa timpului a vorbit mult despre următorul incident: la un moment dat, un ministru al Olandei a fost transferat de la Bucureşti la Berlin. Noul numit, ca de obicei, a trebuit să se prezinte împăratului Wilhelm II în audienţă protocolară, împăratul l-a întrebat - deoarece venea din România - ce politică se mai face pe la Bucureşti. Ministrul a spus şi el tot ce se putea spune

în o atare audienţă. împăratul pare a fi zis că el la Bucureşti face *politică junimistă.* Vorba s-a răspândit, ministrul Olandei, întrebat asupra acestei politici, probabil că nu a prea putut da multe lămuriri, încât ambasadorul Marii Britanii, voind a şti ce principii politice reprezintă junimismul, a scris lui P.P. Carp, rugându-l a-i da lămuriri. La aceasta se pare că răspunde P.P. Carp prin următoarea scrisoare:

„Constatarea că vechile partide îşi făcuseră vremea a dat fiinţă junimismului.

Marele vostru Burke[1] a spus-o înaintea mea: «Orice principii, ca să fie adevărate, trebuie să fie întemeiate pe un interes general, a cărui satisfacere a devenit de actualitate».

Lupta pentru libertăţi (libertatea presei, libertatea întrunirilor, libertatea de vot, libertatea hotărârii impozitelor, egalitatea tuturor înaintea legii, dar în limita legii etc.) s-a terminat cu triumful lor şi aceste interese generale, fiind intrate în domeniul public, din chiar această cauză, nu pot servi de principii partidelor politice.

***) Edmund Burke (1729-1797), om politic, filozof, considerat unul dintre ideologii conservatorismului european. Trimiterea lui P.P. Carp identifică originile culturale ale junimismului românesc în fundamentele doctrinei conservatoare din Marea Britanie.**

Se înţelege că ceea ce zic nu se aplică decât ţărilor unde acest progres a primit sancţiunea sa definitivă şi atunci se vede în acele ţări că se produce următorul fenomen: diferenţa între liberări şi conservatori începe a dispărea, reducându-se mai mult sau mai puţin la o diferenţă de seriozitate sau de onestitate în aplicare. Or, aceasta nu ajunge pentru a construi un ideal politic nici pentru cugetători, nici pentru oamenii de acţiune şi cum naturii nu-i place golul, interesul personal fiind veşnic viu, înlocuieşte pretutindenea interesele generale, cari din cauza arătată au încetat de a înălţa cugetele şi de a încălzi inimile. Gruparea oamenilor în jurul persoanelor influente, iar nu în jurul ideilor, e unul din simptomele acestei stări anormale şi fărâmarea partidelor arată progresele răului.

în faţa unei asemenea stări de lucruri, datoria unui om politic

este de a căuta leacul, şi noi încercăm să-l găsim.

Dacă aruncăm o privire asupra drumului ce am făcut, putem lesne constata că rezultatele obţinute n-au servit decât a curăţi terenul.

Libertatea de conştiinţă, de vot, de presă, de întruniri, de asociaţiuni şi în genere toate libertăţile moderne n-au făcut altceva decât a înlătura piedicele ce se opuneau progresului; chestia de a şti cum trebuie întrebuinţată libertatea cucerită este încă de rezolvat şi va fi terenul luptelor ce se pregătesc.

înainte de a veni cu revendicări noi, trebuie să ne întrebăm dacă libertăţile moderne au folosit tuturor claselor sociale.

Junimiştii cred că nu şi că în această privinţă mai este mult de făcut.

Putem zice că burghezia a pus aproape singură mâna pe cea mai însemnată parte a câştigurilor din punct de vedere social şi politic. Cei săraci, cei mici şi slabi, în al căror nume s-a făcut marea revoluţie creştinească, stau încă în aşteptarea realizării făgăduinţelor milenare.

Politiceşte, aşteptarea lor va fi eternă, căci cârmuirea maselor prin mase este o utopie primejdioasă, care veşnic va duce la o dureroasă dezamăgire economiceşte. însă lucrul stă altfel şi pretinde că datoria societăţii moderne este de a asigura

bunul trai al celor mici, de a părăsi teoria «laisser faire, laisser passer» şi a apăra pe cei slabi contra celor tari.

Două căi duc spre acest ţel: una este revoluţia pornită de jos, cealaltă revoluţia pornită de sus.

întâia se face prin mijlocul mişcărilor populare; a fost întotdeauna o scamatorie a capetelor răscoalei în folosul lor personal. Istoria o dovedeşte.

A doua, făcută din iniţiativa celor de sus în folosul celor de jos, se poate realiza fără zguduiri violente, şi aceasta o urmăreşte junimismul.

De pe acum am început a îmbunătăţi starea ţărănimii prin vânzarea în loturi mici a domeniilor statului. Legea minelor prevede o ameliorare a soartei lucrătorilor minieri, care trebuie întinsă la toţi meseriaşii". Din nenorocire, sfârşitul scrisorii lipseşte.

Pentru a se vedea că la acest om faptele corespundeau vorbelor, două exemple vor fi concludente. La 1907 a cerut în mod public la Cameră a se reprima cu forţa răscoala şi în urmă a se legifera. După răscoală, când s-a pus în aplicare legea suhatelor (a islazurilor) comunale, a dat din moşia sa Ţibăneşti pământul prevăzut de lege. Din evaluarea preţului pământului a scăzut cu de la sine voinţă 100 lei la hectar, iar din suma totală ce i s-ar fi cuvenit pentru pământul dat comunei, peste 240.000 lei. Cu jumătate din bani a cumpărat boi, iar din pădurea sa a pus de s-au făcut care, care le-a împărţit gratis locuitorilor ce nu aveau vite, în faţa autorităţilor judeţene, fără huiet de tobe şi de surle.[1]

Ca prim-ministru şi ministru de finanţe la 1911, a scăzut impozitele, mai ales la cei săraci, cu 12.000.000 lei. Aşa ştia P.P. Carp să reprezinte reacţionarismul.

Iată în mod sumar programul alcătuit şi prezentat de P.P. Carp în întrunirile ce s-au ţinut la 1881 în casele lui Titu Maiorescu şi Grigore Triandafil[2], pentru a completa întru câtva scrisoarea de mai sus.

***) Cine a mai procedat ca P.P. Carp? (n. a.). [2]) Grigore Triandafil (1840-1907), magistrat, avocat, om politic şi ministru.**

După recunoaşterea Regatului şi a independenţei noastre, programul de la 1857 era terminat.

Revendicările constituţionale erau câştigate, nu mai rămânea generaţiei noastre decât întemeierea şi aplicarea principiilor enumerate de RR Carp în scrisoarea publicată mai sus, la cari se mai adaugă: inamovibilitatea magistraturii pentru a o scăpa de arbitrarul puterii executive; organizarea meseriaşilor şi a şcoalelor lor; a învăţământului public, dreptul statului de a cumpăra proprietăţi rurale şi de a face schimb cu proprietăţile stabilimentelor de binefaceri pentru a le vinde la ţărani; o lege administrativă descentralizatoare, prin care alegătorul să fie emancipat de puterea centrală, iar organizaţia statului să scape de tirania alegătorilor; a mai cerut monopolul cârciumilor în folosul comunelor, al căror venit însă să servească exclusiv pentru întreţinerea bisericilor şi a şcoalelor comunale.

Pentru a asigura temelia statului, a prezentat legea inalienabilităţii loturilor ţărăneşti de cinci hectare.

A luptat cu încăpăţânare pentru introducerea etalonului aur, care ne-a asigurat independenţa etc.

Ar fi însă să nu mai termin enumerând munca ce a depus cu competenţa omului de stat în toate ocaziile ca ministru, ca deputat, ca senator sau ca simplu cetăţean, la rezolvarea nevoilor reale ale ţării şi toată această muncă dezinteresată, fără demagogie şi vorbe umflate, care să caute a măguli pe cei mari sau a ademeni masele; din contră, s-a servit pururea faţă de toţi de adevărul crud, care, desigur, nu i-a procurat beneficii.

în politica externă a apărat cu îndârjire tot timpul vieţii sale de la înălţimea tribunei adevărata politică tradiţională a gânditorilor patrioţi români: depărtarea de mrejele ademenitoare ruseşti şi stăpânirea gurilor Dunării, spre a garanta libertatea comerţului european pe întreaga Dunăre până la mare; numai astfel credea P.P. Carp că întreaga Europă ne va fi scut ocrotitor contra duşmanului în drumul căruia ne aflam, ajutându-ne să-l împiedecăm a ajunge la Dardanele şi de a cuceri astfel dominaţia în Peninsula Balcanică.

Realizarea acestei idei cerea a ne uni şi a lucra cu popoarele europene, cari şi ele aveau acelaşi scop de urmărit.

La 1870, P.P. Carp a fost alături de Franţa, care avea interesul să împiedece Rusia să revină cu flota în Marea Neagră şi să se intaleze din nou la gurile Dunării.

După ce însă în 1879 Germania a încheiat cu Austro-Un- garia o alianţă defensivă împotriva Rusiei, P.P. Carp s-a alăturat Puterilor Centrale, acestea având acum un interes covârşitor de a împiedeca expansiunea rusească spre Constantinopol.

Este politica pe care au susţinut-o toţi marii români, de când Petru cel Mare a stabilit programul de dezvoltare al imperiului moscovit, a cărui realizare ameninţă şi azi existenţa noastră.

Aceasta este politica pe care a susţinut-o P.P. Carp în Consiliul de Coroană de la Sinaia, chemat de răposatul rege Carol I la 1914 august, precum şi în Consiliul de Coroană de la Cotro- ceni din august 1916, convocat de M.S. Regele Ferdinand.

în ultimul Consiliu de Coroană, după ce M.S. Regele a comunicat hotărârea luată de a declara război Puterilor Centrale, P.P. Carp a declarat că va suprima ziarul său *Moldova*, în care susţinuse o politică filogermană, că va trimite alături de căpitanul

Carp, militar de carieră, şi pe ceilalţi doi fii în război. Cu toate acestea, consideră intrarea noastră în război alături de Rusia ca o trădare dăunătoare ţării.

Activitatea politică a lui P.P. Carp şi a puţinilor amici ce-i mai rămăsese era terminată şi, după cum am spus mai sus, ne-am retras cu toţii în Moldova, hotărâţi a sta la moşii şi a adăposti avutul nostru faţă de invazia rusească pe care o prevedeam.

Evenimentele s-au precipitat cu o iuţeală vertiginoasă. Armatele noastre sunt silite să părăsească Dobrogea şi Transilvania, iar guvernul ţării obligat să ia hotărârea de a trimite tot ceea ce era mai de preţ în Bucureşti, în Moldova, unde regele, dinastia, guvernul şi armata trebuiau să se adăpostească.

în acele grele clipe am fost chemat eu la minister şi m-am hotărât să rămân pentru a apăra, în marginile posibilului, populaţia a trei pătrimi din regat.

în acest timp, P.P. Carp primeşte o grea lovitură - fiul său, căpitanul Petre Carp, căzu luptându-se vitejeşte în Transilvania.

***Neamul românesc* scria:**

„Corpul neînsufleţit al căpitanului Petre Carp a fost dus de ordonanţa şi de soldaţii din escadronul lui la Ţibăneşti, unde nemângâiatul părinte l-a aşezat în biserica proprietăţii, lângă osemintele strămoşilor săi".

Eu nu mai puteam lipsi din Bucureşti, fiind reţinut de ministrul Vasile Morţun spre a gira Ministerul de Interne în lipsa guvernului, fapt ce devenise iminent. Despre acestea, bineînţeles, îl pusesem în cunoştinţă pe P.P. Carp printr-un curier special. La 18 octombrie 1916 primesc următoarea scrisoare:

„Dragă Lupule,

Aş dori foarte mult să-mi dai, dacă poţi, informaţiuni asupra celor ce se pregătesc şi anume asupra probabilităţilor unei lupte în Moldova. Am aicea opt copii ai diferiţilor membri din familie (fii, fete, gineri, nurori) şi nu aş vrea să-i expun la năvălire de ruşi, ceea ce s-ar întâmpla dacă în bătălia de-a lungul Şiretului, ruşii, bătuţi, s-ar retrage pe unde ar putea, prin urmare şi prin regiunea noastră.

Ce se zice despre 15 noiembrie?

Al tău sincer devotat,

(ss.) P.P. Carp".

La această scrisoare nu am putut răspunde decât în primele zile ale lunii noiembrie.

în momentul în care m-am convins, din conversaţiile avute cu Vasile Morţun, că situaţia noastră era pierdută şi că eu urma să rămân la minister, atunci i-am vorbit de aducerea lui P.P. Carp şi a familiei sale la Bucureşti, cerându-i să-i pună la dispoziţie un vagon, iar mie un curier sigur prin care să-i scriu la Ţibăneşti, întrucât în Moldova nu-i era asigurată viaţa. Vasile Morţun, fiind de aceeaşi părere, mi-a promis că va face tot posibilul ca P.P. Carp să vină cât mai neîntârziat în Bucureşti. Dl. Cotescu, la rândul lui, în calitate de director general al C.F.R., m-a asigurat că vagonul va fi pus la dispoziţia familiei Carp. Prin ministrul de interne, în faţa şi cu consimţământul

acestuia, am scris lui P.P. Carp, descriindu-i starea nenorocită în care se află armata şi ţara, conjurându-1 să vie în Capitală, cu atât mai mult cu cât diplomatul rus, fin, cult, cinstit, S. Poklewski Koziell, care nu era capabil de acte de brutalitate, era singur ameninţat la acea epocă a nu mai avea autoritatea necesară faţă de atotputernicia autorităţii militare.[1]

Tot atunci i-am comunicat lui P.P. Carp că i s-a pus la dispoziţie un vagon, cu care în urmă doamna Carp, împreună cu întreaga familie şi personalul casei, au venit în Bucureşti, făcând înconjurul Moldovei. Bătrânul P.P. Carp a venit cu un automobil al „Crucii Roşii", adus de fiul său mai mare, loan, ce era consilier de Legaţie, ataşat la Ministerul de Externe.

După aşezarea familiei Carp în Capitală i s-a concentrat şi ultimul fiu, consilierul de Legaţie loan Carp, şi expediat în Moldova la armată, încât bătrânii au rămas îndureraţi, înconjuraţi numai de micii nepoţi şi nepoate pentru a-i ocroti.

în acele zile, viteazul maior Florescu, împreună cu scato- fagul G. Corbescu, înscriseseră pe lista acelora ce urmau a fi exilaţi spre cnutul rusesc şi pe P.P. Carp. Ambii voinici însă, îndată ce au simţit praf de puşcă nemţesc, au fugit cei dintâi şi nu s-au reîntors în Bucureşti decât după ce au fost bine asiguraţi că nu mai era soldat german în România.

***) Se zvonise chiar că ar fi fost înlocuit cu un general, întrucât nu era pe placul lui Stiirmer. Desigur că, atât timp cât ambasadorul rus, S. Poklewski Koziell, ar fi fost la noi cu deplină autoritate, barbarii nu s-ar fi comis. L-am cunoscut ca un om de cinste, perfect occidental. Cu isteţime şi-a îndeplinit misiunea politică, scoţându-ne din Tripla Alianţă şi băgându-ne în război alături de Antantă, respectiv de Rusia. Dar nu a lipsit un moment a continua a fi prieten şi a-i considera pe acei ce-i ştia că sunt adversarii politicii sale din convingere şi pe faţă. La cererile lui P.P. Carp de a-i înlesni trimiterea de bani unui român transilvănean ce fusese chelar la Ţibăneşti şi se afla prizonier în Rusia, s-a grăbit a-i satisface cererea cu toată bunăvoinţa. El, văzându-mă amărât că nu puteam trimite fiului meu 2.000 lei, ce era atunci student la Paris, mi-a luat banii şi prin ambasada rusească de la Paris i-a remis fiului meu. Aceste servicii le-a făcut la adversari politici pronunţaţi, cu care a rămas în perfecte legături de prietenie. Un astfel de om de omenie şi de inimă nu se poate uita; îi arăt şi cu această ocazie întreaga mea recunoştinţă şi consideraţie (n. a.).**

P.P. Carp, deşi sănătos, dar la vârsta lui de 80 ani, cu greu ar fi putut suporta tratamentul ce-i pregăteau corifeii citaţi, spre a răzbuna - ziceau ei - fierul roşu, aplicat cu măiestrie de omul ce reprezenta moralitatea, cinstea şi caracterul neamului românesc.

Avioanele inamice ce făceau zboruri zilnice pe deasupra Capitalei băgaseră groază în populaţie, nimeni nu mai îndrăznea să iasă pe stradă, şi versiunile mincinoase nu făceau decât să mărească zăpăceala generală. Exodul spre Moldova, sau mai bine zis fuga de acasă, spre necunoscut, era dureroasă; vedeai femei cu copii încărcând în grabă ceea ce puteau pe un ghioci cu cai, spre a scăpa de barbarii care vor tăia braţul drept la copii şi vor ucide mamele, spre a nimici înmulţirea neamului. Era o nebunie de care era cuprinsă lumea din cauza presei păcătoase, care nu se sfiise a descrie tot felul de insanităţi spre a zdruncina buna judecată a mulţimii.

Răul se întinsese până în clasele culte. Am văzut mame luându-şi copiii şi fugind la voia întâmplării, cu toate sfaturile ce li se da de noi, care cunoşteam civilizaţia germană incapabilă de sălbăticiile debitate de cei plătiţi din fondurile secrete ale Antantei.

Câte nenorociri şi pierderi dureroase nu a produs în sânul familiilor refugiul acesta nesocotit!

Nu fac decât să amintesc de bieţii cercetaşi, copii cu mintea înflăcărată, cari, plecând în Moldova, parte din ei au rămas

cadavre pe lângă garduri, parte au contractat boli incurabile, zădămicindu-le orice plăceri ale vieţii.

în ziua nenorocită de 23 noiembrie 1916, la orele 7 dimineaţa, m-am dus la P.P. Carp, pe care l-am găsit în pat. Ne-a adus câte un ceai, i-am spus ceea ce nu ştia că s-a petrecut în ajunul zilei. Mult n-am vorbit, tăcerea era mai elocventă decât vorbele. La plecare mi-a zis:

„Nu uita că eşti boier moldovan, fii prudent în vorbă şi ţanţoş în atitudine, fără a provoca pe cineva, dar şi fără a implora ceva; cere să ni se recunoască drepturile ce ni se cuvin după dreptul internaţional şi după hotărârile Conferinţei de la Haga, fii gata a protesta la cea mai mică încălcare a drepturilor

noastre din partea duşmanilor". Iar despărţindu-ne, strângân- du-mi mâna, mi-a zis cu voce tremurândă:

„Pronia cerească să nu ne părăsească în aceste grele şi amare momente prin care trecem!"

Trimiterea de către generalul von Falkenhaim, comandantul Armatei a IX-a, a unei delegaţii de ofiţeri din Regimentul 2 de dragoni, din Garda Imperială, regiment în care servise regele Carol I la 1866 când a fost ales domnitor al României şi în care fusese ofiţer şi căpitanul Carp, mort în Transilvania, pentru a prezenta bătrânului condoleanţele regimentului, şi intervenţia favorabilă a prinţului Schaumburg-Lippe la Ministerul de Interne, tocmai în momentele cele mai critice, a exigenţelor armatei, le-am socotit ca două licăriri de speranţe pentru noi.

Din acea zi, P.P. Carp, ca român cu dor de binele ţării, s-a ocupat de tot ce se făcea în ţară şi pururea a căutat a nu-mi precupeţi sfaturile sale. Asemenea, a intervenit cu autoritatea sa la duşmani, pentru a le impune să respecte drepturile ce decurgeau pentru noi din alcătuirile internaţionale, arătându-le că legăturile zilei viitoare depindeau de modul lor de a se purta cu populaţia, care nu le cerea decât respect şi dreptate. Adeseori am auzit ocupanţi ce-i solicitaseră învoirea de a-1 vizita, zicând când îl părăseau:

„Domnul P.P. Carp nu vrea să ştie că suntem învingători; el caută pururea să impuie de la egal la egal. Ce păcat că acest cap echilibrat şi limpede nu are 50 de ani şi că răposatul rege nu l-a

cunoscut la timp. Desigur că România ar fi dominat Orientul pe baza unei adevărate civilizaţiuni".

Eu rămân recunoscător memoriei sale pentru sfaturile, sprijinul, încrederea şi prietenia largă ce mi-a arătat în tot timpul cât am stat şi am muncit, sănătos ori bolnav, pentru îndeplinirea sfintei datorii către ţară şi populaţie.

Asemenea, doamnei Carp şi celorlalţi membri ai familiei rămân adânc recunoscător pentru toată dragostea şi prietenia ce mi-au arătat în momentele amare şi negre prin care am fost nevoit a trece. La ei în familie respiram aerul curat, bun şi întăritor al Moldovei.

P.P. Carp este desigur factorul principal care a lucrat cu stăruinţă la apropierea şi intrarea noastră în Tripla Alianţă, atât pentru a scăpa Dunărea de rapacitatea austro-ungară, cât şi a ne asigura realmente independenţa pentru a ne putea dezvolta pe tărâm politic şi economic.

Intrarea noastră în Tripla Alianţă nu era pentru noi un act politic care să se mărginească a ne lega de două mari imperii cu acelaşi interes ca şi noi de apărat: împiedecarea extensiunii slave spre Apus.

La 1883, când am intrat noi în Tripla Alianţă, la Curtea din Viena mai domnea spiritul larg al omului de stat Iuliu Andrassy, cel care încheiase cu Bismarck alianţa germano-austro-ungară. în credinţa acelei atmosfere am consimţit a ne lega mai intim de Viena decât de Berlin. Probă că răposatul rege Carol I şi întreaga dinastie trăiau într-o mai strânsă prietenie cu Casa Habsburg decât cu Casa Hohenzollern, cu care erau înrudiţi, mai ales în urma căsătoriei prinţului nostru moştenitor cu o principesă de Coburg, nepoata reginei Angliei şi vara primară a împăratului Germaniei Wilhelm al II-lea.

După moartea lui Iuliu Andrassy, spiritul politic a făcut loc iarăşi şovinismului unguresc, care a contribuit atât de mult la dărâmarea Imperiului Habsburgic. Dualismul austro-ungar de la 1867 a pus bazele dezmembrării vechiului Imperiu austriac. Ungurii nu căutau decât să ajungă a domina centrul Europei şi Peninsula Balcanică. în acest scop puneau tot soiul de greutăţi la

cererile Austriei şi căutau pe căi tiranice şi sălbatice a deznaţionaliza populaţiile ce avuseseră nenorocirea să cadă în 1867 în lotul Regatului Sfântului Ştefan, cu scopul de a crea un stat unitar unguresc.

P.P. Carp, cunoscând această stare de lucruri şi convins de pretenţiile ce vor ridica ungurii după război Austriei, precum şi răzbunarea ce vor căuta uniţi cu bulgarii să exercite asupra noastră, de la început mi-a spus:

„Scăparea ţării nu poate fi decât dacă Germania va înţelege că are absolută nevoie de noi din punct de vedere politic şi va căuta să împiedece rapacitatea ungaro-bulgaro-austriacă contra

noastră şi va mai înţelege a nu pierde o ţară producătoare de alimente, de petrol etc., care nu-i cere în schimb decât produse industriale şi scut contra slavilor.

Politica noastră românească va trebui îndrumată în acest sens, spre o unire strânsă cu Germania cu precauţiunile cuvenite spre a nu jigni susceptibilităţile Austriei. Astfel, vom rămânea în spiritul tradiţional, cel de a nu ne încrede în vecini şi nici nu ne vom teme de deznaţionalizare. Germanii sunt separaţi de noi şi nici nu au darul de a deznaţionaliza pe alţii, contrarul este mai plauzibil*.

Aceasta ne-a fost politica ce am urmărit; nu am avut în desagii noştri nici un general Dabija sau altă personalitate cu pretenţie la domnie. Eram convinşi că schimbarea domnilor este bucuria nebunilor.

Nu mai puţin însă eram preocupaţi de existenţa moşiei strămoşeşti, că dacă Germania rămânea victorioasă să nu cădem în lotul ungaro-bulgaro-austriac - care se întrevedea la acea epocă şi care era pieirea noastră - sau să servim de obiect de compensaţii.

Prin mai 1917, văzându-se progresul în bine ce începuse a se manifesta în ţară prin transformarea administraţiei militare germane şi prin revenirea autorităţilor româneşti dornice de muncă, fără meschinele interese personale şi politicianismul de altădată, a început lumea să dorească tot mai mult a se pune capăt suferinţelor ocupaţiunii.

De pretutindenea se arăta dorinţa [de] a se cere pace.

Era greu a explica imposibilitatea de a se face o pace de către

noi, cei din teritoriul ocupat, fără a provoca un război civil fratricid, sprijinit de o armată străină. Cererile de pretutindenea indicau pe P.P. Carp ca singurul om cu autoritate, competent şi cu drag de ţară, care va putea trata cu succes condiţiile păcii, fără a ne ştirbi din pământul strămoşesc şi fără a se atinge de independenţa noastră. Cererea mi s-a părut bine-venită, nu doară că am fi ajuns la pace, dar se dovedea că P.P. Carp nu era un izolat şi că, la o eventuală pace, să se ştie de factorii responsabili că ţara mai are un bătrân care se bucură de încrederea ei pentru a-şi zice cuvântul.

în iunie, la Sf. Petru, era ziua de naştere şi ziua onomastică a bătrânului om de stat P.P. Carp.

Din Prahova, unde era instalat, a primit o lungă felicitare semnată de mii de locuitori, rugându-l a mijloci pacea. Aceasta a fost geneza circulării ce am răspândit în ţară, cerând prefecţilor a o da la semnat numai ştiutorilor de carte; iată textul:

„Subsemnaţii, cetăţeni din judeţul..., având convingerea că în împrejurările prin care trece ţara acţiunea lui P.P. Carp este singura în stare a reda României situaţiunea pierdută, îi încredinţăm sarcina de a apăra drepturile ţării în negocierile ce se vor deschide pentru dobândirea păcii dorită de toţi"[1].

Desigur, P.P. Carp era singurul om indicat a discuta cu folos tratativele păcii.[2] El întrupa în sine prestigiul omului ce în viaţă nu s-a încovoiat în faţa celor puternici; politica ce a făcut a fost pururea francă şi hotărâtă, care inspiră respect şi la prieteni, şi la adversari.

Domnul ALL Marghiloman, şeful conservatorilor în acea vreme, astăzi al progresiştilor, s-a alarmat că prin acest act i se micşorează autoritatea de şef de partid; prin scrisori şi prin anume trimişi a solicitat a nu se semna cererea către P.P. Carp. în urmă însă s-a dus la Călineşti, după cum am arătat mai sus.

Adeziunile semnate de zeci de mii de cetăţeni, afară de judeţele Teleorman şi Severin, nu le-am mai dat publicităţii, nevoind a provoca o dezbinare pentru o satisfacţie personală.

Pacea s-a încheiat, după cum voi arăta mai jos, cu totul în afară de noi.

Acesta este strictul adevăr şi tot ce se pretinde - că aş fi căutat a

impune a se semna cererea către P.P. Carp sau că s-ar fi urmărit alt scop este, pe românește, un neadevăr grosolan.

h Distribuirea scrisorii de către simpatizanţii lui P.P. Carp ar fi avut menirea creării unui curent de opinie favorabil desemnării liderului conservator ca negociator principal al păcii cu germanii. Iniţiativa a stârnit indignare printre politicienii refugiaţi la Iaşi, constituind unul dintre capetele de acuzare în procesul intentat lui Lupu Kostaki în 1919. [2]) S-a dovedit cu prisosinţă că atât la Pacea de la Bucureşti, cât şi în urmă, la încheierea păcii generale de la Versailles, a lipsit un om cu însuşirile lui PP Carp (n. a.).

Tot asemenea este o nesocotinţă prostească a se face o legătură între această petiţie şi un fapt ce s-a petrecut după opt luni de zile cu trimişii guvernului generalului Averescu, în februarie 1918, şi de care voi vorbi la timp.

COLONELUL HENTSCH

Germania, amărâtă pe noi că după 31 ani de alianţă politică, după ajutorul ce ni s-a dat prin credite, contribuind astfel la ridicarea noastră economică, să ne vadă trecută în rândurile numeroşilor ei duşmani, se hotărâse a trimite la noi o expediţie pentru a ne pedepsi.

Ajunsă însă aici, expediţia găseşte o populaţie loială care o dezarmează, după cum s-a exprimat feldmareşalul von Mackensen.

Austro-Ungaria nu puţin contribuise şi ea a ne ponegri în faţa Germaniei, arătându-ne ca un popor ingrat, care trebuia redus la absoluta neputinţă de a se mai reface.

De aceea se instituise aici o administraţie pur militară, care prin modul ei de a funcţiona să caute să înrăutăţească posibilitatea unor legături posterioare între Germania şi noi.

Austriecii şi ungurii beneficiau în timpul acesta cu prisosinţă de toate rechiziţiile şi neajunsurile ce se făceau popu- laţiunii, ei fiind puşi la adăpostul Guvernământului german, pe care de altfel îl criticau, arătând nedibăcia nemţilor, care, nefamiliarizaţi cu viaţa şi obiceiurile noastre, erau prea dintr-o bucată faţă de mlădioşii austrieci, polonezi etc. Aşa se explică neajunsurile unei

ocupaţiuni riguroase până în martie 1917.

în aceste trei luni grele ale ocupaţiei ne-a trebuit răbdare şi suferinţă, graţie cărora am reuşit a ne reface în 1917 ca stat cu dreptul de a beneficia de legislaţia internaţională.

Trebuie să recunosc că, graţie rapoartelor date împăratului de feldmareşalul von Mackensen, generalul Ludendorff[1],

h Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff (1865-1937), general victorios în bătăliile de la Liege şi Tannenberg. Din aug. 1916 până în oct. 1918 a

guvernatorul Tiilff von Tschepe und Weidenbach şi de către colonelul Hentsch, s-a hotărât a ni se da o administraţie civilă.

Numirea colonelului Hentsch ca şef al Ştabului Guvernământului a pus capăt administraţiei militare, în acelaşi timp căutând să pună capăt politicii şi tuturor intrigilor austro-bulgaro-ungureşti, accentuând tendinţele politicii germane la noi.

Colonelul Hentsch a fost ofiţer de stat-major fin şi cult. Aparţinea acelor militari ce credeau că puterea armată trebuie să fie îndrituită a avea cuvânt hotărâtor în conducerea politică a ţărilor.

Şederea lui la Buda-Pesta şi în Austria îi dăduse prilejul a recunoaşte absoluta slăbiciune în care se zbătea Dubla Monarhie. Prevedea dificultăţi la sfârşitul războiului între ambele state, mai ales în urma morţii bătrânului împărat Franz Joseph şi suirea pe tron a împăratului Carol, pe care-l credea foarte puţin inteligent şi cu totul dependent de voinţa împărătesei Zitta, o Bourbonă[1].

De multe ori mi-a spus:

„Orice se va întâmpla, Austro-Ungaria va da mult de lucru lumii".

Colonelul Hentsch, văzând astfel starea precară a Dublei Monarhii şi neavând nici o încredere în Bulgaria, a căutat din toate puterile să ne dea ajutor spre a ne reface, voind să pregătească o unire sinceră între Germania şi noi. El înţelegea că rămânând ca stat bine organizat şi mărit, vom deveni de fapt aliatul pe care Germania să se poată sprijini în Orient spre a opri dezvoltarea slavismului, al cărui vârf de ureche se întrezărea prin crearea unei Loraini[2] sub protectoratul Austriei.

Colonelul Hentsch, de la numirea sa la Guvernământ, a stăruit pe lângă P.P. Carp şi pe lângă mine să scoatem un jurnal

românesc, în care ni s-ar fi tolerat a explica cauzele intrării noastre în război. Iată textul răspunsului ce s-a dat de câte ori a fost vorba de jurnal:

fost principalul colaborator al generalului Hindenburg la comanda Marelui Stat-Major al armatei germane. [x]) Zita de Bourbon-Parma a fost ultima împărăteasă a Austriei. [2]) Lorena, provincie pierdută de francezi după Războiul Franco-Prusac din 1870-1871.

„Nu este momentul a cerceta greşelile comise în trecut şi nici de a constata că rezultatele alianţei nu au corespuns aşteptărilor.

A scrie sub cenzură nu ne convine; a vorbi de suferinţele populaţiunii din teritoriul ocupat nu ne va fi îngăduit; asemenea, nu se va permite a arăta aspiraţiunile neamului, care ar putea jigni pe unul sau pe altul din ocupanţi şi a polemiza sau a critica pe adversarii ideilor noastre nu o credem demn a o face în faţa şi văzul străinilor*.

Eu m-am arătat tot timpul împotriva apariţiei jurnalelor româneşti în teritoriul ocupat, exceptând pe acelea ce emanau direct de la biroul presei ocupanţilor.

Acelea ce au apărut au avut speciala învoire de la Wilhemplatz prin stăruinţa consilierului de Legaţie, Horstmann.[1]

în una din după-amiezele din primele zile ale lunii septembrie 1917, mă roagă Hentsch, printr-un bilet, dacă sunt singur acasă să-l primesc la o ceaşcă de cafea, nu de ceai. De fapt eram singur şi tocmai mă gândeam cum aş face un parastas la Curtea de Argeş la mormântul regelui Carol. Venirea colonelului mi se părea nimerită pentru aceasta.

‚Am venit să-mi dai o cafea, eşti singurul care ai primit cafea din Copenhaga, noi toţi ne otrăvim cu surogate.*

Două ceşti cu schwarz şi câte un păhăruţ de coniac bun din pivniţele vestite ale lui Mihail Marghiloman, amfitrionul casei pe care o locuiam, care la plecarea lui grăbită din Bucureşti mă conjurase să mă mut în casă, punându-mi la dispoziţie casa, toată pivniţa şi alte avantagii. Am uzat fără a abuza de pivniţă. Pivniţa era plină de vinuri indigene de care nimeni nu s-a apropiat, cum asemenea nu s-a atins nimenea de tot ce a avut în casă şi pentru care fapt, mult regretata femeie de inimă, de

*) Până la apariţia ziarului lui Constantin Stere, *Lumina*, Administraţia Militară Germană a admis apariţia în Bucureşti a celor două cotidiene *Gazeta Bucureştilor* şi *Bukarester Tageblatt*, cu titlu de ziare oficioase. Ziarele amintite se vindeau după ce şeful cenzurii, baronul von Gebsattel, dădea avizul favorabil tipăririi. Au publicat în paginile lor diverşi autori, unii sub pseudonim, scriitori şi poeţi remarcabili precum loan Slavici, Tudor Arghezi, Dimitrie şi Lucreţia Karnabat.

elită şi de seamă, răposata Elena Scarlat Pherekyde, mi-a mulţumit îmbrăţişându-mă ca pe un frate.

Colonelul venise să bea o cafea, dar mai ales să-mi vorbească. Ca tot omul conştient, era îngrijorat de urmările războiului.

El, ca german, cunoscuse slăbiciunea aliatei lor principale, Austro-Ungaria, care trăia numai din paliative. Vedea cum Ungaria, stat şovinist şi ambiţios, căuta să se unească cu Bulgaria, stat primitiv şi lacom, pentru a subjuga Austria şi Orientul. Austria, pe de altă parte, căuta să se întărească prin alipirea la Galiţia a Ucrainei. Mi-a vorbit de cursurile rutene de la Universitatea din Lemberg. Mi-a amintit apoi de o carte despre ruteni şi ucraineni răspândită în ţară înaintea războiului de Legaţia austriacă.

El nu vedea întărirea Dublei Monarhii în sensul urmărit la Viena. Se arăta mai ales foarte îngrijorat de intrigile bour- bone ce se vor urzi prin împărăteasa Zitta.

Eu, surprins de această convorbire, i-am zis:

„Daţi-ne românii din Austro-Ungaria şi vom face un regat puternic*.

„Da! Acum este uşor de zis, dar greu de făcut; cu totul altfel ar fi fost dacă mergeaţi cu noi ca aliaţi. Acum întăriţi-vă, veţi adăuga Basarabia, care nu vi se va mai disputa, şi poate o parte din Bucovina; iar în Ungaria naţionalităţile vor trebui emancipate în mod forţat pentru a se putea stabili un echilibru viabil în statul confederativ, care va trebui creat în locul putregaiului austro-ungar de astăzi*.

Arătându-i că sunt îngrijorat ca nu cumva pacea să ne bage şi pe noi în acel conglomerat, s-a ridicat în picioare şi a strigat:

„Nu, de o mie de ori nu, noi trebuie să vă ridicăm, să facem cu D-voastră ceea ce a făcut Bismarck cu Austria în 1866, să vă ajutăm să deveniţi un neam puternic, de ordine şi de progres; vă rămâne D-voastră să găsiţi momentul oportun pentru a vă uni cu românii

răzleţi, asta o spun ca german. Noi avem nevoie aici de un stat puternic, aliat prin legături cinstite, care să ne garanteze pe de o parte existenţa popoarelor din centrul Europei, iar pe de alta hrana şi produsele bogatului d-stră sol, în schimbul desfacerii industriei noastre în Orient*.

Aşa gândea colonelul Hentsch pe când toţi credeau într-o victorie finală germană.

La plecare i-am vorbit de parastasul ce voiam să organizez; natural că mi s-a dat larg tot concursul de care aveam nevoie, promiţându-mi-se şi trenul necesar pentru a ajunge la timp acolo.

AUSTRO-UNGARIA

Acest imperiu cu o populaţie de peste 50 milioane locuitori era un stat slăbănogit ca şi gârbovitul împărat de 84 ani ce-l reprezenta.

Dualismul dintre Austria şi Ungaria, precum şi intrigile ce se ţeseau în fiecare parte a conglomeratului habsburgic de către fiecare naţiune în parte, ridicase cârmacilor statului toată încrederea în vitalitatea Monarhiei.

Puternica ei armată, bine instruită şi prevăzută cu toate cele necesare războiului, nu a rezistat nici armatei ruseşti, nici armatei italieneşti, ambele inferioare ei în calitatea instrucţiei, din cauză că-i lipsea coeziunea şi încrederea în puterea ei. A trebuit ca forţe comparativ mici germane să fie pe câmpiile unde ea se lupta, pentru a o ajuta şi a o scăpa de dezastru, deprinzând-o chiar a lua parte la câte o victorie. Astfel însă a devenit dependentă de directiva germană.

Ungaria, partea principală din Monarhie, chiar în clipele grele prin care trecea existenţa întregului stat, nu a avut loialitatea a contribui, de comun acord, la întreţinerea acestuia.

Nu a împărţit alimentele cu tovarăşa ei, încât în Ungaria era pâine, came şi grăsime, pe când în Austria totul era surogat.

La consfătuirile ce se făceau pentru a preveni dezastrul, fie chiar prin sacrificii ce s-ar impune, Ungaria admitea ca Austria să facă totul, ameninţând cu război civil în cazul când i s-ar impune ei cea mai mică jertfă. Pe sub ascuns căuta însă a se apropia cât mai mult de Bulgaria sau a complota cu Antanta contra Germaniei.

Această stare de lucruri nu putea decât să împiedice victoria

finală a Puterilor Centrale.

CONTELE OTTOKAR VON CZERNIN

Contele Czernin este ultimul ambasador la Bucureşti, precum şi ultimul cancelar al Monarhiei ce a fost Austro-Ungaria, căci ultimii doi cancelari nu mai erau decât, cum zice românul, doi ciocli ai Imperiului Habsburgic.

Contele Ottokar von Czernin, om cult, inteligent şi foarte fin, a făcut în viaţa sa politică de amator, devenind astfel un critic sceptic. El era unul din intimii moştenitorului la tronul Austro-Ungariei, al arhiducelui Ferdinand, asasinat la Sarajevo. Prin calităţile ce-i recunoştea arhiducele şi încrederea ce avea în iscusinţa sa era destinat a fi viitorul său cancelar.

Bătrânul monarh, preocupat de viitorul imperiului ce lăsa după dânsul şi după sfătuirea avută cu moştenitorul său, a voit a pregăti acestuia pe viitorul ministru cancelar. Astfel l-a numit pe Czernin ambasador la Bucureşti, unde ştia că se va putea iniţia minunat în dedesubturile intrigilor ce se ţeseau între Rusia şi ţările balcanice şi unde făcuseseră altădată şcoală oameni ca Goluchowski, Aehrenthal etc., care la rândul lor au condus politica Monarhiei.[1]

Contele Czernin la început era considerat la Bucureşti ca prieten al românilor şi nu tocmai amic al ungurilor, după cum se pronunţase el altă dată printr-o scrisoare a sa despre naţionalităţile din Ungaria; primirea lui şi a familiei sale a fost simpatică în toate cercurile sociale din capitală.

Eu nu l-am cunoscut decât după izbucnirea războiului european, pe când trăia izolat de aceea cu care convieţuise până atuncea.

Crima de la Sarajevo, care a dat prilej războiului, s-a săvârşit pe când el, Czernin, era ambasador la noi, aşa că a asistat la toate frământările noastre atât aici la Bucureşti, cât şi la Viena în urmă, când a ajuns cancelar.

***Cartea Roşie* publicată de Ministerul de Externe de la Ballplatz la începutul războiului declarat de noi arăta corespondenţa contelui Czernin, din care rezultă că intrarea noastră**

h Capitala României era considerată o adevărată şcoală pentru cariera diplomatică, o „trambulină" pentru ambasadori.

în război o prevedea deja de la începutul declarării războiului european în 1914.

Contele se plânge de purtarea Guvernului Brătianu, care după declararea războiului l-a reţinut în ţară şi l-a torturat zece zile, nedând de mâncare la 150 oameni închişi la legaţie, din care parte erau bolnavi, femei şi copii, obligaţi toţi a se restrânge şi trăi într-un spaţiu unde de abia puteau încăpea 30 persoane. La urmă li s-a tăiat conductele de apă şi nu s-a pus capăt sălbăticiei decât graţie intervenţiei ministrului Olandei, von Vredenburg. Datorită acestei intervenţii s-a evitat izbucnirea unei epidemii.

Acest om amărât pe noi a devenit atotputernic în Dubla Monarhie, pe atunci victorioasă. Am citit o scrisoare a lui în care zicea: *J'ecraserai sous mes talons la Roumanie"*[1]. Această frază m-a făcut să pierd din consideraţia ce i-o purtam. Am avut satisfacţia de a vedea răspunsul demn ce i s-a dat şi pe care desigur că l-a simţit contele. Sunt români şi române ce nu ştiu a se încovoia în faţa celor mari şi puternici.

Noi, românii, am regretat şi regretăm şi astăzi toate neajunsurile săvârşite. Barbariile nu sunt în moravurile noastre, noi respectăm ospitalitatea. în acelaşi timp însă, dezaprobăm pe omul cult, civilizat şi atotputernic, căci nu a ştiut să uite păcatul comis din lipsa de creştere a unora, păcat ce adesea se întâlneşte la popoarele tinere, ai căror oameni pot avea cultură, fără a avea însă şi educaţie.

Aceştia, în îngâmfarea lor, uită datinele strămoşeşti, cari fac fala şi pavăza neamului.

Contele Czernin, devenit sub împăratul Carol ministru de externe al Dublei Monarhii la 21 decembrie 1916, (cancelarul imperiului), se convinge uşor că întreaga politică a Monarhiei nu poate fi condusă decât cu asentimentul prim-ministrului Ungariei, care era cel mai şovinist, dar cel mai de seamă şi cel mai puternic maghiar, contele Ştefan Tisza.

După prima conversaţie avută cu acesta, înţelese de ce la propunerea lui, de la începutul războiului, de a ceda Transilvania

[x]) „Voi zdrobi România sub călcâiele mele" (fr.).

României pentru a merge alături de Puterile Centrale, nu s-a putut obţine adeziunea Ungariei. Şovinismul unguresc predomina intereselor reale ale Dublei Monarhii.

Din toate relaţiunile ce contele Czernin le dă în cartea sa *Im Weltkriege*[1] reies lămurit greutăţile de neînvins ce Ungaria urzea şi făcea împotriva existenţei viitoare a Austriei.

Austro-Ungaria, de la venirea colonelului Hentsch la Guvernământul german din Bucureşti ca şef al Ştabului, a fost nevoită să înceteze la noi orice acţiune politică cu caracter definit în favoarea Dublei Monarhii.

O timidă încercare făcută prin înaintarea colonelului austriac Zendler[2], ce era ataşat pe lângă Guvernământul din Bucureşti, la rangul de general, pentru a obţine o precădere în administraţia militară faţă de Hentsch, care rămăsese colonel, nu a reuşit. Marele Cartier General german a tranşat incidentul arătând că ei, germanii, cuceriseră România şi nu pot admite ca aliaţii să se amestece la conducerea ţării decât în limitele admise de Guvernământ, colonelul Hentsch bucurân- du-se astfel de deplină încredere şi autoritate.

în cursul anului 1917 am avut două plângeri împotriva austriecilor şi ungurilor, la care mi s-a dat dreptate, făcându-se aspre observaţiuni secţiei respective.

Mi s-a semnalat de prefecturile de Dâmboviţa, Romanaţi şi altele că la un împrumut de război austro-ungar, etapele lor respective silesc pe locuitori a semna şi a contribui la acest împrumut, care avea de scop a procura mijloace de luptă contra noastră.

M-am plâns generalului Zendler, arătându-i că procedeul era cu totul contrar dreptului ginţilor. El, cu multă afabilitate, mi-a promis a opri răul. Nu a făcut însă nimic, încât m-am văzut nevoit a mă adresa colonelului Hentsch. Acesta a luat imediat măsuri spre a se restitui locuitorilor banii încasaţi, iar eu am orânduit facerea unei anchete. (Actele se găsesc la minister.)

***) *în războiul mondial* (germ.). [2]) Karl von Sendler (1869-1921) asigura legătura între Statul-Major German şi administraţia austriacă în teritoriul ocupat.**

A doua: etapele austro-ungare înspăimântau locuitorii că li se

vor ridica toate vitele prin rechiziţie şi le ofereau, spre scăpare - ziceau ei - preţuri derizorii. Astfel, au cumpărat majoritatea vitelor tinere de la locuitori, transportându-le în Ungaria.

în modul acesta am fost sărăciţi de mii de capete de vite ce au trecut graniţa; am protestat, s-au luat măsuri, dar cum graniţa nu era păzită şi eram limitrofi cu Ungaria pe acolo mai ales pe unde etapele din apropierea munţilor erau austro- ungare, măsurile de a se opri exportul nu au fost de mare folos; decât poate că s-a mai accentuat vrajba dintre cele două aliate.

La întoarcerea armatei noastre victorioase din Ungaria, văzând cirezile de vite şi numărul cailor aduşi, eram satisfăcut. Era o compensaţie pentru ceea ce ni s-a luat.

Contele Czernin, inteligent şi bun diplomat, a înţeles situaţia; în interesul politicii patriei sale a ştiut să înlăture acţiunea directă a politicii de la Ballplatz, însă prin agenţi diplomatici a pus în mişcare Biserica Catolică, cu multă abilitate, rezervând pentru Austria dreptul de a apărea la momentul oportun.

BISERICA CATOLICĂ

Biserica Catolică s-a bucurat la noi de cea mai largă toleranţă întotdeauna, n-a putut însă face prozeliţi, cu toate că atât în satele secuieşti din Moldova, ce datează încă din timpul lui Ştefan cel Mare, cât şi în oraşele cu o populaţie catolică mai numeroasă există biserici catolice - focare de propagandă.

La Lemberg de mulţi ani exista un „Sacre-Coeur“ cu o şcoală pentru copile. Aceasta a atras la învăţământ şi la educaţie multe odrasle din Moldova, dar ele, întoarse în sânul familiilor, au uitat iute de catolicismul ce li se imprimase.

Biserica Catolică în perseverenţa ce o caracterizează, voind a se statornici la noi, a înfiinţat „Sacre-Coeur“-uri cu şcoli la Iaşi, la Galaţi, la Bucureşti şi la Craiova. Mii de fete au urmat cursurile acestor institute, prea puţine însă au trecut la catolicism; au fost însă şi cazuri nenorocite când s-au călugărit.

Revoluţia paşnică urmată în noaptea de 11 februarie 1866 la Bucureşti răstoarnă de la domnia Principatelor Unite pe

Alexandru I. Cuza.

Pentru a nu se pierde situaţia câştigată, a unirii, se caută ca iarăşi printr-un fapt îndeplinit faţă de puterile Europei, să se aleagă prin plebiscit contele de Flandra, fratele regelui Leopold al Belgiei, ca domnitor. Acesta neprimind domnia, după sfatul împăratului Napoleon III, este ales prinţul Carol, fiul al doilea al prinţului Anton din ramura catolică a familiei Hohenzollern de Sigmaringen, care acceptă şi vine în ţară.

Aşa se îndeplineşte încă unul din punctele programului Divanului ad-hoc: stabilirea pe tronul ţării a unei dinastii străine neereditare, din casele domnitoare europene, fără a ne fi vecină.

Prinţul Carol, născut şi crescut cu stricteţe în principiile religiei creştine catolice, om de o moralitate exemplară, pătruns de simţul datoriei, a căutat a respecta cu stricteţe obligaţiunile ce i le impunea situaţia de monarh al unui popor ortodox ce-1 chemase ca diriguitor în fruntea sa, fără însă a pierde din evlavia respectuoasă ce avea faţă de religia părinţilor săi.

Curia de la Roma începe de la acea dată a se ocupa serios spre a-şi întinde influenţa religioasă în rândurile populaţiei din Principate. Trimite în fruntea diecezelor oameni instruiţi şi capabili din ordinul călugărilor iezuiţi. Aceştia, prin iscusinţa şi traiul lor ascuns, reuşesc pe nesimţite a fi încurajaţi de un cerc de oameni care răspândesc o bună faimă despre ei. Comparaţia ce se face cu viaţa mai liberă a preotului ortodox nu poate fi decât în detrimentul acestuia din urmă.

Astfel încât la moartea mitropolitului Calinic Miclescu se zvoneşte că acesta ar fi recunoscut ca mai bune, mai creştineşti, preceptele Bisericii Catolice faţă de cele ale Bisericii Ortodoxe. Se insinua astfel abil că trecuse la catolicism. Natural, au urmat cele mai categorice dezminţiri; zvonul răspândit, dacă n-a atins adânc simţămintele religioase ale populaţiei, a dat însă prilej la mari discuţii şi la comparaţii între ambele religiuni, precum şi asupra valorii clerului din ambele părţi. Desigur că toate aceste discuţiuni au atins prestigiul sacrosanct al religiunii noastre.

M.S. Regele Carol I, în urma insistenţelor cumnatei sale, soţia fratelui său, prinţul Leopold de Hohenzolem Sigmaringen, mama prinţului nostru moştenitor, actualul rege Ferdinand, principesă din casa de Bragance din Portugalia, una din cele mai bigote

familii catolice din Europa, îngrijorată de fericirea copiilor şi nepoţilor ei, a arătat dorinţa ca copiii de sex femeiesc ai fiului ei, moştenitorul tronului nostru, să fie botezaţi şi crescuţi în religia catolică, întrucât nici Constituţia ţării nu se opune.

Regele Carol, cu tactul şi cu prudenţa ce-l caracteriza la luarea unei deciziuni, a căutat să aibă şi avizul miniştrilor săi şi al oamenilor de seamă. A chemat şi a vorbit cu fiecare în parte despre adevăratul înţeles al articolului 82 din Constituţie, întrucât acel articol ar fi obligatoriu şi faţă de copiii [de] parte femeiască ai Casei Regale.

Iată articolul: „Puterile constituţionale ale Regelui sunt ereditare, în linie coborâtoare directă şi legitimă a Majestăţii Sale Regelui Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat, prin ordinul de primogenitură şi cu excluziunea perpetuă a femeilor şi coborâtorilor lor.

Coborâtorii Majestăţii Sale vor fi crescuţi în religiunea ortodoxă a Răsăritului".

Au fost consultaţi d-nii: Lascăr Catargiu, ce era pe atunci prim-ministru şi şeful Partidului Conservator; Dimitrie A. Sturdza, şeful Partidului Liberal; Al. Lahovary, ministru de externe şi cel mai de seamă jurist consult al Partidului Conservator; Eugeniu Stătescu, cel mai mare jurist consult al Partidului Liberal; ALL Marghiloman, ministrul justiţiei, şi Tache Ionescu, ministrul cultelor şi instrucţiei publice, doi din cei mai de seamă avocaţi ai acelei epoci. Toţi au declarat că articolul 82 din Constituţie nu împiedecă întru nimica botezarea copiilor de sex femeiesc, descendenţi ai Casei Regale, în religia creştină catolică, întrucât restricţiunea nu priveşte decât partea bărbătească a descendenţilor cari aveau dreptul a succeda la tron.

Când l-a consultat însă pe P.P. Carp, ministrul domeniilor, şi mi se pare şi pe Menelas Ghermani, ministrul de finanţe, aceştia au răspuns categoric că toţi copiii, băieţi şi fete ai familiei regale, trebuiesc botezaţi şi crescuţi în aceeaşi religie

ca şi copiii poporului în mijlocul căruia se nasc. Greutăţile ce au avut de întâmpinat oamenii de guvernământ până acum pentru a face dinastia populară nu trebuie duse la infinit.

Regele Carol I a înţeles însemnătatea celor spuse; nu a insistat,

şi toţi copiii actualului rege sunt botezaţi şi crescuţi în religia ortodoxă.

îmbucurătoarea veste ne-a fost comunicată de RP. Carp la dejun la domnul şi doamna Al. Marghiloman, actuala doamnă Ionel Brătianu.

Nici această tentativă catolică cu abilitate introdusă pe căi lăturalnice şi îndepărtate nu a reuşit.

De douăzeci de ani însă asistăm la un număr de intrigi şi de acte ce cu perseverenţă se dezvoltă în preajma bisericii noastre cu tendinţa de a-i micşora prestigiul şi care uşor ar zdruncina credinţa unui popor fanatic. Noroc că noi, românii, nu suntem bigoţi, încât toate insinuările urzite cu fineţe şi cu abilitate contra prelaţilor noştri nu au putut zdruncina credinţa poporului în Biserica noastră Ortodoxă. El a rămas în principiul a ierta păcatele omeneşti după cum glăsuieşte „Tatăl nostru".

Credinţa în dogmele bisericii noastre şi prestigiul prelaţilor noştri nu s-a zdruncinat, încât catolicii nu au reuşit să aibă o influenţă în conducerea treburilor noastre, nici spirituale, nici lumeşti; puţinii prozeliţi făcuţi nu au absolut nici cea mai mică înrâurire asupra masei poporului.[1]

x) Sarcina trecutului ce am ca moştenire, a numelui ce port, mă îndrituieşte a ruga respectuos prelaţii noştri să fie neadormiţi în a ne păstra drepturile strămoşeşti ale religiei, care în decursul vremii ne-a scăpat şi întărit sentimentele patriotice şi naţionale. Să ia în băgare de seamă iscusinţa şcoalei Bisericii Catolice şi să nu lase a se introduce în popor sub forma de biserică unită; ceea ce s-a petrecut în noile provincii venite nouă din descompunerea Dublei Monarhii şi unde prin această subtilă formă o parte din populaţie a fost sustrasă bisericii autohtone. Să se ia în mare băgare de seamă la încheierea concordatului, a nu se admite episcopi catolici decât în proporţia de populaţie egală cu ceea ce o au episcopii noştri. Aii se permite înmulţirea episcopilor până la a ne egala pe noi ar fi a ne decreta singuri pieirea. Biserica noastră, bună, primitoare, tolerantă, să fie cea privilegiată ca să poată rămânea pururea un scut de vitalitate şi de putere al neamului (n. a.).

La Bucureşti aveam de părinte sufletesc catolic un german, Wiirtemberger, care pentru a nu fi supărat de d-nii Panaitescu şi Corbescu, s-a naţionalizat elveţian. Austria, stat eminamente catolic, pururea a fost ajutată de Biserică, aşa că acum politica de

la Ballplatz a căutat a dejuca politica germană în România prin Biserică. Tema era simplă şi cu aparenţă normală.

Germania nu voia să trateze cu regele Ferdinand şi cu dinastia sa[1]; toţi germanii din imperiu, militari şi civili, erau de aceeaşi părere: regele şi dinastia trebuiau înlocuite, dar cu cine? Nu, absolut nu cu un prinţ protestant, era răspunsul general al catolicilor. Ar fi a se pierde tot terenul câştigat de Biserica Catolică în decurs de jumătate veac, ceea ce nu se poate.

Apărarea Bisericii uneşte pe toţi catolicii germani din imperiu în frunte cu deputatul Centrului din Reichstagul german, contele Prachma, precum şi pe toţi catolicii din armatele aliate, pe austriecii şi ungurii stabiliţi în ţară, la care nu au întârziat a se lipi la devoţiunile bisericii şi catolicii români cu dl. Theodorian Carada în frunte.

Eu presimţeam că se urzeşte ceva pe lângă biserica Sf. Iosif şi am rugat pe finul meu, prefect de Poliţie, ca bun şi dibaci diplomat ce era, să-mi afle ce fel de rugăciuni se fac la prelatul catolic. Din nenorocire nu a putut da urmare cererii mele, era prea ocupat cu înlăturarea pe cale diplomatică a dificultăţilor ce ni le provoca generalul Koch. Eu am fost silit atunci a recurge la bunele servicii ale unui alt prieten care s-a devotat şi a aflat întreaga plăsmuire ce se făcea sub scutul religios.

Politica de la Ballplatz, pentru a înlătura orice bănuială că ar avea vreun amestec în urzelile conciliabulelor catolice de la Bucureşti, şi mai ales în interesul de a nu nemulţumi pe cei

[x]) Regele Ferdinand căzuse cu totul în dizgraţia familiei de Hohenzollern după intrarea României în război. împăratul Wilhelm II îi retrăsese gradele militare, onorurile şi decoraţiile. Chestiunea a devenit un subiect de discuţie între plenipotenţiarii Germaniei şi Austro-Ungariei prezenţi la Bucureşti cu ocazia tratativelor păcii. Contele Ottokar von Czemin nota în memoriile sale, *Im Weltkriege*, că „germanii au fost de la început de părere că regele Ferdinand trebuia pedepsit pentru trădarea sa şi de aceea n-ar fi permis să se poarte tratative cu el".

de la Marele Cartier General german, a pus înainte numele contelui de Braunschweig, ginerele împăratului Wilhem II, ca rege al României. Pe acesta şi Casa de Habsburg l-ar fi acceptat şi aşa politica noastră ar fi rămas a se orienta tot prin Viena, nu prin

Berlin.

Candidatura aceasta nu putea provoca discuţiuni, nici obiecţiuni din partea germanilor, mai ales că nu era timpul oportun a lua vreo hotărâre. Totul urma a se decide cu ocazia păcii generale.

Relaţiunile noastre cu austriecii s-au menţinut în perfectă curtoazie. Contele Ledebur, care la început căuta a se apropia de noi, în urmă s-a mărginit la cele mai stricte relaţii de etichetă.

Contele Prachma a căutat şi el să vadă pe P.P. Carp, cu care a avut două întâlniri, la care P.P. Carp nu s-a sfiit a-i arăta întreaga sa dezaprobare de modul cum procedează biroul economic, în capul căruia era acest conte, faţă de locuitorii ţării.

Eu l-am văzut o singură dată, cu prilejul unei convorbiri oficiale mijlocită de prinţul de Reuss; probabil că fiecare dintre noi contractasem o antipatie unul faţă de celălalt, încât am evitat a ne mai întâlni în particular. Ne vedeam în mod oficial, acolo unde nu ne puteam evita.

Impresia mea asupra acestui personaj a fost că, zdruncinat în afacerile sale materiale, se credea a fi venit la noi într-o colonie unde era îndreptăţit a se reface.

La întrevederea avută i-am spus limpede că hotărârea mea de a rămâne în teritoriul ocupat [pentru] a protegui populaţia a fost bazată pe credinţa de loialitate ce cunoşteam elementelor oneste germane protestante, în mijlocul cărora îmi petrecusem anii copilăriei, şi că nu simpatizez cu iezuiţii şi dispreţuiesc oamenii de afaceri.

Propaganda catolico-politică şi-a urmat drumul apucat cu prevedere şi cu sârguinţă.

RUSIA

Corupţia în marele Imperiu Rus continua, ruşinea îndurată în Războiul Ruso-Japonez a fost cu dibăcie înlăturată de pacea încheiată la Portsmouth de isteţul conte Witte[1], aşa că revoluţia internă ce izbucnise a fost şi ea potolită cu paliative constituţionale tot de iscusitul om de stat.

Franţa, în orbirea ei şi în căutarea de aliaţi care să-i procure forţe numerice necesare contra Germaniei, a deschis larg pungile

economiei ei şi le-a dat Rusiei pentru a se pregăti cu toate cele trebuitoare războiului.

în Rusia, din cele douăzeci miliarde franci împrumutaţi de la francezi, o bună parte desigur că s-au întrebuinţat pentru îmbunătăţirea stării economice a imperiului spre a înlătura revoluţia, o altă parte, la pregătirea atmosferei contra Germaniei. Să nu se uite că bazele educaţiei, organizaţiei şi dezvoltării date Rusiei de Petru cel Mare şi de urmaşii săi au fost aşezate pe temeliile culturii pozitive germane de nord, nu a influenţei latino-catolice din Polonia, încât nu a fost uşor a propovădui războiul contra germanilor.

O bună parte din împrumut s-a întrebuinţat la întocmirea de material şi alte nevoi ale războiului, dar în acelaşi timp nu s-a neglijat a se sustrage cuvenitele sume pentru îndeplinirea tradiţionalului obicei de a se jefui banii publici spre a se îmbogăţi-marii patrioţi.[2]

în 1914 Rusia striga că e pregătită din punct de vedere moral şi material. Abia însă după primele bătălii din toamna lui 1914 şi a iernii 1914-1915, adică la începutul războiului, se dovedeşte, după destăinurile făcute de Maurice Paleologue, ambasadorul Franţei la Petrograd, că-i lipseau muniţiile, nervul

***) Contele Serghei Iulievici Witte (1849-1915), fost ministru de finanţe şi preşedinte al Consiliului de Miniştri. A susţinut modernizarea infrastructurii feroviare şi industrializarea Rusiei. [2]) Alianţa cu Rusia a avut o influenţă miraculoasă la noi, mii şi mii de patrioţi s-au îmbogăţit şi se îmbogăţesc pe spinarea ţării. Vai de consecinţe, de nu se va pune frâu destrăbălării la timp (n. a.).**

real al războiului, încât după bătăliile de la Tannenberg Rusia era bătută.

în 1915, feldmareşalul von Hindenburg şi cu von Mackensen aruncă pe ruşi în interiorul imperiului, cucerindu-le cetăţile ce serveau de frontieră întărită spre Europa Centrală.

Colosul de milioane de oameni rămâne o forţă numerică fără capacitate de luptă.

Ţarul Nicolae II simte, el şi camarila lui, slăbiciunea armatei precum şi starea spiritelor ce clocesc revoluţia în interiorul imperiului. Astfel se decide schimbarea regimului. Se face apel la

elementele oligarhice, care erau contra războiului şi erau şi mai apropiate de politica Puterilor Centrale, să caute a restabili ordinea, autoritatea şi a pune capăt arbitrarului, a da şi satisfacţie cerinţelor poporului. în aceste condiţiuni dispare de la suprafaţa conducerii politice ruseşti Sasanov, unul din provocatorii marelui măcel şi amic al Angliei, venind la putere şi la cârma marelui imperiu slav Sturmer.

Tăvălugul rusesc menit a se întinde şi a nimici Puterile Centrale a rămas o legendă fără rost, ca şi frazele că: Antanta face război de justiţie, de umanitate, de naţionalism şi de mai ştiu eu ce, contra barbarilor, adică contra celui mai civilizat şi mai cult popor din Europa.

Sturmer, la cârma statului, are o foarte grea situaţiune de învins; înlăuntru trebuia restabilită ordinea, iar în afară sustragerea cu tact şi cu înţelepciune din greaua situaţie în care se afla ţara sa spre a nu-şi pierde cu totul prestigiul de mare putere.

Pentru a nu da loc la bănuieli aflaţilor, împinge pe generalul Brusilov la o ofensivă contra austro-ungarilor; pe de altă parte, sfătuieşte pe ţarul Nicolae al II-lea să ia el comanda supremă a armatelor împotriva Puterilor Centrale, iar pe Marele Duce Nicolae Nicolaevici, care părea a complota cu Antanta contra ţarului, îl trimite în Caucaz, dându-i toate onorurile şi drepturile asupra civililor şi asupra forţelor militare, spre a nu se găsi jignit sau să [se] creadă micşorat.

Pe noi, prin un ultimat fără replici, ne-a băgat în foc. Eram necesari în calculele lui Sturmer spre a servi de compensaţie la tratativele unei păci separate.

înlăuntru situaţia nu este clară şi nu poate fi stăpânită. Dorinţa generală de pace a poporului rus nu poate fi îmbrăţişată pe faţă de guvern; el este silit chiar a-şi ascunde credinţele sale, căutând în ascuns a deschide portiţa tratativelor de pace separată prin mijlocirea Austro-Ungariei. De la 27 februarie 1917 până la 9 martie se stabiliseră în mare parte bazele păcii care se tratase în cursul toamnei 1916.

Rusia căuta acum să găsească o platformă acceptabilă a încheierii păcii fără a avea aerul că părăseşte cu uşurinţă pe aliaţi şi, totodată, caută să obţie o pace cu foloase cari să-i asigure viitorul de putere mare în afară şi aureola necesară putinţei de a

guverna înlăuntru.

Dar ziua de 17 martie pune capăt acelor speranţe; Rusia, prin revoluţie, devine o ruină.

Antanta, bine informată asupra faptelor şi spiritelor din Rusia, se îngrijeşte de schimbările ce se făcuseră în conducerea acestui mare aliat, care reţinea pe întinsul front de la Baltica la Nistru jumătate din armatele Puterilor Centrale şi cari de altminterea, de ar fi fost libere, s-ar fi năpustit asupra lor.

La acea epocă America nu declarase încă război Germaniei şi nici toate forţele militare ale Marii Britanii nu erau gata a fi aduse în luptă. O astfel de întorsătură ar fi putut pune capăt războiului prin o victorie a Centralilor. Dispariţia frontului rusesc desfiinţa şi cercul de înfometare al centrului Europei, ceea ce nu putea fi pe placul principiilor umanitare pentru care Antanta ducea războiul.

în aceste preocupări, fără a ţine seama de ce va deveni Rusia, ambasadorul Angliei, Sir George Buchanan, încurajează elementele moderate revoluţionare pentru răsturnarea ţarului Neculai II.

Anglia şi Franţa lucrau de comun acord la a aduce la tronul Rusiei pe Marele Duce Neculai Necolaevici, care le inspira încredere ca om hotărât şi bun camarad, iar ţarina văduvă, care nici ea nu era străină complotului, lucra la înlocuirea ţarului prin al doilea fiu al ei, Marele Duce Mihail.

Această atmosferă domină în cursul toamnei şi iernii 1916-1917 în Rusia.

1917 ÎN MOLDOVA ŞI RUSIA

Voi arăta în câteva cuvinte cele ce s-au petrecut în Rusia şi Moldova în 1917 până la pacea din 1918 de la Bucureşti, pentru a desluşi anumite fapte de mai târziu.

Adevăraţii patrioţi români din Moldova erau îndureraţi şi sufereau amar din cauza nenorocitei campanii militare din toamna anului 1916 în Dobrogea şi Muntenia, precum şi de precipitata retragere a restului armatei, însoţită de zeci de mii de fugari din teritoriul ce rămânea abandonat puterii inamicului. La acest aspect sfâşietor se mai adăugau suferinţele şi umilinţele ce le înduram din partea aliaţilor ruşi, ce veniseră şi se instalaseră ca la

ei acasă şi cari nu prea vroiau să înţeleagă ce mai caută armata şi autorităţile noastre în Moldova, deoarece ei aveau ataşaţi la armata lor tot personalul civil trebuitor organizaţiei ruseşti a noii provincii, pe care ei o credeau ca şi anexată.

în inimile curat româneşti, groaznicele nenorociri ale realelor suferinţe erau înăbuşite prin încrederea ce aveau văzând cum se refacuse armata, în înzestrarea ei cu toate cele necesare războiului şi în pregătirea ofensivei viguroase menite a izgoni inamicii din teritoriul ocupat.

La noi guvernul şi ţara nu ştiau şi nici nu presimţeau ceea ce se pregătea în aliata Rusie. Corpul nostru diplomatic nu a cunoscut adevărata situaţie din ţările unde era acreditat.[1]

[x]) Această caracterizare succintă a corpului diplomatic român apare nedreaptă şi reflectă multă severitate din partea autorului. România a dispus, înaintea Marelui Război, de o elită diplomatică compatibilă la nivel european. Oameni pregătiţi, aparţinând boierimii, cu studii în străinătate, diplomaţii români au contribuit la negocieri şi perfectări de tratate, convenţii şi acorduri internaţionale care au integrat România în sistemul internaţional după 1878, au informat la timp şi detaliat cu privire la schimbările petrecute în evoluţia politicii europene, au evaluat responsabil stadiul relaţiilor bilaterale în capitalele unde interesele româneşti reclamau o atenţie sporită. Pentru detalii, s-ar impune o recomandare de lectură: Rudolf Dinu, *Diplomaţia Vechiului Regat 1878-1914: Studii*, Monitorul Oficial - Presa Universitară Clujeană, Bucureşti, 2014.

Diplomaţii noştri se pare că n-au avut nici directivele necesare din partea guvernului asupra celor urmărite de acesta, dar nici ei nu au căutat a afla şi a ţine în curent guvernul ţării de scopurile şi urzelile fiecărei ţări.

Ei au urmat o politică personală sentimentală, identificân- du-se cu politica statului în care erau acreditaţi, rezervându-şi fiecare o doză de fatuitate în a fi destul de fini, capabili şi abili în ale diplomaţiei; de fapt se încredeau uşor în balivernele ce li se debitau sub formă de confidenţe de către conducătorii politici din capitalele statelor unde trăiau şi astfel n-au cunoscut adevăratele intenţiuni ale fiecărui guvern în parte.

Numai astfel se poate explica completa ignoranţă în care ministrul nostru de la Sofia a ţinut guvernul ţării asupra ade- văratei atitudini ce urma să aibă Bulgaria faţă de noi, precum şi a

ministrului nostru de la Petrograd, care nu a cunoscut starea de dezorganizare în care se afla imperiul rus în administraţia civilă şi militară. Nu a simţit nici starea în care se găsea Rusia de a nu mai putea continua războiul cu oarecari şanse de reuşită după luptele de la Lacurile Mazuriene, spre a ne feri a cădea în mrejele lui Stxirmer, care prin ultimatul ce ni l-a dat nu a avut alt scop decât să ne silească să rupem pe faţă relaţiile cu Puterile Centrale şi să devenim obiect de compensaţie la tratările de pace separată ce urzeau în ascuns. Nu a ştiut nici că ai săi colegi, cu care părea a fi în strânse relaţii diplomatice, pregăteau detronarea şi înlocuirea ţarului Neculai II. Altmintrelea nu se poate explica vizita prinţului nostru moştenitor Carol şi a prim-ministrului Ionel I.C. Brătianu la Petrograd şi tratativele urmate pentru căsătoria prinţului moştenitor cu prinţesa Olga, fiica ţarului, în ajunul când Anglia, Franţa şi ţarina văduvă numărau zilele nenorocitului ţar.[1]

Să ne fie această tristă experienţă lecţie pentru viitor, spre a ne făuri diplomaţi destoinici şi bine pregătiţi, cari să lucreze numai în interesul patriei.

x) In aserţiunea lui Kostaki Lupu se întrezăreşte una dintre marile nedumeriri ce i-au încercat nu doar pe contemporani, ci şi pe istoricii interesaţi de felul în care s-a destrămat alianţa româno-rusă: să nu fi intuit guvernul de la Iaşi pericolele ce decurgeau din instabilitatea internă a Rusiei?

Suntem un neam înconjurat de duşmani, cari azi sau mâine se vor lega între ei împotriva noastră, cu sau fără voinţa aliaţilor de la 1916. Vai! Vai de noi, dacă ne vor găsi afară şi înlăun- tru pregătiţi numai cu vorbe late şi costisitoare, pronunţate pe la banchetele din străinătate sau din ţară...

în martie 1917 armata noastră din Moldova refăcută e gata de ofensivă, când ca un trăsnet se anunţă abdicarea ţarului Neculai II.

Reuşita revoluţiei ruseşti dă durerosul avertisment al nenorocirilor ce se întrezăresc pentru noi.

Ofensiva a fost pornită de noi în vara anului 1917, probabil după îndemnul şi în interesul Franţei de a ţine descongestionat frontul ei de forţele germane; pentru noi a fost o vărsare de sânge inutilă pentru rezultatele ce ne-a dat.

Ruşii nu s-au luptat şi generalul comandant al primei noastre armate, Cristescu, a fost nevoit să-i împuşte spre a-i ţine măcar pe front.

Luarea câtorva sate la Oituz şi Mărăşti, precum şi apărarea de la Mărăşeşti, în locul ofensivei proiectate, nu au contribuit cu nimic la terminarea războiului.[1]

în ceea ce priveşte valoarea vitejească militară românească, ea a fost apreciată de la început, când, fără armament şi fără rezerve, soldaţii s-au luptat ca leii, din Carpaţi până la Şiret, aproape cu mâinile goale, fără ajutorul ruşilor, contra celei mai puternice şi mai bine echipate armate din lume.

în Rusia frământările continuă până ce în toamnă reuşeşte contrarevoluţia bolşevică comunistă Lenin-Trotzky, cu toate ororile şi crimele la cari asistăm de atunci şi cari pot periclita existenţa Bătrânului Continent.

Efemera stare de lucruri a revoluţiei elementelor liberale şi a lui Kerensky nu au avut alt efect decât să nemulţumească

x) Iată cum generalul Lafond, cam enervat, a răspuns în casa mea de la Dealu Mare, faţă de martori, nevestei mele, care, în entuziasmul ei, vorbea de biruinţele ofensivei noastre din 1917: *„Qu'est ce que nous avons fait a Mărăşeşti il fallait etre ă Bucarest“* („Ce am făcut la Mărăşeşti ar fi trebuit să fie la Bucureşti") (n. a.).

armata şi masele populaţiei din imensul imperiu slav, astfel încât contrarevoluţia a acaparat cu uşurinţă întregul popor.

Moldovenii şi refugiaţii din Moldova şi din Rusia au avut prilejul a-i avea sub ochii lor, din martie 1917 până ce armata noastră i-a izgonit de pe teritoriul nostru, pe iubiţii aliaţi cari veniseră cu buna intenţiune de a nu părăsi Moldova („tânăra Rusie“, cum le plăcea să o numească în convorbirile lor particulare).

Lenin-Trotzky (Bronstein) reuşesc prin contrarevoluţie să distrugă, prin foc şi sabie, întreaga civilizaţie şi cultură, prefăcând totul în haos, ca în urmă să fie ei salvatorii lumii noi.

Din nenorocire, pătura conducătoare din Franţa a fost acea care a dezlănţuit războiul din 1914. Prin măsurile ce caută să le ia împotriva Germaniei, pe care vrea să o nimicească, o va sili pe

aceasta să se unească cu Rusia, formând astfel un bloc, căruia nu-i va putea rezista nici o putere, de circa două sute milioane locuitori.

Cu cât timpul va trece, cu atât remediul va fi mai greu şi poate mai crud.

Noi, românii, am simţit efectele bolşevismului de la început, îi aveam în mijlocul nostru ca aliaţi. Cine nu-şi dă seama de îndrăzneala săvârşită la Iaşi prin smulgerea din închisoare a criminalului Racowsky[1], astăzi om mare în Rusia, precum şi a ameninţării de a ridica pe suveran din casa în care locuia? Apoi cine a putut uita focurile, devastările, hoţiile săvârşite în Moldova şi Basarabia, până ce armata noastră a reuşit să-i dezarmeze şi să-i izgonească peste fruntarii?

Ce spirit de ordine, de simţ naţional a arătat în aceste momente poporul nostru pe care demagogii acum caută pe toate căile a-1 distruge!

***) In 1917, într-un gest de desconsiderare totală a aliaţilor români, trupele ruse bolşevizate, folosindu-se de ocazia sărbătoririi zilei de 1 mai, au mărşăluit prin Iaşi, ajungând la casa din strada Apeduc, unde era închis militantul socialist Cristian Racovski. In urma presiunii ruşilor, acesta a fost eliberat, a ţinut chiar discursuri în faţa mulţimii adunate în Piaţa Unirii, plecând apoi nestingherit spre Odessa.**

Poporul nostru are o mare calitate sau poate un mare defect - el nu e bigot, crede însă că numai românul creştin ortodox întruneşte calităţile sufleteşti de om. Astfel, când întâlneşte un român creştin ortodox îl defineşte scurt: „Iată un om". Românilor creştini uniţi le zice ungureni, iar toţi ceilalţi creştini sunt pentru el păgâni, necredincioşi şi spusele lor nu-i insuflă încredere. Sfaturile acestora le consideră ca vicleşuguri menite a-1 înşela şi a-1 sili să comită fapte în contra credinţei în Dumnezeu. Această simplă teorie a scăpat poporul nostru de a cădea în mrejele bolşevismului, sfaturile şi îndemnurile veneau de la străini, nu de la oameni, nu de la creştini. Astfel am rămas popor de ordine şi de siguranţă în mijlocul focarului ce ne înconjoară.

Toate teoriile bolnăvicioase debitate până acum de demagogii ce doresc să se urce fără muncă pe spatele poporului cinstit şi muncitor nu au prins rădăcini.[1]

Noi, prin procedeul întrebuinţat de a curăţi ţara de cangrena dăunătoare ordinii şi siguranţei noastre, ne-am trezit într-o bună zi în război şi cu Rusia, adică cu aliata cu care eram chemaţi să luptăm împreună şi să învingem Puterile Centrale, noi pentru realizarea idealului naţional, ruşii pentru a pune mâna pe strâmtori şi a ajunge la Marea Mediterană peste noi. Acum însă rămăsesem singuri, înconjuraţi din toate părţile, siliţi a ne lupta şi contra bolşevismului rusesc, şi contra Puterilor Centrale.

Guvernul bolşevic Lenin-Trotzky, devenit prin teroare stăpânul imensului imperiu slav, nu mai putea continua războiul, poporul se opunea. Cere în noiembrie un armistiţiu, prin generalisimul armatelor, în numele Rusiei şi al nostru, fără ca noi să fi fost consultaţi. Se admite suspendarea ostilităţilor, mi se pare pe timp de zece zile.

Armata rusească este în plină debandadă; jafurile, omorurile, toate atrocităţile teroarei sălbatice stăpânesc marele impe-

***) E bine ca M.S. Regele să nu lase acest popor să fie bolşevizat de ambiţioşi şi oameni de afaceri. Răposatul rege a guvernat respectând Constituţia şi introducând stabilitatea. Abuzând de prerogative este a le micşora însemnătatea (1921 XII 17) (n. a.).**

riu slav, care în 1914 reprezentase cea mai puternică organizaţie de stat absolutist.

Peste zece milioane de oameni tineri, bine îmbrăcaţi şi chiar echipaţi, plecaseră ca un puhoi imens să nimicească în calea lor cultura lui Goethe, Schiller, Kant, Leibnitz, Mommsen, Beethoven, Bach etc. şi acum deveniseră bande negre sălbatice, cari distrugeau propriile lor căminuri.

Duşmanilor pe cari îi provocaseră le implorau pace. Puterile Centrale, mulţumite că îşi vor putea retrage armatele înşirate de la Marea Baltică până la Marea Neagră, spre a le duce pe frontul de vest şi spre Italia, unde să pornească o ofensivă generală cu scopul de a termina războiul, pe lângă că au admis armistiţiul cerut, au început şi tratativele de pace.

S-a fixat ca punct de întâlnire Brest-Litowsk, între delegaţii bolşevici şi cei ai Puterilor Centrale. Noi nu am luat parte la aceste tratative.

Pacea încheiată la Brest-Litowsk este prea cunoscută ca să mai

stărui asupră-i.

Războiul încetase de fapt întrucât nimeni, de la Baltică la Marea Neagră, nu se mai bătea. Bolşevicii au crezut că au acum prilejul să răspândească *urbi et orbi* principiile lor de dezordine; căutau prin discuţiuni teoretice şi subversive să prelungească la infinit tratativele.

O întrerupere a acestor tratative a avut loc cu ocazia sărbătorilor de iarnă. Conferinţa părea a nu se mai aduna sub diferite pretexte. A fost nevoie de o somaţie a Puterilor Centrale că reîncep ostilităţile, de s-a întrunit din nou conferinţa. Acum veni însuşi Trotzky pentru a continua ciclul discursurilor revoluţionare. Generalul german Hofmann[1] s-a văzut nevoit să bată cu pumnul în masă şi să atragă atenţiunea Rusiei asupra scopului conferinţei.

Atunci s-a încheiat pacea cu Ucraina, iar pacea cu bolşevicii s-a încheiat ceva mai târziu, în urma unei noi somaţii din partea Germaniei.

***) Carl Adolf Maximilian (Max) Hoffmann (1869-1927), general german, strateg al victoriilor de la Tannenberg şi Lacurile Mazuriene.**

Prin încheierea acestei păci, de la Marea Baltică până la Marea Neagră nu mai rămâneam decât noi singurii beligeranţi, înconjuraţi din toate părţile de duşmani, fără perspective de a fi ajutaţi sau măcar de a căpăta muniţii cu cari să ne putem apăra.

Fantasmagoria retragerii în Mesopotamia prin Rusia bolşevizată sau că armata să se resemneze a pieri în triunghiul morţii emana de la cel mai ridicol om ce-şi însuşise vreodată numele de om politic. Este tot acela care îşi trimisese la război doisprezece copii ce nu-i avea şi băgase mâinile până în coate în fondurile secrete ale Antantei pentru a-şi menţine sus focul sacru al patriotismului războinic[1].

Aceasta era situaţia dureroasă în care ne aflam după pacea de la Brest-Litowsk şi de care vorbeşte M.S. Regina în primăvara anului 1919 la Paris cu atât de profundă şi de simţită durere.

La 7 martie 1919 în jurnalul *UCEuvre* găsim:

„Ameninţări din toate părţile.

Unde să mergem?

Nu pot, îmi spune regele, să te iau în Rusia cu copiii tăi, pentru

că veţi fi ucişi".

La 8 martie în jurnalul *L'Intransigeant* găsim:

„Pot să spun fără să mă înşel că disperarea era în toate sufletele, în afară de două: în al generalului Berthelot şi în al meu, noi singuri păstrasem speranţa. Când a venit momentul, acel moment teribil ca să depunem armele, a trebuit să fiu convinsă. Eu voiam să mai rezistăm. Mi s-a făcut dovada că era imposibil".

Aceste adevăruri dureroase, ieşite din adâncul inimii femeii ce a simţit şi a suferit, arată realitatea în care se afla mica parte din România ce mai rămăsese liberă în preajma anului 1918.

***) Din nou, aluzie la Take Ionescu.**

GERMANIA ÎN CURSUL ANULUI 1917

Germania la începutul lui 1917 este silită să facă pregătiri serioase pentru noi lupte, întrucât propunerile ei de pace făcute după înfrângerea noastră, cu ocazia sărbătorilor din iarna anului 1916, nu au fost auzite de Antantă.

în decursul marelui măcel s-a constatat că poporul german nu a fost pregătit sufleteşte pentru lupta de atac, ci din contra, pentru cea de apărare. Nici la cârma statului nu s-a găsit însă un om puternic care să impună şi să execute voinţa ce se imputa germanilor, de a fi războinici.

Poporul german era pacific, îndrumat spre industrie şi comerţ.

Acum, după groaznicul război, se vede cum întreg poporul s-a repus la muncă sârguitoare pentru a se reface de calamităţile războiului şi caută să învingă la rândul său pe duşmani prin muncă. Acest fapt examinat mă întăreşte şi mai mult în credinţa exprimată mai sus cum că Germania nu a voit războiul.

Cancelarul Bethmann Hollweg a crezut că prin discursuri va intimida Antanta şi va înflăcăra poporul; s-a înşelat însă, înşelând şi statul. I-a lipsit voinţa necesară spre a insufla poporului necesitatea de a lupta fără preget. Prin atitudinea lui de speranţe a reuşit, prin abilităţi stângace, să moleşească poporul de la spatele

frontului, care moliciune s-a reflectat încet, încet şi asupra combatanţilor.

Succesorul său, Michaelis, avea voinţa nestrămutată de a învinge şi era convins că victoria nu se va putea obţine decât printr-o conlucrare a armatei cu poporul. Era prea târziu, vorbăria parlamentului se introdusese în conducerea imperiului. El a fost nevoit după scurt timp să facă loc contelui Hertling, prim-ministrul bavarez, care se bucura de cea mai largă popularitate în Reichstag.

Astfel, cea mai puternică organizaţie militară, înzestrată cu toate cele necesare izbânzii, a fost învinsă prin lipsa omului de voinţă şi de putere, care să imprime poporului energia necesară luptei.

în cursul anului 1917, victoriile au continuat a fi de partea germanilor, afară de luptele ce s-au desfăşurat la noi, unde, în

sectorul apărat de armata românească - după cum am spus mai sus - numai lipsa ajutorului ce urma a ne da ruşii a scăpat Germania de o reală înfrângere.

Noi, bineînţeles, ne-am ales cu gloria bătăliei.

După ce au curăţat Galiţia de ruşi, germanii în toamnă au bătut armata italiană, cauzându-i simţitoare pierderi. Au ajuns în fine a impune pacea de la Brest-Litowsk Rusiei, graţie bătăii cu pumnul în masa conferinţei, căci cu discursurile lui von Kiihlmann[1], ministrul de externe şi plenipotenţiarul Germaniei, şi cu ale d-lui Trotzky, reprezentantul revoluţiei ruseşti, desigur că nici acum nu s-ar fi încheiat pacea.

Lipsa de voinţă, atât a împăratului Wilhelm II, cât şi a cancelarului său, Bethmann Hollweg, în a duce războiul, reiese şi din faptul că nu au atacat de la început cu toată flota germană flota Marii Britanii, pe care, dacă nu putea să o învingă - deşi aceasta şi azi trăieşte mai mult pe gloria de la Malta şi Trafalgar a admirabilului englez Nelson contra lui Napoleon Bonaparte -, totuşi ar fi fost expusă a pierde din tonajul şi unităţile ei atât încât să ajungă cantitativ la ceea ce dispunea Germania, a cărei flotă calitativ şi din punct de vedere al conducerii nu era întru nimic inferioară flotei Marii Britanii. Această pierdere simţitoare ar fi redus atotputernicia Angliei pe mări şi în celelalte continente. Se

reducea astfel însuşi statul ca putere mare. Nu se poate admite că oamenii de stat englezi nu ar fi căutat a evita o atare lovitură şi ar fi profitat de prima ocazie pentru a accepta o pace onorabilă ce Germania le-ar fi oferit!

împăratul şi cancelarul credeau că Anglia, învinsă pe uscat, va fi ademenită de o pace cu reglementarea forţei navale germane; iluzie copilărească, războaiele nu se pot termina prin vorbe mari şi prin paliative imaginare.

x) Richard Kuhlmann (1873-1948), diplomat german; ministru de externe în 1917-1918, a negociat Păcile de la Brest-Litovsk şi de la Bucureşti.

AMERICA

Ca lipsă de prevedere diplomatică este tipic exemplul ambasadorului german din Statele Unite ale Americii de Nord, care n-a simţit ceea ce preocupa pe Wilson şi pe americani în acest conflict şi s-a lăsat înşelat, încât a contribuit prin voturile germanilor din America la realegerea lui Wilson ca preşedinte al Statelor Unite.

America la toate ocaziile se prevalează de legea Monroe[1], care o împiedică a se amesteca în afacerile celorlalte continente; cu alte cuvinte, justifică eliminarea statelor din posesiunile ce aveau altădată în America şi caută a le ţine departe, spre a nu se amesteca nici în viitor în afacerile ei.

Această teorie nu o împiedecă să urmărească cu seriozitate dominaţia lumii şi, pentru a-şi ajunge ţelul caută în primul loc să îngenuncheze Europa, sâmburele civilizaţiei şi al dezvoltării omeneşti.

Ocazia prielnică i-o prezintă războiul european. Ea, ca ţară neutră, oferă bani, muniţii şi tot felul de articole distrugătoare de oameni beligeranţilor cu care poate veni în contact, adică Antantei.

Războiul submarinelor îi ameninţă enormele câştiguri ce realizează şi o împiedică să sugrume economiceşte Europa.

Pentru a-şi apăra interesele sale, ameninţă Germania de se va atinge de transporturile ei de oameni. Permite însă unor

americani să se îmbarce pe vaporul *Lusitania*[2] ce era plin de muniţiuni, deşi i se notificase că vaporul va fi atacat de submarinele germane din cauza materialului de război ce era pe el. Nu ţine seama de ceea ce i se spune şi guvernul permite să fie întrebuinţat şi de pasagerii americani. Vaporul este torpilat. America a găsit pretext de a declara război Puterilor Centrale

h Se referă la doctrina Monroe, emisă de preşedintele american James Monroe, conform căreia Statele Unite adoptau o politică neutră faţă de afacerile politice europene, anunţând, totodată, că nu va mai tolera amestecul Europei pe continentul american. [2]) Pachebot englez, supranumit „Ogarul mărilor", scufundat la 7 mai 1915 de către submarinul german U-20.

în numele umanităţii. I se puneau doar obstacole de a aduce în Europa articole de distrugere a omenirii.

America nu avea armată. Americanii prin firea lor nu sunt războinici, dimpotrivă, sunt negustori şi oameni de afaceri. Totuşi au intrat în război. Desigur, nu gloria militară i-a atras în vâltoarea marelui măcel, ci pofta câştigului şi a acaparării întregii avuţii mondiale.

Odată intraţi în război, aveau nevoie de ajutorul ţărilor cu armate preparate până ce şi ei vor fi adunat şi preparat oameni de dat ajutor beligeranţilor. în interesul lor erau obligaţi a suporta cheltuielile enorme ce Antanta făcea pentru a împiedeca Puterile Centrale să învingă până la sosirea ajutorului american. Americanii, ca destoinici negustori ce sunt, au împrumutat Antantei banii ce trebuiau daţi ca subsidii. Aşa au învins şi Puterile Centrale, şi pe aliaţii lor, într-un cuvânt au reuşit să facă din Europa o lămâie pe care o storc acum cum vroiesc în vânjoasele lor mâini.

Bunii şi bravii yankei, cu prudenţa înnăscută negustorilor deştepţi, caută acum, tot pentru binele omenirii, să ia precau- ţiuni în favoarea lor prin conferinţa de dezarmare, convocată la Washington.[1]

Marea şi bogata Americă a intrat în război pentru a scăpa omenirea de tendinţele dominaţiei sălbatice teutonice. De fapt,

x) Wilson, preşedintele Statelor Unite, a luat parte la conferinţa păcii din 1919 fără autorizaţia ţării ce reprezenta. Toate hotărârile în folosul Americii au fost recunoscute în America de bune şi valabile prin tratatul

încheiat; celelalte au fost anulate ca unele ce fuseseră admise de un om care nu întrunea calităţile legale prin a reprezenta interesele Americii. Nu l-a declarat însă de escroc, dar s-au mulţumit a răspândi zvonul că era un neurastenic, lăsându-i autoritatea de a conduce şi mai departe cea mai mare republică din lume. Marea Britanie, care a pregătit războiul contra concurenţei economice şi a măririi flotei de război germane, trebuie să fi înţeles că din sfada dintre doi a ieşit învingător un al treilea. O ochire retrospectivă de la anul când pierderea coloniilor sale din America de Nord până astăzi, când condominiile îi indică linia de urmat în politică, poate uşor statornici sentimentele ce nutreşte adevăratul om de stat englez, văzând panta pe care alunecă existenţa imperiului britanic în braţele Statelor Unite ale Americii de Nord şi cum biata Anglie devine treptat, treptat, sigur condominiu american. Pe când o nouă coahţie?!... (n. a.).

a intrat însă pentru a reduce la sigură sclavie popoarele europene: neutri, învingători sau învinşi.

Graţie invidiei popoarelor şi lipsei de oameni de stat la înălţimea vremurilor, se pare că au reuşit.

Acum, America, tot sub scutul legii Monroe, nu vrea să se amestece în afacerile altor continente, însă interesele popoarelor o obligă să-şi spună cuvântul în neînţelegerile galbenilor din Asia. Nimeni nu poate prevedea rezultatul conflictului ce va izbucni între ambele continente: America şi Asia. Toate hotărârile ce se stabilesc prin discuţiunile din conferinţe nu sunt decât indicii sigure asupra conflictului ce clocoteşte între două ţări mercantile: Statele Unite şi Japonia.

Wilson, imediat în 1917, a justificat Senatului american declararea războiului, precum şi scopul ce urmăreşte prin cele paisprezece puncte, care se zicea că ar fi trebuit să servească de bază păcii mondiale. Cum în ele nu credeau nici măcar americanii, căci ele nu izvorâseră dintr-o necesitate cerută de realităţi, nici nu fuseseră studiate de nimeni, au fost înlăturate unul câte unul, cu toată politeţea europeană, fără a jigni pe Wilson, care nici el nu ştia să le apere.

STAREA STATELOR BELIGERANTE ÎN ANUL 1917

***Germania*, nepregătită pentru cuceriri, devine în timpul războiului un stat parlamentar. Reichstagul şi-a cucerit dreptul**

constituţional, căruia au fost siliţi să i se supună toţi, de la împărat la uşier.

Majoritatea Reichstagului, compusă din catolici şi socialişti, ştia că poporul era sătul de război şi aştepta ca revoluţia rusească din martie să silească Antanta să încheie imediat pacea. Tocmai atunci însă America de Nord intră în coaliţie împotriva Puterilor Centrale, cărora le declară război sub pretextul arătat mai sus.

Reichstagul caută, printr-o moţiune votată la 17 iulie 1917, să arate că Germania este gata să încheie o pace onorabilă şi 33^

demnă pentru toţi beligeranţii, pace fără anexiuni şi fără despăgubiri de război, cu îndatorirea ca teritoriile ocupate să fie înapoiate de ocupanţi celor cărora au aparţinut înainte de război, la fel să se procedeze şi cu coloniile germane. Se mai obligă a lucra de comun acord cu Austro-Ungaria la dezarmarea generală, precum şi la luarea de serioase garanţii spre a se evita pe viitor alte războaie.

In Germania, din iulie până în toamnă, se schimbă doi cancelari, frământările dintre guvern, armată şi Reichstag continuă. Este adus astfel cancelar contele Hertling. Acesta profită de prima ocazie pentru a arăta în parlament că susţine în totul moţiunea de la 17 iulie, care va servi de bază la încheierea păcii; în acelaşi timp răspunde şi la cele 14 puncte ale lui Wilson. Punctele ce priveau politica şi condiţiile de pace faţă de Italia, Serbia şi România le lasă să răspundă colegul său de la Ballplatz, deoarece acele ţări cad în sfera de acţiune politică a Dublei Monarhii.

Germania pare singura ţară care a luat în serios cele 14 dorinţi ale lui Wilson.

***Italia*, în decursul anului 1917, a avut oarecari succese împotriva Dublei Monarhii, dar sfârşeşte luptele în toamnă printr-o înfrângere serioasă, cauzată de apariţia pe câmpul de luptă de la Isonzo[1] a şapte sau opt divizii germane, care resping pe italieni, şi doar anotimpul ploios şi creşterea apelor îi salvează de la o înfrângere definitivă şi îi ajută să oprească avântul austro-ungarilor, cari rămăseseră iarăşi singuri.**

***Anglia şi Franţa*, în luptele din cursul anului 1917, au continuat a rămâne în inferioritate, tot ca şi în anii precedenţi, faţă de Germania în ceea ce priveşte avantagiile militare. Din punct de**

vedere politic, din contră, au ştiut a se afirma tot mai mult, cu ferma dorinţă de a distruge Germania.

Anglia, scăpată cu flota aproape intactă, nemaifiind îngrijorată de războiul submarinelor, care nu au corespuns teroarei

x) în toamna anului 1917 are loc cunoscuta bătălie de la Caporetto, în urma căreia ofensiva germano-austro-ungară a reuşit să spargă frontul italian, provocând una dintre cele mai mari înfrângeri ale Antantei în desfăşurarea Marelui Război.

ce provocaseră, a putut asigura pe aliaţi de îndeplinirea obligaţiunilor luate faţă de ei prin tratativele de la Londra.

Germania, bine încercuită, nu se mai putea aproviziona cu cele necesare hranei; era silită să cedeze, mai ales că între timp armatele anglo-americane se pregăteau pentru a fi trimise ca ajutor pe câmpul de luptă.

în această stare, guvernul şi poporul englez înzestrat cu tot sângele rece inerent rasei anglo-saxone, a ştiut să aştepte hotărât succesul final.

Franţa oprise succesul german şi împiedicase pieirea ei la Marna. De la acea dată toată energia războinicului popor francez a fost pusă în mişcare pentru a se menţine până ce aliaţii vor putea pune la dispoziţia războiului mijloacele necesare în oameni şi în material de război.

Conducătorii Franţei ştiau ce să vrea şi, pentru a ajunge la victoria dorită, la luarea revanşei de la 1871, nu se cruţa nimica; guvernele ce păreau a se moleşi sau a se îndoi de succes sunt imediat înlocuite cu altele tot din ciclul războinicilor. în ultima fază, când saturaţia poporului ajunsese generală şi era gata să izbucnească, a fost chemat în guvern Clemenceau, supranumit Tigrul, pentru voinţa şi hotărârea desfăşurată în a judeca şi în a împuşca pe oricare francez care părea a nu fi destul de războinic. Mii de oameni au fost ucişi, dar s-a ajuns la scopul dorit. Franţa a rezistat şi a învins. Jurnalele socialiste pretind că în Franţa s-ar fi ucis peste 17.000 cetăţeni ce erau contra războiului, şi mai ales a continuării lui.

întreaga organizaţie şi cârmuire modernă este aşezată pe libertăţile obţinute prin frământările şi vărsările de sânge ale poporului francez. Totuşi, acest popor se îmbată uşor de vorbe

mari, pompoase şi ademenitoare, cari îl fac să suporte cea mai puternică tiranie.

Sub despotism a săvârşit cele mai mari acte de bravură. Mare a fost Franţa sub despotismul lui Ludovic XIV, al lui Napoleon I, cum a fost şi acum sub bagheta de fier a lui Clemenceau.

Războiul a fost câştigat de voinţa hotărâtă a lui Clemenceau, care a ştiut să o transmită poporului prin putere şi violenţă; mareşalii şi generalii au fost şi ei simpli executori.

Conducătorii popoarelor trebuie să ştie ce urmăresc şi să aibă şi puterea de a voi.

Antanta cu Clemenceau a avut omul necesar şi a învins; Germania cu Bethmann Holweg ori Hertling nu l-a avut şi a ajuns la dezastruoasa pace de la 1919.

Austro-Ungaria.

Omul cel mai indicat a îndruma conferinţa păcii din partea Puterilor Centrale, a Turciei şi a Bulgariei era fără discuţie contele Ottokar Czernin. Din nefericire nu avea autoritatea necesară, era reprezentantul unei monarhii slăbite înlăuntru prin dezbinări şi care nu mai trăia decât apărată de scutul puternicei armate germane. Chiar şi hrana pentru populaţie trebuia să o cerşească Germaniei. în aceste condiţiuni nu putea să impună conducătorilor armatelor germane, care de trei ani şi jumătate nu dăduseră decât victorii pretutindenea.

Este în firea lucrurilor ca la un moment dat puterea militară victorioasă să vină în conflict cu raţiunea rece a politicii. Exemple clasice ne dă istoria; genialul în toate Napoleon a luptat până ce a fost învins, deşi acestuia nu i se poate contesta şi geniul politic; microbul puterii militare a fost însă mai puternic şi a dus la Waterloo.

Feldmareşalul von Moltke, geniu militar, a fost stăpânit la timp şi după Koniggrătz, şi după înfrângerea Franţei la 1871 de geniul rece, politic al prinţului O. de Bismarck. în amândouă cazurile, acesta din urmă a învins puterea militară prin necontestata lui autoritate. A ajuns până la a-şi răci relaţiile de prietenie ce avea cu conducătorii militari, dar a creat imperiul german, a asigurat lumii o pace de jumătate de veac şi a înscris în cartea de aur a patriei sale numele nemuritorilor şefi ai armatelor.

Pe dânsul istoria l-a consacrat om de stat.

în Germania a lipsit omul politic care să impună poporului ceea ce cereau împrejurările şi la timpul prielnic să impună pacea necesară, cu sau fără sacrificii.

Von Kuhlmann, ministrul de externe, era prea puţintel pentru greutatea complicată a momentelor.

Contele Czernin, convins că nu va putea aşeza bazele păcii pe principiile votului Reichstagului german şi a cuvântării

sale ţinută în octombrie 1917 la Buda-Pesta, s-a mulţumit să-şi apropie prietenia ucrainenilor şi să capete mână liberă pentru pacea ce urma a se încheia cu noi. El a văzut limpede situaţia. Pacea cu Rusia şi cu România trebuiau încheiate.

Germanii doreau să-şi ducă toate forţele lor militare pe Frontul de Vest pentru a da lovitura decisivă, înainte ca America să-şi poată trimite trupele sale în Europa.

Noi, încleştaţi de inamici de pretutindenea, eram la absoluta discreţie a duşmanilor pentru a ne supune hotărârii lor.

La Brest-Litowsk, prin von Kuhlmann, Czernin obţinuse învoirea Germaniei de a trata pacea cu noi direct prin organele legale ale ţării, lăsând în viitor dinastia şi regatul sub sabia lui Damocles.

Reîntors la Viena cu pacea încheiată şi cu asigurarea că va avea din Ucraina hrana necesară populaţiei, simte că Curtea Domnitoare, fără ca el să ştie, pe la spate, a făcut o politică cu de la sine voinţă contra intereselor comune ale aliaţilor; care politică de s-ar descoperi de Germania ar [fi] fatală Dublei Monarhii.

împăratul Carol, ca mai toţi ducii Casei de Habsburg, nu era înzestrat de natură cu inteligenţă; nu trecea printre oamenii proşti, era mai mult un naiv sub absoluta stăpânire a împărătesei Zitta, prinţesă Bourbon de Parma, femeie şi cu voinţă, şi cu ambiţie.

împărăteasa Zitta, împreună cu fratele ei, Sixte de Bourbon şi de Habsburg, începea o legătură politică franco-austro- ungară, care să redea vechea putere şi splendoare Casei de Habsburg în centrul Europei. Prin acest procedeu, actul de la Londra faţă de dezmembrarea Dublei Monarhii se anula de la sine şi desfiinţa alianţa cu Germania. în schimb se crea vechiul regat polon,

independent şi puternic, împreună cu care se încer- cuia bine Germania, care urma a fi şi dezarmată.

Pentru a evita pe viitor orice influenţe germane la Curtea din Viena, s-a plănuit o apropiere de magnaţii maghiari, cari, fericiţi de situaţia ce li se prezenta de a domina Europa Centrală cu o serioasă perspectivă de influenţă în Balcani, s-au pus cu devotament la a lucra la realizarea planului conceput.

Bulgaria pare a fi fost câştigată împotriva Germaniei, deoarece aceasta nu o lăsa să jefuiască după plac şi instinct.[1]

S-a urzit deci o trădare bulgaro-austro-ungară contra Germaniei încă în cursul anului 1917 şi o refacere a constelaţiei politice europene. In mod firesc, urma ca Franţa să fie recunoscătoare prinţului Sixte de Bourbon, devenit moştenitor legitimist la tronul Franţei după moartea contelui de Chambord.

Contele, după ce văzuse că la Brest-Litowsk nu s-au putut învinge pretenţiile militare germane, spre a se ajunge la o pace cât mai neîntârziată, lăsă din calculele sale, cu asentimentul împăratului Carol, regatul polon, mărit chiar cu o parte din Galiţia, în sfera politicii economice germane. Caută să apropie la Monarhie Ucraina prin ruteni şi concesii teritoriale, sperând în acelaşi timp a acapara economiceşte şi România, ca prin ajutorul acestor două ţări bogate să scape Austria din ghearele şovinismului unguresc.

Reîntors însă la Viena, găseşte partidul polonez răzvrătit, că, fără consimţământul împăratului, s-ar fi făcut în detrimentul lor concesiuni teritoriale la hotarele Ucrainei.

Contele, mirat, caută să afle cauzele acestei negaţiuni împărăteşti. Atunci descoperă că s-ar fi urmat oarecari tratative binevoitoare cu Franţa printr-o corespondenţă a împăratului cu cumnatul său, Sixte de Parma, ofiţer în armatele Antantei.

Contele, îngrijorat de consecinţele catastrofale ce ar fi putut rezulta pentru întreaga Monarhie din această nechibzuită procedare, nu a ezitat a spune monarhului său că cele scrise între ambii cumnaţi, descoperindu-se la Berlin, vor fi considerate ca acte de trădare din partea Monarhiei; că Germania, prin pacea de la Brest-Litowsk, dispune de destule trupe şi-i va fi uşor a întoarce o parte din armata sa împotriva Dublei

[x]) Acum fiecare va înţelege încercările făcute de împăratul Carol să se reîntoarcă pe tronul Habsburgilor, ajutat de Franţa şi de magnaţii unguri, şi nimeni nu va putea nega actele de trădare ale bulgarilor şi ale austro-ungarilor în anul 1918 săvârşite contra Germaniei, care i-a dus în cârcă în tot decursul războiului. Confirmarea trădării a fost numirea contelui Iuliu Andrassy cancelar, acela ce în Elveţia trata pacea cu Franţa (n. a.).

Monarhii. Războiul ar fi pe teritoriul Austriei, iar consecinţele pot deveni dezastruoase imperiului.

împăratul, îngrijorat, a asigurat pe ministrul său că toată corespondenţa urmată nu avea decât un caracter strict intim de familie, fără drept de a deveni publică; îl roagă chiar a pune în cunoştinţă şi Berlinul ca de un act privat, pentru a nu i se atribui vreo însemnătate politică, sau mai bine zis vreo felonie. Consecinţele se cunosc după câteva luni şi propunerile au devenit publice; Czernin a fost silit să se retragă şi în scurt timp a urmat dezmembrarea Dublei Monarhii şi prăbuşirea dominaţiei habsburgice. Felonia şi-a dat roadele!

PACEA CU NOI

în timpul suspendării conferinţei de pace de la Brest-Litowsk în iarna 1917-1918, contele Czernin, cu asentimentul ministrului de externe von Kuhlmann, pentru a nu pierde influenţa politico-economică în România, a sfătuit pe împăratul Carol să trimită din partea sa la Iaşi pe colonelul baron Randa, fost ataşat mibtar austro-ungar la Bucureşti, ca să trateze cu guvernul român bazele păcii, prin a asigura dinastia şi independenţa ţării.

Colonelul baron Randa cunoştea bine împrejurările în care se afla ţara precum şi pe toţi acei ce conduceau destinele ei la Iaşi.

Eu, la Bucureşti, în primele zile ale lunii februarie 1918, sunt vestit că la ciclul catolic din Bucureşti se şopteşte că un trimis din partea Austriei tratează cu guvernul pacea. Pun să se cerceteze la Guvernământ ce e adevărat. Acolo nu se ştia nimic; au căutat a se informa, li s-a spus că se zvonise că Erzberger[1] ar fi trecut la Iaşi; cum acesta la acea epocă era la Berlin, zvonul a rămas pentru germani o simplă invenţie.[2]

[x]) Matthias Erzberger (1875-1921), jurnalist şi om politic moderat, fost

ministru de finanţe, semnatar al Armistiţiului de la Compiegne din 1918; asasinat de militanţi extremişti. [2]) Am o datorie de cinste şi de conştiinţă

Adevărul este că am fost bine informat; colonelul baron Randa, trimisul împăratului Carol de Habsburg, a ajuns la Iaşi, cu autorizaţie de trecere în regulă şi după câte ştiu a fost găzduit în casele Sculy[1].

Tratativele au avut loc între trimisul împăratului Carol, colonelul Randa şi prim-ministrul Ionel I.C. Brătianu şi prinţul Barbu A. Ştirbey, cumnatul acestuia.[2]

în conferinţele avute la Iaşi s-a stabilit că Austro-Ungaria asigură dinastiei tronul, garantează că toate popoarele în război contra noastră vor trata pacea cu M.S. Regele şi cu guvernul său; în ceea ce priveşte răşluirea de teritoriu ce se va face ţării, rămâne a se statornici la tratativele oficiale amănunţite ale păcii; până atunci cele convenite s-au protocolat, rămânând sub sigiliul celei mai stricte confidenţe.

a arăta că, de la 15 noiembrie 1916 până la 8 mai 1918, timp cât am girat interesele româneşti în teritoriul ocupat la Ministerul de Interne, am cheltuit circa 180.000 lei ca fonduri secrete, în cele mai grele zile ale existenţei noastre ca stat. Din aceşti bani am avut o poliţie secretă, încât am putut întotdeauna şti ce se petrecea la duşmanii ocupanţi; din aceşti bani am ajutat şi şters lacrimi la adevăraţi suferinzi, tot din aceşti bani am plătit funcţionarii suplimentari ce i-am avut până în martie 1917. Am ştiut însă ce se petrecea în jurul meu tot timpul. Ce s-a făcut cu milioanele înghiţite de Alex. Constantinescu, fost şi viitor ministru, împreună cu prietenii săi Gh. Corbescu, prefectul Poliţiei, şi Panaitescu, şeful Siguranţei Statului, cari nu au ştiut şi nu au putut împiedeca ca sub ochii lor să se scoată la Iaşi în triumf Racowsky din închisoare şi în urmă tentativa de a ridica şi pe M.S. Regele spre a-l duce în Rusia bolşevică şi nu a scăpat decât graţie devotamentului interpunerii armatei? Unde este locul acestora care trăiesc şi astăzi din sudoarea muncii celor cinstiţi? (n. a.) [x]) Cel mai probabil este vorba despre casa Scully-Logothetiy de pe str. Lascăr Catargiu, unde a funcţionat până de curând Institutul de Arheologie. Informaţia ne-a fost oferită de colegul Sorin Iftimi. [2])Nu ştiu dacă şi Tache Ionescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, şi reprezentantul autorizat al conservatorilor răzvrătiţi, precum şi al democraţilor tachişti, dacă a luat parte sau măcar a asistat la consfătuire. După câte îl cunosc eu pe dl. Tache Ionescu, nu pot crede că a jucat în guvernul lui I.I.C. Brătianu rolul de figurant al răposatului Porumbaru. Lui h place a se crede mare european; cum ar fi putut juca un rol atât de şters într-o epocă atât de însemnată pentru ţară şi neam? A nu fi ştiut că Randa este în Iaşi nu este admisibil;

colonelul era prea de mulţi oameni cunoscut şi în România discret nu e decât Ionel I.C. Brătianu (n. a.).

După 18 luni de dureri suferite de întreaga populaţie a regatului român, după o pierdere de cel puţin 800.000-1.000.000 oameni valizi, şi numai Dumnezeu mai ştie câte zeci de mii de oameni rămaşi schilozi şi cu boli incurabile din război, aceia ce în august 1916 au băgat nepregătită ţara în război, tot ei au primit în februarie 1918 să zămisleasscă pacea ce s-a semnat în urmă la Bucureşti în 7 mai 1918.

DIFERITE BIZANTINISME

Situaţia tristă în care ne aflam după încheierea păcii de la Brest-Litowsk şi după întronarea bolşevismului în Rusia, ne obliga la o pace ce nu mai putea fi discutată.

Nimeni nu poate fi făcut responsabil de înfrângeri, când toate măsurile de prevedere şi de pregătire conştiincioasă a războiului au fost luate. Vinovaţi sunt cei ce duc o naţie la război nepregătită, aceia sunt trădători de neam, căci duc la masacru sigur toate elementele viguroase ale ţării - este cea mai îngrozitoare crimă de stat.

După cele descrise reiese că cei cari vreau să fie consideraţi azi ca singurii iubitori de ţară şi de neam nu aveau conştiinţa împăcată de a-şi fi îndeplinit conştiincios datoria; încât, îndată ce au fost asiguraţi că vor fi scăpaţi şi de sălbăticia bolşevică, şi de consecinţele captivităţii germane, au început prin bizantinisme să caute a-şi reface virginitatea, ca în viitor să poată din nou exploata credulitatea acestui popor binecuvântat de Dumnezeu.

Au obţinut de la Antantă învoirea de a trata pacea separată, arătând imposibilitatea în care ne aflam de a mai lupta. Ne lipseau muniţiile necesare spre a rezista unui atac înconjurător, pe care-l aşteptam dintr-un moment într-altul. Acesta era şi avizul conducătorilor armatei noastre.

Franţa singură a fost învrăjbită împotriva noastră când a aflat că guvernul convenise cu Austria la Iaşi să încheie pacea. Aceasta explică modul cum Clemenceau, prim-ministru al

Franţei şi preşedintele Conferinţei de Pace din 1919, a tratat la acea conferinţă pe primul nostru delegat, dl. Ionel I.C. Bră- tianu, care în îngâmfarea ce-1 caracterizează se credea omul indispensabil al conferinţei.

Ţara şi neamul au suferit consecinţe umilitoare. Dovezile sunt scrise şi subscrise de însuşi Ionel I.C. Brătianu, care credea că e mai bine să arunce nepriceperea şi greşelile sale asupra altora decât să mărturisească că el este vinovat. Pentru un astfel de procedeu se cere caracter, şi acesta îi lipseşte.

Franţa, care de la început nu avusese mare încredere în grandomania lăudăroasă a bizantinului nostru prim-ministru, organizase la noi un spionaj fin, care, răspândit pretutindeni, a funcţionat până la pacea generală.

în iulie 1918, întorcându-mă acasă la Dealu Mare, am găsit la Bârlad un medic francez, stabilit acolo încă de la începutul războiului. Un bun prieten al meu, medic şi el, care îi devenise prieten intim, mi-a vorbit de el. Am cercetat şi aflat subiectele de care acel medic s-a interesat şi am înţeles pentru ce se expusese să rămână în ţară. I-am spus prietenului meu că medicul francez e spion. îndată ce armistiţiul general s-a semnat şi francezii au revenit la Bucureşti, Dr. D..*) a dispărut fără să-şi mai fi luat rămas-bun.

în aceste condiţiuni, întreaga purtare a d-lui Brătianu a fost cunoscută preşedintelui conferinţei păcii, dl. Georges Clemenceau, care nu ştia să ierte.

Dualismul I.I.C. Brătianu-Tache Ionescu s-a desfăcut prin retragerea guvernului, deşi liberalii dispuneau de mare majoritate în ambele camere. Dl. Vintilă I.C. Brătianu, ministru de război, a prezentat un referat justificând necesităţile ce se impuneau la facerea păcii.

Nici dl. I.I.C. Brătianu, nici dl. Tache Ionescu nu voiau a-şi lua răspunderea să încheie pe faţă pacea pentru efectuarea căreia se convenise în secret.

Pentru a scăpa din situaţia încurcată în care se aflau, au rugat pe M.S. Regele să cheme pe cel mai popular general al

***) Loc lăsat liber în manuscris.**

armatei, pe generalul Alexandru Averescu, care în tot timpul războiului n-a suferit nici o înfrângere, ca el să formeze un guvern cu care să încheie pacea, asigurându-i-se întregul sprijin parlamentar.

în februarie 1918, generalul Al. Averescu a format ministerul cu C. Argetoianu, Matei Cantacuzino, general Culcer, general Iancovescu, C. Garoflid, Fotin Enescu, C. Sărăţeanu şi I. Luca Niculescu.

Nu eram în Moldova în acea epocă şi nu pot enumera peripeţiile prin care a trecut acest guvern şi nici a semnala neajunsurile ce a întâmpinat cu bolşevicii. Mă mărginesc să descriu cele ce s-au petrecut până la încheierea păcii cu Puterile Centrale de la 8 mai 1918.

în ianuarie 1918 începuse la Focşani un schimb de ostateci între Moldova şi Guvernământul din Muntenia. De atunci, fraţii Costică şi Virgil C. Arion, Dimitrie Neniţescu luaseră contact cu delegaţii guvernului din Moldova, dar mai ales cu Iancu Mitilineu[1], fost prefect de Poliţie, conservator şi în urmă ministru de justiţie în ministerul format de ALL Marghiloman, precum şi cu generalul Lupescu, trimis pentru încheierea unui armistiţiu.[2]

Tot cam pe atunci venise guvernatorul german la mine de m-a felicitat de intrarea trupelor noastre în Basarabia, asigu- rându-mă de concursul Germaniei în a o păstra.[3]

La finele anului 1917 se ivesc neînţelegeri între Marele Cartier German şi diplomaţia contelui Hertling relativă la noi.

Prin ianuarie 1918, atât feldmareşalul von Mackensen, cât şi guvernatorul şi colonelul Hentsch doreau o intervenţie din partea noastră la Berlin, în a susţine politica la care lucrasem

h Ion Mitilineu (1868-1946), om politic conservator; ministru al justiţiei în guvernul Marghiloman din 1918. [2]) Acest general delegat şi la tratativele păcii a sfătuit a se admite linia din tratate care ne răşluia o parte din munţii noştri. In 1919 a îndemnat santinelele [de] la Sanatoriul „Elisabeta", unde eram închişi, să zică că am voit să evadăm şi să ne împuşte. O scriu pentru a putea fi răsplătit pentru fapta onorabilă ce pusese la cale, ca mare patriot ce se credea a fi (n. a.). [3]) Am pariat cu d-na Alexandrina Gr. Cantacuzino, moldoveancă după tată, fiind născută Pallady, că vom păstra Basarabia în mare parte (n. a.).

de comun acord, adică a orienta politica noastră spre Berlin şi a elimina influenţa austro-ungară din România, căutând a strânge legăturile de prietenie cu politica imperiului german.

P.P. Carp era singurul om indicat a se duce la Berlin şi a susţine cauza ţării.

La propunerea ce i s-a făcut de a merge la Berlin, punân- du-i-se la dispoziţie tot confortul necesar, P.P. Carp a cerut în prealabil ca Hertling, cancelarul imperiului, în unire cu Marele Cartier General German, având şi consimţământul împăratului, să aprobe condiţiunile puse de noi în conversaţiile avute cu autorităţile germane din ţară.

La această înştiinţare la Berlin, contele Hertling, care prin von Kuhlmann autorizase pe Czemin a se folosi de starea nenorocită în care ne aflam în Moldova spre a ne impune el pacea, a răspuns că tratativele nu pot avea loc nici prin intervenţia împăratului, nici a Marelui Cartier General German, ci simplu şi direct cu ministrul de externe şi cu cancelarul.

P.P. Carp a răspuns că nu a cerut nimănui să trateze ceva şi că nici nu are de tratat cu cineva. Mie mi-a spus limpede, cum ştia numai el să explice situaţiile cele mai grele, că ori puterile militare germane se silesc, sau intriga catolică din Bucureşti a reuşit, graţie celor ce conduceau atunci Germania, să ne arunce în ghearele politicii austro-ungare.

Generalul Averescu, pe la 2 februarie, stil vechi, a trimis la Bucureşti o delegaţie compusă din ministrul Papiniu[1], cu Iancu Mitilineu şi colonelul Carol Ressel, de au solicitat şi obţinut o prelungire de armistiţiu abia de şapte zile pentru a lua cunoştinţă, ca guvern nou, de situaţie.

La acea dată eu eram foarte suferind, stăm şi lucram acasă. Atunci, dimineaţa, pe la orele 9 jumătate, a venit la mine consilierul de legaţie, căpitanul în rezervă Hortsmann, şi-mi comunică venirea din Moldova a ministrului plenipotenţiar Papiniu, însoţit de colonelul Carol Ressel, reprezentantul personal al noului prim-ministru, generalul Al. Averescu, şi maiorul de

***) Ioan Papiniu (1853-1924), diplomat, ministru plenipotenţiar.**

rezervă, loan Mitilineu, care au cerut o prelungire a armistiţiului, şi că li s-au acordat doar câteva zile.

Ei sunt la Athenee-Palace, unde ar dori să ne vadă pe noi din teritoriul ocupat, că ceilalţi fruntaşi de aici şi-au dat întâlnire la ora 11 jumătate spre a avea o convorbire cu ei. De aceea mă anunţă şi pe mine, dacă voiesc a lua şi eu parte la acea consfătuire.

El, Horstmann, vine de la P.P. Carp, căruia i-a comunicat ora întrunirii, ca să poată merge şi el de va voi. Dl. Carp i-a răspuns că el nu se va duce, dar ce va avea de comunicat o va face prin mine.

Cum în ziua acea mă simţeam mai bine cu sănătatea şi, cum doream să mai aflu veşti din Moldova, m-am hotărât să mă duc la ora indicată la Athenee Palace.

După plecarea lui Hortsmann a venit, ca de obicei, la ora 10 jumătate, la mine, P.P. Carp. S-a ocupat mai întâi amănunţit de boala mea, m-a cercetat dacă observ cu rigoare regimul la care am fost supus în urma unui consult medical ce avusesem.

L-am asigurat că eram bine şi hotărât chiar a mă duce la întâlnirea proiectată cu d-nii sosiţi din Moldova. P.P. Carp îmi zise:

„Dacă te simţi bine, este necesar să te duci pentru a urmări sforile politice austriece care se cloceşte şi în cursa căreia mă tem că va cădea Marghiloman. Tu menţine punctul nostru de vedere. în discuţiile teoretice ale lui Beldiman şi Stere nu avem a ne amesteca. Neniţescu şi Virgil nu ştiu ce atitudine vor lua.

Dacă politica austro-ungară va fi să reuşească, ea nu va putea decât să dea loc la frământări şi zbuciumări înlăuntru, cari vor periclita viitorul ţării prin intrigile ce se vor urzi contra celor ce vor încheia o pace de răzbunare bulgaro-ungară, presărată cu puţin spirit de amărăciune din partea lui Czernin, pentru neajunsurile ordinare ce i s-au făcut lui, familiei şi supuşilor care urmau a-1 însoţi de către Brătianu la plecarea lui de aici. Pentru a evita ţării toate neajunsurile viitoare, vei citi în numele meu declaraţia ce îţi dau".

S-a aşezat la biroul meu, a scris şi mi-a încredinţat declaraţia sa.

La ora 11 jumătate eram la Athenee Palace, unde am întâlnit, pe lângă pe cei trei domni veniţi de la Iaşi, şi pe d-nii C.C. Arion, D.

Neniţescu, foşti miniştri; C. Stere, V. Arion, profesori universitari; A.A. Beldiman, fostul nostru ministru la Berlin; după câteva minute a venit şi dl. ALL Marghiloman, care însă nu a intrat în camera unde eram noi, ci a stat în odaia de alături vorbind cu d-nii I. Mitilineu şi C.C. Arion.

La noi discuţia a fost foarte vehementă şi se învârtea în jurul faptului de ce nu s-a făcut pacea înainte ca Rusia să se fi bolşevizat; atunci am fi avut condiţiuni mai prielnice. Acum, mai ales după încheierea păcii de la Brest-Litowsk, desigur că vom avea condiţiuni dezastruoase.

Toţi simţiră din conversaţiile avute că, sub influenţa Austro-Ungariei, se pregăteşte României o pace nenorocită pentru ţară şi care, semnată de rege, nu va putea avea decât urmări grele şi pentru dinastie. De aceea, când am citit rugămintea ce P.P. Carp mă însărcinase a o transmite, afară de d-nii ALL Marghiloman şi C.C. Arion, toţi cei prezenţi au aderat la această declaraţie.

Iată textul:

„Vă rog să spuneţi respectuos M.S. Regelui părerea d-lui P.P. Carp că chiar dacă regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămânerea sa pe tron ar da loc la o serie de convulsiuni care ar face dinastia imposibilă şi ar îngreuia vindecarea rănilor cauzate printr-o politică fatală".

Domnii de la Iaşi au refuzat să se însărcineze cu transmiterea rugăminţii noastre. Eu am răspuns că o voi publica în jurnalele locale, nevoind să se creadă că am lucrat altfel decât pe faţă, ceea ce am şi făcut.

Faptul adeziunii noastre pe faţă la rugămintea d-lui P.P. Carp şi a remiterii ei delegaţilor din Moldova este considerată ca un atentat la persoana regelui, ca dovada unui complot împotriva suveranului.[1] Să judece lumea!

[x]) Regina Maria s-a dovedit necruţătoare faţă de declaraţia lui P.P. Carp. Scria în jurnal: „Se pare că s-a acordat cu uşurinţă o prelungire de

TRATATIVELE DE LA BUFTEA

La 19 februarie a avut loc în castelul prinţului Barbu A. Ştirbey de la Buftea prima întâlnire dintre generalul Al. Averescu, prim-

ministru, însoţit de colonelul Carol Ressel şi feldmareşalul von Mackensen, şeful de stat-major al armatei acestuia, generalul Hell, şi consilierul de legaţie, căpitanul Horstmann. întâlnirea nu a avut alt rezultat decât o nouă prelungire de câteva zile a armistiţiului, până ce generalul Averescu va putea să se întâlnească cu contele Czemin şi cu von Kuhlmann, care erau aşteptaţi să sosească. Această prelungire s-a admis după ce generalul Averescu şi-a dat cuvântul de onoare că guvernul doreşte serios ca pacea să fie încheiată. A doua zi, la 20 februarie, am văzut împreună cu P.P. Carp pe Mackensen, care ne-a istorisit cele petrecute la Buftea.

La 23 februarie ora 10 seara a sosit în Bucureşti contele Czernin şi a doua zi la orele 9 jumătate dimineaţa a fost la P.P. Carp, căruia i-a spus că nu crede că poate sta mai mult de 3-4 zile. în acest timp va vedea şi pe rege. în urmă a fost la dl. ALL Marghiloman, a făcut vizite protocolare lăsând şi la mine acasă o carte de vizită. în urmă, a plecat la Buftea pentru a se întâlni cu generalul Averescu, care se reîntorsese din Moldova.

Eu am fost la P.P. Carp îndată după plecarea lui Czernin; l-am găsit răsturnat în fotoliu, cu monoclul în ochi. Am intrat ca de obicei fără nici o formalitate. Am rămas surprins însă

zece zile - dacă rămânem fermi, cred că ar fi cu putinţă ca situaţia noastră să nu fie chiar atât de groaznică pe cât ne-am imaginat-o, dar o veste sigură şi oribilă pe care au adus-o delegaţii noştri din Capitală a fost că acei pe care îi credeam trădători SUNT **trădători până în măduva oaselor. Beldiman, Virgil Arion, Stere, Neniţescu şi Lupu Costache au venit să se întâlnească cu Papiniu, i s-au impus cu un act semnat, în frunte cu Carp, ca să spună că nu mai vor să audă de regele lor şi că doresc o dinastie germană nouă, care să facă România cu totul dependentă de Germania! Se poate măcar închipui aşa ceva? Ar trebui să mă indigneze îngrozitor şi să mă rănească teribil, dar adevărul e că am suferit atât de mult pentru alte lucruri, încât trădarea aceasta supremă mă lasă indiferentă" (Maria, regina României, *Jurnal de război*, voi. 2, trad, de Anca Bărbulescu, ed. Lucian Boia, Humanitas, Bucureşti, 2015, pp. 389-390).**

văzându-1 nemişcat, el care era politeţea încarnată, îţi dădea mâna fără afectaţie şi-ţi zicea bună dimineaţa. Acum, când m-am apropiat de el, mi-a întins mâna şi mi-a zis, în loc de bună dimineaţa:

„Czernin a fost la mine, mi-a spus că nu va sta decât 3-4 zile şi se va reîntoarce; înţelegi ce condiţii de pace a adus, i-a fost ruşine

să-mi vorbească de ele şi nici el nu crede că le poate impune". După o pauză mi-a zis emoţionat: „Iată distrugerea muncii a trei generaţii ce s-au întreţesut la crearea statului nostru!"

Natural că o mare şi dureroasă tăcere a urmat, eu am avut o puternică criză cardiacă. Am ieşit amândoi de am făcut o plimbare la aer curat fără a mai schimba o vorbă.

La Buftea, contele Czernin şi von Kuhlmann au comunicat prim-ministrului român, generalul Al. Averescu, condiţiunile păcii celor patru puteri cu care eram în război.

Se trece aproape fără obiecţiuni asupra tuturor punctelor cerute, chiar şi asupra răşluirii bogaţilor noştri munţi de către unguri. Discuţiunea însă a fost foarte animată în ceea ce privea retrocedarea întregii Dobroge. Generalul Averescu s-a opus în mod hotărât terminând cu un *non possumus*[1].

Tratativele erau ca şi rupte. Contele Czernin cere atunci generalului Averescu să-i înlesnească o întrevedere cu M.S. Regele.

La Iaşi, prim-ministrul a pus imediat în cunoştinţă pe suveran de cele discutate şi petrecute la Buftea, precum şi de cererea lui Czernin de a fi primit în audienţă.

La 27 februarie, după ora 5 p.m., contele Czernin a fost primit la Răcăciuni de M.S. Regele în trenul regal cu care venise de la Iaşi, însoţit de primul său ministru, generalul Averescu.

Nimeni nu poate tăgădui cât de dureroase au fost clipele prin care a trecut suveranul când a primit pe contele Czernin, care fusese ultimul ambasador al Dublei Monarhii la Bucureşti, a cărui corespondenţă cu Viena fusese publicată de către ministrul de externe de la Ballplatz.

Toată această dureroasă scenă este descrisă de Czernin în *Weltkriege*.

h (Literal) „Nu putem" (lat.), în sensul de refuz irevocabil.

După 20 de minute, audienţa a luat sfârşit. M.S. Regele s-a reîntors la Iaşi, iar Czernin la Bucureşti. Czemin ceruse un răspuns precis ca un *ultimatum* până în 48 ore.

La 28 februarie la Şosea, fiind cu P.P. Carp pentru a lua aer după prescripţiile medicale, vedem venind spre noi trei călăreţi: feldmareşalul von Mackensen, contele Ottokar von Czernin şi fratele său, care era ministru la Sofia. Noi eram în dreptul caselor Bibescu, ei veneau de pe aleea călăreţilor, din dreptul Sanatoriului

„Elisabeta"; Czemin ne spune franţuzeşte: *Jl a pleure, il a tout accepte, et je reste*"[1], şi continuă pe nemţeşte că aşteaptă telegrama oficială până mâine.

Atunci, la 17 februarie, stil vechi, se ţine următorul Consiliu de Coroană sub preşedinţia M.S. Regelui Ferdinand la Iaşi.

CONSILIUL DE COROANĂ DE LA 17 FEBRUARIE 1918

Şedinţa începe la ora 10.

Iau parte la Consiliu:

1) Membrii guvernului: generalul Averescu, generalul Iancovescu, C. Argetoianu, generalul Culcer, Matei Cantacu- zino, Fotin Enescu, C. Sărăţeanu, C. Garoflid şi I. Luca Niculescu.

2) Preşedinţii Senatului şi Camerei, d-nii Emil Porumbaru şi V.G. Morţun.

3) Reprezentanţii Partidului National-Liberal, d-nii I.I.C. Brătianu, M. Pherekyde şi Al. Constantinescu.

4) Reprezentanţii Partidului Conservator-Democrat, d-nii Tache Ionescu, Mihail Cantacuzino, D. Greceanu.

M.S. Regele face un expozeu al situaţiei, menţionând amănuntele conferinţei pe care M.S. o avusese cu contele Czernin.

Regele insistă asupra faptului că trimiterea anterioară a plenipotenţiarilor pentru prehminarii nu implică încheierea păcii.

Generalul Averescu, preşedintele Consiliului, comunică celor prezenţi că d-sa a trimis la 2 februarie (st.v.) la Bucureşti

[1]) „A plâns, a acceptat totul, şi rămân."

pe d-nii Papiniu, I. Mitilineu şi pe colonelul Ressel pentru a cere o prelungire de 20 zile a termenului acordat prin ultimatul german, pentru ca guvernul său, abia constituit, să se poată orienta asupra situaţiei. El n-a obţinut însă decât o prelungire de 7 zile. în ziua de 9 februarie, când a expirat acest termen, d-sa a avut o întrevedere cu feldmareşalul von Mackensen la Buftea, de unde a venit cu impresiuni bune, deşi feldmareşalul îi declarase că nu-i autorizat să trateze chestiuni politice.[1] La 11 februarie, înapoindu-se din nou la Buftea, a avut o conferinţă cu contele Czernin, care s-a arătat

intratabil în ceea ce priveşte cesiunea Dobrogei şi rectificările de frontieră dinspre Austro- Ungaria, şi cu dl. von Kuhlmann, care s-a arătat mai moderat decât colegul său austriac. Generalul, obiectând că asemenea cerinţe nu corespund programului de pace fără anexiuni, contele Czernin i-a declarat că aceste condiţii puse de el sunt *sine qua non*.

După cererea contelui Czernin, M.S. Regele primindu-l în audienţă în ziua de 14 februarie, trimisul împăratului Carol a declarat din nou că aceste condiţii înseamnă un *sine qua non* prealabil oricărei negocieri şi *că răspunsul guvernului român trebuie să fie dat azi, 17 februarie, la amiază*.

Preşedintele consiliului conchise că aceste condiţiuni trebuiau primite, deoarece armata nu poate opune decât o scurtă rezistenţă din cauza lipsei de hrană şi muniţii. De altfel, aceasta este şi părerea comandanţilor de armate.

Domnul I.I.C. Brătianu spune că nu există decât două soluţii: rezistenţa cu armele în semn de protestare, sau acceptarea cererilor duşmanului.

Rezistenţa nu e posibilă decât dacă cele două partide politice, liberal şi conservator, plus guvernul, sunt de acord asupra acestei păreri. în această ipoteză, guvernul poate conta pe

[x]) După întâlnirea cu generalul Averescu, feldmareşalul von Mackensen a rămas încredinţat, fapt consemnat şi în însemnările personale, *Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden (Scrisori şi însemnări ale feldmareşalului din război şi pace),* asupra voinţei prim-ministrului român de a încheia pacea şi de a ieşi de sub influenţa lui Brătianu.

concursul solidar al Partidului Liberal. Dar dacă dl. general Averescu stăruie în părerea sa, soluţia rezistenţei cade; ca bun român, d-sa nu va face dificultăţi guvernului.

îşi permite totuşi să dea două sfaturi:

1) Pentru a trata pacea, ar fi mult mai bine să se facă apel la cei de dincolo, la Marghiloman sau alţii. Aceştia ar putea să obţină condiţii mai bune. Li s-ar înlătura posibilitatea de a spune, mai târziu, că ar fi obţinut condiţii mai favorabile.

2) Dacă totuşi actualul guvern ţine să negocieze el pacea, şi din moment ce trebuie să se accepte înainte de începerea tratativelor condiţiunea cedării Dobrogei, atunci el crede, şi-l

sfătuieşte să ceară inamicului toate condiţiunile sale şi să le accepte în bloc, fără discuţiune. Această procedură ar avea forţa unei protestări morale în faţa străinătăţii.[1]

Domnul Tache Ionescu este pentru rezistenţa armată, însă într-un mod care-1 deosebeşte de propriii săi colegi conservatori. Rezistenţa nu trebuie să aibă ca scop o simplă protestare morală; ea trebuie făcută pentru a conserva fiinţa statului şi a salva pe rege, guvernul şi o parte din armată, ducându-le în Rusia răsăriteană. Acest lucru se putea face sigur acum trei luni; ar mai fi posibil astăzi, când avem încă armată în sudul Basarabiei. Este sigur de altfel că fără un acord unanim, rezistenţa este imposibilă. Din cauza acestei lipse de unanimitate a refuzat să ia puterea singur cu trei săptămâni înainte.

Generalul Iancovescu: ca ministru de război trebuie să aducă la cunoştinţa Consiliului că, în caz de rezistenţă militară, nu avem subzistenţe şi muniţiuni nici pentru 15 zile.

Domnul Matei Cantacuzino: trebuie acceptată pacea oricât de dureroasă ar fi ea. Altfel distrugem armata şi armamentul şi vom avea nevoie de acestea şi după încheierea păcii.

M. Ferechide împărtăşeşte părerea d-lui Brătianu, căci aliaţii ştiu cine a rupt pactul şi au dus astfel la caducitate tratatul dintre noi şi ei. Aliaţii îşi vor aduce aminte într-o zi sacrificiile ce am făcut şi vor respecta angajamentele ce au luat faţă de noi.

***) I.I.C. Brătianu sugera ideea „păcii-dictat", pentru a justifica în faţa Aliaţilor ieşirea din război a României.**

Generalul Culcer se raliază la părerea colegilor săi, d-nii Matei Cantacuzino şi generalul Iancovescu.

Generalul Averescu ia din nou cuvântul şi zice: să-şi ia dl. Brătianu responsabilitatea de a executa părerea ce a emis adineauri şi-i va da, el generalul, tot concursul. Cât îl priveşte, menţine însă neclintită părerea sa, că rezistenţa ar fi aproape nulă şi că de altfel părerea aceasta este conformă cu părerea generalilor comandanţi.

Dl. Brătianu se întreabă de ce şeful Statului-Major nu e de faţă la Consiliu.

M.S. Regele dă explicaţiunea că M.S. a consultat ieri pe generalul Prezan şi că generalul nu crede într-o rezistenţă de lungă durată.

Dl. Brătianu încheie: numai guvernul actual poate să ia răspunderea rezistenţei militare, fiindcă dacă s-ar retrage pe această chestiune, aceasta ar discredita rezistenţa şi ar face ca ea să apară ca imposibilă de realizat.

Dar, din moment ce preşedintele consiliului refuză să se solidarizeze cu această propunere, nu mai rămâne decât să se adopte *soluţia guvernului.*

După o scurtă tăcere, dl. Brătianu declară că din toată această discuţiune nu se desprinde în concluzie pentru rege decât o singură părere, şi anume, aceea a guvernului său.

M.S. Regele declară că va aştepta ca guvernul său să ia o deciziune.

Şedinţa s-a ridicat la orele 2 p.m.

în seara aceleiaşi zile guvernul a dat un comunicat în care arăta că în urma Consiliului de Coroană şi sub presiunea evenimentelor, s-a hotărât trimiterea unei delegaţii pentru tratativele de pace.

Armistiţiul nu se mai prelungea de la 1 martie, stil nou, aşa că după trei zile reîncepea de pretutindenea starea de război contra noastră, încât guvernul Averescu a fost silit a telegrafia la 2 martie 1918 că primeşte a trata pe baza condi- ţiunilor impuse.

De acum începe întreaga serie de zile dureroase pentru reprezentanţii noştri, de a semna condiţiunile unei păci sub ameninţarea tunurilor.

La 5 martie, C. Argetoianu, ministru şi împuternicit al guvernului, a iscălit următoarele preliminarii impuse:

„între plenipotenţiarii puterilor împătritei Alianţe, anume: secretarul de stat al afacerilor străine von Kuhlmann, ministrul de externe i.r. contele Czernin; vicepreşedintele Sobra- niei, dr. Mociloff şi marele vizir Talaat paşa, pe de o parte, şi dl. C. Argetoianu, plenipotenţiarul român, de altă parte, s-a semnat marţi, 5 martie, în castelul de la Buftea, un tratat preliminar.

Prin acest tratat s-a stabilit mai întâi un nou armistiţiu pe timp de 14 zile, începând de la 5 martie, miezul nopţii.

în acest interval trebuie încheiată pacea definitivă.

S-a stabilit un acord pe bazele următoare:

1) România cedează Dobrogea până la Dunăre Puterilor aliate. Aceste Puteri vor îngriji însă ca să menţie pentru România o

cale comercială prin Constanţa la Marea Neagră.

2) România se declară gata, în principiu, să acorde Austro-Ungariei rectificări de frontieră la frontiera austro-ungară.

3) România acceptă, de asemenea, în principiu, măsuri corespunzătoare situaţiunii, pe tărâmul economic.

4) Trupele române evacuează teritoriul austro-ungar pe care îl mai ocupă.

5) Guvernul român se obligă să demobilizeze deocamdată cel puţin opt divizii ale armatei române; restul va fi demobilizat îndată ce pacea dintre Rusia şi România va fi restabilită, întrucât trupele nu vor fi necesare pentru serviciul de la frontiera ruso-română.

6) România va licenţia de îndată pe ofiţerii puterilor care sunt în război cu împătrita Alianţă şi care se află în serviciul României. Puterile împătritei Alianţe asigură acestor ofiţeri libera trecere.

7) România trebuie să ajute din toate puterile şi la transportul armatelor aliate către Rusia de sud".

în Moldova lumea era răzvrătită, nemulţumită şi deprimată contra celor ce ne băgaseră în război; purtarea de duplicitate faţă de ambele grupări în război, ezitarea până în ultimul 35^

moment de a lua o hotărâre îi împiedecase să procure armatei cele necesare războiului modem şi care fuseseră semnalate la timp de ataşaţii noştri militari. Ce a fost şi mai grav, nu se întăriseră intrările prin Carpaţi.

Toată această purtare ne-a desconsiderat în afară; înlăuntru ne-a supus la dezastrul prin care am trecut, crimă de stat ce cerea răzbunare. Agitaţia surdă pare a fi fost aşa de puternică, încât guvernul, de frica de a nu fi atacat şi batjocorit de propriile sale majorităţi, a căutat să-şi corupă prin ceckuri aur propriii săi partizani, pentru ca să nu completeze forul necesar la deschiderea şedinţelor Corpurilor Legiuitoare.[1]

în această atmosferă de deznădejde venise guvernul generalului Averescu, care şi el mai avea o mică răfuială cu Ionel I.C. Brătianu, care-1 părăsise ca ministru de război, după ce scăpase ţara de consecinţele răscoalei de la 1907, şi care acum nu-i încredinţase lui funcţia de şef al Marelui Stat-Major al armatei,

cum i se cuvenea după destoinicia ce dovedise în 1913 în războiul contra bulgarilor.

Generalul Averescu nu ştia însă de cele convenite relativ la încheierea păcii între guvern şi Austro-Ungaria prin colonelul baron Randa, încât era îngrijorat de nemulţumirile ce vor provoca contra lui condiţiile păcii ce simţise acum că i se vor dicta de duşmani. Nu a neglijat probabil să lase a se răspândi zvonul că, în interesul ţării şi al moralei publice, va fi ca o necesitate a se pedepsi culpabilii ce au dus armata la masacru şi la înfrângeri ruşinoase, pentru ca nu, acum, ce-i vinovaţi să se spele pe mâini ca Pilat, lăsând oprobiul pe alţii.

Se zicea că liberalii, foarte îngrijoraţi de ceea ce li se putea uşor întâmpla, întrucât generalul Averescu era foarte iubit în armată, au căutat a face toate intrigile de cari sunt capabili şi

x) Să se noteze că aceştia, [care se] pretind creatorii tuturor libertăţilor la noi, le-a fost frică să se prezinte înaintea Camerelor. Au guvernat cu cenzură, cu Curţi Marţiale şi cu decrete legi. Noi, naivii, credeam că la 1881, prin crearea şi recunoaşterea regatului de sine stătător, programul Divanului ad-hoc era împlinit, şi libertăţile la obţinerea cărora au muncit părinţii noştri erau asigurate românilor. Colectivitate cointeresată, unde ne duci? (n. a.).

au răsturnat guvernul Averescu, sub pretext că nu a obţinut concesiuni de la duşmani.

Sigur că generalul Averescu, la Buftea, în momentele acelea nenorocite, a cântărit ce trebuia scăpat cu orice preţ. Pentru ca să nu rămânem un corp neînsufleţit, a admis totul fără mare discuţie. A cerut să nu ni se ia pământul existenţei, Dobro- gea cu Marea, să nu devenim Serbia de altă dată, a mers până la *non possumus,* până la ruperea tratativelor şi nu a cedat decât după hotărârea Consiliului de Coroană de la 17 februarie 1918 stil vechi, ţinut la Iaşi. Pentru ce dar a fost concediat guvernul generalului Al. Averescu?

S-a zvonit în teritoriul ocupat că I.I.C. Brătianu împreună cu toţi cointeresaţii erau convinşi că situaţia le este pentru totdeauna pierdută, fie prin o judecată sumară a generalului, fie prin faptul că în teritoriul ocupat erau două personalităţi puternice: ALL Marghiloman, şeful Partidului Conservator, şi Constantin Stere, un fruntaş liberal înaintat, care putea deveni de fapt şeful unui

Partid Liberal cinstit, nu interesat. Că ambii nu găseau rezistenţă la Ballplatz. De P.P. Carp nu se îngrijeau, ştiau că el nu va ceda unor condiţii oneroase, încât ar fi fost demascaţi de la început.

Aceste zvonuri s-au colportat de cei ce veneau la Bucureşti din Moldova. Rămâne ca cei interesaţi să se desluşească între ei, eu le-am inserat ca fidel cronicar al timpului.

M.S. Regele, pe baza promisiunii ce dl. Al. Marghiloman îi dăduse după Consiliul de Coroană de la Cotroceni, din august 1916, că la cererea M. Sale va fi gata a-1 servi, a rugat pe dl. C. Argetoianu, ce venea la Bucureşti pentru semnarea preliminariilor păcii, să spuie d-lui Al. Marghiloman să vie la Iaşi. Dl. C. Argetoianu, fie că în preocupările ce avea nu a găsit timp pentru a se duce la dl. ALL Marghiloman şi a-i transmite regala dorinţă, fie că nu a prea înţeles rolul ce era chemat să joace, nu s-a dus.

M.S. Regele, văzând că dl. Al. Marghiloman nu venea, îngrijorat ca acesta să nu aibă vreun scrupul din cauza interviului ce a dat, a însărcinat pe generalul Mircescu, pe atunci mi se pare colonel, să sondeze pe dl. Al. Marghiloman şi să caute să-l convingă să vină la Iaşi.

Dl. A. Marghiloman a declarat, cum şi era, că n-a ştiut nimica de dorinţa M. Sale, dar că imediat va pleca la Iaşi.

Dl. Al. Marghiloman se întâlnise cu contele Czemin, cu care discutase despre condiţiile păcii, în mod cu totul abstract; cunoştea deci fondul condiţiunilor. înainte de a pleca la Iaşi a avut o lungă şi amănunţită discuţie cu contele, încât la 13 sau 14 martie 1918 a fost la Iaşi şi a putut da interviul din *Acţiunea românească* şi după câteva zile a format guvernul conservator sub preşedinţia sa.

Care era atitudinea liberalilor în momentul formării unui guvern conservator ne lămureşte următorul extras din ziarul *îndreptarea*, oficiosul d-lui general Averescu, din 17 noiembrie i9[18]-

Sub titlul de „Trădătorii", *îndreptarea* aminteşte de sentimentele pacifice care puseseră stăpânire la Iaşi pe dl. Brătianu şi continuă în termenii următori:

‚Atunci, în momentul când dl. Al. Marghiloman îşi asuma responsabilitatea puterii, dl. Brătianu îşi aduna tovarăşii în casele d-lui Mîrzescu şi, într-unul din acele expozeuri cari îi sunt scumpe, face portretul şefului partidului conservator-pro- gresist.

Impunător, convingător, cald, pasionat, dl. Brătianu spunea partizanilor săi că dl. Marghiloman se sacrificase primind să se înhame la o operă tragică, dar patriotică. Va avea, spunea el, toate «aparenţele unui trădător». Va fi calomniat, ofensat, batjocorit, trebuie să se ştie însă că acest om a salvat Coroana şi Moldova şi că acest lucru e o nevoie care primează orice altă consideraţie. Şi dl. Brătianu adaugă că, personal, e recunoscător în chip special d-lui Marghiloman, pentru marile servicii pe care le-a adus Coroanei şi ţării".

Bineînţeles că dl. Brătianu n-a spus că pacea era plăsmuită.

Cum s-a purtat şi se poartă dovedeşte doza de inconştienţă ce-1 caracterizează.

De la formarea [guvernului] Al. Marghiloman, toate tratativele de pace au fost conduse de d-sa şi de dl. C.C. Arion, ministrul de externe şi vicepreşedintele Consiliului de Miniştri în acel guvern.

Din cele ce precedă reiese că dl. Al. Marghiloman cu conservatorii, la apelul făcut de M.S. Regele de a semna pacea ale cărei baze fuseseră acceptate la Iaşi în înţelegerea avută direct între şeful guvernului şi cumnatul său cu Austria, au primit a îndeplini ingrata misiune în interesul ţării şi al dinastiei.

La venirea lui von Kuhlmann la Bucureşti, feldmareşalul a înlesnit o întrevedere cu RR Carp. Discuţia urmată a lăsat impresia că reprezentantul Germaniei nu punea mare preţ pe prietenia noastră, dar că Germania va fi gata să ne apere contra prea grelelor pretenţii ale Ungariei şi mai ales ale Bulgariei.

Eu am văzut pe von Kuhlmann la guvernator la dejun; la luarea cafelei ne-am retras în odaia din fund, din partea stângă a caselor Soutzou, unde am discutat chestiunea Dobrogei şi a influenţei austro-ungare în regat. Discuţia a durat circa douăzeci de minute. La răspunsurile evazive ale ministrului german, mi-am permis a-i spune că politica diplomaţiei germane este departe de puterea militară germană, care - oricare va fi rezultatul războiului - va rămâne scrisă în istoria lumii ca un model de organizare şi disciplină, şi că prinţul de Bismarck a avut dreptate în memoriile sale când nu s-a exprimat tocmai favorabil despre diplomaţie. Părăsindu-ne pe noi intereselor austro-ungaro-bulgare arată că la Berlin nu se ştie cât e de cangrenată Dubla Monarhie. Că de fapt

Germania, prin acest procedeu, alimentează întărirea unei puteri duşmane tocmai la poarta Orientului, şi că îi va adăuga astfel şi poporul nostru. Von Kuhlmann mi-a răspuns că înţelege perfect durerea mea, dar că vorbesc cu patimă ca duşman al ungurilor, nu ţin seama de legăturile politice dintre ambele monarhii şi de ce am fi căutat să obţinem noi din Ungaria dacă eram victorioşi. Că relativ la bulgari, atitudinea noastră ni i-a făcut duşmani şi, azi victorioşi, este greu a li se precupeţi întregirea lor fie chiar discutabilă. El cunoaşte de aproape pe austrieci şi are încredere în ei. Dar îmi poate promite că accesul la Marea Neagră ne va fi asigurat, chiar dacă ar fi ca Puterile Centrale să declare acel teritoriu ca un condominiu al lor.

Conversaţia s-a oprit, întrucât camera s-a umplut cu ceilalţi comeseni de la dejun.

îngrijorat de soarta Dobrogei, am căutat a vedea pe generalul de divizie Nizami paşa, reprezentantul Turciei pe lângă Guvernământ, fost altădată ambasador la Berlin, om cult şi foarte fin.

După o convorbire generală, l-am întrebat care va fi soarta Dobrogei. Mi-a răspuns despicat:

„Nu va fi a bulgarilor, orice străduinţe vor face. în 1912 când aveam nevoie de ajutorul d-stră, ne-aţi părăsit, totuşi noi credem că pentru siguranţa Orientului e necesar să existaţi ca stat, să vă dezvoltaţi şi să vă întăriţi. Nu pot preciza forma sub care va fi tranşată chestiunea, dar, repet, că bulgarii nu vor lua Dobrogea. Rămâne numai ca guvernele româneşti să fie prudente şi prevăzătoare".

Răspunsul dat de Nizami paşa, adăugat la cele spuse de von Kuhlmann, m-a liniştit întru câtva.

întreaga pace de la Bucureşti a fost făcută, după cum am spus, în afară de orice consultaţii sau întrevederi cu RR Carp şi cu noi, încât nu am ştiut nimic decât din zvonurile ce se răspândeau.

Prin aprilie fiind la P.P. Carp, seara ni se aduce ştirea că Austro-Ungaria, sub pretext de rectificare de frontieră, caută a ne răşlui o însemnată parte din munţi şi chiar localităţi populate.

Noi nu ştiam că se vor rectifica fruntariile cu Austro-Ungaria. Abia atunci am aflat că o întreagă parte din cei mai bogaţi munţi,

ba şi sate şi oraşe, ni se vor lua. Afectat de această veste, ca să aflu ce e adevărat, m-am dus imediat la feldmare- şalul von Mackensen. Deşi era seara şi aproape ora de culcare, m-a primit şi mi-a arătat pe hartă o linie: ni se lua circa o jumătate de kilometru spre a se rectifica un unghi în munţii de nord ai Moldovei, la sud de Cârli Baba şi o jumătate de kilometru, până la trei sferturi de kilometru în munţii Orşovei; lucru foarte dureros, dar nu ceea ce auzisem noi, nici ceea ce s-a dat prin pacea Buftea-Cotroceni.

Feldmareşalul, spre a mă asigura de cantitatea celor ce-mi arătase că vom fi nevoiţi a pierde, mi-a declarat că în caz de neînţelegere între guvernul român şi generalul-maior Hranilovici,

delegatul părţii austriece pentru rectificarea fruntariilor, primeşte el, Mackensen, să fie arbitru, şi nu va decide a ni se lua decât ceea ce mi-a arătat. A doua zi am văzut pe generalul Mircescu[1], care mi-a confirmat şi el că Mackensen s-a declarat gata a fi arbitru la nevoie.

Contele Czemin ştia că Marele Cartier German era împotriva jefuirii munţilor noştri de către unguri. De altfel, Czernin era acela care în discursul său de la Buda Pesta, din 12 octombrie 1917, se declarase pentru o pace fără despăgubiri şi fără anexiuni. Pentru a nu se contrazice, a intervenit la Consiliul nostru de Miniştri, amintindu-i cele convenite între ei, de a micşora la jumătate pretenţiile austro-ungare admise la semnarea preliminariilor păcii de reprezentantul guvernului de atunci, ministrul C. Argetoianu, dar că nu putea admite totala reducere, fiindu-i şi lui aceasta impusă de Ungaria.[2]

Atunci se zvonise că generalul Mircescu a susţinut să nu se cedeze bogăţiile cerute de unguri, iar generalul Lupescu, şi el ataşat pe lângă delegaţii cari discutau pacea, a fost de părere să se satisfacă cererile lui Czernin.

Contele Hertling fusese numit cancelar al Germaniei, fiind susţinut de cel mai puternic grup din Reichstag, de Centrul Catolic.

Luând cârma imperiului, a fost nevoit să satisfacă cerinţele celor ce-l susţinuseră şi să lase România în sfera de activitate a catolicilor; astfel, indirect, am ajuns la discreţia contelui Czemin.

Sub această hotărâre se încheie draconiana pace austro-ungaro-bulgară de la Bucureşti. Ea este rezultatul urii ce ne poartă bulgarii şi ungurii, presărată cu toată perfidia ce pururea ne-a

arătat politica de la Ballplatz.

***) Ludovic Mircescu (1872-1929), general şi om politic; şeful Jandarmeriei (1918-1919). [2])Ludendorff scrie în memoriile sale: „Ne-am pronunţat împotriva anexiunilor importante făcute de Ungaria în dauna României. Pentru a se obţine o mai bună apărare a frontierei ungureşti era de-ajuns, din punct de vedere militar, o mică rectificare de frontieră la Orşova şi în unghiul Moldovei, la sud de Kîrli Baba. Eu nu am aprobat decât această rectificare. România a trebuit, sub presiunea contelui Czemin, să cedeze Ungariei porţiuni importante din teritoriul său. Generalul Hell a primit repetate instrucţiuni să se opună, dar n-a reuşit" (n. a.).**

Statul-Major German, precum şi reprezentanţii de aici, feldmareşalul şi guvernatorul, au fost adânc jigniţi de întorsătura politică ce avusese loc.

Iată cum se exprimă generalul Ludendorff în memoriile sale[1]:,Austria vedea cu ochi răi dezvoltarea politicii germane în România. Ea se temea de aceasta cum se temea şi de o mărire a intereselor economice ale Germaniei la noi.

Contele Czernin lupta contra noastră pe aceste două puncte şi a reuşit, trimiţând la sfârşitul lui ianuarie pe vechiul ataşat militar austriac pe lângă guvernul român, colonelul Randa, la regele României, la Iaşi, pentru a-1 asigura că e dispus să acorde României o pace onorabilă.

„Am auzit vorbindu-se întâmplător la Kreuznach de această misiune şi mi-a făcut o impresie neplăcută. în cursul consfătuirilor de la 4 şi 5 februarie am remarcat cât a fost de regretabilă misiunea. Secretarul de stat, von Kuhlmann, nu s-a raliat la modul meu de a vedea. Aceasta m-a convins că von Kuhlmann cunoştea misiunea colonelului şi o aprobase. Dacă ar fi fost altfel, ar fi fost impresionat ca şi mine de demersul arbitrar al contelui Czernin...“

Mai departe: „Se încredinţase la început feldmareşalului von Mackensen conducerea tratativelor, dar el s-a văzut îndată oprit şi stânjenit de Austro-Ungaria...

Spre nenorocirea cauzei germane, şeful de Stat-Major al Guvernământului Militar din România, colonelul Hentsch, muri în timpul acesta; generalul Hell n-a ştiut să impună ceea ce eu ceream etc. ..."

Nemulţumirea cercurilor militare era vizibilă şi demonstra că Germania nu va sacrifica viaţa nici unui soldat al său pentru a

sprijini politica lui Czernin la noi, pe care în mod inconştient o ajuta von Kuhlmann.

Bazat pe atitudinea Germaniei, RR Carp a îndemnat la ruperea tratativelor cu Austria.[2]

^*Memoriile generalului Ludendorff despre războiul mondial şi prăbuşirea Germaniei*, 2 voi., Editura „Răspândirea Culturii", Bucureşti, 1919. [2]) RR Carp a afirmat acest lucru şi la Ţibăneşti fiind, în cursul verii 1918, d-lui George Volenti, prefectul conservator de atunci (n. a.).

Tratativele păcii şi-au urmat însă cursul lor normal până în ziua de 7 mai 1918 când, în castelul de la Cotroceni, s-a semnat pacea de plenipotenţiarii ţărilor beligerante:

I) Von Kuhlmann - ministrul de externe al Germaniei

II) Contele Burian - ministrul de externe al Austro-Ungariei

III) Ahmed Nessimy Bez - ministrul de externe al Turciei

IV) Dr. Radoslawoff - prim-ministru al Bulgariei

V) Tontscheff - ministrul de finanţe al Bulgariei

VI) Alex. I. Marghiloman - prim-ministru al României

VII) C.C. Arion - ministrul de externe al României.

Astfel s-a consacrat protocolul zămislit la Iaşi în ianuarie şi februarie 1918 între baronul Randa, ce reprezenta pe contele Czemin, şi d-nii Ionel I.C. Brătianu, prim-ministru al României, şi prinţul Barbu A. Ştirbey, cumnatul acestuia şi colonel în rezervă.

Acesta este strictul adevăr.

Nu a fost o pace impusă de Germania, încât legenda unei păci Mackensen-Marghiloman este falsă şi interesată.

A fost o pace austro-ungară ale cărei baze au fost fixate la Iaşi şi cu dreptate i se poate zice: *Pacea Czernin-Brătianu-Stir- bey*, deşi printr-o coincidenţă fatală nici unul dintre adevăraţii făuritori ai monstrului nu l-au semnat.

RR Carp, cu noi toţi, am fost cu desăvârşire împotriva acestei păci, şi ca protestare ne-am prezentat la alegeri contra candidaţilor guvernamentali.[1]

hLa 8 mai m-am prezentat la Ministerul de Interne, deşi foarte slăbit, am predat Ministerul de Interne prim-ministrului, dl. ALL Marghiloman, care era secretar de stat şi la Interne. In acelaşi timp i-am prezentat şi demisia din Consiliul Permanent Administrativ, al cărui membru eram. D-sa, pe lângă amabilitatea avută de a mi-o respinge, a găsit cu cale să-mi

trimită şi următoarea adresă:... [Punctele de suspensie aparţin autorului. Documentele de arhivă confirmă această versiune şi buna-cre- dinţă a lui Marghiloman. La 9 mai 1918, Marghiloman insista pe lângă Kostaki Lupu, sperând că acesta se va răzgândi asupra demisiei. Iată sugestia prim-ministrului: „Dacă raţiuni de sănătate vă obligă să luaţi puţină odihnă sunt la dispoziţia Dvs. pentru a vă acorda concediul necesar" - n. ed.] Cum urma să mă prezint la alegerile generale, candidat la Cameră, am insistat în demisia dată, care apoi a şi fost primită (n. a.).

Pretutindenea, după obiceiul pământului, am căzut toţi în alegeri. S-au ales numai d-nii P.P. Carp, căruia nu-i puseseră contracandidat, şi dl. Neniţescu la Prahova pe lista guvernului.

Natural că d-nii P.P. Carp şi dl. Neniţescu, aleşi, nu s-au dus la Cameră. Eu, în tot timpul perioadei electorale, slăbit şi bolnav, nu am putut vedea nici un alegător, nici nu am cerut votul nimănui. Sunt însă foarte mândru de a fi întrunit mai multe sute de voturi ce judeţul Ilfov şi Capitala mi-au dat, din puţinii alegători ce au luat parte la votare, şi le mulţumesc cu recunoştinţă.

Aceasta a fost şi este o mare satisfacţie pentru mine, care mai târziu am fost maltratat pentru că mi-am sacrificat sănătatea şi avutul la îndeplinirea datoriei.

SFÂRŞITUL ÎNSĂRCINĂRII MELE

Am ajuns la sfârşitul istorisirii celor întâmplate în tot timpul cât, lăsat de guvernul ţării, am girat Ministerul de Interne. Rămâne ca omul de bună-credinţă să judece cu imparţialitate purtarea mea în tot timpul ocupaţiei străine.

Tot ce s-a vorbit şi s-a petrecut prin localuri publice sau în case particulare, printre prieteni, de modul cum au văzut ei sau au judecat situaţia, nu puteam şti şi nici n-am ţinut să aflu.

Somez pe cei ce mi s-au adresat să mărturisească ce le-am spus eu, să dovedească că nu mi-aş fi dat toată osteneala dezinteresată spre a căuta prin toate mijloacele posibile să le satisfac cererile.

Intrarea la mine, fie acasă, fie la minister, sănătos sau bolnav, a fost pururea liberă. Aşa am înţeles eu a fi primul servitor al populaţiei pentru uşurinţa suferinţelor căreia mă sacrificasem rămânând în Capitală.

Când nu reuşeam în cererile mele aşa cum doream, sufeream

în primul rând eu; ca probă este alterarea completă a sănătăţii mele.

în politică nu am ezitat, când biruitorii au pus chestiunea, între ţară şi dinastie, să aleg ţara.

în definitiv, dinastii vechi în Europa au trebuit să dispară în faţa necesităţilor popoarelor.

Nu am admis nici un moment a provoca un război civil sau a ridica la tron decât o dinastie care, dacă Puterile Centrale rămâneau învingătoare, să poată da ţării toate garanţiile de mărire, de independenţă şi de respect faţă de duşmanii ce ne înconjoară.

Toate balivernele şi combinaţiile de regenţă şi de formare de ministere, precum şi de o pace separată, sunt ieşite din fumul de bere şi tutun al cafenelelor.

Nu a fost absolut nici o convorbire, cum niciodată la Ministerul de Interne nu s-a pregătit bugetul sau lista funcţionarilor pentru Moldova; toate aceste palavre probează cât de uşuratec unii oameni au dat publicităţii lucruri ce nu se vor putea dovedi, întrucât nu au existat.

în ceea ce priveşte lipsa de alimente şi de îmbrăcăminte, dacă o comparăm cu ceea ce găsim acum după trei ani de *pace generală* şi de risipă de miliarde, să-mi fie permis a declara că acuzaţia este absolut de rea-credinţă.

Omul cinstit astăzi care nu fură, „nu face afaceri" - pe dialectul modern - moare de foame şi nu se poate îmbrăca, pe când pe timpul ocupaţiei, cu a zecea parte din costul obiectelor de astăzi, aveai tot ce-ţi trebuia.

Puterile în război cu noi erau atunci încercuite şi condamnate la moarte pentru realizarea idealului „dreptăţii şi al umanităţii", încât nu li se putea cere „barbarilor" învingători să moară ei de foame şi de frig pentru ca noi să nu suferim alături de ei.

Să se ţie seamă însă că: am restabilit statul în forma şi drepturile lui; că am stabilit cheltuielile în aşa mod încât funcţionarii fără posturi şi pensionarii n-au suferit, dându-li-se strictul necesar; că toate bugetele au fost cu stricteţe echilibrate; că tâlhării nu s-au făcut; că nu ne-am umilit înaintea duşmanului

învingător; că refugiaţii au fost reinstalaţi la locuinţelor lor; că măsuri sanitare s-au luat şi că epidemiile au fost oprite, că medicamente am adus; că mâncare la populaţie s-a dat; *că soţiile*

***celor mobilizaţi, ce luptau pe front contra duşmanilor, au primit ajutoarele legal promise*, fără a recurge la dări extraordinare.**

Să se amintească jafurile din averea publică şi privată din Moldova, unde epidemiile au secerat sate întregi, unde cei săraci mureau de foame, pe când cei mari beau, mâncau, făceau chiulhanale şi nunţi; unde funcţionarilor ce fugiseră din teritoriul ocupat li s-au dat lefuri grase şi nu au făcut măcar un biet buget comunal; unde demoralizarea a ajuns la apogeu şi i-a silit pe ofiţeri să dea foc la Coţofeneşti spitalului de răniţi spre a linişti pe soldaţii cari începuseră să se revolte de cele văzute.

Toţi corifeii acelor nenorociri sunt mari patrioţi, toţi au fost şi sunt recompensaţi, încât astăzi hoţia este transformată în dogmă calitativă, jurnalele sunt pline de acest gen de afaceri, cum li se zice, acuzându-se cu acte publice unii pe alţii fără ruşine, întrucât sancţiunile sunt recompense.

în teritoriul ocupat am dat în judecată pe cel ce a fost bănuit că a luat 20 lei mită; astăzi marii patrioţi fură milioane, fără ruşine, fără frică de pedeapsă, toate acestea pe spatele muncitorului cinstit.

Sunt mândru de ceea ce am putut face, conştiinţa îmi este liniştită, am toată încrederea în imparţialitatea hotărârii ce va da istoria asupra acestei epoci, ce nu va putea fi ştearsă prin decret regal, fie el contrasemnat chiar de Ionel I.C. Brătianu.

INDICE SELECTIV DE NUME

Alexandrescu, Gh. 210-211 Amelung, slt. 271-274 Anastasiu, Tache 108 Andrâssy, Gyula (Iuliu) 7511, 149, 161-162,188, 306, 34211 Anghelescu, grai 238-239,245-246 Argetoianu, Constantin 347, 353, 357.359.363

Arion, Constantin C. 347, 350, 360, 365

Arion, Virgil C. 347, 350, 35m, Averescu, Alexandru, grai 199,214, 256n, 309, 347-348, 35[1]–353> 354[n], 355-356, 358-360

Barrere, Camille 163-164,170 Beldiman, Alexandru A. 349-350, 35in, Beldiman, Victor 266, Bergmann von, grai 261, 280 Berthelot, Henri Mathias, grai 332 Bethmann-Hollweg, Theobald von 333-334, 340 Bibescu, Martha 283 Bismarck, Otto von 104, io4n, i2on, 142-143,149,172,177,179,278, 306, 312, 340, 361 Blondei, Camille 287 Bogdan, G.Em. 228, 238

Brătianu, Constantin I.C. (Dinu) 112 Brătianu, Dumitru 95 Brătianu, Ion C. 80, 80n, 96, 96n, 97,100, îoon, 107-112,115,179, 198, 200, 226, 296 Brătianu, Ion I.C. (Ionel) 80n, i27n, 183,189,194, îgsn, 199- 200, 202-203,2030, 2050, 207-208, 213-214, 219-220, 226, 231, 239, 243, 248n, 282, 284, 287, 289, 315, 344, 344n, 346, 349» 353-354, 354n, 355, 355*, 356, 358-360, 365, 368

Brătianu, Vintilă 80n, 128, i28n, 210, 282, 346 Briand, Aristide 76, 76n, 135,145, 186, i86n, 193 Brociner, Moritz 255, 255a Bussche, Hilmar von dem i28n, 209, aogn, 224, 280, 283

Calimachi, Papadopol Alexandru 97 Cantacuzino, Gheorghe Gr. („Nababul") 167, i67n, Cantacuzino, Matei 347, 353, 355-356 Cantacuzino, Sabina 282-283 Cantacuzino-Râfoveanu, George G. (Gogu) 105, i05n

Carada, Eugeniu 105, 10511, 116, 118-119
Carol I, regele României 65, 82, 82n, 86,104,112, i64n, 166-167, 172, i72n, 174, 179, 182-183, i83n, 188-189, 193, 197-198, 200, 203-204, 204n, 205, 2050, 206, 226, 296, 301, 305-306, 311, 319-320 Carp, loan 303
Carp, Petre, cpt. 253, 301-302, 305
Carp, Petre P 90,100,103,105,112, 116, 118-120, i20n, 122, 125- 129, 165-166, 179, 182, i82n, 183, i83n, 189,198, 200n, 203- 205, 208, 227, 245, 249, 253, 284, 291-294, 2940, 295, 2950, 296-297, 2970,299, 2990, 300- 303, 3030, 304-308, 308n, 310, 319-320, 322, 348-350, 350n, 351, 35m, 353, 359, 361-362, 364, 3640, 365-366 Catargi (Catargiu), Lascăr 174,179, 208n, 319
Clemenceau, Georges 135, 1350, 19[1], 339-340, 345 Constantinescu, Alexandru 209, 209n, 210, 344n, 353 Corbescu, Gheorghe Matei 232, 232n, 240-243, 245-246, 274, 284, 303, 321, 344n Costa-Foru, Gheorghe tatăl 75n, 80
Costa-Foru, Constantin Gheorghe, fiul 111
Costache/Kostaki/Kostaky, Manolache. *V.* Epureanu, Manolache
Costache (Kostaki, Kostaky)
Costinescu, Emil 119, ngn, 183, 294n
Crăsnaru, Alexandru 228-229,238, 245, 249, 253, 262-264, 275, 281
Crozier (Crosier), Philippe 185-186, i86n
Culcer, loan, grai 347, 353, 356
Cuza, ALL 56-57, 64, 68-70, 76, 83-84, 84n, 85, 89, 151, 172, 295^ 318
Czernin, Ottokar von 201, 20m, 209, 283, 314-317, 32m, 340- 341, 343) 348-349) 351-354, 357, 360, 363, 363^ 364-365

Diamandy, Constantin I. 99, 204-205, 20511, 220

Eduard VII 134-136,179, 200
Elisabeta (Carmen Sylva), regina României i72n, 204, 255n, 276n
Epureanu, Manolache Costache (Kostaki, Kostaky) 55-56, 63-64, 68, 76, 79-83, 89, 95-97, 100,173

Falkenhayn, Erich von, grai 253, 25311) 305
Ferdinand I, regele României 204, 204n, 205, 205n, 206n, 212, 221, 224, 226, 228, 239, 279, 301, 319, 321, 32m, 330n, 332, 344[n], 346, 350, 35[in], 35[2]-354, 356, 359-360, 364
Florescu, Ion, maior 239, 245, 303
Franz Joseph 69, 205n, 310

George V136
Ghermani, Menelas 118, n8n, 120, 165,319
Goluchowsky, Agenor Maria Adam 165-167, 314

Heinrich von, grai 260, 272, 277
Hell, Emil, grai 260, 351, 363^ 364
Hentsch, Richard 281, 28m, 309-313, 316, 347, 364 Hertling, Georg von 292, 333, 338, 340, 347-348, 363

Iancovescu, Constantin, grai 347, 353·355-356
Ionescu, Take/Tache îogn, 127, i27n, 183, 193, 201-203, 206, 2070, 208, 215, 244n, 245, [2]95[n]> 319» 332n, 344n, 346, 353, 355

Kellermann, Bernhard 255, 255n, 256
Kleve, col. 254, 262, 264 Koch, col. 274, 321 Kogălniceanu, Mihail (Mihalache) 56, 56n, 58, 74, 86, 96, 96n, 98, 100,179, 295n, 2g6n
Kostaki, Alecu 62 Kostaki, Clemensa (n. Juvara) i22n, 127, 228-229, 234, 250 Kostaki, Constantin, tatăl lui Lupu 55-57,61-62,65,67-70,81^82, 84-85, 87-89, 91-92, 97,125 Kostaki, Elena, mama lui Lupu 55, 62-63, 68, 81, 87-88 Kostaki, Elena, fiica lui Manolache (căs. Bibescu) 79 Kostaki, Elisa (căs. Stroja) 67 Kostaki, Gheorghe, agă 55, 62 Kostaki, Grigore 76
Kostaki, loan, tatăl lui Manolache 76
Kostaki, loan, fiul lui Manolache 79
Kostaki, loan Şchiopul 79
Kostaki, Negel 79
Kostaki, Lupu, Gh., mare vornic 63-64,157, 216 Kostaki, Safta (n. Florescu) 62 Kostaki, Veniamin 79
Koziell, Poklewsky S. *V.* Poklevski-Koziel, Stanislas

Lafond, grai 328n Lahovari (Lahovary), Alexandru Emanuel 165,179, 283, 319
Lambru, Dimitrie, grai 248 Lenin, Vladimir 328-330 Lloyd, George 192, i92n, 193, i93n Ludendorff, Erich Friedrich Wilhelm 309,309^ 363^ 364,364n

Mackensen, Anton Ludwig Friedrich August von 203, 203n, 209, 248, 252, 255, 260, 260n, 270, 291, 309, 324, 347, 351, 353-354,362-365
Maiorescu, Titu 89, 8gn, 198, 208, 224, 295, 295^ 299 Marghiloman, Alexandru loan 122, i22n, 183, 199, 202, 204, 224, 245» 275-276, 290-292, 2950, 308,311,319-320,347» 349-351» 355» 359-361, **365» 36511**
Maria, regina României 204, 204n, 212, 306, 332, 350-351[11] Miile, Constantin 202, 245 Mitilineu, Ion (Iancu) 347, 347n, 348-350, 354
Mitrea, Vasile 96-99 Morţun, Vasile 127, i27n, 229-235, 238, 246, 270, 302, 353 Mustaţă, Alexandru, grai 232, 232n, 245, 246, 247, 249, 262, 264, 270, 271, 272, 273,

Negri, Costache 56-57, 63-64, 86
Neniţescu, Dimitrie 262, 347, 349-350, 35m, 366
Nicolae II 82n, 184, i89n, 2i6n, 324
Niculescu, I. Luca 347, 353

Paleologue, Maurice 135,185, i86n, 190, igon, 192, i96n, 204-206, 323
Panaitescu, Ion 189, i89n, 240-243, 284, 321, 344n
Papiniu, loan 348, 348n, 35m, 354
Paucker 262-264, 273 Petrescu, Emil 231, 245, 248-249, 262-265, 273-275

Pherekyde (n. Marghiloman), Elena 276, 276n, 312
Pherekyde (Ferekyde), Mihail 353
Pherekyde, Scarlat 276 Pişculescu, Grigore (Gala Galac- tion) 34, 3411, 42
Poincare, Raymond 135, i35n, 171, 185, i85n, 186, i86n, 187,187^ 190,192
Poklevski-Koziel, Stanislas 200n, 214, 220, 287, 303, 303n Popovici, Aurel C. 148, i48n, 180, 201-202, 271, 289 Popovici, loan, grai 293
Popovici, Titus 254, 264-265 Prezan, Constantin 248,248n, 249, 356

Racovski, Cristian 329, 329^ 344, Radu, Iorgu Manolache 57, 62, 83, 87, 89, 95,125-127 Randa, baron 343~344, 344n, 358, 364-365
Răceanu, maior 245, 262-264 Ressel, Carol 348, 351, 354 Romalo, Alecu 55-56, 63 Rosetti, C.A. 95, 95n, 198, 295n Rosetti, Radu 159 Rosetti, Theodor 89,89n, 112,115- 116,118,120

Sazonov (Sazonow/Sasanov), Serghei Dmitrievici 188, i88n, 190, 200, 200n, 204-205, 205n, 206, 218-219, 286, 324 Schaumburg-Lippe, Stephan de 253» a53n, 255, 261, 265, 305 Sideri, maior 245-246 Socec, Alexandru, grai 248
Stătescu, Eugeniu (Eugen) 110,111, 119,126, 319
Stere, Constantin 199, îggn, 200-201,272,288-290,292,349,350, 35m> 359
Stolzenberg von, col. 261, 265-267, 269, 277
Sturdza, D.A. 120, i20n, i67n, 179, 296, 319
Stiirmer, Boris Vladimirovici 219, 2i9n, 220, 286, 303^ 324, 327

Ştirbey, Barbu A. 203, 203n, 344, 35i, 365
Ştirbey, Gheorghe A. 239, 247-248, 291

Troţki (Trotzky/Trotsky) (Bronstein), Lev 328-331, 334
Tiilff, Tschepe und Weidenbach von 261, 26m, 280, 291, 310
Tzigara-Samurcaş, Alexandru 254, 254n, 273-275

Viviani, Rene 135, i35n, 186, i86n, i9°-i92
Vogel, colonel 255, 265, 272
Vogoride, Nicolae 68, 68n, 84,169
Vopicka, Charles Joseph 243,243n, 249, 251
Vredenburg, ministrul Olandei 242-243, 249, 251, 315

Wilhelm II134, i34n, 136,143-144, 185,187, 297, 306, 32m, 334
Wilson, Woodrow 335, 336n, 337-338

Lupu Kostaki (în picioare), alături de părinții săi, Constantin și Elena Kostaki (pe scaun), și de mătușa Profira, sora Elenei, cel mai probabil în anii 1870-1880. Fotografie din Arhiva Elena Monu.

O parte dintre fraţii Kostaki: Raluca (căs. Gafencu), Gavril, Dimitrie, Eufrosina (căs. Dumitrescu), Lupu, Eliza (căs. Stroja), Alice (căs. Mănescu), Olga (căs. Udrea), Matei, Maria (căs. Oprişan). Fotografie din Arhiva Elena Monu.

Lupu Kostaki împreună cu fiul său, Nicolae (Nucu/Biki, n. 1888).
Sursa: Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Iaşi (SJANI).

„Lumea fugea. [...] Nenorociţii de cercetaşi, strângându-se în cete, au plecat fără nici o prevedere, fără a avea provizii de hrană, de îmbrăcăminte, de medicamente, nici vehicule care la un moment dat să poată strânge pe cei extenuaţi. Mulţi din ei au murit... Era o privelişte sfâşietoare."

Cercul Militar Naţional din Bucureşti a devenit, în anii ocupaţiei, sediul corpului central de gardă al Comenduirii armatei germane (Hauptwache); parte din clădire a fost transformată în închisoare pentru prizonierii români şi ruşi.

Bekonnte^g.

SAmtllchc Kaufleule, Handler, Besltzcr oder Paditw von Hotels, Gsstwirtschatten, Kaftees, Besttzcr von Lagcrti.'lusrm u. dcrgl., sowle alte Elnwohner von Rukarest, die

an Zucltor und Xs5feo rr:^hr afs Jc IS kg., an Sp«rlluos«n (Brannt-areln, LtkOre und dorgl.) **mehr nls 95 Liter**

besltzen Oder for andere aufbcwahren, haben den «irftlen Tdl der die nbtoe Gtuppe 6ber- stclpendm Mengcn In guler Qualltat sogletch grgen Gotscheln abrulicfern.

E& find abzttliefem:

a) Die Mengcn, die Im Stadttel! n*rdTlCh des Stravienzugcs Chau.vtee Boilntin—Rouie- ward Independenţei—Elisabeth—Akademle— Carol—Protopopescu und Chatiwec Janailo!— voihanden sind. In das am Nordbahnhol gcle- rent Magazin des Gouvornements* **Provlantamtes;**

b) die Mengcn, die im Stadttell sOdKch des obengenannten SPaxsenzuges sich be- flnden, In das Zollager am SUdbahn. **hof,** wo iicti cine AnnahmeSleUe dea **Oou* vurnemenis-Provicntamto*** bcfindeL

Die Abgabe mut bii iam lf«. Januar voll- endet sein

ZuwWerhar.dlunijen werden rail Ofldatrafc bis zu 3000 Mark oder mlt Geflngnls bis xu 6 Mooaten, wahlwdse oder oebendnander, bestrait, suuerdem werden die Gesamtvorrflte ohne Enlschadlgung fortgeoommen.

Bukarest, den 10. Januar 1917.

KalatrUehM Gonvrrnament.

Bekanntmaelmng.

FlQctitlinge batreftend.

Die MttUlrverwaltung In Rumdnlen hat hlrv- stentlich der ROckkehr der FtUchtllrite au* den hesetzten Krdsen nach ihrer Heimal fol- gtndes verfQgt:

1) PiOcntiinge ana der Umgebung haben dch zu Fuss oder mil Ih/en Wagen nach Ihrrm HelmaHort zu begeben. Zur fcrlangung der hierzu notweodigen, ad die Person lau- tenden Ausweise liaoeu sie slch bis spate- stens 19. Januar n. SL lo der Calea Plcvncl Nr. 50 zu mciden.

2) FlOchtlinge sus entfemter Hegendcn Ort- •Chaften warden mit der Elsenbaiin bcfbrdcn; sie mQsseo sich bis sum 14, Januar n. St rwecka Anfertigunc von UMen Im Minlste- rlom des Innem (Sir. Academiei) melden.

Alle dlcjenlgcn, die diesen Massnahmen bis zum 14. bezichungsweiaa 19. Innua» nlcbt Folge geldstci haben, gehrn dlczer Vergun- stigungen verhistig und m'isscu hlcr ver- blelben.

Dlc FlQchflinge werden nochmols danul htngewiesen, dass Remiss IrDhcrer Anord- ncuen Styl angegeben 1st.

nungen das Datum nach deni jeut allein gfllugen gregorfanLschtn (Calender, d. h. dem stil nou.

Da- Mlnlslcrmm des Innem

LUPU c xosrAXi.

■tt 0*8«kmt|taa <Uii *kMiăeiL* (katprsrioQatt.

PnbllcailuM

Toţi eomrrclsfrttl, mipocHort, firopnetarll •au antreprenorii de hoteluri, restaurante, cafenele, proprietari da antrepozite şl atare, precum şl toii locuitorii Bucureştilor, cari poseda uu paslreaza pentru altfe, mal mult dc **15 Kgr.** *Zmhâr* **iau (alea 35 „ Spirtoase**

(bpirt, lldieorurt şl alare)

vor preda neîntârziat a treia parte din plusul peste cantităţile aus arSiale, In buna calitate, eonii B unui bon da rechizite, la t

a) **Magazia efe provlrfl a Guver-**nAmântuiui (Magazin des i louvememenp Proviantamles) U gara de Nord, toţi aceia cari locticsc la nord de linia formata de şoseaua Bolinlinu, Bulevardele: Independenţei, EHsahetn, Academiei, Carol, Pad* Frolopo- pescu ţi şoscrun tancului.

b) Voma Fllarst, unde se afla un o- fietu de recepţie *a* magaziei tic provizie a Guvernământului, toţi aceia cc lwuesc la aud dc linia formata de sus indicatele scări.

Predarea trebue sa He terminata pânl la 15 Ianuarie a. c.

Conlraventţiomle »e vor pedepsi cu o a- mendi pAna In 300o mard sau cu Închisoare pSna la 6 luni, ori cu am.tndous deodată ; afara de aceasta se vor lua cantităţile găsite In întregime, lira bon de rechlzitl*.

Bucureşti, 10 Ianuarie 1917.

OtivernimftBlti] imparts!.

Incmsoştifnţars

pentru Refugiaţi.

Administraţia militară a Românlei a dispus următoarele masuri pentru retrimiterea la urma lor a refugiaţilor de orice categorie din Judeţele ocupate:

1) Refugiaţii din locafitaţlle din apropiere se vor Întoarce pe Jos sau In cărutdc lor şl vor trebui pentru aceasta ca, cel mai târziu pAnft fn ziua de 19 Ianuarie stU nou, sa se prezinte la bluroul din strada Plevnci No 50, unde II se vor elibera permise personale;

2) Refugiaţii din localităţile mal depanate vor H transportaţi cu trenul. Ei vor trebui tU sc prezinte pân» la 14 Ianuarie stil nou ta Ministerul de Interne (strada Academiei), •inde se Întocmesc liste.

Toţi acel cari pAnă la dalele de mal sus nu s'au prezentai, nu vor mai beneficia dc accsle avantaje şi vot trebui **si** rămână pe loc.

Se atrage atenţiunea refugiaţilor ca aceste

cn(laru] Gregorian, singurul In “ * .adka

dale sunt conform ordinelor anterioare, dupi vigoare.

p. Ministru de Interne

L U P U L (O S T A K I

Ca ifntim fioimtlil Isţtrtil

încunoştiinţare pentru refugiaţi, semnată de Lupu Kostaki şi publicată în *Bukarester Tagblatt,* 13 ian. 1917.

Deutsches Soldatenheim, Casa Soldatului German, din Bucureşti (în prezent, Hotelul Capitol), în anii ocupaţiei.

laE
LD 100 pfennig
KU 155 fieller
RS
E.

1 /ft

18ă3

133 Bant

1 Xr 100 jteller ■

86 Bant 64,5

pfennig 1 fen 100

Bant -116 jfeller -

75 pfennig

Viaţa de zi cu zi în timpul ocupaţiei: curs valutar şi preţurile pentru frizer fixate de Comandamentul german. Afişe din Arhiva Muzeului Militar Naţional „Ferdinand I".

Kommandantur-Betehl

Ordinul Comandamentului

tv .....

Die Preise lui den friseur widen *m* teist lestsesetnt :

1) fur *MMI* ttaarsttine'den 50Pis.
Rnsieien 25„
„ far MAMI- Haarsctineiflen 25 ZI
*mm*Rasleren 15„

Preturile pentru te se *Mm* preen urmeaza:

1| Pentru ofițeri TUflSQl 50PtJ.
Unsul 25„
2| Pentru trupa llBSBl 25„
DOSII 15

Zmierlifllinsen widen Deșiri

Contravenienții tor li pedepsiți.

Freiherr eon UTrengel

luptam i KGBÎIÎTÎÎM

„în ziua de 24 noiembrie [1916] a venit dimineaţa la minister din partea germanilor colonelul Kleve, cu aghiotantul său, lt. Lampel, pentru a lua în primire, după cum se convenise, localurile Ministerului de Război."

„S-au luat dispoziţiuni straşnice de a ucide câinii vagabonzi... S-au omorât în Bucureşti, după câte ştiu,

circa 30.000 câini. Toţi au fost daţi pentru a se face din grăsimea lor săpun. [...] Măsura era bună şi civilizată."

Kaiserliches Gouvemement (Guvernământul Imperial) îşi avea sediul în clădirea Ministerului Lucrărilor Publice (în prezent, Primăria Bucureşti).
Fotografii din preajma Crăciunului 1916.

Civili şi soldaţi ai trupelor Puterilor Centrale în defilare cu fanfară, în Piaţa Palatului. Pe afiş, în germană: „Interzis căruţelor".

Befehl an sämţliehe Primare.

Karloffetn und Bohnen slnd best hlagnahml Alv lietming simllichcr Bcslinde an die Wirt vluftsneben-vtdlc- Lctrlcr Terni in der Ahlieferung 20. Dezembcf.

Es trird bcrahtl fur 100 kg Kartoffefn 12 Let ftir 100 kg llohnen 36 Lei

Wrr nach **dem 20. Dc/cmber im fksiu* vnn** Kartoffeln und Bohnen angetroffrn wird. wiril **streng-** slens **beslraft.**

Die SubpräfeMcn und Primare sind I0r restlosc **Ablirferung** verantwortlich.

Ordin pentrujoţi Primarii.

Cartofii şi Fasolea suni .ochestnte. **Toate proviziile trebuc să fie predate la Serviciul** Agronom **din Văleni.** Ultimul **termen de predare este până la 20 Decembrie.**

Se vor plăti pentru 100 leg. Cartofi 12 Lei. pentru 100 kg. Fasole 36 LeL

Cine după ziua de 20 Decembrie mai posedă încă cartofi şi fasole, va fi aspru pedepsit

Subprefecţii şi Primarii sunt răspunzători ca să **se predea şi cea mai mică cantitate.**

Frellitrr i.

Viaţa de zi cu zi în timpul ocupaţiei: ordin de rechiziţie a produselor alimentare (cartofi şi fasole) emis în 3 dec. 1917 de autorităţile germane din Văleni.

Procesul ziariştilor „colaboraţionişti" a avut un mare ecou în presa vremii; Slavici, Arghezi, Karnabatt, Theodorescu şi Grossmann au fost graţiaţi în cele din urmă, la 31 dec. 1919. Oamenii politici arestaţi în primele luni ale anului, printre care şi Lupu Kostaki şi fiul său, au fost eliberaţi la 8 iun., fără să se mai ajungă la proces.

GOntfBliHIf m ziariştilor

Cartea Marţială. dupS s;.sc or 3* deliberare, a dat aseară urut:i- totnl verdict;

Dup* aproape «ase ore «le deliberare, Curtf*D r«- ioifrfi in sala de şedinţî- aducând verdictul prift oare svjtvrl condamnaţi P

Acuzaţii O. Karnah^v **$• Grossman la IO ani re» duzi unea**

iar acuzaţii loan Sin* viei, !• M. Theodorescu- Arghezi şi Dem. Tiiemfa- rtscu la 5 ani reckixiimo Toţi ceilalţi acuzaţi swm achitaţi*

PAS

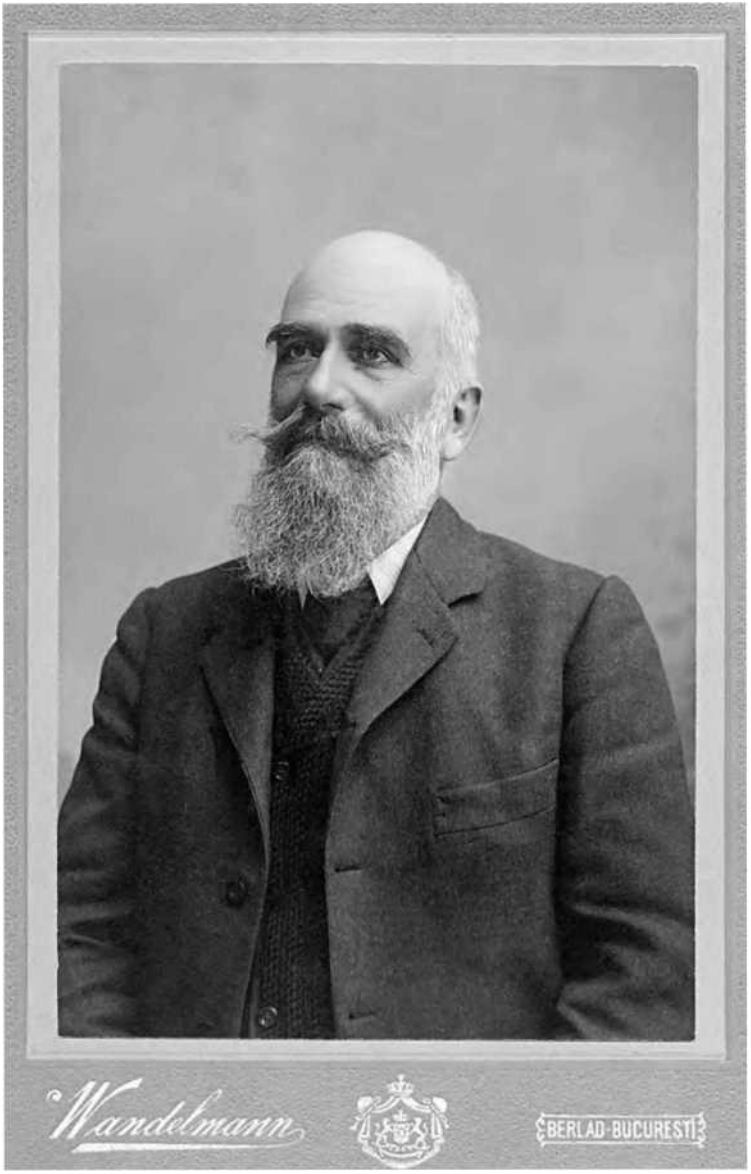

Lupu Kostaki.
Sursa: Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Iaşi (SJANI).